

.....M.B.....

128.575 OSZAK

.....

Vertical line on the left side of the page.

Small mark or character in the lower middle section.

Small mark or character in the lower middle section.

MB
128.575

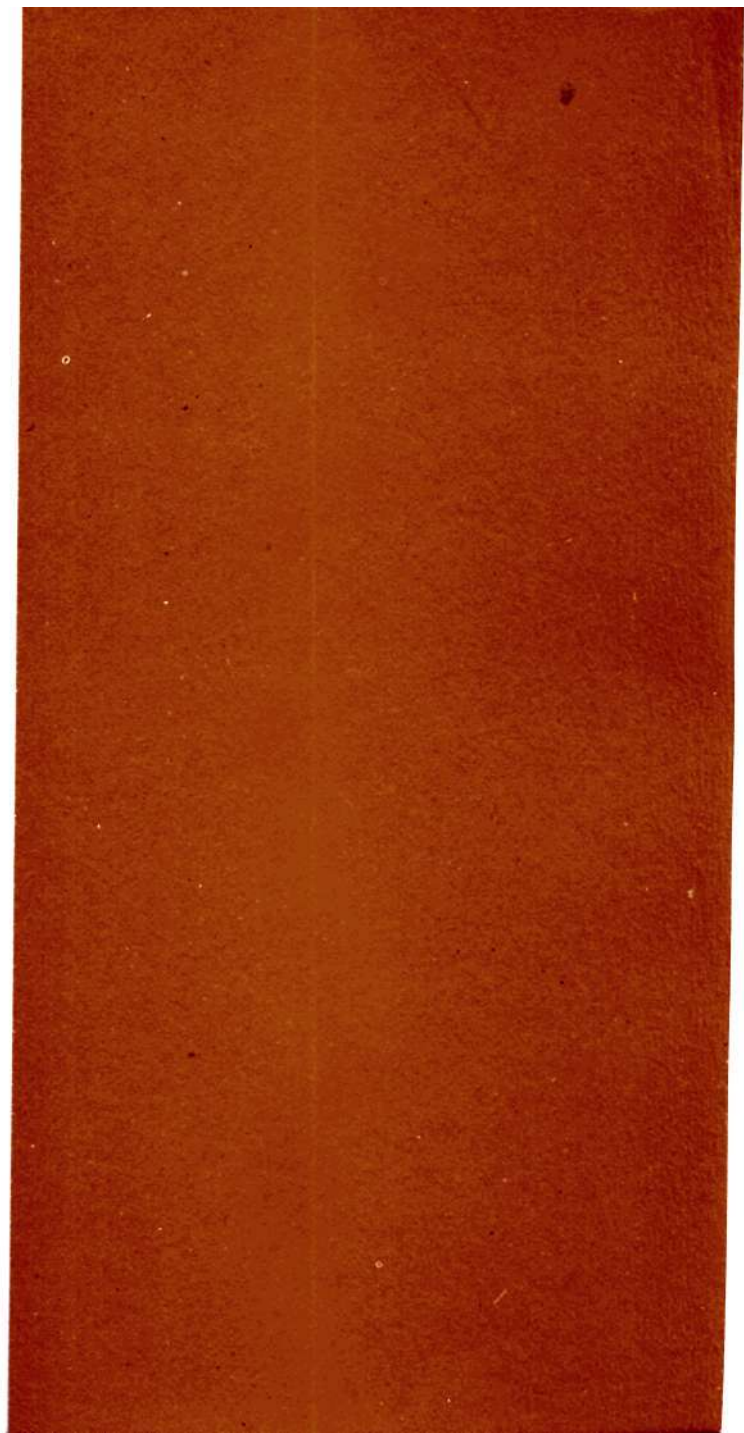
TENYEK ÉS TANIÚK

Szenti Tibor

Vér és pezsgő

Harcéri naplók, visszaemlékezések,
frontversek, tábori és családi
levelek az első világháborúból

Magvető Könyvkiadó, Budapest

TÉNYEK ÉS TANÚK

"MAGVETŐ"

Szenti Tibor

Vér és pezsgő

*Harctéri naplók, visszaemlékezések,
frontversek, tábori és családi
levelek az első világháborúból*

Magvető Könyvkiadó
Budapest

Lektorálta

Dr. Szabó László

hadtörténész, a hadtudományok
kandidátusa

MB 128.575

1988

Bevezető

Az áldozatok emlékének

Jaj, hova lettek a háború vérviharában a hősök,
Holtak a szép daliák, védtelen árva hazánk.
Hadba vonult katonák meghaltak a többi helyett is,
Életüket Isten adá, emberi kéz veszi el.
Ott pusztultak a lángzivatárban, akár a kohóban,
Sírjuk a földbe veszett: szellemük, árnyuk
örök!

Szörnyű csaták viharában a drága szülőhaza
senyved,
Fogságban fiaink, messzire űzve urunk.
Hős katonák leterítve, az ékük a sárba tiporva,
Életüket adták mind: a haza vagy a halál!
Vívtak a győzelemért, de hiába, kihunyt a remény
is,
Nincs diadal, se babér: sorsuk a végtelen éj.¹

(Szegeden, a Hajnóczy utcai régi zsinagóga falában
1924. december 21–26. között elhelyeztek két em-
léktáblát, amelyekre az első világháborúban hősi
halált halt zsidó katonákra emlékező verset írt Löw
Immánuel musiv stílusban, héber nyelven. A költe-
ményt Zucker István fordította le.)

GONDOLATOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS DOKUMENTUMOKRÓL

Ha a magyarságnak a török hódoltság utáni és a második világháború előtti korszakát kutatjuk, olyan gyökeres változást nem találunk, mint amilyen az első világháború alatt végbement. Ez a fölismerés indította el az okok keresését és e dokumentumkönyv megírását.

Az alföldi gazdatársadalom évszázados értékrendje alakult át. Két példát említünk. Változott a család és a föld értékének állandósága. A parasztság biztos létalapja volt e két, fogalommá, eszmévé nőtt összetartó és éltető erő. A régi nagycsalád sok-sok portán végleg széthullott. Az apák, a fiak, a sógorok, a nagybácsik valamelyik hadszíntéren harcoltak, elnyomorodtak vagy meghaltak. Alig akadt olyan család, amelyikben ne gyászoltak volna. Háborút megélt vásárhelyi parasztjaink úgy beszéltek ezekről az évekről, hogy az maga volt a „pokol”. Az első világháború véget vetett a „patriarchális” jellegű életviszonyoknak, a „boldog Ferenc József-i” kornak, és tovább élezte a társadalmi osztályok közötti ellentétet.

A hajdani katonák többsége halott. Hátrahagyott személyes emlékeik java részét az utánuk következő nemzedékek nem őrizték meg. Egyre nehezebb hozzájutni az eredeti dokumentumokhoz.

Az általunk talált és bemutatott anyag összegyűjtése jórészt a véletlennek köszönhető, pedig kiterjedt kutatást végeztünk, hogy a visszaemlékezések a társadalom minél több osztályát, rétegét képviseljék. Nem rajtunk múlt, hogy törekvésünk csak részben valósult meg.

Ez a könyv szerény összehasonlításra ad alkalmat

a parasztság és az „értelmiség” első világháború alatti sorsáról. Az *úr* és a *szolga* ütköző élete a háborúban a *baka* és a *tiszt* ellentétében folytatódott. Még ha a lövedék, a gáz vagy a kolera nem is tett különbséget az emberek között. Embertelen eszmét hirdetnénk, ha a véráldozatokban különbséget tenénk, látnunk kell mégis, hogy a társadalom nem a tűzvonalban harcoló munkást és parasztot védte, hanem a „tűzárnýékosabb” helyen táborozó tisztikart. Ebből következett a tisztekről és a katonákról való gondoskodás ijesztő különbözősége.

Könyvünkben egyetlen napló származik Budapestről. Az átélt háborús eseményeket részletesen föltáró lapjai híven tükrözik a főváros polgári gondolkodását, míg a vásárhelyi és orosházi emlékek a vidék paraszti észjárását, fölfogását. Hódmezővásárhellyel részletesebben foglalkozunk, Budapesttel kevésbé. Ez az „aránytalanság” szándékos volt. Pest első világháborús eseményeit a történelmi munkák már bemutatták. A főváros szerepe a háború négy éve alatt merőben más volt, mint a vidéké, amely a történelmi kataklizmák során mindig is elkülönült. Összevetési törekvésünket azonban semlegesíti a társadalmi gondokat, földrajzi tájakat és történelmi, gazdasági különbségeket egybeolvasztó háború, amely mindenkire nézve szenvedést hozott, majd beteg nemzeti tudatot hagyott örökül a század első felében.

A nagyszerű történelmi példák 1914-re még nem tűntek el. Népünk emlékezett a Pestet és Vásárhelyt magába foglaló, középső országrész emberfölötti harcára a törökkel szemben és a Dél-Alföldön pusztulást hozó véráldozatra. Még kísértett a Rákóczi-szabadságharc emléke, és hatvanöt év telt el az utolsó, nagy történelmi példa, 1848 hazafias szellemé-

nek lángolása óta, de nemzeti tudatunkban a lelki torzulás már olyan mélyen munkált, hogy 1914-ben sokan lelkesen vonultak be a „hazát védeni”.

A Monarchia oldalán alig akadt józan ember, aki fölmérte volna a központi hatalom és az antant közötti gazdasági különbségeket, amelyek a háború sorsát eldöntötték. Pedig nem kívánt különleges katonai képzettséget annak megítélése, hogy a háború megindulásakor – dr. Szabó László hadtörténész szíves szóbeli közlése alapján – Németország 3 900 000, a Monarchia pedig 2 500 000 katonával, míg ezzel szemben az antant 9 252 000 főnyi haderővel rendelkezett.

Bár a naplók és a levelek viszonylag sok eddig ismeretlen történelmi, hadtörténeti adatot tartalmaznak, közlésükkel mégsem az adalékolás volt a célunk elsősorban. Munkánk megmutatja, hogyan változott a valóság a virágszőnyeges bevonulástól a lövészárkok sebesültjeinek jajveszékeléséig. Azt a gyors és katasztrofális leromlást, amely mind a gazdasági, mind a társadalmi életben bekövetkezett, és a harcoló katonákban végbement mélyreható lelki átalakulástól az itthon magára maradt család gyötrelmes széthullásáig vezetett. Hogyan maradt a harcok poklában is úr az úr, paraszt a paraszt – de testileg, lelkileg összetöretve, átformálódva.

Egyik célunk az volt, hogy az első világháborút ne csak az utókor megítélésével ábrázoljuk, hanem mondják el tapasztalataikat saját szavaikkal, teljes szöveghűséggel (íráshibákkal!) azok is, akik végigszenvetdék. Nem a nemzet, hanem az *ember* sorsát követtük nyomon! A tisztek életének vázolásával a létnek még ilyen körülmények közt is magasabb szintjét mutattuk meg, de a munkások, parasztok sorsán keresztül a történelmet már *alulnézetből*,

vagyis úgy szemléltettük, ahogyan ők maguk látták, átélték. Mindvégig hátrányos helyzetből.

Az emberi sorsot ott lehet igazán megismerni és a kör ott zárul, ahol a sok millió egyéni életből kibontakozik a világesemény, a történelem egy korszaka, amely országok vagy valamilyen eszmei, gazdasági érdek alapján társult szövetséges nemzetek további sorsát meghatározza. Ez a fajta dokumentum sohasem pótolhatja a hadtörténeti, történeti munkákat. Nem az a feladata, hogy velük versenyezzen, hanem az, hogy hitelesítse, kiegészítse azokat.

A huszadik századi irodalmi műveknél egyre megszokottabb, hogy a cselekmény több szálon, egyszerre több idősíkbán fut. A tudományos és dokumentumkönyveknél ez eddig ismeretlen volt. Ezen a szemléleten azért léptünk túl – bár mindvégig szem előtt tartottuk a dokumentumok tudományos szempontból elfogadható bemutatásának fontosságát –, mert az időbeli átfedéseket *maga az élet* szolgáltatta.

A leépülési folyamat követhetetlen lett volna, ha az időbeli sorrendet erőszakoltan igyekszünk betartani. A háború ugyanis egyszer fölfokozott élettempót diktált, máskor pedig „megállította az időt”. Akik a harcokban szenvedtek, gyakran észre sem vették, hogy például már két napja nem ettek, vagy hogy második hete küzdenek egy nyomorult magaslat elfoglalásáért, amely sok emberéletet követelt, de a háború kimenetele szemszögéből végül jelentéktelen tényező volt. Mások fölött viszont hihetetlenül lassan csordogált az idő. A család otthon gondokkal küszködött. A katona röpült volna hozzájuk, de a front állt, kilátástalanul megrekedtek az események. Ezek a tények is több idődimenziót hoztak létre.

Akik olvasni tudnak a levelek, naplók sorai mö-

gött, azok az emberi lélek finom rezdüléseiből érzékelhetik, hogy a reménytelen háborúban a leendő áldozatok szenvedéseik miatt fölgyorsultan gyöt-rődtek át életük utolsó szakaszát. Volt, aki végig-küzdötte mind a négy rettenetes évet, és a háború befejeződése előtt, amikor már csak néhány hónapig kellett volna kitartania, végleg elfogyott a lelki-ereje. Összeroppant, és földadta a küzdelmet, mint idős Csizmadia Imre, aki ennek következtében tör-vényszerűen el is pusztult. Mások számára a háború csak néhány hónapig tartott, de a fölfokozott élet-ritmusban annyit éltek és szenvedtek, mint sokan négy év alatt. Ilyen volt Tóbiás Ernő, aki már a frontra utazás közben megsérült, azután megsebe-sült, majd hamarosan elesett.

Az egyén számára a háború valójában akkor kez-dődött, amikor behívták és harcba vetették, nem ak-kor, amikor a nagyhatalmak hadat üzentek egymás-nak. Bár a világ már három éve lángolt, az a 18 éves fiú, aki 1917-ben vált sorkötelessé, csak ekkor talál-kozott a pokollal. Így történhetett, hogy két külön-böző időben kezdődött kálvária *ugyanazon szaka-sza* kötetünkben egy dimenzióvá válva egymás mel-lé került, még akkor is, ha a történelmi idő más mértékkel mért, mint az egyén belső órája, amely mindig akkor kezdett járni, amikor felhúzták és az események beindították. A háború okozta torzulás folyamatát gyakran még ugyanazon katona életében is úgy lehetett jól szemléltetni, ha időben olykor visszatekintettünk és korábbi leveleiből, naplórész-leteiből közöltünk.

A dokumentumok fejezetei nem az ismert könyv-szerkezeti tagolást mintázzák, hanem a *háborús ke-resztút stációit!*

Ezek az állomások nem a történelmi élményeket

mutatják be, hanem egy új, szubjektív-objektív képet adnak az emberiség legnagyobb szégyenéről, a háborúról.

Első stáció: a háború kezdetén

A virágszőnyeges bevonulás öröme a honvédek számára rövid ideig tartott. Attól a pillanattól kezdve, hogy átlépték a kaszárnya küszöbét, egy percnyi nyugtuk sem volt. Minden idejüket lekötötték a nehéz fizikai megterhelésekkel és a lelki kényszerítésekkel. Az volt a cél, hogy ne gondolkozzanak, hanem egyéniségüket föladván minden parancsot végrehajtsanak, ahogy a háborús gépezet vezérli.

A gyalogezred katonája a pokróctól a rohamásóig 30 kg főszerelést cipelt magán. Hadászatiilag nem ismerték föl, hogy az agyonterhelt, nélkülöző és lelkiileg is szenvedő gyalogosban fokozatosan nő a keserűség, s ezáltal újra kiválik a „tömegeből”. Vérmérséklete és esze szerint titokban vagy nyíltan lázad. Egyre kevésbé szolgálja a hadsereget, mivel saját életveszélyes helyzetének megoldását kutatja.

A tiszték eszmélése jóval lassúbb volt. Mélységében ők sem látták át az első világháborúban kialakult történelmi helyzetet, s nem is törekedtek erre. Koch Rudolf naplójában inkább egy baráti körre formálódó fegyveres csoport életébe pillanthatunk be, amelyből az tetszik ki, hogy a háború bárhová sodorta őket, elsősorban nem csatát akartak nyerni, hanem a tűzvonalig magukkal cipelt polgári életet megőrizni.

Az egyes ezredek és csapatrészek sorsa között kezdetben nagy különbségek voltak. Az imperialista háború célja, hogy minél nagyobb gazdasági és véráldozatok árán új területeket és piacokat hódítson meg. Nem a józan észjárással, hanem ezzel a logiká-

val magyarázható, hogy amíg az egyformán fölszerelt és zömében képzetlen katonai egységek egyik részét azonnal a tűzvonalba küldték, másik részét heteken, sőt hónapokon keresztül különféle kiképzésekkel zaklatták, városról városra hurcolták.

A Monarchia akarta ezt a háborút, mégsem készült föl rá megfelelően. Igaz, gyors győzelemre, könnyű sikerre számított, nem évekig elhúzódó pusztulásra. Komoly gondok voltak a katonák ruházatával. Hiányzott a meleg, téli viselet. Nem számoltak a kárpáti, galíciai téllal. Az 1914-ről 1915-re forduló télen a nyáron használt posztósapkában, fülvédőben, rövid, vékony köpenyben, hosszú nadrág és meleg alsónemű helyett fáslis lábszárval dideregtek a hóban.

A háborús kiképzés is tele volt következetlenségekkel. Ha például valakit gyalogosnak hívtak be, híradós- vagy utásképzés után esetleg tüzerként vetették harcba.

Az első világháború bizonyította, hogy megszűnt a nyugalmas hátországi élet. A modern háború elől nem lehet elbújni. A terep, a természeti adottság sem döntő. A lakosságnak is végig kell járnia a szenvedés stációit. Anya, feleség, gyerek magára marad. Nincs, aki segítsen, pedig az iparnak, üzletnek, kisgazdaságnak tovább kell vergődni, hogy életben tartson. A katona a családjáért, az otthonlétéért pedig a katonáért aggódik, miközben súlyosbodnak mindannyiójuk szenvedései. Rendelet volt arra, hogy a termelő gazdacsaládból egyszerre kettőnél több férfit nem hívhatnak be. A háborúban, különösen a Viharsarokban ezt alig tartották be. 1916-tól a behívási korhatárt 55 évig kiterjesztették. Arra vonatkozólag, hogy az egyes vidékekről hány 50 év fölötti férfit vihettek be, semmilyen hivatalos adatot nem

találtunk, de becsülni sem lehet, mivel Magyarországon az első világháború előtt 40 év volt az átlagéletkor. (Ebben pedig benne vannak a férfiakat túlélő nők is. 1930-ban egyébként az átlagéletkor még csak 50 év, és csak 1941-ben jut el az 57 éves korig.)² Az 50 éven fölüliek zömmel hadimunkásként dolgoztak.

Mind gyakrabban tűnik föl az összegyűjtött dokumentumokban, hogy a legénységnek nincs tűzrelvéje, rossz az élelmezése, az altisztek, tisztek kihasználják őket. Ha a baka lop, hadbíróság elé állítják, ezért „szerezni” kényszerül, fondorlatoskodni kezd, hazudik. Kialakulnak a háborús erkölcsi normák. Ezek rákényszerítik arra, hogy olyan dolgokat cselekedjék, amely szöges ellentétben áll vallásos és puritán családi neveltetésével. Sőt az egyház papjai meg is áldják gyilkos fegyverét!

Második stáció: harcban

Koch Rudolf magyar tüzértiszt háborúba vetett hitének első megingását a szerb front hozta. Először találkozott az „áhitott” vérrrel, halállal, mások szenvedésével – de valójában kívül maradt. Még nem a legjobb bajtársai estek el. Nem volt fizikailag, idegileg elcsigázva, lelkileg kiégve.

Héjja Ferencnek, majd ifjú Paksi Istvánnak érthetetlen volt, hogy a húsvéti ünnepekkor átjött hozzájuk az ellenség, és ajándékot hozott, amit viszonztak is. Először látták, hogy az orosz katona is éppolyan gyötrődő ember, mint ők. Reménysugár volt ez a számukra: hátha enyhül a szenvedés, és véget ér a háború. A pokol bugyraiból azonban nem fölfelé vezetett az út.

Hadseregünkre a nagy ellentmondások és a kétségbeesés voltak a jellemzők. Egyes csapatrészeket,

mint az idős Csizmadia Imrékét is, éveken keresztül összevissza utaztatták. Szerb, olasz, orosz, azután ismét olasz hadszíntéren harcoltak. Mennyi idő, pénz és gyötrellem volt a törettetések mögött!

Már 1914 őztől jelentkeztek a járványok és az elősdiék. Ezek a háború végéig pusztítottak, gyakran nagyobb számban, mint az ellenséges fegyverek. A fej- és ruhatetű mellett megszokottá lett a has-tífusz, a kiütéses tífusz, a vérhas, a kolera, a malária és a „lövészárokláz”, vagyis a gázödéma. Gyakran egész ezredek feküdtek lázasan, legyengülve. A védőoltás olykor betegbé tette őket, mint a kórokozók. A tábori sterilizálás és a bőr fertőtlenítése nem egyszer illuzórikus volt. Igen sok oltás a durva, tisztátalan vakcina mellékhatása miatt vagy a tisztátalan beadás következtében magas lázzal járt, illetve elfertőződött. Mindehhez hozzájárult a koplalás, amely leszerelésükig vagy a halálukig hű társul szegődött. A baka végső kiszolgáltatottságában rablásra vetemedett. Gyakran abból tartották fenn magukat, amit a megszállt polgári lakosságtól összeharácsoltak. Leveleikben szüntelenül csomagért könyörögnek hazulról.

A sanyargatott katonákat és családtagjaikat hadisegély jegyzésével is zaklatták. Néhány napos szabadság ígéretével lelki kényszert alkalmaztak. Melyik anya vagy feleség nem áldozta volna föl az utolsó filléreit is, hogy egy ölelésre hazahozathassa a férjét, a fiát!

Hadseregünk zöme e nehéz körülmények között is helytállt, és kezdeti hadisikereket ért el. A jutalom nevetséges és a gyarmatosító fehér emberre emlékeztető. Csizmadia Imre leírta, hogy a jutalmazott tüzérek között tút, tükröt, bicskát, mézeskalácsot osztottak.

A magyar katona neveltetése hazafias szólamokra, hazugságokra épült az iskolában, a kaszárnnyában egyaránt. Tájékozatlansága, elvakultsága szinte példátlan volt, de ez jól illeszkedett az osztrák gyarmatosító politikába a kiegyezés után. A harcokban azonban lassan föleszméltek. Először a háború minden gyötrelmét átélő katonák kezdtek kiábrándulni, s csak jóval később a tisztek.

A harcok közepette a katonák egyre inkább rádőbbsentek, hogy a túloldalon küzdők nem született ellenségek. Egyáltalán, ki az ellenség? Amikor például Csizmadia Imre ütegét egy szétlőtt szerb község miatt megdicsérték, naplójába ezt jegyezte be: „Az egész munkánk bűn, mert embert, állatot ölt.”

A pokol újabb mélysége akkor tárult föl, és a háború iránti ösztönös ellenszenv akkor vált tudatos-sá, főleg a paraszti származású katonák körében, amikor a falujukból elvitték a harangot. Paksi István 1917. március 20-án, a feleségéhez írt levelében pontosan megfogalmazta lelki válságát: „... megértettem, hogy elbúcsúztattatok az öreg templom harangjait, hát így van az, nemcsak az embereknek kell a részüket kivenni a háborúból, hanem még a harangoknak is... eddig a békés polgárokat hívogatták a templomba imádkozni, ezután meg az ellenséghez fognak átkiabálni...”

A magyar paraszt a harangzúgásban a „lélök szavát” hallotta. A harang számára „mögszólalt”: hozzá kiáltott vagy helyette beszélt arról, amiről neki nem volt szava. Harang zúgott fölötte, amikor keresztelték, bérmálták, konfirmálták vagy esketék, és a lélekharang kísérte utolsó útjára is. A Dél-Alföldön egykor azt tartották, hogy az igazi paraszt magától nem ment messzebb a falujától, csak ameddig a toronyból a harang kondulását hallotta.

A harang a legtöbb településen a templom toronyában függött, és összekapcsolódott a nemzeti lét-tudattal és a vallási világgéppel. Most ezt a fétist lerángatták, hogy gyilkos fegyvert kovácsoljanak belőle, és mindezt az egyház engedélyével. A hit trónfosztása volt ez. Amikor a harangokat elvitték, a falu lelkét, élő lelkiismeretét tépték ki. Kísértett még bennük a múlt, amikor Allah nevében sorra fölgyújtották falvaikat, és a templomkerítésbe rekedt embereket a tűz vagy a török–tatar kardok pusztították el. Amikor a harang is lezuhant és a parázsban megolvadt, nem volt, aki hírt adjon róluk. A helyet fölverte a gaz, és még a 18. század elején is farkas üvöltött a kietlen pusztán.

A háború rossz emlékei munkáltak bennük, amikor odaálltak a toronyból levett, elnémult harang mögé, és úgy fényképeztették le vele magukat, mint a családjukkal. A magyar falu bizalma elszállt.

Harmadik stáció: vér és pezsgő

A Monarchia már a háború kezdetén elégtelenre vizsgázott történelemből. Amikor Oroszország az antant mellett belépett a háborúba, senki sem számolt azzal, hogy a Monarchia határaitól keletre a legtávolabbi hadműveleti pont is milyen kis része a cári orosz birodalomnak. Amikor Galíciában az ütközetek során az orosz csapatok rugalmasan visszavonultak, erőt gyűjtöttek, közben a fölétgett oroszágrésszel megnövelték a központi hatalmak utánpótlási útvonalát. Az egyre keletebbre csalogatott csapataink vakon követték őket, pedig a Kárpátok hágóin korán megjelent hó figyelmeztetett a közelgő télre. Napóleon 1812-es hadjáratának kudarcra intő példa lehetett volna.

Katonáink kezdeti lelkesedését a hadvezetés meg-

annyi ésszerűtlen intézkedése egyre inkább letörte. Az oroszoknak gyakran híret sem hallották, a nagy keservesen elkészített téli szállást mégis föl kellett adni, és néhány száz méterrel vagy pár kilométerrel arrébb költözni.

A legnagyobb ellentét az egyszerű katonák és a tisztek életmódjában volt, és a háború előrehaladtával ez mindjobban kiéleződött. Napközben oszló hullák, fölpuffadt lódögök, nyögő, haldokló sebesültek között, sárban, vérben gázoltak – este pedig, mintha mi sem történt volna, amíg a legénység temetett, kötözött vagy fedezéket épített, folyt a kártyacsata. Ha mód volt rá, vendéglőkben, nők társágában vigadoztak. A pacsuliillatot, a szagos kád-fürdőt még a tetves föld alatti búvóhelyek mélyén sem nélkülözhatték. Ady Endre 1907-ben „Vér és arany” címmel adta ki verseskötetét. A címadó költemény a „Mi urunk: a Pénz” ciklusban kapott helyet. Nincs szó benne háborúról. Király István elemzése szerint az Ady-versekben említett vér az erotikus szerelmet példázza, az arany pedig az emberi természetben uralkodó másik hatalmat, a pénzt, a gazdagságot jeleníti meg. A polgárosuló Európa számára szerelem, egyéni boldogság ott virágozik, ahol a jólét alapot biztosít hozzá. Ezt pedig háború árán is ki kell csikarni. Az imperialista terjeszkedés a világ újrafelosztását célozta. A harctéren a fogalmakról lefoszlik a jelkép. A világháborúban a vér milliók halálát jelentette, a pezsgő pedig az itt is jelen lévő társadalmi különbségeket: a mámort, a menekülést a gondok és a fenyegető halál elől.

Nemegyszer néha napokig korlátozták a harcot, mert elfogyott a lőszer, a legénységnek nem volt ételme, de valamilyen utánpótlási láncon a pezsgő és a likőr még az életet jelentő szállítmányok rová-

sára is megérkezett. A tiszti mulatozás – az „utolsó vacsora” – nem kizárólag úri szórakozás volt, mivel a harctéren minden katona máról holnapra élt. Nem vigasztaló, inkább korjelenség és társadalmi kasztszemlélet, hogy az orosz, olasz, szerb, német, román tisztek ugyanígy éltek. Védekezés is volt ez az elkeseredés, a mélabú ellen. A napközben látott és átélt borzalmak vagy kudarcok után a magukra erőltetett vidámsággal igyekeztek feltöltődni.

A lelkerő nem tart örökké. A tisztek vidámságát sem tartósította a pezsgős kábulat. Nem tudjuk, hogy például Koch Rudolf miért hagyta abba a napló írását az 1916-os nyári eseményeknél, hiszen a háborút végigküzdötte, és 1918 őszén századosként jött haza. Valószínű, hogy a torlódó negatív élmények hatására a naplóírás egyre kevesebb örömet szerzett neki. A Monarchia hadseregének 1916 őszétől fokozatosan rosszabbodott a helyzete. Ezt írja le egy tiszt, aki 1914 nyarán optimizmussal indult harcba? Szó sincs arról, hogy öntudatra ébredt, hogy a tisztek csalódása a háború ellen fordította volna. Társadalmi helyzete ezt eleve korlátozta.

Egészen más körülményeket találunk az egyszerű katonák között, akik 1917 után orosz fogságból tértek haza, mint a vásárhelyi Papp János is. Nekik már hiába beszéltek a „szent honvédelemről”, a „német testvériségről”. 1918 nyaratól lelkükben ellenállással, szívükben forradalmi tüzzel fogadták a parancsokat, és kezdték megtörni a tisztek akaratát.

Negyedik stáció: az otthonlévők szenvedése

A dél-alföldi honvédek leveleiben nagy hangsúlyt kapott az otthon, a család, a birtok jelenéért és jövőjéért való aggodalom. Ehhez társult ösztönös gazdálkodási „kényszerük”, amely a vérükben volt, s

úgy munkált az idegsejtek mélyén, hogy még a harcok szüneteiben, idegenben is nekiláttak vetemnevezni, állatot nevelni, vagy szántani, aratni. A saját életük védelme és az otthon megtartásának igyekezete összeolvadt bennük. A férfiak a harcterekről „távgyazdálkodtak”. Néha hónapok teltek el, amikor magukról egy sort sem írtak, csak a tanácsaik érkeztek haza szakadatlanul.

A csomag- és pénzküldemény mellett néhány sorban a család szomorú sorsának a híre is kijutott a harctérre. Betegségek, pénztelenség, belvíz, aszály, rekvirálás stb. szerepeltek a levelekben. Ezek az otthonról szóló, nyugtalanító hírek tovább fokozták a katonák harctéri gyötrelmeit.

A népes vásárhelyi középparaszt Héjja család összes kül- és belterületi vagyona – egy megmaradt adóív tanúsága szerint – 1918. május 29-én 63 hold és 1271 négyszögöl volt. Ez a birtok békeidőben a családon kívül még 2-3 cselédet is bőségesen ellátott, és termelvényeiből jutott a nemzet asztalára is. Ehhez azonban szükség volt valamennyiőjük szorgos kezére. Amikor Héjja Ferenc sebesülten, mankóval hazaérkezett, az egyszer már nagy nehezen hazaengedett legkisebb fiút, Lászlót, 1918. április elején ismét behívták, és csak november elején, a háború végén került haza. Azzal nem törődött senki, hogy a magáról gondoskodni sem tudó rokkant a gazdaságot nem tudja irányítani. Nem csoda, ha 1918-ban a birtokon 160 korona adóhátralék keletkezett, amely 1922 júniusára 2037 koronára növekedett. 1921-ben az özvegyet fölszólították, hogy a 4787/1920 M. E. sz. rendelet alapján az „adógabona” beszolgáltatásának is tegyen eleget, különben árvereznek.

A középparaszt-családokban a tartozás, adóhátra-

lék elképzelhetetlen volt a béke éveiben, mert az a közösségből való kiválást, a hitelképesség elvesztését jelentette. Adataink az egykor virágzó Héjja-gazdaság hanyatlásáról tanúskodnak, de hasonló helyzetbe került a többi kis- és középparaszt is, és közülük sokan végleg tönkrementek.

Ötödik stáció: sebesülések és fogság

A háborús gyötrelmek közül a kiszolgáltatottság következő állomását a sebesülés jelentette. A fizikai sérülés mindig fájdalommal, elesettséggel társul. Ha a sebesülés súlyos, magatehetetlenség követi, és a beteg társai segítségére szorul. Addig nincs nagyobb gond, amíg szerető családtagok veszik körül, vagy polgári körülmények között ápolószemélyzet gondoskodik róla. A háborúban azonban meg kell alkudni a kényszerhelyzettel. Nincs család, nincs fizetett ápoló, nincsenek nyugodt kórházi körülmények, hiányzik egy sereg fontos ápolási kellék és a gyógyszer is. A legtöbb segítséget a szanitécnek besorolt, laikus katonák adták, de munkájukat nem hivatásérzéssel, hanem kötelességszerűen végezték, a harcok, a vergődő és jajgató ezrek látványától elfáultan. De ez még mindig megnyugtatóbb, mint ha a sérült ellenséges, idegen környezetben szorul ápolásra. Katonáink jelentős része sebesülten került fogságba. Jól tükrözi a bánásmódot ifjú Paksi István esete, akit a cári orosz fogságban műteni is kellett. Még elképzelni sem tudjuk a körülményeket, csupán az esetek jó részében jelentkező végső eredmény volt látható, amikor a háború után sokan torz sebekkel, bénán, végtagok nélkül, mankóra támaszkodva, gyógyíthatatlan betegségekkel tértek vissza.

A nagy álmom, hogy az ellenséget lerohanják, és 1914 őszére győztesen térnek haza csapataink, fél

év alatt szertefoszlott. Való igaz, hogy katonáink minden irányba messze eljutottak. Az olasz hadszíntéren lévők Szicíliáig, az oroszokkal harcolók Vlagyivosztokig. Csakhogy nem virágszőnyegen, miként a hadbavonultak, diadalmasnak vélt fegyverrel a kézben. Oroszországban a cár kozákjaitól kancsukával verve, éhezve, Közép-Ázsia sivatagjaiban víz, élelem és ruha nélkül, tűző napon dolgozva vagy Szibéria hómezőin agyonfagyva. Betegségektől, élősdiektől gyötörve, lerongyolódva, fogolytáborokban sínylődve, megtizedelve és megalázva. A cári rendszer a saját népét sem kímélte. Miért lett volna emberséges a betolakodó ellenséggel? Népünk ilyen méretű fogságot ezeréves történelme során alig élt át. Talán csak a hódoltság 150 éve alatt hurcolt fogságba több magyart az oszmán birodalom, mint az első világháború alatt az antanthatalmak.

Katonáink végül is a világ minden tájára eljutottak. Egy vásárhelyi papucsosmester például a japán császár udvarában dolgozott, de jutott magyar Amerikába, a Csendes-óceán szigetvilágába, Egyiptomba és Arábiába is.³ Sok-sok ezer fogoly katonánk a háború után sem tért haza, mivel közben idegenben családot alapított, munkát és otthont szerzett. Éppúgy örökre elveszett a haza számára, mint ha a harcmezőn lelt volna örök nyugalmat.

Hatodik stáció: szerelem és álmom

Ha föltesszük a kérdést, hogy a gyötrelmem eddigi álmomásain kívül még milyen szenvedést mérhet az emberekre ez a háború, téved az, aki a befejezést illetően a legkézenfekvőbb válaszra, a halálra gondol. Előbb még alaposan meg kellett érte szenvedni. Ki kellett „érdemelni” a pusztulást, hogy az megváltás legyen. Megrokkanva, fogságban sínylődve elsősor-

ban a test töretik meg, de a léleknek még marad kapaszkodója: a remény, hogy egyszer hazakerül az övéihez, és újra szeretet veszi körül.

A tiszta emberi érzések és a közösség által megkívánt erkölcsi normák a lövészárkok, bunkerek sarában vagy a véráztatta harctereken ekkorra már szétfoszlottak. De valahol a lélekben, egyre mélyebbre, egyre szűkebb helyre szorulva élt még a vágy a szerető feleség, a melegséggel simogató kedves, az édesanya iránt. Egy mosolyért. Csókért. De még ezt is el kellett venni tőle. Ősidők óta gyakorlott módszer ez, és kultúrtörténetünkben kitűnően példázza egy régi eposz. Amikor a napkeleti Istar istennő pokolra szállt, az alvilág mind a hét kapujában elvették tőle egy-egy ékszerét és ruhadarabját. Az élethez való kötődés külső jeleit tépték le róla.⁴ Az ember mezítelenül a legkiszolgáltatottabb, mert ha ellenséges világ veszi körül, előle még egy szál lepelbe sem tud elbújni. A lelki pőreség még kínzóbb megalázottságot ad.

A tisztesség, az emberségesség, az egyénbe vetett remény utolsó fátylát: a szeretetet is le kell tépni a lélekről, hogy teljes legyen a szenvedése, és más célja már ne legyen, csak a megsemmisülés óhajtása. Ne gondoljon többé az életbe való visszajutásra, a megújulásra, csak a halálra, amely a pokol legalsó bugyrában – ahová a háború taszította – beteljesül, és megváltás lesz a számára.

A harctereken sínylő katonák utolsó fogódzója, a szeretet kétféleképpen jelentkezett: a lelki, szerelmi kötődésben és a testi vágyakozásban. A háború ezeket a természetes érzéseket előbb gyötrelmekké változtatta, azután szétzúzta. Az egyszerű parasztok, kiseberek, akik azelőtt csak a legszükségesebb hivatalos gondjaik rendezésére fogtak tollat, a harc-

tereken sokszor költői szépségű sorokban vallottak lelki sebeikről.

A szerelem alapvető életérzés, az életkedv fontos része. Az ember számára az egyik legelemibb szükséglet, hogy szeressék. A katona, akár a pocsolyában vergődő hal, nem kapja meg az életéhez szükséges oxigént, védtelenül kell a fölszínre jönnie levegőt szippantani. A szerelem ábrándja már csak buborék, amelyben megkapaszkodva még egy darabig a lét fölszínén lehet lebegni. Az idős Csizmadia Imre naplójában és egyes leveleiben talált megcsalatas kínját pedig a legsúlyosabb csapásnak ítéljük, amely a harctéri képzelt szerelmet is megmérgezte.

A vágyaktól, indulatoktól túlfűtött katonalevelek kezdenek mind szürreálisabbá és légiesebbé válni. Ahogy az idő múlik, a kedves nő arcát nappal már nem tudják földézni. Az asszony sincs jobb helyzetben otthon. Az álom segít csak nekik. Valahol az agysejtek mélyén elraktározott emlékkép alvás közben még előjön. Az álom lesz tehát számukra az egyik összekötő kapocs, akár a misztérium, amelyben újra találkoznak. Az ilyen álom után annál szörnyűbb és kiábrándítóbb az ébredés.

Ifjú Paksi István életében addig az egyetlen „aszszonyélmény” az édesanya szerető gondoskodása volt, az ő szoknyája mellől rángatták el Galiciába gyilkolni. Előbb hozzá írt szerelmes verset, de ez a lelki torzulás még mindig nem a legvégső. A gyermek számára elvész ez az utolsó kapaszkodó is. Ekkor jön az érzelmi hallucináció. Egy képzeletbeli leányhoz, akit olykor „kis menyasszonyának” nevez, soha el nem küldött szerelmes verset és levelet ír, sőt naplójában lerajzolja mint valós személyt a nem létező ideált.

Hetedik stáció: halál

Amikor a katonák testben, lélekben teljesen megöregtek, és kapaszkodó kezükből az élet utolsó szalmaszála is kicsúszott, megváltásként érkezett nekik a halál.

Apák, fiúk, unokatestvérek, nagybácsik tűntek el nyomtalanul. A robbanásoktól szétmarcangolt testeket nem lehetett azonosítani. Szemtanúk mondták el, hogy a sziklás olasz hegyoldalokban hevenyészve eltemetett halottakat a sűrűn hulló robbanólövedékek minduntalan kifordították a sírjukból.

Aggódó feleségek, idegbeteggé lett anyák ezrei évekig megszállottan kerestették hozzátartozóikat. Sokan évtizedekig bizonytalanságban éltek, és sohasem hitték el, hogy az ő szerettük is a csataterék martaléka lett. Mások számára az otthoni utolsó búcsú után túlságosan gyorsan megérkezett a kétségbeesett reményt is eltipró értesítés.

A gyengébb idegzetű katonák összeroppantak, és a megsejtett szenvedések előtt a maguk által választott halálba menekültek. Sok katona idegzetét a harcok morzsolták föl, és elveszítve életösztönüket, félelemérzetüket, tébolyodottan mentek szembe a gyilkos tűzzel, amely csakhamar elemésztette őket.

A „hősi halálnak” fokozatai voltak. A legtöbb katonának ezeket végig kellett szenvednie. Boldog lehetett, akit a harcok közben azonnali halált hozó lövés vagy sérülés ért. A legtöbb embernek kínos halál jutott. Sokan segítség nélkül véreztek el. Mások elfertőződtek, és napokig, hetekig tartott lázas, görcsös agóniájuk. Ismét mások a súlyos sérülés, járványos betegség, kifázás, fagyás, gondatlan kezelés, gyógyszerhiány, koplalás következtében hónapokig senyedtek, mire megváltotta őket a „jótékony” halál.

Istar pokolra szállt. eltűnt a földről a fény, a meleg, az élet. Nem gyúlt többé szerelem a szívekben, ember és állat nem szaporodott tovább. A hét stáció végén eljött a tél, a természet halála. Ami egyszer elpusztul, sohasem élhet többé. De az életnek az örök körforgás a lényege. Tavasszal ismét megújul.

Még vége sem volt a háborúnak, amikor sokan a mérhetetlen szenvedésektől, az esztelen pusztításoktól megcsömörlötten ellene fordultak a történelmi igazságtalanságnak. A pusztulásból új életet kívántak fakasztani, télből tavaszba jutni.

Papp János – későbbi radikális parasztpárti politikus – naplójában találtuk meg azt a két befejező részt, amely a nép egyes rétegeinek eszmélésére, a háborúellenességre és a szocialista eszmék hódítására vetett fényt.

A szocialista tanok, különösen a Viharsarokban, az ipari forradalom óta terjedőben voltak. Néhány kézművesen és malmi munkáson kívül elsősorban az agrárproletariátus körében váltak ismeretessé.

Az 1895. április 13-án született hódmezővásárhelyi napszámos, szegényparaszti családból származó Papp János szülei korán meghaltak, és gyermekkorától fogva egyedül kellett gondoskodnia magáról. Hat elemít végzett, majd cselédként különböző gazdáknál dolgozott. Nem ebben a közegben vált szocialistává. Amikor 1915. május 15-én a szegedi 5-ös honvéd gyalogezredbe behívták, különösebb lelkesedést nem mutatott. Ösztönösen már ekkor érezte, hogy ez a háború nem a magyar népet szolgálja. Ebben az időben szó sem volt arról, hogy tudatosan szocialista elveket vallott volna. Verseiből, naplójából kitűnik, hogy akkori nézetei között a Monarchia propagandájának jó néhány eleme jelen volt. (A „muszkaellenesség”, a „hős magyar honvédek”

helytállásának dicsőítése stb. 1917 őszéig kísértett benne.) Ezután orosz hadifogolyként a cár fekete kenyerét ette. Amikor 1917-ben kiszabadult a lágerből, részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban. Önéletrajzában arról írt, hogy: „... én is ott voltam, amikor Sztálin kihirdette a kommunizmust.” 1918. június 2-án tért haza Oroszországból. 56 napi „üdülési szabadságot” kapott, s mint politikailag megbízhatatlan katonát az olasz frontra viték hadimunkásnak.

A forradalom után alig fél évet töltött Oroszországban, mégis teljesen átformálódott. Hazatérve olyan elveket vallott, amelyek alapjaiban támadták az uralkodó osztályt. Naplójában keményen írt a háború négy éve alatt demoralizálódott hadseregről és az egyre nyíltabb ellenállást tanúsító katonákról.

Papp János háborús naplójának befejező része már nem eseménytörténet, hanem a monarchikus Magyarország analitikus kritikája akart lenni. Szakmai fölkészületlensége, ideológiai képzetlensége ellenére igyekezett meglehetősen pontos és hű képet rajzolni az elmaradott, félféudális viszonyokról.

Voltak olyan ösztönös meglátásai, amelyeket a történelemtudomány csak megfelelő távlatba jutva, a második világháború után fogalmazott meg pontosabban. Tévedései is nyilvánvalóak. Azt, hogy „mi okozta a forradalmat”, sokkal összetettebb, társadalmi, ideológiai tényezők határozták meg, mint ahogy ő leírta. Nézeteit nem egy alkalommal vulgárszocialisztikus gondolatok tarkítják. Itt azonban fontosabb az, hogy ezt az egyszerű embert miként változtatta meg a háború, majd a forradalom.

*

Befejezésül szólnunk kell még a frontversekről. Akik a reménytelen halálküzdelemben tollat ragadtak, azért tették, mert úgy érezték, valami nyomot kell hagyniuk maguk után. Doberdótól, Lemberg-től, Laibachtól messze esett a haza, a harctéren hiába kiáltottak vagy jajgattak, nem hallatszott el odáig a szavuk. Nem pusztulhattak el úgy, hogy valamit meg ne fogalmaztak volna az átélt szörnyűségekből. Aki pedig képtelen volt saját gondolatainak a kifejezésére, lemásolta azokat a mondatokat, amelyeket a bajtársaitól hallott. Ha szerzőségüket külön nem tüntették föl, gyakran csak sejteni lehet, hogy a vers másolat, máskor pedig a hallottak összekeveredtek a saját gondolataikkal.

Az a paraszt, aki a disznóölések, miskárolások, herélések, olykor a kocsmai bicskázások véres cselekedeteihez vagy hamis kutyák akasztásához volt szokva; aki házas fiának és a menyének olykor nem szorított helyet a házban, hanem tapintatot nem ismerő, kíméletlen konoksággal a kamrába, istállóba küldte őket a nászéjszakájukat ellakni, a harcok gyötrelmében szinte lírai alkattá vált. A gyötrelmeszerelem-álom „költészete” ez, amelynek végső kicsengésében már ott vergődött a tragédia: az egyéni lét kilátástalansága, az értelmetlen halál megérzése.

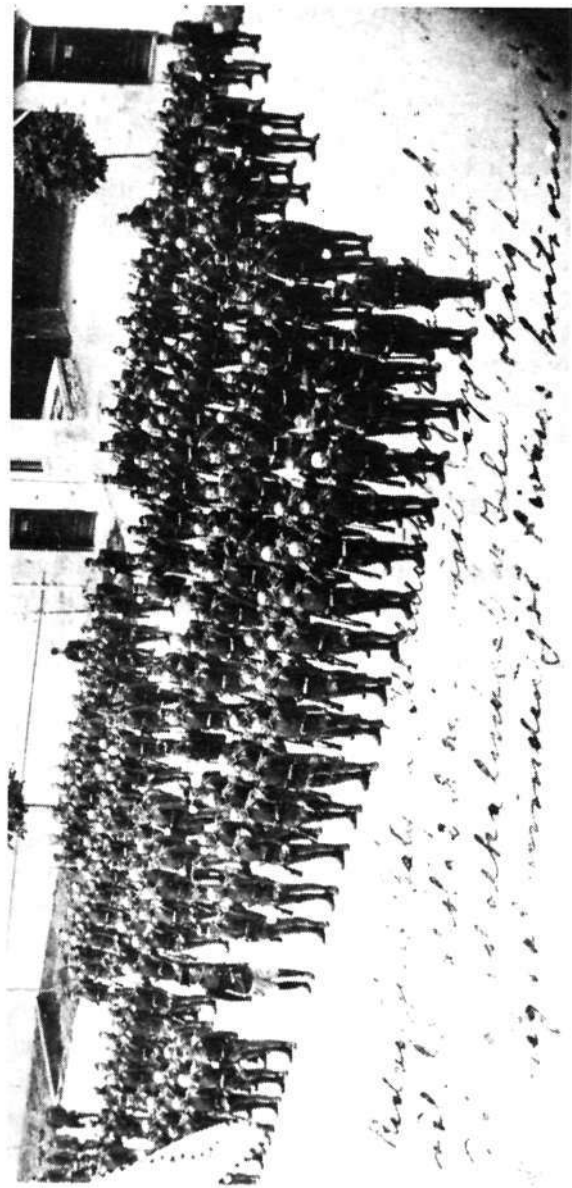
Ha az első világháborús költészetről olvasunk, nekünk, magyaroknak rögtön Gyóni Géza versei jutnak az eszünkbe. Az ő költeményei a világégés gyötrelmeinek a gyöngyszemei. A kötetünkben található versektől senki se várja ezt a színvonalat, bár közülük egyik-másik határozottan költői vénát sejtet. Zömére azonban nem ez a jellemző. Talán a 20. századi paraszti, népi rímfaragáshoz lennének hasonlíthatók, de azok sokkal egységesebbek, ugyanakkor tartalmukban jóval zártabb, körülhatárolhatóbb érzéseket és mondanivalót tükröznek.

Az első világháborús frontverseket honvédek, altisztek, tisztek, parasztok, proletárok, iparosok, kereskedők, polgárok, tanulatlan, félművelt és művelt emberek írták. Az érzések forrásai ugyanazok, amelyekből a valódi költők is merítettek, de az egyszerű katonánál a kifejezőképesség, a megfogalmazás, a verstani elemek ismeretének hiánya szembetűnő. A csikorgó rímek, a téves szótagszámok, a költőietlen kifejezések egyfajta rímfaragást eredményeztek. Szó sincs azonban fűzfapoézisről. Mélyből fakadó és nem fölszínes indulatok szülték őket. Népdalutánczat, műdalstílus, hosszú, epikus leírás egyaránt föllelhető bennük. Ebben a háborús költészetben jelen van a pátoszos hazaszeretet, a nehéz katonasors, a hősök ünneplése, a szenvedések, a halálfélelem, a fogság, a honvágy – és egyetlen versben föltűnik a háborúellenesség is, békevággyal telítve.

Az idős Csizmadia Imre naplójában talált szomorú versek a megcsalás fájdalomáról árulkodnak. A legelítélendőbb emberi vétéségek közé tartozik a házastársi hűtlenség a harctéren gyötrődő, vérét hullató katonával szemben. Idős Csizmadia Imre lelkét az otthonról kapott hírek vagy inkább gyanúk tovább mérgezték, mégis versei között nem egy epekedőt is olvashatunk.

Szenti Tibor

*Hódmezővásárhely,
1986. november*

Levelezőlap – katonák eskütétele Veszprémben 1904-ben

I. A tűzbe dobott gyökerek

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A történészek jól tudják, hogy az első világháború nem 1914. július 28-án kezdődött. A hadüzenet csupán végső eredménye volt egy hosszabb folyamatnak, amely a 19. század utolsó harmadában vette kezdetét. Anglia világbirodalom ura és egyeduralkodó a tengeren. A német ipar a századfordulóra már megközelítette, egyes ágazatokban túlszárnyalta az angolokét. Franciaország elveszítette Elzászt és Lotaringiát. Visszaszerzésük kulcskérdéssé vált. Oroszország Közép-Ázsiában annektált. Az imperialista nagyhatalmak a tőkefelhalmozódás, a belső konfliktusok és a birodalmi törekvések hatására feltöltődtek. A hatalmi becsvágy alapján készülődni kezdtek az újabb „rangsorolásra”, a végső leszámolásra.

Kezdetét vette a katonai erőpróba. 1908. október 6-án a Monarchia bekebelezte Boszniát és Hercegovinát. 1912 márciusában létrejött a Balkán-szövetség Bulgária, Görögország, Montenegro és Szerbia részvételével Törökország, illetve részben a Monarchia ellen. A Balkán-szövetség 1912. október 9-én megtámadta Törökországot, kiobbant az első Balkán-háború. A Monarchia részleges mozgósítást rendelt el.

A „Vásárhely és Vidéke”¹ című helyi lap még nem sejtette, hogy profetikusan fogalmazott, amikor ezeket írta: „A török harctér eseményei immár kétségtelenül nagy történelmi fordulatot készítenek elő a közeljövő számára.”² A lap másik oldalán ezeket találtuk: „Egyik szegedi napilap azt a szenzációs

hírt közölte megbízható forrásból, hogy az osztrák-magyar monarchia [így!] összes kerületi parancsnokságaihoz megérkezett már a mozgósítási parancs.”³ Azt hogy a hír nem lehet kacsza, a lap utolsó oldalán közölt hirdetmény is alátámasztotta: „Felhívom mindazon még életben levő ifjakat, kik az 1892., 1891., 1890. években születtek, hogy magukat a katonai osztálynál, – az összeírásba felvétel végett minden idézés bevétele nélkül a folyó évi november hó 1-től 30-áig terjedő idő alatt tekintet nélkül arra, hogy helybeli, vagy vidéki illetőségűek, bejelentsék[. . .]”⁴

A háborús helyzetben a Monarchiának meggyűlt a baja az annektált tartományokkal. A „Vásárhely és Vidéke” november 12-én így tudósított: „Napok óta rebesgetik a városban, hogy a szegedi 46 ik gyalogezredet apránként levezénylik Bosznia és mindenki meg van győződve arról, hogy Ausztria-Magyarország titokban mozgósít[. . .]

Tény az, hogy napok óta visznek katonákat az annektált tartományokba. Tegnap éjjel százhusz embert (köztük tizen négy tisztet) vittek el Bosznia a 46 ik gyalogezredből[. . .]

Ami a katonaság elszállítását illeti, az tisztára a határok megerősítése céljából történik[. . .]”⁵ – beszélte az újságíró a 46. gyalogezred egy „magasrangú tisztje”.

Az idézett lap következő oldalán közli az újabb történelmi fejleményt: „Az osztrák-magyar monarchia ultimátumot küldött Szerbiának. A mozgósítás titokban folyik[. . .]”⁶

1913. június 29-én megkezdődött a második Balkán-háború, amelyben a Monarchia Bulgáriát támogatta Szerbiával szemben. A megújuló fegyveres konfliktusok, az egyre mélyülő válság láttán már

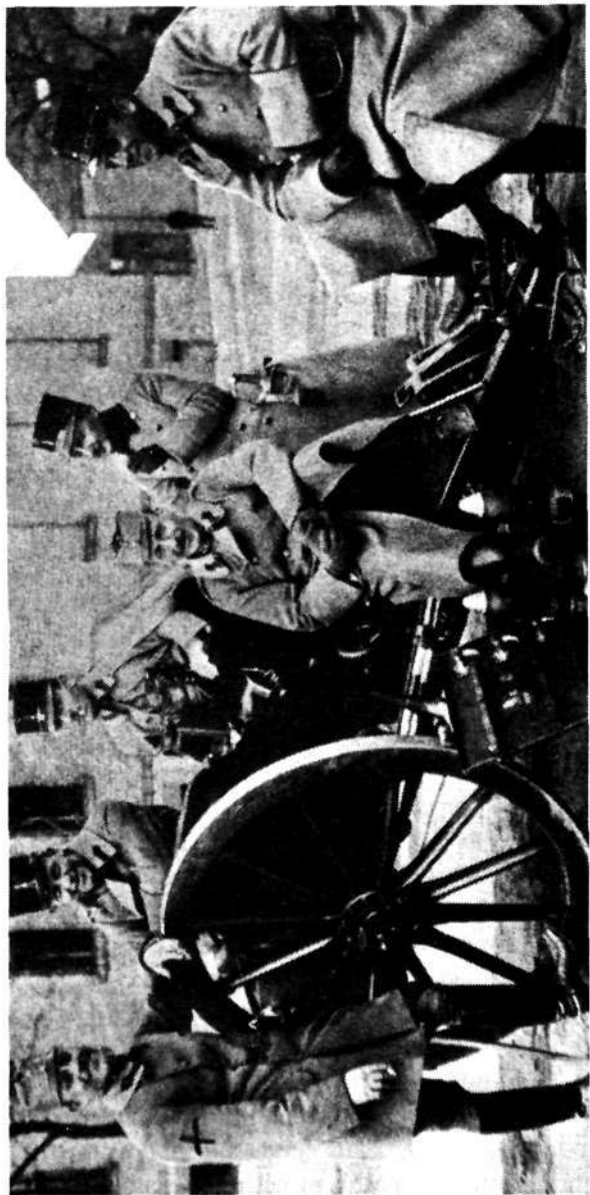
nem kellett különösebb jóstehetség ahhoz, hogy a totális háború bekövetkezését megjövendöljék. A „végső leszámolás” tüzét szították, és az átlagember nacionalista érzelmét hazafias szólamokkal élesztgették. A háborút a tömegek már nemcsak elkerülhetetlennek látták, de kívánták is. A „szent honvédő háború”, a „haza hősi védelme” demagóg álarccá vált. A nemzetközi burzsoá reakció propagandájának hatására, az egyház áldásával, az arénák vérre szomjazó nézőiből tevékeny torreadorok születtek.

Dr. Raffay Sándor evangélikus püspök így prédikált az orosháziaknak: „A nemzetnek nem csupán adófizető polgárookra van szüksége, hogy fennálljon, hanem sokkalta inkább hősökre, akik hűségük pecsétjével életüket is áldozatul adják [...]”⁷

1914. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSE

1914. június 28-án, a szerb nemzeti gyásznap évfordulóján, egy boszniai szerb diák, Gavrilo Princip revolverlövésével megölték Ferenc Ferdinánd trónörökösét és hitvesét, Chotek Zsófia főherceggasszonyt. A Monarchia július 23-án ultimátumot küldött a szerb kormányhoz, amelynek határideje 25-én, szombaton délután 6 órakor járt le. Az osztrák-magyar kormány július 28-án hadat üzent Szerbiának. Ugyanezen nap estéjén a dunai flottilla és a zimonyi tüzérség megfélemlítő „bombázást” hajtott végre Belgrád ellen.

Szombat éjjel 12 órakor megérkezett a távirat Magyarország településeire, amelyben elrendelték a mozgósítást. Hogy mennyire készült a rendszer a

Hadbavonulásra készen, 1914 augusztusában

háborúra, arra jellemző, hogy pl. a vásárhelyi Roth Antal nyomdájában már napokkal előbb készen voltak a mozgósításra fölszólító plakátok. Vasárnap, 26-án, hajnali 3 órakor rájuk nyomták a mozgósítás dátumát.

A VII. temesvári hadtest mozgósítását az elsők között rendelték el. Ennek kiegészítő területéhez tartozott Vásárhely. 24 óra alatt kellett bevonulni a 29., 33., 37., 39., 43., 46., 61. és 101. császári és királyi közös gyalogezred tartalékosainak; a 28-as vadászoknak, az 1., 3., 4., 16. közös huszárezrednek, a 2., 3., honvéd huszárezrednek, a 2., 3., 4., 5., 7. és 8. honvéd gyalogezrednek, a 7-es árkászoknak, a 7-es utászoknak, a 7-es vonatsapatnak, a 7-es tábori tarackezrednek, a 7-es lovas tüzérezrednek, a 7-es nehéz tábori tarackosztálynak, és a 19., 20., 21. tábori ágyús ezredeknek.

Mozgósították a 19–42 év közötti hadra fogható férfilakosságot. Július 27-e az „Alarmtag”, a riadónap, míg a hadüzenet és a mozgósítás első napja 28-a volt. Kedden reggel Vásárhelyről útnak indították az első transzportot; azon a napon, amikor Ferenc József „Népeimhez” címzett proklamációját közzétették, amely népünkben a „Mindent megfontoltam és meggondoltam[. . .] mondatban őrződött meg a mai napig. Európa még a borzalomra ébredés kábulatában dörzsölte az események láttán révült szemét, amikor Vásárhelyen, a nagyállomáson ezrek vettek búcsút a családtól és indultak el a gyötrelmek, a testi-lelki kínok és a pusztulás felé vezető hadiúton.

A „Hódmezővásárhely” című napilap⁸ július 29-én így írt: „ajánlatos, hogy szerdán elutazzék mindenki, mert szerdán éjféle 12 órakor az összes személyszállító vonatok megállnak s vasárnap dél-

utánig egyetlen civil ember sem utazhat vonaton [...] Vásárhelyről összesen 7500 ember megy; aránylag a legnagyobb percentet adja a Vajda utca, honnan 22 háztól 25 katona vonul be.”⁹

Az emberek nemcsak a parancsoknak engedelmeskedtek. Szaporodott az önkéntesek száma is. A „Hódmezővásárhely” idézett cikkében beszámolt arról, hogy: „Kérdő Bálint és Szabó S[ándor] jelentkezését nem fogadták el. Előbbinek 9, utóbbinak 8 gyermeke van.”

Ez a nagylelkű gesztus a megtévesztett tömegekkel szemben csupán kezdeti, álhumánus propaganda volt, mert a kíméletesség 1916 végére eltűnt, és sem a szociális, sem az egészségügyi indokot nem vették figyelembe.

A háború a legfontosabb mezőgazdasági munkák idején tört ki, és így a behívások súlyos helyzetet teremtettek. Munka közben álltak le a gépek, és a munkások a cséplésből vonultak be. A „Hódmezővásárhely” így írt: „A rendőrség ezúton figyelmezteti a gazdákat, hogy a tényleges katonai szolgálat kötelezettségének bekövetkeztével mindenféle szerződés felbomlik a gazda és cseléd között, azt a bért, melyért megszolgált, rögtön ki kell adni, különféle kikötésekkel a cselédeket, munkásokat visszatartani nem szabad.”¹⁰

Arról persze szó sem volt, hogy a vásárhelyi birtokosok gátolták volna a bevonulást. A gazdák jelentős része példával járt elől. Épp az idézett lap adja tudtul, hogy a város egyik legtöbb földdel rendelkező családjából, Lázáréktól minden férfi: Dezső, Mihály és Sándor is elment.¹¹ A lap nyugtatni próbálja a lakosságot: „A népfölkelőt háború esetén általában kétféle szolgálatra oszthatják be. És pedig:

- a) harctéri szolgálatra és
- b) rendfönntartási szolgálatra.

[. . .] A népfölkelő tehát mindig a rendes sorkatonaság háta mögött kap helyet.[. . .] A népfölkelő tehát tűzbe nem kerül[. . .]”¹² Ezt a naiv, hátországi, polgári elképzelést az események már az év végére megváltoztatták. A lap szerkesztői később így fogalmaztak: „Hódmezővásárhely város ifjúsága a mai napon eltávozott körünkből, hogy kardja erejével és talán hulló vérével védje meg hazánkat.”¹³

Micsoda szemérmetlen beállítás volt ez a „hazavédelem”! Mintha egy külső nagyhatalom indok nélkül megtámadta volna országunkat, holott nem Szerbia üzent hadat, hanem a Monarchia Szerbiának. Az idézett helyi lap így hősködött: „Ha mi *hatezer példányban* már a vasárnapi korai órákban nem közöljük a mozgósítást, a tanyai polgárság nem tud meg semmit[. . .] Lapunk óriási szolgálatot tett ezzel Vásárhely közönségének[. . .]”¹⁴

Július 30-án a Zimony alatti Laudon sáncból ismét bombázzák Belgrádot. Augusztus 4-én a németek Belgiumra törtek. Augusztus 12-én megindult a támadás Szerbia ellen. Mindkét próbálkozás sikertelenül járt. Már ekkor föl lehetett volna mérni a gyors győzelemre alapozott háború realitását. Augusztus elején lángolt Európa. 1914 végére az arcvonalakon kialakult az állásháború.

ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÁMOLGATÁSOK

Vizsgáljuk meg, hogy Európa néhány hadviselő nemzete milyen mértékben mozgósított a háború folyamán. Hozzájuk hasonlítva milyen arányt képviselt Budapest, egy dél-alföldi megye: Békés, annak néhány települése és egy Csongrád megyei mezőváros, Hódmezővásárhely, a háború első évében?

Dr. Szabó László hadtörténész szíves szóbeli közlése alapján: a cári Oroszország a lakosságnak 10,5%-át hívta háborúba. Olaszország 16%-ot, Németország 19,7%-ot. Mögötte áll a Monarchia 17%-kal, de a történelmi Magyarország területéről (Horvátország és Szlavónia nélkül) 18,5% volt a hadbavonultak száma, 3 381 785 fő. Az alföldi adatok láttán meglepő, hogy fővárosunkból kezdetben viszonylag kevés embert hívtak hadba. 1914-ben 3 hónap alatt, az üzemek munkásait nem számítva, a tiszti, altiszti és szolgaszemélyzetből 2600 katonát vonultattak be. 1915 júliusára a számuk még csak 3600 körül járt.

Békés megyéből az általános mozgósítás során 35 000 férfit vittek el. Ez a megye összlakosságának 10%-át jelenti. Gyuláról 196, Békéscsabáról 431 és Orosházáról 327 főt. Orosházáról 1914 decemberében újabb 479 katona került a háborúba. Az év végéig a községből 806-an távoztak, a lakosság 3,6%-a. Zömmel a 101-es császári és királyi gyalogezredbe kerültek.

Vásárhelyen 1910-ben 62 445 ember élt. Ebből a tanyákon 24 700 fő, az összlakosság 39,5%-a lakott. Már ezek a számok is jelzik, hogy a város népességének gerincét a parasztság alkotta. Vizsgáljuk részletesebben. 1910-ben a városban mezőgazdaságból élt 21 791 férfi és 19 327 nő. A lakosság 64,1%-a volt őstermelő. A birtokviszonyok alapján: 100 kat. holdon fölülű gazda mindössze 90, nagyhaszonbérelő pedig 24 volt. Ugyanakkor a kisbirtokosok és kisbérlők száma 4387, a napszámosoké 688, a részes földművelőké 303, egyéb földműveléssel kapcsolatban élő család 9. Összesen 5501. A háború első évében Vásárhelyen 240 virilista, vagyis törvényhatósági tag élt, és mindössze 5772 személynek volt választójoga, amely a város összlakosságának 9,25%-a.

1914-ben a városban a fő sorozáson 640-en váltak be a sorkötelesek közül. Július 28–29-én behívták a tartalékosokat és az „A” osztály népfölkelőit: 5436 főt. Szeptember és október hónap folyamán behívták az 1878–1890 közötti, valamint az 1892–1894 évfolyamok hadra fogható férfiain. Az év folyamán Vásárhelyről mozgósítottak 8251 személyt. Ez a létszám a város egész lakosságának 13,2%-a volt, az összes férfi 26%-a, az első világháború során elvitt valamennyi katona 56,6%-a. Hadimunkára behívtak még körülbelül 400–500 embert. Fölmentést élvezett 280 fő, a város összlakosságának 0,45%-a. Őket mint „mezőgazdákat” mentették föl „nélkülözhetetlenség” címén. Vagyis a nagyobb birtokkal rendelkezők otthon maradhattak földet művelni, mivel a hadsereg és a lakosság élelmezését kellett biztosítaniuk. (Mindkét világháborúban ők voltak a „könyéradó embörök”, a rendszer igavonó barmai.)

A vásárhelyi katonák zöme, vagyis a behívottak 65%-a a 46-os közös és az 5-ös honvéd gyalogezredbe került. Rajtuk kívül vásárhelyiek szolgáltak még a szegedi 3-as honvéd huszár, a nagyszebeni 3-as közös huszár, a II/5. honvéd lovas-tüzérosztály, a temesvári hadtest 2., 3., 4., 7., 8. honvéd gyalogezred, az 1., 4. és 16. közös huszárezred kötelékeiben, de 60 fő még a haditengerészetnél is.¹⁵

Az események elé szaladva itt jegyezzük meg, hogy a 46-os és az 5-ös gyalogezredben szolgáló vásárhelyieket az első napoktól kezdve a legvéresebb csatákba vitték. Például az 5-ösök a szerb után a keleti hadszíntérre kerültek, Przemyslbe, ahol a cári hadsereg a Monarchia katonáiból 120 ezer hadifoglyot ejtett. A 46-osok véreztek a gorlicei áttörésnél és tizenegy isonzói csatában. Vásárhelyi katonák

részt vettek a piavei harcokban; ott voltak 1918. június 15-én, az utolsó nagy olaszországi hadműveletekben, amikor az előkészítetlen támadás következtében elveszett 150 ezer katona!

NŐ A NYOMOR

1914 végéig Vásárhelyről elvittek 5509 lovat és 800–900 kocsit. Nagy szám ez! A mezőgazdasági lakosság teherszállítását, közlekedését és igás munkavégzését alaposan megbénította; különösen a kisgazdákat sújtotta. 1914 augusztusától rohamosan növekedett a vásárhelyi öngyilkosok száma. Minden bizonnyal belejátszott ebbe az is, hogy a behívottak között volt számos családfő is, aki teljes létbizonytalanságban hagyta otthon övéit. Ezek a márról holnapra élő nincstelenek nem rendelkeztek tartalékokkal. A jövődőlés ellenére: „mire a levelek lehullanak”, egyetlen katona sem tért vissza, viszont 1740 család, az összlakosság 2,8%-a várta a segílyt.

A vásárhelyi levéltárban egy 1914. július 30-án beadott kérvényt találtunk: „Lencse Ernő és társai törvényhatósági bizottsági tagok kérelme a városi tanácshoz törvényhatósági, rendkívüli közgyűlés összehívása” tárgyában. (Az aláírók: Engelthaller János, Hegedűs János, Katona Ferenc, Kruzslicz Péter, Lencse Ernő, Balogh István, Borbás Imre, Kmetty Béla törvényhatósági bizottsági tagok voltak.) Részletek a beadványukból:

„Tekintetes városi tanács!

Mivel olyan rendkívüli eset előtt állunk, hogy városunkból is 7–8000 családapát hívtak be, nemzeti becsületünk és tekintélyünk megvédése céljából bizonytalan ideig tartó katonai hadi szolgálatra.

Mivel a jelenlegi rossz viszonyok között bizony feltehető, hogy a bevonultak itthon maradt családtagjainak foglalkozásuktól eltekintve két harmadának napok múlva már nem lesz betevő falatjuk sem, sőt többeket tudunk olyanokat akkiknek már ma sincs, akkik napok múlva a legnagyobb nyomor és nélkülözés előtt állanak – lehetetlenségnek tartjuk, hogy azoknak családjairól ne gondoskodjunk kellőképpen mi itthon maradtak akkik életök árán a haza és nemzeti becsületünk megvédése végett szálunk sikra[. . .]

Mivel a mi számításunk szerint legalább 4–5000 családapának kell itthon maradt gyermekeit segélyezni, segélyezették száma családonként cirka három, így feltétlen segélyre szorul 12–15 000 egyén [az összlakosság 24%-a! Sz. T.], tehát ha a minimális számot vesszük is személyenként havi 10 korona segélyt, úgylis 100–120 000 koronára lesz szükség[. . .]

városunkban a f. évre 745 787 korona állami adó vetetett ki, ha ennek az összegnek 10%-át vesszük is, ez 74 578 korona[. . .], de ebből 'cirka 50 000 korona folya be', mert sok adófizetőt szintén behívtak. Kérik, hogy az itthon maradt adófizetők állami adójuk arányában 10%-kal járuljanak hozzá a segélyezéshez.

az iparosság köréből már eddig 5–600 iparos családfő vonult be[. . .] minden családtag kapjon minimum havi 10–12 korona segélyt[. . .]"¹⁶ – és így tovább.

A tanács az indítványt 1914. augusztus 5-én azzal utasította el, hogy a jelzett segélyezésre már megtette a szükséges intézkedést. A bevonult rászoruló családjának adakozásból összegyűlt 40 000 korona, ugyanakkor 4 millió korona hadikölcsönt jegyeztet-

tek a város lakosságával. Fölállítottak 11 hadikórházat. Ebből 3 volt a Vöröskereszté és 8 az egyházé.

Budapesten 1914 őszén kb. 32 ezer családnak fizettek hadisegélyt.¹⁷

AZ 1915-ÖS ESZTENDŐ

A vásárhelyiek számára talán a háború legkatasztrofálisabb éve az 1915-ös esztendő volt. Kezdődött mindjárt az újabb behívásokkal, amelyek kisebb-nagyobb megszakításokkal egész évben folytak:

Az 1915-ös sorozások és behívások időpontjai	A behívott korosztályok születési évek szerint	A behívottak száma
febr. 18–22.	1891, 1895, 1896	701 fő
ápr. 10–15.	1873–1877 közöttiek	325 fő
jún. 21–23.	1897 (18 évesek)	360 fő
aug. 23–szept. 4.	1872–1865 közöttiek	1964 fő
nov. 20–27.	1892, 1893, 1894 és az 1878–1890 közöttiek	448 fő
dec. 27–31.	1896, 1895, 1891 és az 1877–1873 közöttiek	236 fő
1915-ben összesen:	32 évfolyamot	4034 főt,

az összlakosság 6,5, az összes férfi 12,7%-át vitték el.

1915 nyarán már a 18–50 év közötti korosztályokat hívták be, hadimunkára pedig 500 férfit. Ugyanakkor Vásárhelyre 800 iztriai menekültet szállásoltak be, és 1400 pancsovai szerb internáltat. Ezek zöme a parasztcsaládokhoz került azzal a meg gondolással, hogy az elvitt férfiak helyett segítenek a mezőgazdasági munkákban, de a valóságban a munkájuk nem volt számottevő, ugyanakkor teljes ellátást élveztek, pedig már a termelőnek sem jutott az asztalára a megszokott darab kenyér.

A „Vásárhelyi Reggeli Újság”¹⁸ 1915. február 2-i

számában vezércikkben közölte, hogy: „Kukoricából és búzából vegyesen szabad csak kenyeret sütni.” Azt bizonygatta, hogy ez a „zabbal kevert kenyérnél sokkal jobb[. . .]”¹⁹

Az év elején volt a nagy tragédia, Przemysl eleste. Jellemző a korabeli magyar elvakultságra, hogy március 18-án, néhány nappal a vár végleges eleste előtt, a „Vásárhelyi Reggeli Újság” Közlemény címmel így vezette félre olvasóit: „Az oroszok vereségei a Kárpátokban.”²⁰ Március 23-án, a vár eleste utáni napon, amikor az eléhezett, fagytól, betegségtől és az értelmetlen harcok kilátástalanságától demoralizált, legyengült csapatokat, a várat föladva, behajtották a túlerő által előkészített „vágóhidba”, és Gyóni Géza bajtársainak ajkáról végleg elszállt a „Csak egy éjszakára” fohásza, ez az újság „Kirohanás Przemyslből” címmel még mindig álmokat szöve le merte írni ezt a hazugságot: „jó volt ez a bravur, hogy az egész világ láthassa, mekkora ereje, mekkora készsége és mekkora elszántsága van Przemyslnek.”²¹

Még aznap a 95-ik rendkívüli kiadásban kénytelen magát helyesbíteni: „Przemysl hősi védelem után elesett.”

AZ 1916-OS ÉV

Áprilisban behívták az 1898-ban született évfolyamot, majd júniustól szeptemberig az 1897–1866 között születettek közül a még addig el nem vitt férfiakat. Vásárhelyről áprilisban 311, júniustól szeptemberig 487 főt; valamint további 80 személyt rendeltek hadimunkára. Bár a behívottak száma csökkent, hiszen előzőleg minden fegyverfogható ember a

frontra került, 1916 végéig Vásárhelyről 32 évfolyamot, 13 083 főt, a lakosság 21%-át, az összes férfi 41,1%-át vitték el. Ez a teljes munkaképes lakosságot jelentette, és még hátravolt két év.

A menekültek áradata továbbra sem került el a várost. 1916-ban Erdélyből 1400 ember érkezett. Az élve születés és az elhalálozás közötti különbséget tekintve, eltolódik, torzul a város lakosságának aránya. A polgármesteri jelentések alapján tegyük néhány összehasonlítást. Például a századfordulón, 1900-ban 1782, 1901-ben 1811 gyermek született Vásárhelyen. 1916-ban már csak 643 lát napvilágot, és ez még nem is a mélypont; ez 1917-ben, 579 fővel következett be. 1916-ban ugyanakkor meghalt 1129 ember. A lakosság csökkenése csupán ebben az évben 486 fő. Hozzájuk jön még a frontokon elesettek száma. A város összlakossága már csak 61 611.

A korabeli, helyi sajtótermékek között tallózva, tanulságképpen ragadjunk ki néhány címet, közleményt, tudósítástöredéket. A „Vásárhelyi Reggeli Újság” 1916. január elsejei száma:

„Véres ó-év után virradt föl az ujév” – kezdi a vezércikk, majd így folytatja: „Anyák, hitvesek, gyermekek siralma tapadt a tavalyihoz s csak a hatalmas Isten tudja, mit hoz az uj.”

A lap hírei közül címszavakban: „Anglia kardot rántott.” „Montenegróban megszűnt a polgári élet. Háromnegyed millió szerb menekült a hegyek közt – Az éhség és a fenevadak pusztítása.”²²

Az újság közli továbbá: „az ólom, pamut, nyers és kész marha- és lóbőrök, valamint a hajtóerő, villamosgépek és készülékek” beszolgáltatásáról megjelent rendeletet. Idézzük néhány sorát: „A szállodás, vendéglős, kávésipar, ugyszintén a sütő- és cuk-

rászipar körében tartozó vállalatok, melyek ételeket és italokat szolgáltatnak ki, tartoznak különböző rezezből, illetve nikkelből készült edények és egyéb felszereléseik felét beszolgáltatni a fémközpontnak.”²³

Az orosz hadszíntérről ilyen tudósítást közöl: „A Stripa mentén egyik századunk szakasza előtt 161, egy másik előtt 325 orosz holttest feküdt.”²⁴

Amíg Budapesten 3600 a fölmentettek száma,²⁵ a vásárhelyi háborús hősi halottak riasztóan szaporodtak. A lap február 13-i számából bemutatunk egy tipikus szöveget, amellyel nap mint nap találkozhattunk:

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindazon rokonok, jó barátok, sok jó ismerősök, jó szomszédok és végmegtisztelők, kik felejthetetlen jó férj, jó édes apa, szerető fiú, hű testvér, kik közül kettő a harctéren gyászolják, hű sógor, ki szintén a harctéren küzd és jó vőnek

FEHÉR IMRE

46-os közvitéz

1916. február hó 10-én történt végtisztességtételén megjelentek s megjelenésükkel mérhetetlen nagy fájdalmunkon enyhíteni szívesek voltak[...] fogadják szívből jövő hálás köszönetünket.

A gyászoló család.”²⁶

Elgondolkoztató az is, kinek volt jobb, annak-e, aki hősi halottként befejezte a háborút és „kiszállt” a szenvedések poklából, vagy az olyan túlélőnek, aki így hirdette magát: „Rokkant katona, ki a harctéren balkarjára munka képtelenné lett, iparos, iro-

dai munkában jártas, irodai vagy ehhez hasonló foglalkozást keres[. . .]”²⁷

Közben az „Uránia Színház”²⁸ találó címet viselő filmre hívogatta nézőit: „Furfang erőszak ellen”, avagy „izgalmas Detektív dráma 3 felvonásban”. Műsorának másik filmje a „Csintalan kisasszony”, amely „vígjáték 3 felvonásban”.

A lap március 3-i száma a korabeli erkölcsi állapotokat tükrözve, a rendőrfőnök utasítását közölte: „A főkapitány[. . .] elrendelte, hogy úgy bent a városban, mint a külterületen minden korcsma este 10 órakor bezárandó[. . .] az összes szállodák, kávéházak és korcsmákban alkalmazott női alkalmazottak egészségügyi vizsgálat alá vétessenek.”²⁹

A gazdasági helyzet is tovább súlyosbodott. A lap március 8-án azt az utasítást közli, amely „A kenyérutalványok további kiállításáról” rendelkezett: „a mai naptól márczius hó 24-ig a városi székház földszint 16. számú szobában fog eszközöltetni.”³⁰ A 3. oldalon viszont ez olvasható: „Tilos a lisztszállítás személypodgyászban is. A fehér kenyér árusítását Pesten betiltották.”

A gazdák a frontokon harcoltak, idehaza az aszszonyok, idős szülék, öreg béresek, gyerekek próbáltak helytállni, de a földművesmunka egyre rosszabbul haladt. A szomszédos községben megjelent plakát szövegéből néhány fontos és tipikus részlet emelünk ki. Ilyen és hasonló hirdetések akkoriban az egész ország területén ismertek voltak:

„HIRDETMÉNY.

Az aratás, hordás és cséplés menetének biztosítása érdekében a következőkről értesítem a közönséget:

A község határa 5 körzetre van beosztva.

A cséplés gyors és biztos végzése céljából a csé-
peltető közönség részére 7 gép áll rendelkezésre,
amelyek három körzetbe osztatnak be[. . .]

A géptulajdonos köteles 6 kishold föld termésé-
hez a gépet minden díj nélkül beállítani, ennél ke-
vesebb terménynek egy helyen való elcsépletésére
nem kötelezhető.

A katonák napszámja június 30-ig 3 korona, júli-
us 1-től július 30-ig 4 korona, augusztus 1-től kezd-
ve pedig 3 korona és élelmezés.

Az aratási stb. munka elvégzésére katonák nagy-
számban szabadságoltattak. Ezek kötelesek a lakhe-
lyük szerint illetékes intézőbizottság elnökénél je-
lentkezni és annak rendeletét pontosan végrehajta-
ni. Ha az aratást a saját földjén elvégezte, köteles
azonnal aratás végett ahhoz a birtokoshoz menni,
akihez utasított. Az a szabadságolt katona, aki a
felhívásnak eleget nem tesz, csapattestéhez megbün-
tetés végett visszakisértetik[. . .]

Mindszent, 1916. évi június hó 24-én.

Dr. Dósa István főszolgabíró.”

A „Vásárhelyi Reggeli Újság” 1916 októberében
ezt közölte: „Felhívom azokat a nőket, akiknek fér-
jeik, illetve a gazdaságukat vezető fiaik hadba van-
nak és az őszi szántást iga hiányában nem tudják
elvégezni, hivatalomnál Darvassy kapitánynál je-
lentkezzenek.”³¹

A város a munkaerőgondokat hadifogoly munká-
sokkal kívánta megoldani. De nemcsak a munka-
erejükre volt szükség. Az újság március 8-i számá-
ban ezt a különös fölhívást olvashatjuk: „Felhivat-
nak a hadifogoly munkást tartó gazdák, hogy a ná-
luk lévő orosz foglyoknál található derékszíjjat ve-
gyék el és szolgáltatassák be[. . .]”³²

Amikor az ország ilyen súlyos gazdasági helyzetbe került, és a lakosságot az ismétlődő lelki gyötrelmeken túl naponta újabb anyagi megszorítások, rekvirálások érték, merő naivitásnak tűnik az a vásárhelyi plakát, amely egy kárpáti falu újjáépítésére szólítja föl a tanyai parasztságot. Idézzünk ebből is néhány, demagóg mondatokkal fűszerezett részletet:

„MEGHÍVÁS

A nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi Miniszter Ur rendelete alapján állami elemi iskolánkban a külterületen f. évi május hó 1-én a kárpáti falvak újjáépítésére irányuló hazafias mozgalom javára iskolai ünnepély fog tartatni.[. . .] egyben felkérjük, hogy a kárpáti falvak újra építésére ki-ki tehetsége szerint adakozzék.

A Kárpátok bércei védték meg hazánkat az ellenség hordáitól, a végveszedelemtől. A Kárpátok környékén mindenéből kifosztott lakosok szenvedtek az ellenségtől legtöbbit. Házzal, földdel bíró emberek egyik napról a másikra földönfutó koldusokká lettek[. . .] Eltűntek házaik a golyó záporától a föld színéről s zöldülő vetéseiket a hadseregek taposták a földdel egyenlővé[. . .]

A Kárpátokon tört meg az ellenség ereje. Itt fojtották vérbe hős honvédeink az ősi ellenség gonosz szándékait. De a kárpáti falvak lakói végig szenvedték a háború minden borzalma[. . .] Éppen ezért országszerte megindult a mozgalom a kárpáti falvak újra építésére. A mi városunkban is történt erre nézve kezdeményezés, hogy a Kárpátok vidé-

kén lerombolt egy falut Hódmezőfalva néven újra építsük[. . .]

Hódmezővásárhelyen, 1916. április hó 22.

Vidonyi Jenő
állami elemi isk.
igazgató, gond.
jegyző.

Dr. Soós István
állami elemi isk.
gondnoksági elnök.”

AZ 1917-ES ÉV

1916-ig igen pontosan nyomon követhettük a behívottak számának alakulását, mivel a háború első éveiről levéltárunk és a Németh László Városi Könyvtár értékes adatokat őrzött meg.³³ A továbbiakban a háború két utolsó évének eseményeit részben a helyi újságokból tudtuk nyomon követni. Mindenekelőtt az újabb behívásokat vizsgáltuk. A „Vásárhelyi Reggeli Újság” január 14-i száma közli, hogy „az 1899 évben született összes népfölkelők jelentkezzenek”.³⁴

Az alábbi táblázat pontosan mutatja, hogyan alakult a születések száma, a családfők foglalkozása és a 18 éves, hadkötelessé vált fiúk származási aránya. Az élve születéseknél figyelembe kell vennünk, hogy a nemek közötti megoszlás eleve megfelezte a viszonylag nagy számban született gyermekeket. A vonatkozó orvosi szakirodalmakból tudjuk, hogy a századforduló körül (pl. 1900-ban) az összes élve születettek közül 22,5% csecsemő meghalt egyéves koráig. (Az első világháború alatt ugyanez 26% volt!) A további statisztikai közleményekből összeállt a kép, hogy 1917-ben (és majd 1918-ban) hány hadköteles férfi maradt Vásárhelyen. 1899-ben 1782 fő volt az összes élve születettek száma. Közü-

lük a sorozásig néhány meghalhatott, illetve szolgálatra alkalmatlanná válhatott.

1899	A születések éve	
7	munkás	Az 1917-ben behívható fiatalok származása
203	napszámos	
82	iparos	
6	földbirtokos	
159	kisbirtokos	
25	földbérelő	
42	tanyás	
7	béres, kocsis	
12	kereskedő	
8	értelmiség	
4	művész	
16	tisztviselő, alkalmazott	
12	mezőőr, utász, pályaőr	
1	szállító	
1	lóalkusz	
22	„törvénytelen”	
607	az összes behívható	

1917-ben a 607 sorköteles férfin kívül újra próbálkoztak a különböző korosztályokkal is. Idézteinket továbbra is a „Vásárhelyi Reggeli Újság”-ból vettük. Az 1917. február 10-i lap ezt írta:

„az 1891, 1890, 1889, 1888 és 1887 évi születésűek február 12-én, az 1886, 1885, 1884, 1883 és 1882 évi születésűek február 13-án, az 1881, 1880, 1879, 1878 és 1877 évi születésűek február 14-én, az 1876, 1875, 1874, 1873 és 1872 évi születésűek február 15-én népfölkelési bemutató pótszemlére” jelentkezzenek. Továbbá, „az 1891–1872 években született népfölkelők, az 1891–1872 évben született összes bizonytalan, vagy felmentett népfölkelők”³⁵ jelentkezését várták.

Az április 8-i lap³⁶ az 1867–1899 évi születésűeket; az április 18-i újság: „Felmentettek jelentkezzenek: ápr. 23-án, az 1867, 1866, 1865 és öregebb születési évekből”³⁷, felhívást tette közzé.

Miközben a háború gyomrát újabb „ágyútölté-
lékkel” kellett megtömni és ennek érdekében a már
fölmentett betegeket is sorozták, sőt behívták, az
egyre súlyosbodó terhek fedésére, a vásárhelyi pol-
gárok érzékeinek megcsiklandozására az Urániában
a „Csintalan kisasszony” helyett a „Próbaházas-
ság”-ot játszották, amelyet a helyi sajtó föltűnően
így hirdetett: „Legpikánsabb vígjáték 3 felvonás-
ban. Csak felnőtteknek.”

A tovább erősödő nyomor és a nagy véráldozat
1917-ben általános társadalmi türelmetlenséghez
vezetett, és nem sok kellett volna hozzá, hogy az
elégedetlenség a népet forradalomba sodorja. A ta-
nácshoz küldött tanulságos levelekből néhány rész-
letet ragadunk ki:³⁸

„Nyílt titok, hogy a központi hatalmak hadsere-
gének gabonával való ellátását a magyar kormány
vállalta, úgy, hogy az Ausztriára eső kontingenst³⁹ is
Magyarország adja. Folynek a rekvirálások. Egy ka-
tasztrális holdra 60 kg vetőmagot hagynak! A leg-
meglepőbb: »hízósértés tartására, illetve hizlálásra
tengeri egyáltalán nem hagyható« – adja tudtul egy
február 17-i hirdetmény” – közli Herczeg Mihály
levéltárvezető, majd így folytatja:

„A háborús kiélttség méretét jelzi, hogy amikor a
kórházi élelmezést a város házikezelésbe vette, dr.
Genersich Antal igazgató főorvos úgy képzelte meg-
oldhatónak az intézeti sertések etetését, hogy össze
kell gyűjteni a háztartásokban föllelhető ételhulla-
dékot, főleg kenyérhéjat, krumplihéjat, zöldséghul-
ladékot – s mind ezt a város nemesen gondolkodó
társadalma hordaná össze. Ugyanakkor a saját ház-
tartásában sem hagytak takarmányt a hízóra! De az
ételhulladék is miből adódna? A mezőgazdaságban
dolgozó férfi napi lisztadagja 390 gr, a nőé 320 gr, a

gyári munkásé 340 gr, a családtagoké pedig csak 240 gr. Ami készlet ezenfelül volt, az mind elrekvirálható. Közben virul a feketepiac, ügködnek a spekulánsok. Mig Vásárhelyen a kórházi sertéseknek kellene gyűjtögetni, százvagonos tételekben szökik az országból a búza Ausztria feketepiacára, sőt Svájcön keresztül még a hadviselő Olaszországba is!

Az élelmiszerek, közszükségleti cikkek ára nálunk is sokszorosára emelkedett. Az 50 filléres spulni cérna már 5 korona. A háború elején a karton métere 50–80 fillér, most 6–7 korona. A vászon métere is 7–8 koronára szökött. Pár gyermekharisnya 5 korona, a gyermekcipő 30–40 korona, a kész gyermekruha 60–70 korona. Egy kg. szappan 12 koronába került. Egy kg. hús 8 korona, egy liter tej 60 fillér, egy tojás 32 fillér. Egy q. fa 10 korona, egy q. szén 12 korona.

Az 1917. február 4-i árszabályozás ugyan a cukor kilóját 1 korona 28 fillérre, a liszt kilóját 1 koronára, a kenyér kilóját 90 fillérre, a konyhasót 32 fillérre, az árpakása kilóját 90 fillérre, a tengeri lisztét 78 fillérre, a köleskásáét 1 korona 10 fillérre, a borsóét 1 korona 10 fillérre, a lencséét 80 fillérre, a babét 66 fillérre, a burgonyáét 28 fillérre, a hal kilóját 3–4 koronára, a disznósírt 8 korona 20 fillérre, a sózott szalonna kilóját 7 korona 80 fillérre maximálta, de ez csak szabályozás maradt. Vajon hol lehetett ezeket ennyiért megkapni? Csak a jegyre árultakat, a megszabott csekélyke mennyiségben. A többit a feketepiacon!

Kimondhatatlan nyomorúság nehezedett a dolgozó tömegekre. Vásárhelyen az ellátatlanok listáján már 20 000 embert tartottak nyilván, az összlakosság 32%-át. A város polgári ellenzéki képviselője

1917. február 17-én a képviselőházban föltárta a hadisegélyes családok nyomorúságát. Szerinte a hadisegély Hódmezővásárhelyen 62 fillér, amihez minden nyolcadik évét be nem töltött gyermek után még 31–31 fillér jár.

»annyi segélyt kap egy gyermek egy hónapra, amennyiből a t[isztelt] belügyminiszter úr, vagy én, vagy más egy középszerű vendéglőben sem fizethetnők ki egyszeri ebédünket, avagy vacsoránkat« – vallotta be. Többek között rámutatott arra, hogy egy közlegény özvegye pótdíjjal együtt havi 9 koronát kap, az örvezetőé 12-t, a kápláré 15-t, a szakaszvezetőé 18 koronát. A kétgyermekes közlegény özvegye havi 29 korona segélyt kap, az örvezetőé 32-t, a kápláré 35-öt, a szakaszvezetőé 38 koronát. Ha ugyan azt meg is kapja!

A levéltárban fönmaradt jó néhány levél még ennél is rosszabb helyzetet sejtet. Nehéz ezeket a kuszabetűs, helyesírási hibákkal tűzdelt írásokat megdöbbenés, meghatódás és fölháborodás nélkül olvasni. Íme az egyik:

»Nagyságos Polgármesteri hivatalnak

Hódmezővásárhely

Alulírott, azon alázatos kéresemmel bátorkodom a Nagyságos polgármester Ur kegyessége elé járulni, hogy kegyeskedjék az utánam járó hadisegélyt az én feleségemnek teljes egészében kiutalni, amit a törvény megszabott, ne csak azt a 37,20 koronát, mert ebből az összegből a feleségemnek és még két (2) 8 éven aluli családomnak megélni és még abból házbért is fizetni teljesen lehetetlen. És azért írt a feleségem, hogy nem tudja mitévő legyen, mert abból a csekély segélyből megélni, minden kiadást fedezni nem képes. Ezért vagyok indítatva arra, hogy

kéréssel a Nagyságos polgármester urat felkeressem és kérjem, hogy a feleségemnek és két (2) 8 éven aluli családomnak az utána járó teljes hadisegélyt kegyeskedjék kiutalni. Azt hiszem, hogy egy felnőtt után a napi 93 fillér és a két 8 éven aluli család után 83 fillér illetékes és még a lakbér is ide számítva ezenfelül. Azt hiszem, hogy az én feleségem és családom is épp úgy megérdemli a teljes hadisegélyt, mint sok másoké, mert én is épp úgy küzdök a harctéren a hazáért, mint mások.

Végül is kérésem megisméltése mellett maradok a Nagyságos polgármester Urnak alázatos szolgája.

Kelt 1917. július hó 6-án Nagy János h[onvéd]
Az én címem: Nagy János h[onvéd] 305. ezred segélyhely Tábori pósta 397. A feleségemnek a címe: Nagy Jánosné VII. kerület Só utca 2. szám Hódmezővásárhely.«

Nézzünk egy másik levelet:

»1917. július 19.

Nagyságos Polgármester Ur!

1915. május 25-e óta a harctéren vagyok. 18 hónapig a géppuska osztagban voltam a rajvonalba, most az eleség vonatnál végzem kötelességemet, szállítom bajtársaimnak az élelmet[...] és most júni[us] hó 21-én nagy csapás ért. Meghalt egy szépséges kisfiam agyhártya gyulladásban. 3 1/2 éves volt. Én kaptam 6 napi szabadságot. A gyermeket el kellett temetni. Éppen 21-én kapta ki feleségem a 98 korona állami segélyt. A legszerényebben temettük a gyermeket, aminél olcsóbban nem lehetett. [...] fizetett érte a feleségem 90 koronát Kiss Bertalan úrnál. Most mi maradt még egy hónapra 4 gyermeknek és az anyának? Én vittem haza keserves

zsoldomból 10 koronát, de a háta mögött volt még a családnak egyhónapi megélhetés. Nekem, vagyis családomnak semmi vagyona nincsen, tehát kénytelen volt feleségem a tekintetes városi tanácshoz folyamodni segélyért. A tekintetes városi tanács megszavazott egy hónapra 30 koronát, holott jól tudom, hogy olyan család, kinek egy kis vagyona is van, kapott 80 korona temetési segélyt a várostól, és egy teljesen vagyontalan hadbavonultnak 5 tagú családja kapott 30 koronát egy hónapra.

Nagyságos polgármester úr! Kérdem, nem égbekiáltó bűn ez, így gondolkozni egy gazdag városnak a hadbavonultak családjáról. A jövő nemzedékről csak ennyire gondoskodik a városi tanács?

Nem égbekiáltó bűn, aki ezt a 30 koronát megszavazta, nem az 1915-i harcokban vett volna részt, csak a román visszaverést nézte volna végig, Nagyszeben, Fogaras, Brassónak, Predeálig. Ezt látta volna, biztosan másképp gondoskodna a szegénysorsú hadbavonultak családjáról.

Nagyságos polgármester úr! Én szép hazámért, szeretett királyunkért, családom otthonáért és a tekintetes városi tanács vagyon és élete biztonságáért harcoltam és most is azért teljesítem kötelességem, s közben odahaza a családom éhezik, koplal. Nem bűn ez? Mi lesz a jövő nemzedékkel? Odadobnak 30 koronát egy 5 tagú családnak egy hónapra. Hát kérdem, csak ennyit érdemel meg annak a családjá, aki védi a szép magyar hazát? Ebben a roppant drágaságban mit eszik abból egy hónapig? Tessék végiggondolni, milyen szívvel hagytam én odahaza családomat semmi élelem és pénz nélkül. Ezeket akartam a Nagyságos polgármester úrnak tudomására hozni. Tisztelettel

Teleki Béla.«

A harmadik levél szintén 1917-ből való. Ebből már nem a frontkatonának a családja sorsáért való aggódása csendül ki csupán, nemcsak a drágaságot emlegeti, hanem annak forrására is utal.

»Kérdés, melyet az összes hódmezővásárhelyi fogyasztó közönség nevében teszek a

Nagyságos Polgármester úrnak!

I. ször. N[agyságos] P[olgármester] úr. Van-e tudomása a fogyasztó közönség helyzetéről, és ha van, mi lehet ez iránt a véleménye? Nagyon szeretném tudni, hogy milyen szemmel és milyen jóakarattal lehet ezt a mostani állapotot elnézni, hogy Hódmezővásárhely gyönyörű alföldi törvényhatósággal felruházott város fogyasztó közönsége, ahol minden téren, ami csak ennivaló, kénytelen a túlságos drágaság miatt koplalni. A közönség egy részének mindegyike van, elég pénze is van sok. De az a munkás, aki tisztán két karja munkájából él most a jelenlegi helyzetben, a keresetéből, nem bírja megvenni az hat hét koronás szalonnát és az nyolc koronás zsírt. Mert szégyen kimondani is, de úgy van, hogy ahol még van is munka, de a napszám már az legalsó fokon áll, az élelmiszer pedig már túlságosan drága. El lehet-e ezt képzelni, mi lesz így belőlünk? Hogyan neveljük mi így gyermekeket, ha zsírt még pénzünkre se kapunk, a húsnak még az ízét is elfelejtjük. Hogy ezen nem lehet segíteni, az nem állja meg a helyét. Nem gondoskodhatna az Elöljáróság hatósági hentes üzletről és mészárszékekről? De igen! Ne csak majd akkor kezdjék meg, mikor már a jobb módú emberek is érzik, mert már akkor a mi családjaink éhen pusztulnak. Mert éhen nem mindjárt lehet meghalni. Csak el lehet készülni több idő alatt a pusztulásnak. Így készítjük mi el a családot a

koplalással a halálnak. De most kérdem a Nagyságos Polgármester úrtól és a N[agyságos] főispán úrtól, hogy lehet ezt elnézni, hogy a városban ezer meg ezer kufárkodó vámpénzből élő ember és aszszony szedi el a fogyasztó közönség elől az élelmet, hogy ők megvámolhassák és a vámpénzből tovább nyerészkedhessenek. Tudom, hogy megfizetik a jövedelmi adót, de kérem, elébbvaló az országnak az a pénz, mint a nép? Hiszen ők mind a nép rovására, a népnek a zsírján élnek. És nemhogy hasznos munkát végeznének, hanem ők csinálják meg a borzasztó drágaságot. Ha ezen a bajokon nem lehet egy ilyen város Előljáróságának segíteni, akkor el lehetünk rá készülve, mi a fogyasztók, hogy a termelők, nevelők és akik még éhesebbek, a kufárok, vagyis az összes üzérkedők tönkre tesznek bennünket.

Egyszerű ember vagyok de nagyon tudom, hogy a mostani törvények szerint az magántulajdon szent. De most a háborús törvények azt tartják, hogy a katonaságnak bármire szüksége van, lefoglalhatja. Most kérdem, hogy akik még itthon vagyunk, azok részére nem lehetne lefoglalni azt a sok zsírt, ami egyes henteseknél ott avasodik? Hentesmester szájából hallottam, hogy Szakács és Varga henteseknek 30–40 hordó zsírjuk van. Nem a mostani hatkoronás disznókból van az, hanem abból, amit olcsóbban vettek és most méreg drágán se adják. Ezt zsarolásnak kell tekinteni.

A Reggeli Ujságból olvasom, hogy az Főkapitány úr figyelmezteti a fuvarosokat, hogy nem szabad túlságos fuvardíjat kérni. Nagyon helyes és okos dolog. De felkérem a T[ekintetes] főkapitány úr figyelmét arra is, hogy nézzen szét abban az üzletekben is, ahol az egyenruhákat készítenek. Most a jelenben olyan nadrágot készítenek, hogy csak öt darabot

tudnak belőle megcsinálni naponta. Egy darabért fizetnek nekik 30 fillért. Czérnát a munkások fizetik. 1 karika 70 fillér, ez pedig kell 5 darab nadrághoz. Tehát naponta keresnek 1 korona 50 fillért. Vissza-fizetnek belőle 70 fillért cérnáért, keresnek 80 fillért. Hát hogyan lehet ebből élni a mostani drágaságban? Ezen is segíteni kellene, mert ez zsarolás. Tehát álljunk meg az igazság mellett. Élni mindenkinek kell. De élni is hagyjunk mindenkit, mert 80 fillérből már csak el se lehet képzelni, hogy egyen és dolgozzon. Mi fogyasztók könnyes szemmel nézünk, hogy a gazdaközönség ennyi pénzt soha soha nem szedett össze mint most. És nekünk munkásoknak ha a helyzet nem változik, ennél rosszabb helyzetünk soha nem volt, mint most lesz. Mert ez már csak képtelenség, hogy ami van, abból sem kapunk még pénzünkért sem.

Ha ezeken a bajokon az előljáróság nem akar, vagy nem tud segíteni. Akkor még több lesz a gyermekek pusztulása. Pedig így nagyon sok még szopós korában elpusztul, mert az anyák is koplalnak. Ránk nézve szégyen.

Ezen levelünkre N[agyságos] Polgármester úr okvetlen véleményt kérünk a

Reggeli Ujságban.«

Ezeket a vádló sorokat még sokáig idézhetnénk. De már ennyi szemelvényből is jól kitapintható, hogy az imperialista háború hihetetlen mértékben fokozta a dolgozó tömegek szenvedését. Az utolsó levélből pedig a társadalmi igazságtalanság felismerése is kitetszik” – írta Herczeg Mihály. A levelek már nem elégedtek meg azzal, hogy vádoltak, hanem számon kértek a nép nevében. A munkások öntudatra ébredésének kiszélesedése, a szocialista hangok erősödése ez a háború vége felé.

AZ 1918-AS ÉV

Azt már nehéz és fölösleges is lenne kideríteni, hogy a háború vérzivataros éveiben hányan voltak kíváncsiak a „Próbaházasság” érzéket pezsdítő látványosságaira, de azt idős paraszt adatközlőinktől tudjuk, hogy míg ők odaharcoltak a frontokon, a beszállásolt menekültek, foglyok vagy éppen az otthon maradt öreg béresek a hosszú ideje férfi nélkül maradt asszonyokkal, lányokkal nem egy tanyán és házban ízelgették a próbaházasságot. Az első világháború morálisan is megingatta az addig kialakult és a Dél-Tiszántúlon általában a református vallás pūritán egyszerűségében és szigorában élő családokat.

A „Hódmezővásárhely” című napilap 1918. január 1-én⁴⁰ szólította föl az 1900-ban született népfielkelőket, hogy jelentkezzenek katonának. Kiket és hány főt érintett ez a sorozás?

1900	A születések éve	
4	munkás	Az 1918-ban behívható fiatalok származása
226	napszámos	
87	iparos	
10	földbirtokos	
156	kisbirtokos	
10	földbélő	
45	tanyás	
11	béres, kocsis	
3	csordás, juhász, kanász	
13	kereskedő	
7	értelmiségi	
15	művész*	
16	tisztviselő, alkalmazott	
4	mezőőr, utász, pályaőr	
1	udvaros	
2	malomtulajdonos	
1	gabonaalkusz	
1	házaló	
15	„törvénytelen”	
627	az összes behívható	

* = A művészek között egy volt színész, a többi zenész; valószínűleg cigányzenész.

1900-ban Vásárhelyen 1782 fő volt az összes éveszületettek száma, az anyakönyvi bejegyzések szerint. Azok a középiskolás fiúk, akik 1900-ban születtek, március 15-én vonultak be, előtte érettségit tettek. Szentesről, az iskolapadokból például 92-en kerültek a frontokra.⁴¹ A „Hódmezővásárhely” című napilap február 8-i számában⁴² közölte a behívási parancsot. Ennek értelmében, az 1894–1899 évben született összes fölmentettek kiváltóságát visszavonták, és a bevonulásukat elrendelték.

Ugyancsak ez az újság február 21-i számában beszámolt arról, hogy Przemysl egykori parancsnoka, Kusmanek Hermann tábornok „hétfőn visszaérkezett Bécsbe, 3 éves rabság után, Nyizsnyij-Novgorodból”.⁴³ A vár magyar tábornoka, Tamássy Árpád, aki 100 ezer magyar katonával került orosz fogságba, szintén hazatért.⁴⁴

Február 24-én az említett lap⁴⁵ fölhívást közölt az 1891–1868 évi születésű összes katonai szolgálatra alkalmatlanokhoz, hogy jelentkezzenek. Március 6-án a lap közli, hogy: „akiket a legutóbbi sorozáson fegyvernélküli szolgálatra alkalmasoknak találtak, szolgálattételre behívják, hogy a 42–50 éves katonákat hazabocsáthassák. Ezek a besorozottak fogják őket pótolni.”⁴⁶

Csökken a magabiztosság, realisabb az újságok hangja, bomlik a hadsereg. Március 15-én a lap azt közli, hogy december 31-ig hazabocsátják az 1867., 1868. és 1869. évi születésű népfölkelőket.⁴⁷

A fővárosban is megnövekedett a nyomorgók száma. 1918-ban 80 ezer családot kellett hadisegélyben részesíteni.⁴⁸ Összesen 9 millió 320 ezer korona segélyt folyósítottak. A tehetetlen öregek száma 20 ezer volt. Mintegy 200–250 ezer ember, a népesség 25%-a nyomorgott.⁴⁹

Mint láttuk, 1916 végéig Vásárhelyről 13 083 főt vittek el. 1917-ben 607 és 1918-ban 627, e két évben összesen tehát 1234 hadköteles volt a mezővárosban. Ezekben az esztendőkből az addig egészségileg alkalmatlanokat és egyéb fölmentetteket is elvitték, miként a meghirdetett sorozási fölhívások tanúsították. A számuk nem lehetett sok. Nem járunk messze az igazságtól, ha a háború két utolsó évében Vásárhelyről behivottak számát 1500 főre becsüljük. Ez azt jelenti, hogy a háború befejezéséig 14 583 személyt vittek el, bele sem számítva a hadimunkára fogott embereket, akiket mindkét világháborúban „lapátos honvédeknek” nevezett a lakosság, mivel hadifölszerelés helyett ásót, lapátot kaptak.

Említettük, hogy Magyarországról átlagosan az összlakosság 17%-át hívták be katonának. Ha a Monarchia Vásárhely esetében ezt az arányt betartotta volna, úgy 10 616 főt vonultatott volna be. (18,5%-os behívás esetén is csak 11 552 férfiból lett volna katona.) A katonáállományba került vásárhelyi emberek a lakosság 23,3%-át tették ki! Ha a „lapátos honvédek” is hozzászámítjuk, a lakoságnak 26%-a került hadisorba.

A császári és királyi 32. gyalogezredhez, Budapest háziezredének a harcoló alakulatok számára utánpótlást szervező és továbbító pótzászlóaljához a háború négy éve alatt 100 ezer férfit vonultattak be. Így is a 18–50 éves pesti férfiaknak csupán a kétharmad része került katonasorba.⁵⁰

A számok kétségtelenül orientálnak, azonban a főváros esetében nehéz az arányt megítélni. Amíg ugyanis az ország valamennyi településén, főleg az

Alföldön, a háború alatt rohamosan csökkent a lakosság, Pesten gyors növekedésnek indult. Sokan családotól „menekültek” és telepedtek le a fővárosi rokonoknál, ismerősöknél. Ezek egy része például a szakmája miatt pesti hadiüzemekbe behívott és dolgoztatott katonákból, illetve az őket követő családjukból tevődött ki. Másik része a főváros jobb védelmét és ellátását remélve vagy a vidék várható kiszolgáltatottságától félve települt le. A harmadik csoport csupán ösztönösen menekült oda. (Ez a jelenség egyébként a második világháború alatt még szembetűnőbben jelentkezett.)

1911. január 1-én Budapest összlakossága 880 ezer volt. 1915 februárjában 970 ezer. Újabb 21 hónap múlva 991 ezer. 1918-ban már 1 millió 10 ezer főt számláltak. (1920-ra csökkent 929 ezerre, amikor sok család a közvetlen veszélyhelyzet elmúltával visszatelepült korábbi, vidéki helységébe.)⁵¹

Szentesről 1917. június 30-ig 9200 férfi került katonai szolgálatba. 1918-ban behívták a 18. évébe lépő korosztályt és a 19–23 éves fölmentetteket.⁵² Reális becslés szerint ezzel mintegy 10 000 főre emelkedett a hadbavonultak száma, amely az összlakosság 31,65%-a, a Szentesen élő férfilakosság 63,5%-a volt. Ha ebből a mezővárosból is a lakoságnak csak 17%-át vitték volna el, akkor 5371 fő vonult volna be.

Vajon milyen társadalmi, politikai okai voltak annak, hogy a Viharsarok lakosságával így bántak? Kőszegfalvi Ferenc kéziratban lévő „Negyvenhatos bakák, ötös honvédek” (1981) című dolgozatából Vásárhely esetében megközelítő választ kapunk e kérdésre. Így fogalmazott:

„Emberanyagának és anyagi erőinek maximális bevetésével kellett áldoznia a fölös számú agrársze-

génységgel rendelkező Hódmezővásárhelynek is, hiszen parasztszocializmusa, de ellenzéki negyvennyolcassága miatt a politikai és katonai vezetés számára a város megbízhatatlan volt.” Kutatásunk alapján hozzátehetjük, hogy a körülmények a Viharsarok más helységeiben is hasonlóak voltak.

Talán az orosházi helyzet volt a legrosszabb. Ezt látjuk majd az elhaltak számából. (Az orosházi behívottak összlétszámát sajnos csak megközelítően ismerjük, hiszen a háború utolsó éveiben minden katonai adat hadititoknak számított, és az események után ezeket a legtöbb helységben meg is semmisítették. Azt tudjuk, hogy az összlakosság 17%-a 3782 fő volt, s ennek a másfélszeresét hívták be.) A lakosságnak itt is politikai megbízhatatlanságáért kellett bűnhődnie. Fantsovits György így fogalmazott:

„Az 1875–1881 és 1896–1901 közötti éveket kivéve Orosháza mindig ellenzéki képviselőt küldött az országgyűlésbe a dualizmus évtizedeiben. A kormány emiatt is hagyományosan ellenzéki fészekként kezelte.”⁵³

A háború utolsó két évében sor alá került vásárhelyi fiatalokat származásuk szerint táblázatba csoportosítva, láthattuk, hogy a harcterekre a földműves, agrárszegény tömegek kerültek a legnagyobb számban. Ők a város összlakosságának 65–70%-át tették ki. A többi viharsarki mezővárosban, községben is hasonló volt a helyzet. A kép összeáll, de a végső megfogalmazás előtt lássuk a legtragikusabb bizonyító adatokat.

SZÁMVETÉS

Sokkal riasztóbb, egyszersmind tárgyilagosabb a kép, ha nem a behívottak magas százalékát, hanem az elesetteket vizsgáljuk meg. A 20–50 éves budapesti katonaállomány 75 ezer volt. Erre a létszámra vonatkoztatott veszteséghányad 9750 fő, vagyis 13%. A halottak száma a főváros teljes hadköteles korú férfilakosságára vetítve, az elővárosi övezet nélkül, 28 ezer, más számítások szerint viszont 30–35 ezerre tehető. A hadifoglyokkal és sebesültekkel kiegészítve a veszteség 80–100 ezer fő.⁵⁴

Hódmezővásárhely esetében a háborús veszteségre vonatkozó pontos számadatunk nincs, ismét a becslésre hagyatkozhatunk. Nem sokat mond, sőt félrevezető, ha a háborút közrefogó két népszámlálás adatát vizsgáljuk. Vásárhelyen 1910-ben, amint már említettük 62 445, míg 1920-ban 60 922 személyt írtak össze. A megfogyatkozás 1523 fő, vagyis 2,4%, amely már önmagában is jelentős.

Tudjuk, hogy az 1917-ben hadköteles 607 fiúból 1918 végéig meghalt 13 fő, 2,1%-uk; míg az 1918-ban hadköteles 627 főből az év végéig elesett 15, vagyis 2,4%. Ezekből az adatokból sejteni lehet, hogy azok a katonák, akik a háború kezdete óta harcoltak, jóval nagyobb százalékban estek áldozatul. A viharsarkiakat a legkegyetlenebb vérfürdőkbe küldték azzal a szándékkal, hogy ez az ideológiailag „fertőzött, rebellis” parasztnép minél nagyobb számban pusztuljon.

K. Sz. E. Doberdót megjárta vásárhelyi gazda adatközlőnk elmondta, hogy 1918 elején az orosz hadifogságból kezdtek visszatérni a katonák. Három hónapos pihenőt kaptak, utána kidobták őket az olasz frontra, ahol ekkor már a lóbelet is megették.

Jellemző, hogy a katonai vezetők mennyire féltek minden baloldali szellemiségtől. Amikor a katonák szót emeltek a hitvány koszt ellen, az Oroszországot megjárt embereket, mint „vörös lázítókat”, elretentésül kivégezték.

A városi tanács külön nyilvántartást fektetett föl az első világháborús halottakról. Az évek során a város háborús személyi vesztesége adatainak valamivel több mint egyharmad részét sikerült összegyűjteni. A nyilvántartás 1154 halottat említ. Benne több, általunk is tudott hősi halott nem szerepelt.⁵⁵ 1938-ban Vásárhelyen emlékkönyv jelent meg, ez már 1751 hősi halott nevét közli, majd kiegészíti további eltűnt személyekkel, s így 1802 fő áldozatról beszél.⁵⁶

A háború valódi veszteségének, a tényleges hősi halottaknak, az eltűnteknek, a különböző országokban maradt, például az orosz hadifoglyok közül a Szovjetunióban családot alapító és végleg letelepedő vagy a nagy októberi szocialista forradalom harcaiban elesett vásárhelyi hadifoglyoknak, tehát a háború számlájára írható összes emberáldozatnak a száma ennél jóval nagyobb.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a háborúból sokan súlyos sérülésekkel, rokkantan tértek haza, és ezek közül 1919–1924 között sokan meghaltak. (Ez egyébként jól tükröződik a temetői csőszházaknál őrzött nyilvántartókönyvekből.) Ők is a háború áldozatai voltak. Ormos Pál néhai kórházigazgató így becsülte: „A város első világháborús vesztesége halottakban, eltűntekben és a fogságból vissza nem tértekben kb. 3000 volt.”⁵⁷

Nem járunk messze az igazságtól, ha elfogadjuk azon paraszt adatközlőink egybehangzó értesülését, akik harcoltak az első világháborúban, képesek

pontosan elmondani a velük történt eseményeket, és úgy emlékeznek, hogy a háború után 2500 halottat és eltűntet tartott számon a város. Ez a két és félezer ember a vásárhelyi összlakosság 4%-át tette ki, a behívott katonák 17,1%-át. Amíg Magyarországon a háború során a férfilakosság átlag 3%-a pusztult el, Vásárhelyen 7,9%! A vásárhelyi elesettek 73–78%-a volt földműves, napszámos, agrárproletár.

Hasonlóan rossz a helyzet a Viharsarok más településein is. A szentesi 101-esek közül legtöbben a Doberdón pusztultak el. Az összlakosságból az első világháború során, csupán hősi halottakból 4%, vagyis 1253 fő a veszteség.⁵⁸ Az összes szentesi férfiaknak (15 750 fő, az összlakosság 50%-a) ez a veszteség a 8%-a, a behívottak 12,5%-a.

Békés megyében 2 városban és 29 községben hadirokkant 2800, hadiözvegy 3000, hadiárva 1940 fő. A megye területén eltemettek 1645 katonát.⁵⁹ Orosházáról, ebből a másik „rebilis parasztfészekből” meghalt 1162 fő, az összlakosság 5,2%-a! Az összes férfi 10 823 fő volt, az összlakosság 48,6%-a. Az összes orosházi férfi 10,7%-a elpusztult. Ez az újkori Magyarország addig ismert legmagasabb véráldozata! Orosháza lakossága zömében evangélikus felekezetű. Ijesztő ennek az egyházközségnek a vesztesége: 780 fő, az összlakosság 3,5%-a, a férfiak 7,2%-a.⁶⁰ 1917-ben csupán az orosházi Polgári Olvasókör 760 tagja közül 400 teljesített szolgálatot, a tagság 52,6%-a.

Az első világháború kitörése előtt 6 évvel még élt Szántó Kovács János, és terjedtek a szocialista eszmék. Ennek akart gátat vetni a félféudális, monarchikus állam. Mindent megtett annak érdekében, hogy ez a parasztság, a nincstelen földmunkás, cseleedsorsú réteg minél nagyobb számban pusztuljon.

A fenti számok és benne történelmünk ezen tényei új fénybe kerültek. A Viharsarok első világháborús áldozatai a munkásmozgalom ideológiailag részben öntudatlan mártírjai, részben tudatos szocialisták voltak. Egy világot megjobbítani szándékozó eszme hordozóit pusztították velük. Tűzbe dobták a gyökereket!

Az 1920. június 4-én a Kis-Trianon-palotában aláírt szerződés a nemzetközi imperializmus területhódító, a világot újra felosztó politikájának csupán a betetőzése volt. Az első világháború ezzel és a hasonló igazságtalanságokkal együtt vált világtörténelmi korszakhatárrá. Évezredes paraszti kultúrát sodort el. Alapját vetette meg az újabb világháborúnak és mindannak a békétlenségnek, amely a 20. században Európából elterjedve katasztrofális világjelenséggé szélesedett. Megmutatta, hogy a kis népek, a gyarmati sorban lévő fejlődő országok mire számíthatnak a nagyhatalmaktól!

A vér- és területáldozatokkal járó háború ideje alatt győzött a nagy októberi szocialista forradalom is. Az imperialista erőszak szinte „kitermelte” saját ellenszerét, s a szocializmus 1917 októberétől a szovjet állam társadalmi formájává vált. Ezzel bizonyította, hogy vele már nem csupán mint ideológiával kell számolni, hanem rendszerré, milliók életformájává lett.

II. A háború kezdetén

ELŐJELEK

Imre Pál 27 éves, vásárhelyi parasztszaládból származó honvédet a Balkán-szövetség létrejötte után sokadmagával behívták katonának.

„özv. Imre Pálné¹

III-dik ker. Holló utca 34 szám. H. M. Vásárhely.

Kelt levelem 1912. Május 30 dikán

Szeretett kedves anyám és feleségem

tudatom, hogy vasárnap begyühetnek hozzám. Címem így keressék M[agyar] K[irályi] szegedi 5-dik honvéd gyalog ezred 2 század 4-dik szakasz. Könyvert pedig ne sókat hozzanak, mert még akit vittem se kezdtem meg, mert nem igen tudok enni, kalácsom is megszáradt. Ezzel bezárom levelem, maradok tisztelőjük, Pál.

régi laktanya.”

A bevonulási helyről néhány nap elteltével továbbviszik őket. Két hét múlva így panaszkodott:

„Kelt levelem 1912 dik év június 16-dikán.

most már oda vagyunk Magyar Kanizsán, szerencsésen érkeztünk, csak tán 4 ember dőlt ki az útban, nekem nem lett semmi bajom, csak, hogy nagyon elfáradtam[. . .] szombaton reggel 4 órakor indulunk el és délután 4 órakor érkeztünk oda. Útközben volt egy kis harczunk, a haza felé jövő zászlóaljjal, de az sem soká tartott[. . .] most már muszály a komiszt² enni, ez pedig nem igen csúszik, de majd csak megleszek valahogy[. . .] továbbá tudatom,

hogy háznál vagyunk szállásolva. Fekhelyünk olyan, mint a disznóké. Szalma a derékaljunk, bornyú³ az féhalyunk⁴[. . .] bezárom levelemnek sorát, álgya meg az Isten ennek olvasóját, maradok tisztelettel a távolból Imre Pál.”

A baljós előjelek hatására Tóbiás Mihály vásárhely-szörháti kisgazda szerette volna fölmentetni hadkötelessé váló fiát a katonai szolgálat alól. 1913-ban kérvényt írt a Katonaügyi Osztályhoz. Ernő fiát orvosi vizsgálatra hívták. A gazda sógora, egy városi fogalmazó egyengette az ügyet, amely a háború kitöréséig sikerrel is járt.

„T. cz. Tóbiás Mihály úrnak
gazdálkodó. szeretettel

Hmvásárhely.

VII. Mátyás útca 29. sz.

Kedves Sógorom!

Tisztelettel felkérem kedves sógoromat, hogy legyen szíves felfáradni hozzám a katonügyi osztályba és tudatni velem azt, hogy Ernő barátom tegnapelőtt, folyó hó 16-án csütörtökön, a vegyes felülvizsgálaton kidobott-e véglegesen, hogy a szegedi vegyes bizottsághoz benyújtott, illetve hozzánk beadott kérvényét a fölösszámú póttartalékosok közé kiválasztása céljából akként kezelhessük, illetve elbocsátás esetén be sem terjesztjük azt mint tárgytalant. Különben minden jókat kívánok úgy kedves sógoromnak, mint kedves Övéinek! és igaz tisztelettel és szeretettel maradtam:

Hmvhely, 1913. okt. 18.án.

Hódi Ferenc
v[árosi] fogalmazó.”

A MOZGÓSÍTÁS

Koch Rudolf köztisztviselőként álló polgári családból származott. Jeles elődök fémjelzik a családfát. Nagyapja Molnár Ferdinánd ezredes 1848–49-ben Görgey Artúr törzsében szolgált. (Bár Görgeynek Kossuth letartóztatását sugallta, Buda ostrománál kiérdemelte a 2. o. katonai érdemjelet.) Édesapja Koch Antal (1843–1926) geológus, egyetemi tanár, a Magyar Földtani Intézet egykori igazgatója, később emlékérmeket alapítottak tiszteletére. Fellner Károly (1868–1948) gépészmérnök, a GANZ-va-gongyár műszaki vezérigazgatója pedig Koch Rudolf apósa volt.

Koch Rudolf (1889–1958), a vidám természetű agrármérnök, gazdasági felügyelő, kezdetben örült a háborúnak. Naplóját, amelyet leszerelése után otthon a feljegyzései és visszaemlékezése alapján írt meg, így kezdte:

„*Cum Deo!*”

HARCTÉRI NAPLÓM

1914. Július 26-tól

Koch Rudolf

1918.

1918. október 7-én.

A világháború négy viharos, szenvedésekben és megpróbáltatásokban gazdag éve után az átalakult magyar nemzet első nemzeti Hadügy Minisztériumának rendelete értelmében, mint közigazgatási tisztviselő, a mai napon a katonaság kötelékéből elbocsáttattam, és ezzel lezártam életemnek eseményekben és tapasztalatokban leggazdagabb négy esztendejét. – Ennek a négy esztendőnek történetét legyen hívatta megörökíteni számomra ez a könyv,

amelyben napló alakban jegyzem fel háborús életem minden kis epizódját. –

Naplóm megírásánál tisztán az a szempont vezetett, hogy a saját magam számára örökítem meg azon kicsiny jelenetét a világot feldúló nagy háborúnak, amely négy év alatt a szemeim láttára játszódott le. Nem akarom kifejezésre juttatni e sorokban sem a magam, sem szűkebb bajtársi köröm véleményét és bírálatát a tapasztaltak fölött, hanem inkább egy képet akarok festeni saját magamnak, mint katonatisztnek háborús életéről, valamint szeretett ütegem majd később mérőosztagomnak sok viszonzatlanság között eltöltött napjairól.

Nekem értékes lesz ez a könyv ameddig csak élek, mert minden egyes sora száz meg száz szép és keserves emléket fog lelkemben feleleveníteni, amelyek így távolról, a múltba visszanézve, mind nagyon kedvesek nekem.

Magamnak írtam hát e könyvet, s ebből csak én tudok élvezettel olvasni, mert az írásom sok hiányát lelkemmel pótolom majd, ahol örökké élni fog az átélt események minden legjelentéktelenebbike is. Nekem fáklya ez a könyv, amely bevilágít emlékeim legsötétebb zugába, s ha valakinek kezébe kerül e napló és lapozgat benne, ne keressen egy érdekes leírást benne, mert azt a sok-sok mindent, ami velem történt, azt csak átélni lehet[ett], de leírni nem.

Naplóm írását szívem mélyéből fakadó hála fohással kezdem az én jó Istenemhez, aki megengedte élnem annyi veszély között azt, hogy mint a múlt emlékeire tekinthessek vissza a Világháborúra.

Koch Rudolf

1914. Július 25-e.

Az egy hónapja Szarajevóban történt szörnyű gyilkosság óta mindennap lázasan várt hírek és események után, szinte fellelegzettünk a 24 órás szerbiai ultimátumunk ma érkezett hírére. Bármilyen következik, elviselhetőbb lesz, mint ez a hosszantartó bizonytalanság. A nap ezen legkimagaslóbb eseménye mellett teljesen lefoglalva tart a Pozsonyi nemzetközi méhészeti kiállítás mai megnyitása, ahol mint Gazd[asági] Felügyelőségi Gyakornok rendezői minőségben vettem tevékeny részt. A sok teendő folytán időm se jutott arra, hogy komolyan foglalkozzam azzal a gondolattal, hogy a ma érkezett nagy horderejű hír mit is rejt magában. Szinte biztos, hogy a háború elkerülhetetlen s ez a tudat lelkes készségen kívül más érzést nem vált ki belőlem, én indulnék bármely pillanatban.

Július 26.

Egész napom a méhészeti kiállításon telt el. Dél előtt a gyűlések, délután látogatás a Vincellér iskolában. Persze ez utóbbi igen vig volt, jó ozsonna, jókedvű társaság és nagy barátkozás. Én egy vig bécsi családdal jöttem össze az asztalnál s a két leányukkal, Kicdik Mizsivel és Adával nagyszerű barátságot kötöttünk. Ozsonna közben jött a hadüzenet híre. Az emelkedett hangulat még magasabbra hágott, a lelkesedés óriási volt mindenkinél, szónoklatok hangzottak el s a magyar, német és osztrák himnusz egymást váltották, és ilyen lelkes hangulatban indultunk be a városba. Útközben a levélhordó kézbesítette nekem a *behívó parancsot*.

Rögtön haza siettem és a legszükségesebbet elkészítettem az útra a többi holmim pedig Markovics barátomra bízom. Minthogy a vonatom csak hol-

nap reggel indul, este még a kávéházban jöttem össze a d. u. társasággal. A hangulat a lehető leglelkesebb volt. A cigányok csak a nemzeti himnuszokat játszották, s a közönség állva énekelte azokat. Minden tisztet lelkesen ünnepeltek az emberek és örömmámorban úszott az egész város, hogy ütött a megtorlás órája.

Éjfélkor vetődtem haza, de az izgatottságtól alig tudtam aludni.

Július 27.

A reggeli gyorsal elúztam Pestre. Senkitől sem vettem búcsút, erre már nem jutott időm. Pestre délben érkeztem meg. Az egész város zászlódiszben úszott és forrott, mint a méhkas. Már mindenütt katoná, szállító autók és kocsik; megkezdődött a mozgósítás. Ebéd után katonaruhát öltve mentem jelentkezni s beosztásomat a régi ütegemhez, a 3-ik üteghez kaptam, mint a III. Zug⁶ parancsnoka. Eichler Richárd a kapitányom. Wasziljevits Jani az I. tiszt. Etringer Nándor hadnagy Pretrenoff.⁷ Toldy Jenő hadnagy Aufklärer⁸ Vedom Józsi hadnagy I. Zug. Kozák hadnagy II. Zug, és a III. Zug parancsnoka. Toldy Jóska és Kuncz Alfonz kadettek, Hajduska Marcell, Wodiáner, Dienes Ervin és Riedl Pista önkéntesek egészítik ki az üteg tisztikarát. –

A 4-ik üteggel együtt a 4. ezred II. Divízióját⁹ képezzük. Divízió parancsnok Guzmann Max őrnagy. Adjutáns Werner Alfréd főhadnagy. Proviánt¹⁰ tiszt Kovalszky Viktor főhadnagy és Hawlik zászlós. A doktorunk Horváth Miska főorvos. A 4-ik üteggben Koch János kapitány a parancsnok. Madarász Gyurka hadnagy Scháflein hadnagy, Dús Feri, Erdély hadnagy +. Pongrácz zászlós, Fettler Kamill

zászlós voltak beosztva. Kapitányunk jól befog ma is, 11-kor jutottunk csak haza.

Július 28.–Augusztus 4-ig

A mozgósítás rengeteg munkával foglalta le minden időnkét. Kora hajnaltól késő estig szüntelen ment a szervezés, új emberek beöltöztetése, beosztása, lovak beosztása patkolás, anyagkiadás, elosztás, átvizsgálás, ágyúk felszerelése, stb., stb. Ez a 10 nap a legőrültebb hajsza volt, de elkészült minden rendesen és Aug. 2-án már harc- és menetkész volt az üteg. Ezalatt magam is elkészültem. Katonaláda, esőköpeny, szükséges felszerelés mind beszerezve s már alig vártuk az indulást. Pestből alig láttunk valamit e napok alatt, mert az időnk oroszán részét a kaszárnnyában töltöttük el. Nehéz dolog volt a mozgósítás és mi fellélegzettünk, amikor túl voltunk rajta. –”

VIRÁGSZŐNYEGES HADBA VONULÁS

A néhány napos előkészületet és a vidám hadba vonulást Koch Rudolf naplója örökítette meg a legghitelesebben:

„Augusztus 4.

E nap reggelén kezdetét vette az úti készülődés. Az üteg már rendben volt s most az emberek készülődtek az ismeretlen utakra. A nagyobbára Pesti legénység egy-két órai búcsúzási időt kapott, a vidékiek hozzátartozói pedig százával lepték el a kaszárnnya bejáratát Isten hozzádot mondani a távozó hozzátartozójuknak és ellátni őket mindenféle hazai jóval a nagy útra. Délelőtt hazamentem én is. Béla kivételével együtt volt az egész család, mert Pepike

épp e napokban jött Pestre. Ebéd után kevés cók-mókomat kocsira rakva, én is elbúcsúztam szeretteimtől s a drága otthontól, és könnyhullatás meg kendőlobogtatás között, nagyon, de nagyon meghatva siettem el, hogy ne lássák előtörő könnyeimet, azt híve is, hogy az nem illik egy harcba induló katonához. Különben otthon megígérték, hogy az induláshoz, mely este 1/2 8-ra volt mondva, kijönnek a kaszárnyába.

A laktanyában virág- és zászlódíszben úszott az egész menetkész ágyúpark. Zászlókat élelmes fiúk a zászlógyártól kértek, virágért pedig a tisztí kertet fosztották ki, de volt is bokréta mindenütt, úgy, hogy a félelmes öldöklő ágyúkkal akár a virágkórzóra is el lehetett volna menni. –

Hamarosan összejöttünk mindnyájan. Serény készülődés, hangos vezényszó mindenütt, lótás-futás az udvaron s az istállókban. 6 óra után befogták a lovakat, amelyeken alig látszott a szerszám a sok virágtól. Derék első lovamnak a „Sárgá”-nak is kijutott bőven belőle. 1/2 7 felé kijött Nándi és Czula, majd nemsokára Papa, Janka, Pepike és Mester is és a többi tiszték és legénység sok-sok hozzátartozója. Mindenki hozott virágot az útra s már a végén azt sem tudtuk, hová tegyük a sok bokrétát. 7 órakor „vigyázz”-t fúj a kürtös, lóra szállt az üteg és parancsnokunk Eichler kapitány széles nemzeti színű echarpeval¹¹ és egy nagy rózsacsokorral megérkezett családjával együtt. Lóra szállt ő is, majd Dienes Ervin 2 kislegénnyel eléje lépett és a legénység nevében hűségesköt tett a parancsnokunknak. Eichler meleg és lelkes szavakban válaszolt, majd az újabb vigyázz jelre az ezredkürtös induló jele hangzott fel. A sapkákhoz repült minden kéz és nem egy szemből peregtek a könnyek a megható és magasztos pillanatban.

Imádkozás után elhangzott az indulási vezényszó és elindult a hosszú, virágos kígyó, bizonytalan, tövises útvára. Ahány torok, mind éljent kiáltott, ahány kéz, mind búcsút intett és kendőt lobogtatott. Valóságos diadalmenetben vonult az üteg a Józsefvárosi pályaudvar felé azzal a meggyőződéssel, hogy nemsokára még nagyobb diadallal fogunk győzedelmesen bevonulni, a mi kedves Pestünkre. Ezután Etringer vezetése alatt egykettőre megvolt a bevagonírozás, majd indulásig az Eichler családdal töltöttük az időt a kis vasúti kávéházban, míg végre, 10 óra után elindult a vonat velünk Szerbia felé. Vidám elhelyezkedés után nemsokára előkerültek a hazai csomagok. Annyi jó koszt volt egy rakáson, hogy azt sem tudta az ember, mihez nyúljon. Miután jóllaktunk, elkezdődött a tréfa és vig nótázás az egész vonaton. A hangulatunk nagyszerű volt és csak a késő éjszaka tudott minket alvásra bírni.

Augusztus 5.

Hajnalban Kiskőrösre érkeztünk, ahol egy óras Rast¹² alatt lovaknak itatás, legénységnek reggeli volt. Innen kezdve minden állomáson a legegyszerűbb ünneplésben volt részünk, virág, cigány, szép vidéki leánykák mindenütt és nem egy helyen egy parázs kis csárdást is rendeztünk a rövid tartózkodás alatt. Délben Szabadkára érkeztünk, ahol ebéd volt. Innen kezdve a gazdag és vendégszerető Bácskában vitt az utunk. Minden állomáson ruháskosár számra hozták a falusiak a főtt tojást, vajjas kenyeret, meg tejet és bort. Persze, ilyen körülmények között nagyszerű hangulatban s a sok énekléstől és éljentségtől rekedten érkeztünk Újvidékre, ahol azután be is fejeződött a diadalútunk, mert innen már a szűkebb hadterületre futott a vonatunk, ahol már min-

denütt csak katonát láttunk talpig fegyverben. Parancs is jött, amely szigorúan eltiltotta, hogy ezentúl a lakosságtól valamit elfogadjunk. Itt már féltek attól, hogy mérgezés is előfordulhat.

21 Újvidékről késő este, gyönyörű holdvilágos augusztusi időben futott át a vonatunk az óriási Duna-hídon Horvátországba. Komoly megilletődés fogott el mindnyájunkat arra a tudatra, hogy elhagytuk a mi szeretett, kedves magyar hazánkat.”

AZ EZREDEK FÖLSZERELÉSE,
KIKÉPZÉSE ÉS FRONTRA KÜLDÉSE¹³

Egy agrárproletár-rétegből származó vásárhelyi napszámos, Papp János (1895–1973) naplójának részletét idézzük, aki az esze révén eleinte megtalálta a kibúvókat, és jó darabig elkerülte a harcteret. Azon kevesek közé tartozott, akik a háborúban nem a diadalmenetet látták. ·

„IX. Katona időm emlékéül a harctér előtt. – 1915 Május 15 én el kellett hogy hagyjam a szülői házat, nem tudva mennyi időre. Bevonultam a Szegeci öreg honvéd laktanyába, onnan történt a szétosztás zászlóaljához. Akartak a 3as hon[véd] huszár ezredhez át helyezni, de én csak a gyalogsághoz kéredztem mert az a gondolat ütött a felyembe, hogy a lovat nem kell puczolni. –

Végre be osztottak a 3ik zászlóaljhoz, kivonultunk a cserepes sori barakokhoz, ott rögtön a komiszba ráztak bennünket. Adtak akkora nadrágot, hogy még egy másik olyan baka is bele fért volna, de rögtön ki is cseréltem, mert még el is volt ugy repedve hogy azt mesterség lett volna meg varrni, pláne egy ilyen »regrutának«!¹⁴

Alig érkezünk ránk szedni a komiszt¹⁵ már is a barakból¹⁶ piszkáltak kifelé bennünket az örvezető urak, gyönyörködtek abba a sok zöldhasú¹⁷ regrutákba. Be lettünk osztva századba, ez a század volt az első század, ebbe szenvedtem 5 napig, 5 nap mulva áthejztek altiszti iskolába, no itt aztán kezdődött a haddel-hadd olyan keserves vigyázz, hogy békében se különb. Minden egyes oktató előtt olyan hatalmas vigyázt kellett csapni, hogy már katonásabban nem lehetett olyan idős katonának állani. Könyveket kaptunk mely[ek]ből leczkéket kellett szigorúan betanulni. A ruháknak rendkívül tisztának, a leczkének rendkívül nagyon be kellett tanulva [lenni], azonkívül a többi katonai felszerelésnek is csillogni kellett. A századbeli baka este 9 kor le feküdt, az iskolás úgy tanult még akkor, hogy csak-úgy zöldült, soknak ez az üzlet nem esett jól, igaz hogy nekem se, de azért én gondoltam, hogy nem válik káromra, úgy is csináltam. Túrtem és igyekeztem tanulni, így telt el 2 hónap sok katonás vicz után. Pl. futólépés ebéd helyett és esteli fürdő felszerelve menetszerűen, de én mindezér nem haragudtam, gondoltam ha civiliz volnék, nem történne ez most velem, és az vigasztalt, örökké nem leszek katona.

Az iskola Jul. 16 ikán fel oszlott, jött a százados, a pót század-parancsnok, ő rakta a menetet a harctérre össze. Jön az iskolába, osztja és egyúttal kérdi, ki akar a harctérre menni önként, de én magam szántából gondoltam, nem fogok alyálkozni, de mégis kiáltottam, hogy »én is!« – persze egy se mer-te mondani, hogy nem alyálkozik. Végre mind kilépett, aki az iskolába két hónapig tanúlt. Osztja a százados: első, második, harmadik menetszázad, minden menethez tizet oszt, s a mellettem valót

még el vitte, aztán jött visszafele, úgy be voltam gyulladva, jobban mint ha a hóhér jött volna. Gondoltam, ettől a pillanattól függ a szerencsém, vagy talán szerencsétlenségem. Oda ér s mondja, első kiképző század! Azzal engem ki lökött a sórból, erre asztán lett olyan örömöm, hogy nagyobb nem létezett, semmiképp se, rögtön úgy elmentem onnan, hogy feléjük se mentem, aznap már a kiképzési századba a regrutákra ráztam a rongyot és az enyém volt a diófaig.

A kiképzés elég jól ment, nem soká kaptam egy csillagot, a kiképzés alatt elég jól forgattam magam, és így a kiképzés után, mégegyszer adtak egy másikat. Gondoltam akkor, hogyha ez így megy, nem sokára őrmester lehetek.

Hanem most következett egy baj, már ekkor én ugráltattam a regrutákat, de most jött egy parancs és engem a kerületi géppuska tanfolyamra el vezényeltek, ha akartam, ha nem, menni kellett. Itt a géppuskánál még egyszer regruta voltam, ami igazán nagyon bántott, de nem tehettem semmit, 1 pár hét múlva azért kedvet kaptam és itt is igen jól sikerült a tervem. Igyekeztem tanulni és a 6 hét leteltekor a legjobb tanuló voltam. Az ottani tanfolyam parancsnok megkedvelt és ott hagyott tanítónak a tanfolyamon még egy másik 6 hétre.

A 6 hét elég jól telt, én nagyon meg voltam vele elégedve, a hat hét leteltével jött egy másik gondolatom, amit aztán meg is bántam. Haza szerettem volna egy kis rövid szabadságra menni és a tanfolyamról el kéredzettem az ezredhez, be kellett, hogy vonuljak. Ott meg szabadság csak nagy utánjárással, és csak is hatósági igazolvánnyal volt elérhető. Ez nekem nem volt, így szabadságra nem mehettem, de azért a szerencséből itt is ki jutott, mert hogy gép-

puskás voltam, nem voltam beosztható a menetbe. Így aztán el lehetett lógni még 1 hónapot, amit ujjoncz kiképzéssel töltöttem. Ott is elég jól ment a dolog, a 18 éves fiucskák a menetbe mentek, én még mindig a menetben kívül maradtam.

Beosztottak a gyűjtő századba arcvonal mögötti altisztnek, ott 1 hétig el tekeregetem, aztán átvette egy szakaszvezető ezt az állást elfoglalni. Én meg kaptam parancsot, hogy egy orosz fogjot a Duna-szerdahelyi fogjótáborba kell el szállítani, el vittem ezt is, itt az utazás alatt 3 napot el csaptam Pesten, mivel a kollégám oda való volt.

Innen is visszajöttünk. Ekkor egy henczegő zászlós nagyon megfektette a társaságot, mellybe én is benne voltam, ezért nagyon megharagudtam és mint tapasztal[at]lan katona, aki a frontról még tapasztalatlan, bele mentem az ott várakozó 17 menet z[ászló]aljba. Gondoltam, hogy jobb lesz a muszka fronton, mint a taliánoknál, de azért mikor odaértem, ott is egy kettőre ki lett velem durrantva. Igaz, ugyan, hogy nem lett semmi bajom, de sok magyar bajtársam bele harapott a földbe – szemem láttára. – No de erre én is el voltam készülve, de nekem más adatott, a »hadifogság«, mely vagy jobb, vagy talán rosszabb, ezt élő ember nem tudja megjövendölni. –”

*

A következő naplórészletet az orosházi kisgazda, Csizmadia Imre (1875–1918) írta a hadba vonulásról. Nehéz tollú ember, aki küzd a szavakkal, mondatokkal. Borúlátó, bizalmatlan alkat. Ő sem lelkesedett a háborúért, mintha csak megérezte volna tragikus sorsát.

„1915 Június 11-kén

Mars be rajtba,¹⁸ kifaszoltuk¹⁹ a monierunkat.²⁰ 12-kén czvilikhoznit²¹ és felpakoltunk az indulásra. Egy nappal későbbre írtam egy levelet tábori lapra, melybe két mondatos szó²² az én feleségemnek megmond mindent. Ugyanaz napon jött egy ellenséges aeroplan,²³ melyre több lövést leadtunk, de túl magasságban volt, emiatt nem sikerült leejtenünk²⁴ (de Fruskagonál²⁵ egy biztos lövéssel sikerült levenni) 14-kén. Átvette az egész ezredet az új harcz komandás,²⁶ melyet Czejn ekxcelencz Generál²⁷ dr. K. Terszanski[nak hívtak]. Mely igen semmibe se nézett bennünket. Azután vártuk a síkra indulást, mely 19-kén délután 5 órakor bekövetkezett. Este fél 9-re bevagoníroztunk, azonban csak határvédelem lett [a] feladatunk, és reggel fél 5-kor Batanyiczán kivagoníroztunk és 6-kor indultunk a Grenovarin,²⁸ fél óra pihenő volt. De ezen másik fél óra, amíg délután fél 2-kor megérkeztünk egy félig összelőtt faluba, ahol meg is háltunk. (Shrenjevon) Aasanyának hívták. Másnap tudtukra lett adva, hogy egy új generálisnak vagyunk rendelkezésére átadva, melyet Cz. E. Viktor Józsefnek hívnak. Innen 26-ig 2 levelezőlapot küldtem nőmnek. 26-án Kubinukra elementek telefonistáink. Éppen szolgálatban voltam 28-kán, [mikor] nagy istentisztelet volt rendezve, a Decs mellett elhúllott kartársaink sírhantjuk felett. Szerb, olá és magyar nyelveken; mit a magyar nyelven egy tábori pap végzett, mely igazán meghatott bennünket, mikor elől adta, hogy távol családjától és szüleitől úgy küzdöttek mint hősök. Sok hozzátartozó várja édes Attyát, férjét, vagy fiát, közülük pedig [sokat] 1914 Szeptember 14-kén gyilkos golyó ölte meg[.] az ember szemében könny, lelkében keserű érzet, szívében pedig fájdalom érződik. Ily lel-

kes beszéd után gyönyörű gyászbeszéde után a jó Istenre bízva az árvákat és özvegyeket fejezte be búcsúzó imáját. Ferencz Ferdinánd és neje, gyermekei, 2 előbbi halála, gyermekei pedig árván maradása és egy fejlődő ország hanyatlása martalékát [éreztek] látnok szavaiban, mikor kértük, azt mondta [,hogy a] gyilkosok kiadását göggel semmibe se vették bennünket, bízva a nagy hatalmak segítségébe, mely most is hónapon át és tovább is tart. Végül elénekeltek a Himnuszt.

29. este megérkeztek a 6-tos bakák, a 3-sok pedig 30-kán reggel elmasíroztak Prográdra. Nekünk élményeink folytonos, praktikus dekung²⁹ ásás [volt] és fel is volt készültséggel, amíg 4-dik Július reggelén elmentünk Ú Kubinockra és ott bekvártélyoztunk³⁰ a faluba. Épp inspekziós³¹ voltam, mit igazán nagy fáradoalmak között lehetett teljesíteni, mert ezen a napon fejetlenség volt, a baterink³² oly szét-szórtan volt a[z] Ártileri komandó³³ Barti iroda Ál-lomás parancsnokság gesüczpart³⁴ telefon és a bedinupger kanonier,³⁵ far kanonier,³⁶ hogy az ember azt se tudta, hogy az ő lába-e, amin jár, szabadok, vagy valami gép[. . .]”

*

A Paksi családból két felnőtt férfi: apa és fia harcolt a háborúban. Nevükön kívül sem írásaik, sem az emlékezet nem őrzött meg róluk semmit. Paksi Istvánról, az apáról csupán annyit tudunk, hogy vásárhelyi kisparaszti sorból származott, de a háborúba már tűzoltóként vonult be. A háború után is megmaradt ennél a szakmánál, paraszti mentalitását azonban nem vetkőzte le. A háború folyamán is a vagyongyűjtésen járt az esze. Földet vett és bérelt, állatokat tartott.

„Kelt levelem 1916 év Február hó 8 napján, Érsekújváron[. . .]

amióta Érsekújváron vagyok, megkaptam a pakot³⁷ is hiány nélkül. 1 inget, 1 gatyát, türülközőt, zsebkendőt, meg azt a finom Eledelt, meg a perczet, amit is tiszta szívemből, Nagyon szépen köszönök Neked, Kedves feleségem[. . .]

a Pali fijam levelét is megkaptam, melyből megérttem, hogy a Palikámnak jó Értesítője, elég jó jegyei vannak, aminek nagyon örülök és kívánom is, hogy jó tanuló legyél továbbra is, mert ma már csak az az ember, akinek iskolája, meg jó bizonyítványa van[. . .]

Maradok hív szerető férj és apa a Bezárt Sirig. Isten veletek, kedves Családjaim.”

*

„kelt levelem 1916 év Márczius ho 4. napján.

Szeretett, kedves feleségem és Kedves Családjaim, kívánom a Nagyon jó Istentől, hogy ez a pár sor írásom találjon benneteket jó és firis egészségben, de ne olyanba, mint én vagyok, mert Nekem volt most már két éjszaka olyan nagyon nagy hascsikarásom, hogy bizony kimentem nem egyszer, hanem 4-szer, 5-ször és nem tudtam pihenni, de azért tegnap egész nap foglalkoztam és nem volt semmi bajom. A mai napon sincsen semmi bajom, csak félek az éjszakától, mert kedves anyukám, amióta élek, annyi teát soha nem ittam, mint itt, meg fekete kávévet reggelenként, de azért úgy sejtem, hogy csak nem vagyok olyan erős, meg olyan kövér, hiába eszek teát, kávévet [és] mindennap húst, a családi bánatom és [a] haza való vágyakozás erősebb[. . .]

Kedves feleségem, azt is megérttem, hogy szü-lénket is megszállotta az a nemes gondolat, hogy

elengedte a 100 forintot. Marinak, meg a sógorasz-
szony is adott 100–100 forintot, így van ez helyin.
Nekik nincsen rá szükségük, minket meg csak segí-
tettek, mert nem tartozunk vele, meg használtuk
sokáig, áldja meg a jó Isten őket érte[. . .]

azt is megértettem, hogy elszándékozol jönni hát
nem is ellenzem egy csöppet sem, mert igazán nem
lehet tudni, hogy meddig maradhatok itten, mert
ide is berukkoltak 50 évesig az öreg katonák és
újonczok és ezek alig ha ki nem nyomnak bennön-
ket innen[. . .] gyere el kedves feleségem, legalább
itt még egyszer kibeszélhetjük magunkat[. . .] a
malaczok is elég szépek, hogyha 50 kilósak, csak
megtartsa a jó Isten őket[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916 év Márc. hó 9 napján

Nagyon szépen köszönöm azt a Nagy figyelmedet,
hogy megemlékezel rólam egy kis pénzzel is. Bizon
kedves kis anyukám, ahhoz az 5 forinthez, amit a
múltkor küldöttél, nem lett egy hajszál szerencsém
se, mert azon órát vettem 4 forintért egy emberem-
től. Ő ajánlta és dicsérte, hogy Nagyon jó, tehát
megvettem és bíztam benne, hogy csak, ha nem vol-
na jó, a parancsnokának úgy sem adná el, de ő
ugyan eladta és Nagyon szépen be is Csapott vele,
mert nem lett jó. 4 napig kínoztam vele magam, ek-
kor osztán azt mondtam Neki, hogy mennyiért ve-
szí meg? Ez történt reggel, mikor felkeltünk. Azt
mondta, hogy ád érte 5 koronát, én azt mondtam,
hogy rendben van, csakhogy veszett fejszének a nye-
lét lássam. Nézi és egyszer azt mondja, hogy jó ez,
mén mostis és letette az asztalra és otthagya. Én
meg azt mondtam, hát nem kell öt koronáért sem?
Azt mongya, hogy nem hát!

Képzeld, Kedves kis anyukám, olyan dühös lettem, hogy megkaptam és úgy odavágtam a padhoz, hogy azt mondják a többi emberek, hogy ezer darab lett belőle. Én azóta nem láttam az órát, az atyafi meg úgy fél tőlem azóta, mint az égő tűztől, pedig nem bántom. E lett a vége[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916. Márt. hó 13.

Kedves anyukám, arra kérlek, hogy legyél szíves azonnal küldeni 30 koronát, mert az életem függ tőle. Elvesztettem 40 koronát a legénység pénzéből és a hiányt ki kell pótolni, mert máskülönben nagy bajom fog lenni. Tehát kérlek kedves anyukám, legyél olyan szíves, hogy válcsál meg ettől a kellemetlenségtől, de minél hamaráb.”

*

„Kelt levelem 1916. V. hó 4 napján.

Megértettem, hogy a Vörös szőrű Disznó elég jó, hála Istennek, meg, hogy ama kettő közül a kisebbiket megölöd, mert a vörös inkább jobb. Tehát kedves anyukám, úgy teszel velem, ahogy jobbnak látod, mert én nem segíthetek semmit[. . .]

azt is megértettem, hogy eljöttök hozzám [. . .] mindenki megmondja, hogy merre van a tűzér laktanya és Pisti hozza magával az Katona lapját, amit kapott, meg az iskola bizonyítványát, hátha felvennék ide, itt jó helye lenne, mert itt a tűzéréknél is van telefoniskola és itt együtt lehetne egy darabig apa és fiju, mert én úgy sejtem, engem innen a tűzoltóság éliről könnyen nem osztanak más helyre, mert itt én nagyon kellek, és most avval az újsággal búvölködhetek, hogy nagy szombatira virradóra volt egy nagy tűzünk. Égett egy malom, egy disznóhíz-

lálónál, és az én vezetésem alatt eloltottuk. Megmentettünk vagy 600 drb. hízó, amiért olyan dicséret ért, amit magam sem hittem volna. A parancsnokság napi parancsba az egész legénység előtt dícsért meg engem és az egész szakaszomat.”

*

„Kelt levelem 1916 év V. 15. napján. Érsekújváron. Kedves feleségem és Kedves Családjaim, aminek tiszta Szívemből, nagyon örülök és megértettem azt is, hogy a Kukoriczát elvetettétek, hát adjon a jó Isten hozzá Szerencsét. Továbbá azt is megértettem, hogy Pisti fiam is haza érkezett, de hogy szerencsésen-e, vagy érte valami kellemetlenség az utazással, arról nem írtatok semmit, mert lebélyegeztette a Katona levelét és úgy utazott, én e miatt egy kicsit aggódtam, de ha otthon van, hála Istennek. Bizony nem sok ideje van már idehátra és be kell neki rukkolni szegénynek, de ha a sors könyvibe az van megírva, hát nem tehetünk róla, meg kell nyugodni benne[. . .] ő fiatal ember, meg szokja és nem lesz Neki semmi baja.

Továbbá azt is megértettem, hogy eljössz hozzám[. . .] anyukám. Nagyon szívesen várlak, csak értesítenél róla, hogy mikor indulsz, majd várlak az állomáson. Előre pedig egy 4 kilós kenyeret küldhetnél, úgy, hogy mikorára te megérkezel, már az is itt lesz[. . .]

a kicsi hízók vannak-e már 100–100 kilósak? Szeretném látni a piczi malaczkokat is, tudom, hogy nagyot nyőlték, mióta berukkoltam[. . .]

azt is megértettem, hogy Albert sógor lemondott a föld felszántásáról és alig ha meg nem bánta, ez már az ő dolga[. . .] azért ne haragudj rája, Kedves anyukám, majd megsegít a jó Isten minket is, [mert]

elég sok baja van most annak az embernek, akinek földje van. Itt is úgy van, hogy mindennap vannak itt a Kaszárnyában 20–30 öreg ember, meg asszonyok, akik lovat kérnek, meg katonát, akik a földjüket felszántják, erre is ilyen világ van, de azért tisztelem Albert sógort és a sógorasszonyt, az egész Családjával[. . .]

tisztelem a Pisti fíjamat, meg a Kedves kis Margitkámát, meg a kis Palikámát. Mindnyájótoknak kívánok sok jó egészséget[. . .] szót fogadjatok édes anyátoknak[. . .]

Maradok hozzád Kedves feleségem hű férj és édes apa, a bezárt sírig[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916 év VI. 2-án Érsekújváron. Kaptam Pisti fíjamtól egy kártyát. Szegény értesít, hogy egészséges, aminek örülök, de azt nagyon sajnálom, hogy kivették az elektró Kolóniából, mert annak nagyon örültem, hogy azt írta, hogy odamegy, mert ott még eltöltött volna legalább hat hónapot és tanult volna, de így szegény, drága szép fíjam, 46-os baka lett és úgy írja, hogy csütörtökön este már el is mentek Szegedéből Brassóba[. . .] segítse meg a jó Isten őt is, engem is, titeket is, kedves anyukám és kis családjaim, hogy mindannyian az életben mégegyszer viszont láthassuk egymást, [a] kedves Családi hajlékomba[. . .]

továbbá azt is megértettem, hogy a kis disznókat szerencsésen átadtad[. . .] olyan 2 kis hízójer, amelyik 213 kiló és mégis 600 forint, meg 75 krajczár, ami azelőtt, a békébe egy szép kis nagyon volt[. . .]

Kedves Kis anyukám megértettem, hogy 20-dika körül eljössz vásár után, hát gyere Kedves kis anyukám, mert nagyon várlak, úgy szeretném azt a

Kedves szádat csókolni. Nincsen olyan nap, hogy ne emlegetnélek[. . .] és hogy ha eljössz, hozzád pénzt 3, vagy 4 száz forintot, mert felfödöztem egy Nagy rőfös Kereskedést és bent voltam széjjel nézni. Óriási Zefír raktár, meg más olyan fehérnemű dolgok vannak és úgy mondta az árát 23–24 forint és enged is az abból, hogyha komoly vevőt lát[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916. V. hó 21. Érsekújvár.
mint, ahogy írod, nem ér a pénz semmit, ha a Családi Boldogságunkat feldúlta ez az átkozott helyzet. Igazad van, Kedves feleségem, elég nagy Keserűség ez reád, se férjed, sem fíjad[. . .]

megértettem, hogy a dinnyeföldön kikelt a Kurumpli, csakhogy ritkán, de nem kellett újra rakni. Tudom, hogy a kis malacok is nagyot nyöltek az árpán[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916. V. hó 28-án.
mikorára ez a levél ajánlva is hazaér, már akkor a szép, nagy fíjamnak hült helye lesz[. . .] ha ez a Kegyetlen, mai helyzet így parancsolja, hogy apa a fíjával, testvér a testvérral együtt védjék meg az ellenségtől az édes anyát, meg az édes apát, meg a többi kis családot, hogy legalább azok ne legyenek földönfutók[. . .] csak, hogy még egyszer legyen béke, hogy ismét elfoglalhassuk szép, csendes és példás Családi tűzhelyünket, majd akkor jut Eszünkbe még sokkal jobban, hogy mennyi Kincset ér egy drága, jó feleség és édesanya.

Pisti fíjamnak a levelét is megkaptam, melyben elbúcsúzik tőlem és elmondja a levelében, hogy sokszor szólottam Kedves anyámnak ellenére, de nem távozik el úgy, hogy bocsánatot ne kérne, mert

úgy mondja, hogy azt a sok kiadást a taníttatására, amit elköltöttünk, meg fogja hálálni, hogyha a jó Isten megsegíti. Még Kenyerének felét is megosztja velünk[...]

*

„Kelt levelem 1916. év VII hó 18 napján. tudatlak, hogy szerencsésen megérkeztem. Anynyian voltunk a vonatba, hogy egymás hátán nem, de egymás lábán igen[...] Csütörtökön reggel, 20-dikán indulok a harcztérre, tehát bezárult előttem a további jó sor[...] ez az utolsó levelem, amit Magyarországon írok[...]

Most már Kedves anyukám és aranyos kis Margitkám, Palikám, imádkozhattok az én életemért, meg a Pistikám életéért is, mert ő is így jár, mihelyt bevonul[...] Kedveseim, arra kérlek mindnyájaitokat, tarcsatok meg jó emléketekbe, hogyha majd talán én nem leszek, akkor is éljék Köztetek.”

*

Ifjabb Paksi István éretlen ifjúként került a háborúba. Naplójában csak a fogságáról írt bővebben. Annál értékesebbek a hazaküldött levelei és a versei.

„Naplójegyzetek 1916. okt. 1-től.

Október:

1916. okt. 1-én indulás Nagyváradról. 10-én Szereszecen. 13-án beosztás az árkászokhoz.

November:

Az árkászoknál. Nehéz napok és szenvedések. Dorong út építés Urmán Málitól – Kanyjukiig.

December:

Az árkászoknál: Dec 3-án vezénylésem a távírász tanfolyamra. dec. 27-én vissza a századhoz. Ujra nehéz és fáradságos napok.

1917. Január:

Az árkászoknál: beosztásom a telefonhoz. 20-án az árkász század feloszlik. 21-én a 24 ezred[beli] utászoknál [vagyok]. Ujra beosztásom a századhoz. Az erdei élet. Tél a rajvonalban.

Február:

A 24. ezred[beli] utászoknál. A vérfagyasztóan hideg napok. Éjjeli munkák, folyó hó 25-én kigyúl a fedezékünk. 26-án robbantások, 30-aig bezárólag.

Március:

A 24 ezred[beli] utászoknál: 3-án vezénylésem a gránát és az aknavető tanfolyamra. 10-én vissza a szakaszhoz, 20-án újra vezénylésem a fényszóró tanfolyamra.

Április:

A 24 ezred[beli] utászoknál: 6-án vissza a szakaszhoz. Állás csere. Driscsavból – Busovra. 10-én vezénylésem a telefonhoz. 19-én vezénylésem a 38 H Roh[am] zászlóaljhoz.

Május:

A 38 H^o ROH[am] Z[ászlóal]j-nál: Teletnikin. Máj. 7-én Molnár tábornok úr szemlét tart. Nagy tűz Teletnikin éjjel 1/2 12^h-kor. Máj. 18-án újra tűz van. 20-ától kezdődőleg kiképzés a 38 H^o R^o H. Z[ászlóal]j-nál. Előzőleg 15-én Nagy szemle, jelen volt a Német herceg, több tábornok és valami 150 tiszt.

A szemle igen jól sikerült. De a gyalorlat 8, vagy 9 fiú sebesülésével és 2 halottal végződött. 26-án szemle. Jól sikerült, sebesülés nem történt. 27-én Pünkösdi ünnepek.

Június:

A 38 H^oR^oH. Z[ászló]lj-nál telt. 7-én a század ki-megy a rajvonalba, csak a törzs maradt Teletnikin. 2-án kedves apám szabadságon van 16-ig. 30-aig nincs semmi különös.”

*

Ifjú Paksi István leveleiből

„1916. febr. 4.

Kedves Jó Apám!

megírom a legújabb újságot, amely azt hiszem, hogy elég kellemesen fogja érinteni. A kormány megsza-vazta a fizetés javítást 10 hónapra 200 Koronát úgy, hogy havonként 20 koronát kapunk fizetés pótlást, mint hadi segélyt. A két utolsó hónapra vagyis Nov. és Decemberre új fizetés rendezés lesz és akkor le-het, hogy megint javítani fogják[. . .]

Ami pedig a mi sorozásunkat illeti, azt még nem tudom pontosan megírni, hogy mikor lesz, de hogy ebbe a hónapba meg lesz, annyi már bizonyos, mert a Reggeli [Újság] és a Hódmező[vásárhely] új-ság már kezdi a vendéget előkeríteni a sorozásra és azt is írja, hogy a Tavaszra kell majd bevonulni.”

*

„Feketehalom, [1916.] VI. 5.

Kedves Jó apám

Nekem hála a jó Istennek elég jó [az] egészségem, bár igaz, hogy nagyon törnek bennünket, de van

elég szabad időnk is este 5 órától – 9 óráig mindenki mehet amerre lát[. . .] Vasárnap 11 órától [este] 9 óráig szabad az ember, annyi idő éppen elég.

Ez a Feketehalom olyan hely, ahol kevés tiszt van. Például csak 2 század és egy menet század van és itt akár regruta, akár nem, szabadon lóghat, ha vége a gyakorlatnak. Ilyen hely nem igen van [másik], mert bent Brassóban is csak 1 hónap után mehetnek ki a regruták a városba. Menazsi³⁸ is elég jó van, alvóhelyünk is.

Minden este színházba vagyunk, mert ez a kaszárnyánk[. . .]”

*

(1916-ból keltezés nélkül)

„Kedves anyám és K[edves] testvérem.

Jelenleg Brassóba vagyok, illetve Feketehalmon[. . .] igen csinos kis falu villany világítás van mindenütt, még a kaszárnyába is. Elég jó helyünk van, jobb van, mint Szegeden vagy a vonalba volt[. . .]

Bele vagyunk zárva a halom ruhába, kaptunk olyan rossz, meg bő ruhákat, hogyha hazamennék, nem ismernének meg, azt hinnék, hogy valami 40 éves ember ez a komisz baka[. . .]”

*

„1916. jun. 18.

Kedves Jó Anyám!

Tudatom, hogy a 14 koronát meg kaptam amelynek igazán nagyon megörültem, mert már épen 15 krajczárom volt, nagyon szépen köszönöm a sziveségét és jóságát.

apámnak is irtam már levelet én is kaptam egyet és vicze ángyomtól egyet oda is irtam már én, már össze-vissza irtam több mint 25 levelet[. . .]”

*

„Keresztényfalva, 1916. aug. 19.

Kedves Jó anyám és Testvéreim.

nem vagyok már Feketehalmon, hanem át vagyok helyezve a 24-es honvédekhez Keresztényfalvára 13–14 kilométerre Brassóhoz. Még ez ideig elég jó a hely, csak a menázi az nem mondható a legjobbnak. Rá vagyunk utalva arra, hogy a saját pár fillé-rünkből tartsuk fent magunkat, ha azt akarja az ember, hogy folyton ne korogjon a gyomra. Azért kedves anyám, ha az anyagi viszonyok megengedik, úgy legyen olyan jó, hogy egy pár koronát küldjön[...]

*

Özvegy Héjja Andrásné hódmezővásárhelyi Tanya 609. sz. középparaszti gazdaságát elhalt férje után három fia vezette tovább. A háborúba már a kezdetén elvitték a két idősebb fivért, a gyerekre pedig akkor került sor, amikor elérte a hadköteles kort. Előbb a fiú, majd az özvegy egy darabig emberfölötti küzdelemmel egyedül művelte a 63 holdas birtokot. Az édesanya fölmentésért könyörgött.

„Kelt levelem 1914. X. 25-én, Lugos.³⁹

Mihály komám nem mehet haza mert nem adnak senkinek se szabadságot, mert nagy kavarodásban vannak mostanában, mindig gyűnnek mennek. Tisztelem a komákat, ne búsuljanak, készül nekik is az új barak. Holnap valami 700-zan rukkolnak⁴⁰ megint ide Lugosra.

K, Varga Lajostul csütörtökön este kaptam egy levelet[...] és megértettem belőle, hogy még újabb sorozás is lesz[...]

Hála az Istennek egészséges vagyok, csak hogy jobb volna ha már vége volna ennek a háborúnak, mert sok mindent beszélnek ezek a katonák akik visszajönnek onnan.

pénteken 130 regruta lovagolt. Most már majd csak az lesz a sorba, hogy lovagoljunk, mert a gyakor rukkolókat már tudjuk, meg a kardvágást és a karabéval való gyakorlatokat, a jövő héten kapunk lovakat és rendszeresen pucolunk[. . .]

a K. Varga Sogortul is kaptam egy levelet, melyben írja, hogy ő is Katona, ami bizony nem öröm, hogy még olyanok is kerülnek sorozásra, akik már rég el is felejtették a sorozást.

Huszár Héjja Ferenc. 4-ik Huszárezred 1 század 3 czuk (újoncz osztály)”

*

„Kelt levelem 1914. 10/31 én.

Tegnap este egy tűzér újonc legény elszánta az életét, elment a klozetra, elővette a borotváját és elvágta a nyakát, azután meg elkezdte kiabálni, hogy adjanak vizet, mert ihatnám. Rögtön bevitték a kórházba, ma már meghalt[. . .]

maradok tisztelettel Huszár Héjja Ferencz”

*

„Kelt levelem 1914. 11/20-án

mióta már ezek az 20 éves regruták berukkoltak, azóta nem kapunk olyan jó menázsit, addig kaptunk jó menázsit, de most többször van kávé meg káposzta[. . .]

Héjja Ferenc. Lugos.”

*

„Kelt 1914. 11/29 én.

Most már új barakokban vagyunk, itt már trozsákokon⁴¹ fekszünk és jó meleg, mert ha nincs tűzre való, akkor kimegyünk a hegyek közé az erdőbe és hordjuk, az este meg egy árkon levő hidat hoztunk

be. Lopni nem szabad, de azért nincs szükség[ünk] egy téli ingre volna szükségem meg egy pár kapcára és egy pár koronára[. . .]

tudatom, hogy most megint ló nélkül vagyunk, a héten elvették tőlünk. Fegyver is csak annyi van hogy csak egy czug van felszerelve, mert még mindig mennek az öregek [a] háborúba, csak miránk ne kerítenék a sort[. . .] Bögre komám is elment [a] háborúba. Ezzel zárom levelem, maradok tisztelettel
Héjja Ferencz.”

*

„Kelt levelem 1914. 12/6-án
itt is nagy volt a mozgás, valami 200 [ember] elment innét is huszár lóval. Most már megint őrségre kerülünk, máma déltől holnap délig leszünk, [ha] ez letelik ló strázsáknak⁴² leszünk osztva. Így kevernek egyik helyről a másikra[. . .]
tisztelettel Feri.”

*

„Kelt levelem 1914. 12/10-én
tudatom, hogy most már lövünk éles töltényekkel, tegnap kint voltunk[. . .] minden ember 5 élest lőtt, akinek a két első talált, de akinek nem talált a két első, az nem lőtt többet[. . .]

Ugy beszélgetik, hogy minket is visznek nem sok idő múlva háborúba, de csak attól az egytől mentene meg az Isten bennünket[. . .]

a múlt héten kedden egy öreg huszár kitüntetést kapott, a harctérről jött vissza, egy arany keresztet, amiért nem adta fel magát, hanem nagyon is hősiessen harcolt hét csatában vett részt, négyben az oroszok ellen, 3-ban meg a szerbek ellen[. . .] 8 tiszt látta az ő hősiességét[. . .] Ő Felsége által rendelte-

tett a kitüntetés[. . .] hét vágást kapott a testén és a jobb kezén a mutató és középső ujját levágta egy orosz kozák a lándzsájával egészen, mikor már teljesen kifogyott az ereje és összeesett, mert még a lovát is kilőtték alóla. A barátjai vették fel és úgy vitték fél halva a kötöző helyre vérével elvérzett ruhájában[. . .]

maradok tisztelettel, Ferencz.”

*

„Kelt levelem 1914. 12/10-én

Tudatom, hogy megkaptam máma a csomagot[. . .] és a levelet is megleltem benne, melyből olvastam, hogy a pénzem meg kíméljem, de amit tudnak, hogy hogy[an] költöttem otthon is és, hogy sporoltam, de még az a sporolás ehez semmi, ahogy itt megtanultam, hogy mire költsek, igaz, hogy 10 napra 1 forint 80 krajcárt kapunk, de mikor rendszeren ellátjuk magunkat pucszerelekkel,⁴³ hát igazán elfogy, de azért még kéz pénzem is volt, még 6 koronám, csakhát nagyon bolondosak néha az altisztek és ha hozzáfognak mulatni és leütik a lámpát, vagy poharat eltörik, akkor nekünk kell venni, nem igen vehetünk egy kis kantini⁴⁴ menázsit[. . .]

írják meg, hogy a disznók, meg a lovak, tehének hogy vannak és hogy a Jóska lovat elvitték-e már, vagy még nem és Jóska béres megvan-e még, meg a tanyás, ha megvannak, tisztelem, csak jól viselkedjenek. Maradok tisztelettel Ferenc.”

*

„Kelt levelem 1914. 12/27-én

Kedves anyám és testvéreim.

még kész[ü]letlen vagyunk, pedig jobb volna, ha nem kéne menni, azt is hittük, hogy nem is érjük itt

az ünnepeket. Az altisztjeink úgy ríttak, mikor megtudtuk, hogy megyünk, mint a kis gyerekek. Most nagyon jók hozzánk, komáznak velünk. Danolni kell minden este, ha új évig nem visznek el bennünket, akkor betörnek bennünket lovagolni és úgy még akkor itt leszünk januárban is[. . .] Ferencz.”

*

„Kelt levelem 1915 1/2-án értesítem magukat, hogy tegnap, újév első napján felöltöztünk szürke mondurban,⁴⁵ de nem lehet belőle kinézni, tűzér mondur-e, vagy baka mondur. Derékszij az huszár lodung⁴⁶ bajnét tartóval. Kapunk két ember egy ásót meg egy csákánt, minden ember egy kulacsot, kötszert, bornyú helyett trocákat,⁴⁷ ugyan olyan mint a bornyú meg egy pokrócot, és csupa új bakancsot, téli inget, gatyát, báránybőr-mellény állású, elől hátul derékig ér [az ing], egy ugyan olyan állású egy pár papírt, egy pár téli kapcát a lábunk szárára meg harisnya állású kötött védőt az alá meg zsidózsák darabot másfél méter hosszú 1 arasztos széles, egy kulacsot mely bádogból van, ka[tona] sapkát, egy vékony köpönyeget, kéket, de jobban olyan szürke színű, egy fehér köpönyeget, meg egy huszár köpönyeget, ez is csupa új, még a bajnét, meg a karabé[ly], meg keztyűk, érmelegítőt, azt is egy pár, gyapjúból van szűve, egy-egy új csajkát, azis szürke, úgy hajjuk, hogy orosz országba megyünk.

Tiszteletem küldöm. Ferencz.”

*

„Kelt 1914. X. 28-án. Feladó: Héjja János.
Feldposzt. Nr. 305.

a csomagot pedig ne küldjék, mert nincs reá szüksége.

gem, kaptunk alsó téli ruhát eleget és fehér ruhát is kaptunk két párt, tehát ruházatom van elég[. . .]”

*

„Kelt levelem, 1914. XI. 10-én.

Ma délután 4 órakor szomorú hír érkezett, az jött, hogy az oroszok lejöttek Magyarországra és este 11 órakor alármát⁴⁸ fűjtak. És lekisírtük az öreg rezornistákat.⁴⁹ Elmentek Orsova felé[. . .]

A baka rezornisták gépész ruhába vannak öltöztetve, vászon tarisznya a bornyú és vászon derékszíjuk van, a fegyverjöknek is vászon szíja van. Azután még a tüzérek is kész[ü]letlen vannak, azok is elmennek. Mostmár minket keríthetnek a sorba[. . .] Héjja János.”

*

„Kelt 916. IV. 6.

mindnyájonknak be kellett rukkolni az ezredhez, most Feketehalmon vagyok[. . .] ha csak lehet, hazamegyek, már egyszer kaptunk is szabadságot, de elvették. Azt mondják, hogy kapunk szabadságot. [Ez] után leszünk beosztva a menetszázadba. Levelet ne írjanak, mert úgy se kapom meg [. . .] m[aradok] t[isztelettel] Héjja János.”

*

„Kelt 1916. V. 22-én.

megértettem, hogy[. . .] a Jani testvér otthon van 18 napi szabadságon. Szeretnék otthon lenni, hogy beszélhetnék veled, kedves testvér, mert már régecskén volt, mikor beszélgettünk, hogy még a háborúba nekem el kell menni, baj se volna, csak tudnám, hogy megérem-e a háború végét? t[isztelettel] k[öszönt] Ferencz.”

*

„Kelt, 916. VI. 9. Marosvásárhely

Tudatom, hogy a jövő héten elmegyünk kifelé. Fel vagyunk öltözve, most már nem sok az idő, ne is írjanak[. . .] m[aradok] t[isztelettel] H[éjja] János.”

*

„Kelt 916. VI. 14. Marosvásárhely.

csak el kell menni, hát akkor pedig híjába minden, bele vagyok nyugodva úgyis szenvedtem már eleget, amit hoz mostmár a szerencse, ne is sajnáljanak, egy cseppet se, ne is gondoljanak rám, mintha nem is volnék. Majd, ha a szerencse kedvez, ismét láthatnak. Isten velük, mindnyájokkal. m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

„Kelt 916. VII. 8. Marosvásárhely.

mostmár elmegyünk Vásárhelyről szombaton, 8-án indultunk el az olasz frontra. Most már ne írjanak, még én nem írok. Isten velök, mindnyájokkal[. . .] m[aradok] t[isztelettel] H[éjja] János.”

*

„Kelt 916. IX. 21. Inf. Reg. N° 62/1. Batalion⁵⁰ 3. Feld Komp. 2 zug. Feldpost N° 16.

a címem egy kicsit megváltozott[. . .] Kedves anyám[. . .] küldjön 35 dekás csomagban egy kis hazai szalonnát, mást ne küldjön, mert vagy kapom meg, vagy sem[. . .] szappan is van elég, mert a mosás jobban marad, mint régebben[. . .] csak szalonnára lenne szükségem[. . .] jó lenne a hazai. m[aradok] t[isztelettel] H[éjja] János.”

*

A címzett: Héjja László, a legkisebb fiú. Feladó: Juhász József unokatestvére Dalmáciából, Feldpost. N° 5/2 r. k.

„1915. III. 4.

Tudatom kedves testvér, hogy a múlt hó 21 én írt lapodat megkaptam. Megértettem, hogy te is katona vagy, kedves testvér az nem baj. Büszkék lehetünk a családra, hogy egyetlen egy nyavajás nincs köztünk, mindnyájan fegyverrel a kézben védjük a hazát, meg a szüleinket, Józsi.”

*

„Kelt levelem 1915. V. 13-án.

ez fáj nagyon, hogy már Laci öcsémnek is be kell rukkolni 15-én. Irják meg, hogy hová rukkolt? Tiszteletem küldöm

Huszár Héjja Ferencz.”

*

„Kelt levelem 1915. V. 20-án.

[...]itt bizony minálunk nagyon szigorú szolgálatok vannak, de azért teljesítjük, mert muszáj. Most április és május 10-én 2 század öreg bakák jöttek a századunkhoz, akik március 15-én rukkoltak be 24-től 42 évig. Most már jobb módunk van, mert 6 nap rasztra eljárunk, a másik 6 nap meg minden 2 napban váltja egymást 4 cug.

Kedves jó anyám, ne fáradozzon még azzal is, hogy béreskedik, hacsak lehet, adja el minden jószágát[...]

az április 28-diki újságból olvastam, hogy aratás után még az 42 évesektől az 52 évesekig besorozzák és, hogy már Makón a kolera kiütött[...]

azt az öt csomagot nem kaptam meg, de az baj sem volna, csak már vége lenne a háborúnak és

mostmár járunk fürödni, a ruháinkat kigőzőlik, nyers vizet nem szabad inni, mert félnek itt is a kolera-tól. Ezzel zárom levelem sorait. Isten velük, kedves anyám és Juliska testvérem. Ferenc”

*

„Kelt 1915. V. 21-én. Feladó: Héjja László. 46 gyalogezred, 2 század I. czúg. Brassó Uj laktanya.

tegnap felöltöztünk komiszba, mosmár rukkolunk is, éppen esett az eső, mikor kimentünk az egrecél placra[. . .]⁵¹

majd tudassanak az otthon való sorról, hogy mint vannak a cselédség, azután meg arról is, hogy kaptak-e már valamit a fölmentésről, ha nem, hát úgy csinálják, ahogy tudják. m[aradok] t[isztelettel] László.”

*

„Brassó, 1915. 5/23. Katonai ápolási ügy. Héjja László beteg.”

*

A letragikusabb sorsok egyike Tóbiás Ernőé (1890–1916) volt. Ez a vásárhely-szörhádi gazda már a behívása után megsérült, később megsebesült, szabadságra nem engedték haza. Attól a perctől fogva, hogy a vonat szülővárosából elindult vele, többet nem látták egymást a családjával. Özvegye így beszélt a korabeli eseményekről 1982 nyarán:⁵²

„A férjem csöndes természetű, dolgos embőr volt, aki nagyon szeretött bennünket. Mán terhös voltam, amikor 1914. július 26-án, vasárnap röggel családostul az Újtemplomba möntünk. Csöndes, nyugodt volt a város, mint más ünnepnapon. Amikor vége lött az istentisztöletnek, oszt a Mátyás

utcai házunk felé igyekeztünk, a falakon nagy plakátok állítottak mög bennünket. A bevonulási parancs volt rájuk nyomva.

Kitört a háború! Még most is a fülemben csöng a király kiáltványa: »Mindönt megfontoltam és mög gondoltam[...].« Az én párom fiatal kora miatt még nem volt katona, ezért nagyobb szorongással néztünk a jövőbe.

Amikor azon a vasárnap délelőtt, úgy tíz óra körül olvastuk a plakátokon a berukkolási parancsot, néhány óra múlva olyan lőtt a város, mint a mögbolygatott méhkas. Délután már százával möntek az embörök a nagyállomásra, a fölszólításra. Szomorúan ballagtunk a rárósi úton kifelé.

Ernö fiam december 17-én mögszületött. Pár nap múlva mögkapta a párom a sorozó papírt. Még a gyerökágyat feküdtem, amikor 1915 január közepin már el is vitték katonának. Szögedre került, a 46-os gyalogezredbe. Nem sokat vergődtek a kiképzésivel, mert néhány hét múlva már Brassó mellé, Feketealomra vitték, a román frontra. Útközben a tenyerin mögsebesült.”

Részletek Tóbiás Ernő leveleiből:

„A feladó neve: Tóbiás Ernő. 46. gy[alog] ezred. 8ik mars. 1ső század. firte czuk. Brasso megye Feketealom.

Czím: Tóbiás Mihály úrnak Csongrád megye. H[ód] m[ező] Vásárhely. VII. k[erület] Mátyás ú. 29. sz.

Kelt levelem 1915: II. hó 9.

Kedves apám kedves anyám kívánom Istentől hogy ezen pár sör irásom jó egésségben találja nekem is most már az egésségem helyre jött a köhögé-

sem megszűnt ha nem az utazás alatt a fegyver meg hasította a markom és alig ha meg nem fázott mert el akar hatalmasodni a seb úgy hogy már most sem tudok a fegyverrel bánni, azért kérem kedves szüleim hatalán még hatalmasodik akkor egy kis ideig levelet sem küldök mert már most is alig tudom meg fogni a czeruzát. Azért kérem ne agodjanak miattam majd gyógyul a kezem is és akkor majd írok levelet. Tudatom még hogy most már helyre vergődtünk de azért még mindig azt hangoztatják hogy vissza megyünk fehértemplomra maradok szerető fiúk Ernő.”

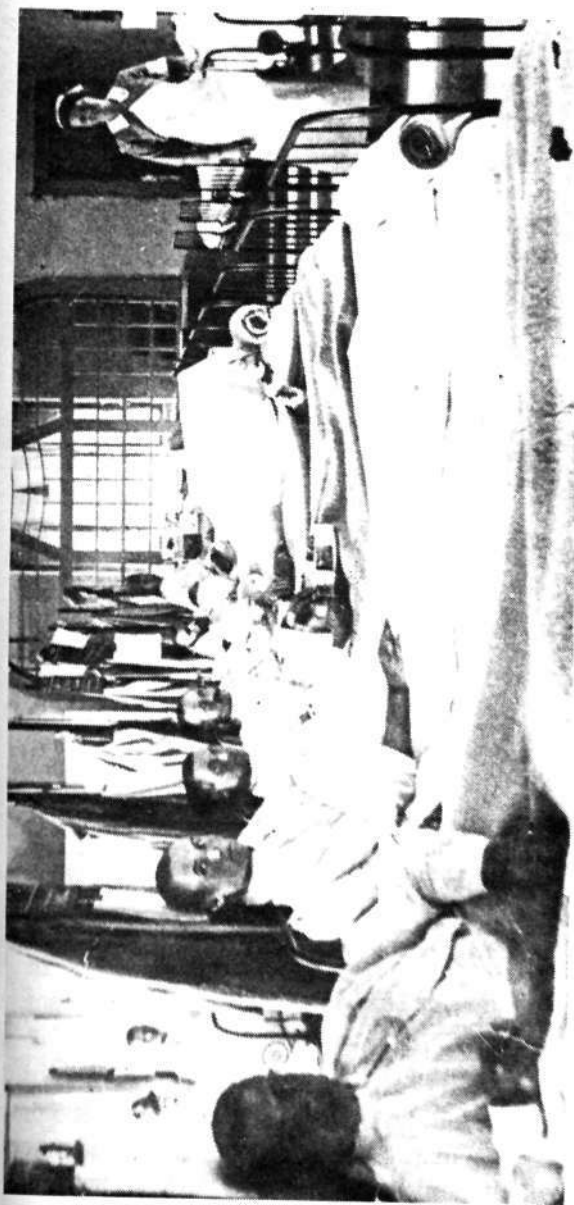
*

„Kelt levelem 1915 év II. hó 14ik napján, Fekete-halmon.

Kedves apám Kedves anyám és Kedves feleségem kívánom Istentől hogy Ezen pár sór irásom fris és jó egészségben találja mindnyáoukat egészségem nekem is van. Szeretet Kedveseim Tudatom hogy még mindig it vagyunk talán nem is megyünk már most innét ammit bizon eléggé sajnálok mert itt ebben az Isten háta mögött levő kis szász faluba man nagyon meg untam akár mere megyek egy se tud magyarul enni valót nem lehet kapni nincs anyi pénz így teljesen a komisz kosztra kell fanyalodni de bizony az is szüken van különösebb ujságot nem írhatok az idő oly meleg hogy mindig bluzba rukkolunk jelenleg már élessel lövünk és 5bül 4 trafar⁵³ Tisztelem az összes rokonokat csokolom mindnyáoukat akis Ernokét szin[tén] csok[olom] Ernő.”

*

„Kelt levelem fojó év 22/II. Feketehalom. (Brassóban feladták 1915. febr. 24-én és 25-én! Vásárhely-

Sebesültek Budapesten (az ötödik ágyon Tóbiás Ernő)

re érkezett.) 45ik gy[alog] ezr[ed] 9 márs 1 száz. II. czuk.

Szeretet Kedveseim tudatom hógy ma volt a marsba való válogatás és hála az Istennek a 8adikbol kimaradtam így móst már egy honappal később megyek el innét móst már ha írnak a 8 helyet 9ik marsot írjanak Szeretet Kedveseim tudatom hógy egészséges vagyok még csomagot nem kaptam. Ezzel zárom levelem maradok hű fiúk férjed és apa Ernő.”

*

„1915. márc. 14. Brassóból.

Kedves apám és kedves anyám

a csomagokat meg kaptam és mire ezen levelem meg kapják mán el is fogyasztom[. . .] Ere a hazaira meg igen csak lekell öblíteni egy kis sörel azért kérem ha levelem meg kapják egy pár koronát küldjenek ugy mint a multkor maradok fiuk Ernő.”

*

„Kelt: 1915. márc. 22. A 46. gy[alog] ezr[ed] 8 mars. 6 század. 109 szám Tábori posta.

Kedves szüleim kérem hógy értem ne agodjanak majd meg segít az Isten Különösebb ujság nincs vagyunk Vásárhelyiek többen a századnál csak hógy külön dekungban vagyunk az ágyu gojo fütyülését már egész meg szoktam Ezel zárom levelem maradók szerető fiuk it a távolban Ernő.”

*

„Kelt: V/22. (1915.)

Kedves apám és kedves anyám

a 14dik én kelt levelöket meg kaptam melyet örömmel vettem magamhoz és olvastam belöle hógy nem tudják eltalálni hógy én hógy főzhetek magam hát

ez úgy van hogy van nekünk szakácsunk főz is de midőn azon levelem írtam egy faluba voltam külön az ezredtől és csak este kaptunk menázsit nappal meg ha egy kis időnk volt mindjárt azon voltunk hogy süssünk vagy főzzünk mert krumpli volt bőven bezeg már most nem úgy van Tatár Ernőről csak annyit tudok hogy egyszer kint volt patrulba és alig hanem elfogták Kedves szüleim most többet nem írok egészségem jóvan maradok szerető fiuk Ernő.”

*

„Kelt 1915. jun. 5. A 109. tábori postán.
[. . .]Kedves szüleim tudatom még hogy Tatár Ernő orosz fogoj megmondhatják a szüleinek Különösebb ujságot nem tudok írni sok eső jár Ezzel zárom levelem maradok hü szeretettel fiúk Ernő Kedves feleségem és kis fiam jó egészséget kívánok nektek is 1 000 000szor csokollak benneteket maradok örök hü férjed Ernő.”

*

A hódmezővásárhelyi Zaka Imre telefonista tizedes írta:

„314. honvéd gyalogezred. Cser. géppuska v. Tábori pósta sz: 253.

[. . .]Egy mű erdőben sátrakban lakunk. Derék aljam erdőben szedett fű; fejem alja a háti zsákom; takaróm a köpenyem és pokrócom[. . .] Előttünk a háború zenéje: az ágyúk szava és gép fegyver katogása hallható. Alattunk a Föld reszket. – Wolhyniában az oroszokkal nézünk farkas szemet.

Ölelve csokol fivéred 916. IX. 8. Imre.”

III. Harcban

Koch Rudolf 1914 augusztusában a szerb hadszíntérre került. Egy hónap alatt alaposan bemutatkozott neki a háború.

„Augusztus 6.

Éjjel 1 órakor futott be a vonatunk a Szerémségi Batajnicára, ahol a legnagyobb sietséggel kivagonírozunk, hogy helyet adjunk a következő vonatnak, ugyanis a hadosztályunk itt szállt ki. Éjjel 3 órakor a szép holdvilágos éjszakában csendben és erősen biztosított menetben elindultunk Ugrinovce nevű faluba, ahol az üteg beszállásolt, várva a többi csapatok megérkezését. Egy kis szerb házban Kuviz Alfonossal együtt lakunk. Agyag padlójú szoba, de finom ágyak; a rengeteg svábbogár, mely a falon, földön és asztalon is mászkált, azonban elmaradhatott volna. –

Augusztus 7.

Délelőtt kisebb gyakorlatok, délután az üteg rendezése, stb. Kedélyes menageunk¹ van a nagy kocsmában, ahol még egy gyalogezred tisztikara is étkezik. Hadosztályunkba a 86, 23, 70 és 6-os gyalogezredek tartoznak, valamint a 12 tábori ágyús ezred. Éjjelre a svábok miatt a Park Platzon sátorban aludtunk, igen kitűnően.

Augusztus 8.

Reggel gyakorlat. Nekünk ugyan unalmas volt, mert már égtünk a harci vágytól, pláne utána szigo-

rú lóvisit, szóval kaszárnyai rend, a mi nagy bosszúságunkra, mert azt hittük már, hogy ettől legalább megszabadultunk.

Gusmann őrnagy Eichlerrel a Szávánál voltak délelőtt kissé körülnézni. Az ellenségeskedések már megkezdődtek a Száván át és ropog már a puska a határon.

Augusztus 9.

Vasárnap. Délelőtt gyakorlat, délután pihenés s nagy blattozás² a menagi-ban.

Augusztus 10.

Gyakorlatozás és unalmas kaszárnyai foglalkozás. Már mindenki türelmetlen és menni szeretne előre. –

Augusztus 11.

Ismét gyakorlat. Már hajnalban mentünk ki és hajszoltuk a lovakat. Szegény állatok sokat szenvednek az új szerszámtól és igen soknak öklömnyi törése van a szügyén és marrján. 9 óra felé vágató küldöncz parancsot kézbesít Gusmann-nak. Indulás a Szávához. Azonnal bevonulás. Hamar ebéd, etetés és felpakkolás. 12 órakor indult a Divízió eröltetett menetben Deč községen át a Száva parti Kupinovóba, ahol az üteg az első tűzállását vette délután 5.10-kor, és röviddel rá meg is kezdtük a tüzelést a templom toronyban üdülő Gusmann és a kapitányunk vezetése mellett. Kis megszakítással este 8-ig tartott a tüzelésünk s eközben kiállottuk a tűzkeresztséget is, amennyiben vagy 10 schrapnell³ az üteg felett pukkant el, de bajt nem csinált. Nagyon furcsa érzés volt a süvítő lövedék közeledését hallgatni és bizony nagy egyetértésben bujtunk össze a

legénységgel az ágyú mögött. A tűzszünet után úgy, ahogy beástuk magunkat és lepihentünk a puszta földre, egy-két órai alvásra.

Augusztus 12.

Éjjel 2-kor alarm s az éj leple alatt állást változtatott az üteg. Kezdetlegesen be is ástuk magunkat s ezzel elkészülve reggel 7 órától 12-ig szakadatlanul tüzelünk, állítólag szép eredménnyel. Egy-két konzerv bekosztolása után felhasználtuk a csendet egy jóízű alvásra, hogy 5-kor újra kezdjük a lövést 8 óráig. Alvás ismét az ágyúk mellett, a szabadban. Sohasem gondoltam volna, hogy olyan jó ágy az anyaföld és oly kitűnő takaró a csillagos ég. Ma hírért sem hallottuk ellenséges lövéseknek. –

Augusztus 13.

Ma már keresett a szerb tűzéréség és néhány schrapnellel igen közelben kellemetlenkedett, mi azért vígan tüzelünk tovább, sőt még tetszett is a harci zaj. Déli 12-kor kivontak minket az állásunkból és elmasíroztunk Krujesewči községbe, t. i. mi csak demonstráló⁴ támadást csináltunk, hogy a Sabaci főtámadást fedezzük. Krujesewčibe ismét beszállásoltunk. Jó szállást kaptunk Kuncz Alfonsival és a csinos háziasszonyunk igen barátságosnak bizonyult. Mesébe illő élvezet volt lemosni magunkról a 3 nap pizskot és tisztába bújva, kissé kicsinosítani magunkat.

Ma kaptam az első levelet hazulról. Istenem, be jól estek ezek a sorok. –

Aug. 14-től Aug. 16-ig.

Krujesewči-ben rostokoltunk 4 napig ismét gyakorlatozás és sok szekatúra, persze mi most már ki-

próbált harcosok sokat mérgelődünk ezért. De azért volt sok jó óránk a vidám tábori élet közben, az indulást azonban lázasan vártuk már és ez be is következett hamarosan, mégpedig 1/2 3-kor éjjel.

Augusztus 17.

Éjjel 1/2 3-kor csendes allarm vert fel a legjobb álmunkból, aminek nagy lelkesedésünk dacára sem nagyon örültünk. Volt nagy kapkodás az éjszaka sötétjében, de egy óra alatt mégis készen volt a Divízió, és indult a hadosztály Krujesewčiben levő része, a 23-as gyalogezred és mi. –

A végcél Sabac volt. Első állomásunk Towarnik, ahol 1 óra pihenőnk volt, amely alatt jól bepálinkáltunk egy korcsmában, ahol egy aranyat kaptam vissza a 20 K-ból. Eltettem szerencsepénznek. –

Towarnik tömve volt katonasággal, itt gyűlt ugyanis össze a hadosztály. Néhány 44-es baka, aki már megjárta Sabacot, zseb számra hozta a szerb aranypénzt, gyűrűket és más ékszereket. Úgy látszik a Kaposvári bicskások jól rekviráltak odaát. –

Innen kezdve már a gyalogsággal masíroztunk, persze rém lassan. 8 órára Gyurgyevoba érkeztünk és ott rostokoltunk 11-ig. Felhasználva az időt, egyet szundítottunk is egy kukorica góréban. Jó is volt előlegezni egy kis alvást, mert ezután szüntelen, egész éjjel is marsolva siettünk a célunk felé és reggel 5-kor meg is érkeztünk a Száva parti Kle-nakba, Sabaccal szembe.

Augusztus 18.

Itt vagyunk hát a Száva partján, ez már az igazi harctér. Szerteszét elszort köpenyek és más felszerelési tárgyak, egy-két schrapnell-hüvely és gránát ütötte lyukak. Nagy érdeklődéssel szemléljük mind-

ezt és a harci tüztől egyszerre kimegy szemünkből az álom és tagjainkból az átmenetelt éjszaka minden fáradalma.

A hadosztály megkezdte az átkelést. Reznek ponton híd visz át a Száván, amelyet pionérjeink⁵ 3 óra alatt építettek. Úgy mondják, hogy közel 600 m. hosszú a híd. Az átkelés nem megy simán, mert a szerb tüzérség erősen lövi a hidat. Épp ezért a csapatok egy része uszály hajókon kel át. Mi a hídnak vágtunk neki és pattogó schrapnellek között példás rendben kelt át az üteg, szerencsére baj nélkül. Az átkelést nehéz ütegeink fedezték a horvát partról. –

Bevonultunk Sabácba, ebbe a csinos kis szerb vidéki városba, amely a szerb kereskedelem egy fontos gócpontja volt békében. –

Örökké felejthetetlen lesz előttem az a kép, amely itt fogadott minket. Más, ékeesebb toll kéne ahhoz, hogy csak megközelítőleg is le tudja írni azt a pusztulást, amelyet ez a város szenvedett rövid 24 óra alatt. 3 órai szabad rablás volt megengedve a megszálló katonaságnak, megtorlásul a civil lakosság ellenállása miatt. Szörnyű, hogy mit tudott csinálni a felszabadult, vad indulat ez alatt a 3 óra alatt. Nem volt ház és lakás feltöretlenül, a lakásokban nem volt bútordarab épen. Tükör, szekrény betörve, dívány felhasogatva, ruha, fehérnemű szétdobálva, porcelán edény szétzúzva hevert mindenütt. Az üzletek feldulva s az utcán finom vászon és szöveteiken gördültek az ágyúink, amelyeket odavetettek a sárba és piszokba. Liszt, só kiöntve, óriási börtócsák ahogy a széttört hordókból szétfolyt. Egy ép ablak, egy ép kirakat nem volt a városban. És üres, kihalt a város, csak itt-ott egy csendes halott. Innen mindenki elmenekült, elhagyva mindenét, csupán egy kis 6 éves fiúcskát láttunk, aki sírva kereste az

anyját, aki ki tudja, hol lehetett már? A városban volt lakosságot, nőket, gyermekeket úgy terelték össze, mint a birkákat, és vitték át Klenakba, mert itt még az asszonyok is puskát fogtak a katonáinkra, hogy megvédjék kis vagyonukat. Egy-két üveg befőttet s néhány pohár bort mi is elrekvirálva, rövid pihenés után tovább indultunk a kihalt városból, a halálos csend e birodalmából, előre, Szerbia belseje felé. –

Az úton mindenféle elszórt felszerelés, fegyverek és töltény, egy-egy csonka hulla, granáttól széttépett halott jelezte előnyomulásunk útját. Két községen mentünk át, lángokban állt mind a kettő, mint az ördögök bujkáltunk a pattogó tűz és gomolygó füst között. Égett minden, a házak, kerítések, a gyümölcsfák, minden falu egy-egy lángtenger, s ha néhol egy-egy ép ház állott még, az is hamar lángra kapott a tűzerek gyufájától. Még bennünk is urrá lett a rombolási vágy s egy házikót Riedl Pistával magam is felgyújtottam, hogy ne álljon olyan szomorú sötéten a felhőkig csapó, lángoló társai között. Rémes égésszag kísért mindenütt, az égett ruha, ágytoll, stb szaga. Megállapítottam magamban, hogy ha ilyen a háború, hát akkor nagyon csúnya.

Nem meneteltünk soká, az ellenség nem volt messze. Kb. 5 km-re Sabactól egy rongyos, égő faluban, melynek a nevét sem tudom, tűzállásba mentünk és néhány lövést tettünk is, de azt hiszem, inkább csak az ellenség felé, mint beléje, mert ezen a befásított, átláthatatlan terepen senki sem volt tájékozódva és csak úgy vaktában puffogattak. Az eső is ránk szakadt, s mi áztunk vígan, mert semmi ház vagy fedél nem volt közelben, ahová bebújhattunk volna. Közben ránk szállt az éj is és mi ott topogtunk a locspoccsban, mert lefekvésről szó sem lehe-

tett ilyen időben a szabad ég alatt. Még jó, hogy az ütegállás mellett egy égő ház zsarátnoka egy kis meleget adott, ahol dermedt tagjainkat felmelegíthettük. Valódi áldás volt az a forró kávé, amit éjfél felé hozott a konyha, mert ez volt már 2 nap óta az egyedüli evésünk. Útálatos éjszakánk volt, amely után örömmel üdvözlöttük a pirkadatot.

Augusztus 19.

Kora reggel kezdtük el a szapora tüzelést a gyalogság támogatására, amely az egész vonalon támadásba ment át és megkezdte az előrenyomulást. Ütegünk szépen dolgozott. Divisionkat ma érte az első veszteség. A 4-ik ütegben, amely néhány lépésre állott tőlünk, egy schrapnellről Erdélyi tartalékos hadnagy súlyos haslövést szenvedett, s egy kanonier⁶ ugyane lövéstől találva hősi halált halt. Ütegünkben egy eltévedt szerb golyó Barkács hatos tüzért sebesítette meg a lábán.

A hadosztály parancsnokság közvetlen az ütegünk mellett, a szabad ég alatt vezeti a támadást. Hadosztály parancsnokunk József főherceg, egész táborkarával, golyó- és ágyútűzben végzi feladatát. Csodálatos a főherceg nyugalma és bátorsága feltűzel mindenkit, aki csak látja.

Már hozzák visszafele a foglyokat. Gyönyörű szál emberek, akik még így fogoly gyanánt is büszkék és méltóságteljesek. Becsey Oszkárral találkoztam egy közeli kötőrő helyen, ahol mint segédorvos teljesít szolgálatot. Végtelenül örültünk egymásnak. Délután rémes jelenetnek voltam tanúja. Egy öreg komitácsit⁷ felakasztottak. 9 mást pedig, közöttük 4 asszonyt, akik a házakból tüzeltek a katonáinkra, a huszárok karddal aprítottak össze. Rettentő látvány volt ez a koncolás, de a komitácsik részére nincs ir-

galom. Este 6-kor felszedte a sátorfáját az üteg és a Száva partján indultunk előre. Csak folytonos akadályokkal tudtunk nagy lassan előre jutni. Úgy, hogy eltelt az egész éjszaka, már a 4-ik, amelyen nem aludtunk, s mi estétől hajnalig nyeregben alig láttunk már a fáradságtól és éhségtől.

Augusztus 20.

Hajnalban megnyílt az út s mi előre üetve állást vettünk és csakhamar megkezdük a tüzelést, amely 4 órán keresztül tartott. Ekkor felváltó csapatok jöttek a 9-ik hadtest részéről, akik a mi 4-ik hadtestünket jöttek felváltani. Helyünket átadva, megkezdük a visszavonulást a tegnapi harcok véráztatta földjén. Halott, csonka emberi roncsok, elszórt ruha, fegyver, munitió és döglött lovak büzlő hullái között vezetett az utunk az égő Sabac felé, a még mindég füstölgő, földig égett falvak között. Este 10-kor kelt át a Divísió a Száva hídon 4 napi szerbiai visit után, holt fáradtan és totál kiéhezve, de vígan és boldogan, hogy ismét hazai föld van a lábunk alatt. Tábornok Turnowó Towarnikban ütöttünk az éjszakára s úgy hírlük, itt hagyjuk Szerbiát és megyünk az oroszok ellen. A legfontosabb egyelőre az evés volt, amihez mohón láttunk hozzá a korom sötétben, csak úgy keresve a szánkat a falatokkal. Inkább faltunk, mint ettünk és azután végig nyúltunk a gyönyörű tölgyek alatt és hamarosan úgy aludtunk, mint talán otthoni, puha ágyunkban még sohasem.

Augusztus 21.

Az üteget szedtük rendbe. Egész nap a beteg, feltört lovakat kezelték. Szegény párák négy napig ki nem kerültek a szerszámból, igaz, hogy nekünk sem volt jobb dolgunk. Az a hír járja ismét, hogy a 4-ik hadtest marad.

Augusztus 22.

Ma utolért minket a tábori pósta, 3 levél jött hazulról, csupa jó hír benne, meg vagyok nyugtatva legalább. Jól esik nagyon a Towarniki pihenő, rendbeszedtük magunkat, megfürödtünk, kiborotválkoztunk s ami fő, nagyszerű kosztolásokat csapunk a 4 napi kényszerű koplalás után. Liba, kacska, csirke, malac váltakozik a menünkön. A falu különben egy undok szerb fészek, tele kémekkel. Ma az ebéd alatt egyszer csak hozza a hírt az egyik csicskás, hogy a kertünk alján kivégzés lesz, persze trappoltunk oda és éppen idejében ahhoz, hogy lássuk, amint egy szakasz 23-as baka, annak rendje és módja szerint, lepuffantott egy szerb suhancot, akit kémkedésen értek. Vége volt azonnal. –

Este a táborhely mellett Diner Ervint támadta meg egy civil a sapkáját fúrta át a golyó, amint közvetlen közelből rásütötte a pisztolyát. Persze őrült hajszát indítottunk a támadó után, de az elmenekült a kukoricásba. Olyan lövöldözést rendeztünk utána, hogy egy kisebb ütközetnek is beillett. –

Kényelmesen költöttük el a vacsoránkat és vígan borozgattunk utána, mikor egyszerre riadó zavarja meg az evés utáni siestánkat.⁸ Azonnal készülődés, éjfélkor indulunk.

Augusztus 23.

Egész éjjel mentünk sűrű, koromsötét erdőkön keresztül, dohányozni, gyufát gyűjtani, sőt még hangosan beszélni sem volt szabad. Közel vitt az utunk a Szávához és azon túl már az ellenség vigyázott át az innenső partra. Reggel 8-kor Sabac alá érkeztünk. Azonnal átkeltünk a hídon, de alig értünk a városba, máris láttuk, hogy itt rosszul áll az ügy. Az ellenséges gránátok és schrapnellek szüntelen rob-

bantak a város minden részén. Házak összedülve, telefonvezetékek keresztül-kasul az úton és szüntelen hangzott itt is, ott is egy-egy sebesült kiáltása. Erősen támadott a szerb. Elülről szüntelen jöttek vissza véres alakok, meg sanitécek⁹ hordágyakon cipelve súlyos sebesülteket. Kemény munka folyik elől. –

Mi a város szélén egy gyümölcsösben vettünk állást és megkezdtük a szüntelen tüzelést. Közben bőven hullott ránk is az áldás, schrapnell schrapnell ért az üteg felett és az ágyúk mellett csak úgy hevert a sok schrapnell-golyó és hüvely. Istennek csodája, hogy nem érte az ütegünket veszteség, csak egyik irányzó tűzérünknek lőtték át a kezét. (Gölle.) A nagy napsütésben majd elájultunk már a folytonos, megfeszített munkában, még jó, hogy egy szilvásban álltunk és volt mivel felfrissíteni magunkat. Azt hiszem, itt ettem életemben a legtöbb szilvát egy sitzre.¹⁰

Estefelé tetőfokra hágott a szerb tüzérség munkája, hallhatóan közelebből dolgoztak már az ellenséges ütegek, s a város égett már. Ekkor jött a parancs, hogy a tüzérség azonnal vonuljon vissza a Száván túlra. –

Lovaink között is nagy volt a nyugtalanság, egyre-másra csapott le mellettük, sőt közöttük is a schrapnell, nem egy lovat megsebesítve. Nagy nehezen vontattuk ki az ágyúkat az állásból, s azután egy rommá lőtt téren gyülekeztünk katonai rendben. Eközben pedig vágatva mentek vissza ütegek, elvesztve munitiót, felszerelést. Urrá lett a fejtelenség. Kapitányunk és a tisztek erélye nálunk nyugalmat tudott teremteni. Gyalog mentünk az üteg előtt, amelyet kényszerítettünk nyugodt lépésben elvonulni. Közben szaladt mellettünk baka, tiszt,

sőt törzstisztek is, mind fejét vesztetten. A Száva hídnál leírhatatlan volt a rendetlenség. Traenek,¹¹ ütegek, gyalogság, meg lőszeroszlopok egy gomyagban. Azt hittem, sohasem jutunk át. –

Végre nagy nehezen sorra kerültünk mi is és késő éjjel fellélegezve értünk el a túlsó partra. Csúnya, fejetlen visszavonulás volt és mi lehangolva feküdtünk le rövid pihenésre a táborhelyen. –

Augusztus 24.

Alig aludtunk 4 órát, máris ismét állásba indultunk a Száva parti nádasok között, néhány lövést tettünk is, amikor indulásra szólta ismét a parancs, amelynek teljesítését egy egész közel süvöltő, szerb lövedék siettette is. Megláttak minket és ugyancsak tűz alá vettek. Gyalog futottunk az ügető ágyúk mellett, mert a hátslovak nem jöttek az állásba. Lelkendezve érkeztünk be a közeli erdőbe, ahol a Divízió a fák védelme alatt összeszedelőzködött és rendes úti marsban Vitojevčire mentünk, ahol beszállásoltuk magunkat. Igen jó szállást kaptunk egy horvát gazdánál, ahol igazán semmiben sem volt hiányunk. A tegnapi meleg nap után hamar felkerestük a puha dunyhás, jó paraszt ágyakat.

Augusztus 25, 26 és 27-én.

Vitojevčiben hoztuk rendbe az üteget a legutóbbi Sabaci harc után. Szolgálat, munka volt bőven, de a mulatságból is kijutott. Esténként mindig kirúgtunk a hámból, a jó délvidéki borok mellett. 26-án reggel szolgálatban lévén, a reggeli ébresztőnél halva találtuk egy emberünket Guttman nyergest. – A boncolás megállapította, hogy húsmérgezésben halt meg a faluban vett disznóhúsból. Ő az üteg első halottja. 27-én temettük el szép díszes temetéssel Ogazban.

Augusztus 28 és 29.

28-án reggel Ogaz községbe mentünk át. Már biztos, hogy az oroszok ellen viszik a hadosztályt, most a bevagonírozásra várunk.

Augusztus 30-án.

Ogazból Vajkára mentünk át, ahol összejött az egész Divízió a löszeroszlopokkal együtt. Vajka szép nagy helység. Kitűnő szállásokat kaptunk s vidám volt az élet az összekerült sok tiszt között. Itt nagyszerűen el vagyunk látva, van minden a vendéglőben, sőt meleg fürdőhöz is jutottunk a gőzmalomban.

Augusztus 31 – szeptember 1 és 2.

Vajkán vártuk a bevagonírozást, kényelmes életünk volt, kevés szolgálattal. Kialudtuk magunkat becsületesen, esténként pedig vígan folyt a kártyacsata a nagy vendéglőben. –

Szeptember 3.

Reggel 7-kor Batajnicára indultunk, ahol azonnal bevagonírozott az üteg és 1/2 12-kor elindult velünk a vonat Pest felé. Mindnyájan fellélegeztünk arra a tudatra, hogy elhagyhatjuk a szerb harcteret. Erős tempóban megy a vonatunk, alig állunk meg valahol.

Szeptember 4.

Reggel 1/2 5-kor Kiskőrösön reggeli s azután ismét futunk Pest felé. Már tegnapelőtt előre küldtük Hajduskát beszerezni mindenfélét a Menaginak, ő értesíti a mieinket az érkezésünkről. 1/2 1-kor futott be a vonatunk a Ferencvárosi pályaudvarra. Mama, papa, Pepike, Janka, Nándi, Józsa Laci, Irén és Ilka, meg Kiss Gyula voltak kint a fogadásomra. Csak rö-

viden válhattunk itt egy pár szót, mert máris indulunk a Rákosi pályaudvarra 1 órai tartózkodásra. Oda jöttek utánunk a vonatot várók és villamossal meg kocsival előbb értek ki, mint mi a lassan dögöző vonatunkkal.

Volt persze nagy öröm és kérdezgetés, minden részről. Elhalmoztak virággal, élelemmel és egyéb szükséges holmival. Istenem, de hamar elmúlt az az egy óra és mi ismét indulunk nagy kendőlobogtatás között az oroszok ellen.

A kocsi hely sem volt a sok ennivalótól, amit mindegyikünk bőven kapott az övéitől. Hamarosan hozzáláltunk a fogyasztásának, hisz' ilyesféle nyálkságokban már egy hónapja nem volt részünk. A társaságunk is megszorodott Eichlernével, Rulf Fercsivel és Wasziljevics Jani nővérel. Sátoralja Újhelyig jönnek velünk, legalább vígan leszünk az úton. A tiszti kocsi melletti teherkocsit kiürítettük és berendeztük ebédlőnek és olyan lakomát csaptunk a sok ajándék jóból, hogy a végén szuszogni is alig tudtunk. Durrogtak a pezsgők, szólt az ének és 2 óráig a legkedélyesebben voltunk együtt, nem is gondolva arra, hogy egy szállítmány vonaton a harctérre megyünk. Miskolczon éjfélkor football meccset is rendeztünk széles jókedvünkben.

Szeptember 5.

Majd egész nap Sárospatakon állottunk, mert torlódás volt a vonalon. A tiszteletünkre kigyűlt városi szépségeknek szörnyen udvaroltunk és meg kell állapítani, hogy azon a vidéken igen barátságos nőcik laknak. Délután végre mégis elindultunk és rövidesen beértünk Sátoralja Újhelyre, ahol érzékenyen elbúcsúzva női kísérlőinktől, két kedélyes, szép nap emlékével indulunk tovább.”

Tóbiás Ernő az olasz frontról küldözgette családjának a leveleket:

„Kelt: VI. 20. (Feladva: jún. 23. 1915.)

Kedves apám és kedves anyám!

Kivánom a jó Istentől hogy ezen pár sór írásom találja frís és jó egészségben Kedves jó szüleim levelöket meg kaptam és meg kaptam a 10 koronát is ami éppen jokor érkezet mert 10 napig áltunk szemben az olaszokkal és most lejöttünk szerencsésen és egy faluba pihenjük a 10 napi fáradalmat és egyet mást venni bár nem igen kell semmi mert nagyon jo menázi van és elég Kedves szüleim megértettem levelökböl hogy már sok félét lehetne mutogatni ha ha za mehetnék bizony már én is szeretnék széjel nézni de hát nem lehet de bizzunk a Jó Istenben és nem hagy el bennönket. Kérem kedves szüleim legyenek türelemmel és nyugodtak Isten rendelése Ezzel zárom levelem maradok hü fiuk Ernő kedves apám ritkán ír.”

*

„Kelt: VII. 10. (2 és 3 óra.) (Feladva: júl. 12.) Tábori pósta száma: 46. szám.

Szeretet kedveseim

Kérem a jó Istent hogy ezen pár sór írásom találja mindnyáóukat frís és jó egészségben Nekem most nem a legjobb van melyhez hasonlot nem is kívánok nagyon melegek vannak fáj a fejem de azt hiszem ha az ég be áll és hűvösödik ez megszünik ezért kérem ne is agodjanak Szeretet kedveseim különösebb újságot nem írhatok, bár volna benne vagyunk a haczaczáréba halgatjuk az ágyuk földrengető dörgéseit mely hól közelebb hol távolabb esik töllünk azért mi oda se nézünk Mást Isten velük nem irok többet lefekszem alszok egy kicsit

mert élyel nem lehet vigyázni kel mert hunczut az olasz ez így megy itt mikor oda haza szereteteink alszanak mi az égboltozatot bevilágító csillagokat vizsgáljuk és az olaszokat vigyázzuk gondolunk haza szereteteinkre. joegészséget kívánok mindnyáuknak Ernő.”

*

„Kelt: VII. 11. (2 óra.) (Feladva: júl. 15.)

Kedves apám és kedves anyám

Kérem a jó Istent hogy ezen kis lapom frís és jó egészségben találja Nekem is jó egészségem van melyhez hasonlot kedves szüleimnek is tiszta szivemből kívánok Kedves Szüleim ezen néhány soromban tudatom önöket hogy a mult hó 24dik én aba a kitüntetésbe részesültem töb bajtársammal együtt hogy maga József főherczeg őfensége tűzte mellünkre a vitézségi érmet és szoritott velünk kezét és egyet mást még kérdezett is tőlünk így már most kitüntetésem is van csak a jó Isten azt adná, hogy mi eléb szerencsésen haza vihetném. Kedves szüleim írtam a tegnapi lapomban a nagy melegség nekem is fejfájást okozott mára azonban meg változott az idő az élyel volt egy kis eső a levegő meghült a fejfájás meg szünt most már csak a csipőm fáj mert nagyon elnyomom ezen a sziklás köveken most pedig jó egészséget kívánva küldöm távoli tiszteletemet kezüket csókolva Ernő.”

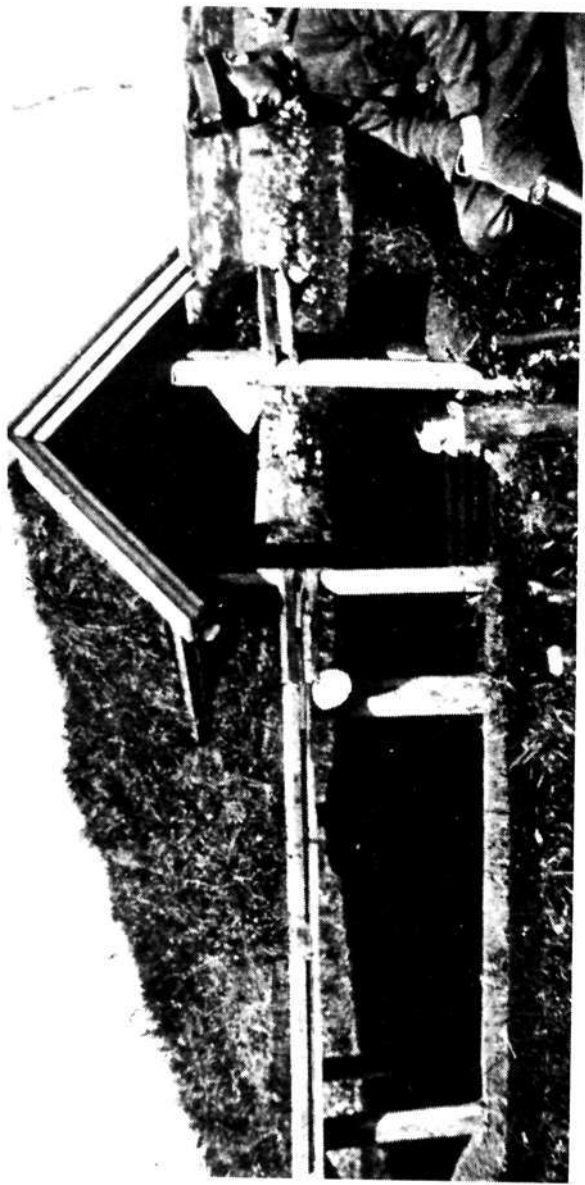
*

Ifjú Paksi István 1917-es levelei az orosz frontról:

„Kelt 1917. II. 14-én.

Szeretett jó anyám és testvéreim!

Tudatom, hogy a Jan. 14-én feltett 5 kilós csomagot megkaptam 24 napra. Nem hiányzott belőle semmi.

Fedezék valahol Galíciában

Minden élvezhető volt. Nagyon szépen köszönöm kedves jó anyám, mert igazán olyan jól esett ez a kis hazai sütemény, hogy azt leírni nem tudom, nem is vártam ily nehezen még egy csomagot sem, nem tudom, mit éreztem, vagy mi volt velem, de mindig csak a csomagra gondoltam, mindaddig míg meg nem kaptam most már nem várok legalább egy hónapig, mert tudom, hogy nem kapok. Igen jó ízű volt a perecz, amíg csak volt mindig ettem, nem bírtam magam megtartani, hogy ne egyem, folyton ettem, ettem és rendíthetetlenül ettem, mindaddig míg el nem fogyott, de legalább négy napig jól éltem[. . .]

És azt kérdi kedves anyám, hogy veszedelmes helyen vagyok-e? Nem vagyok veszedelmes helyen, nem is szoktunk ütközetbe menni. Nappal dolgozgatunk, éjjel pedig alszunk nyugodtan. Mi nem is a rajvonalba alszunk, hanem hátrább, barakokba, csak nappal megyünk a rajvonalba dolgozni[. . .]

Legyen megnyugodva kedves jó anyám, miattam ne búsuljon, mert sokéhoz képest elég jól van dolgom. És ha a jó Isten megsegít, talán rövide[s]en haza megyünk mindnyájan[. . .]

Csókjaimat küldöm a messze Galíciából. Maradok Szerető Fiú és testvér, Pista.”

*

(Keltezés nélkül)

„Szeretett jó anyám és kedves testvérekém.

Tudatom, hogy jelenleg újra a telefonistákhoz vagyok beosztva[. . .] lényegesen javult a helyzetem. Eddig mindannap kijártunk az állásba, illetve a rajvonalba dolgozni. Bent az állásban olyan nagy a sár meg a víz, hogy nem azért, hogy talán nagyítsam a dolgot, de ha azt írom, hogy a csizmám[on] ame-

lyiknek a szára a térdemig ér, befolyt a sár meg a víz, akkor még mindig nem mondok nagyot, de volt olyan is, hogy a csizmája bentmaradt a sárban, nem bírta kihúzni[. . .]

a kemény tél után már az ember egész másképpen érezzük magunkat, akár milyen nehéz is legyen a dolgunk. Ilyenkor már van kedve mindegyikünknek. Nem is lehetne búsulni, mert milyen a katona? Ha meglássa, hogy egyik vagy másik búsul, addig beszél ide, addig oda, hogy az utolján már mind a ketten nevetnek. Az ágyú dörgés vagy fegyver durrogás már minket nem zavar mi éppen úgy hozzá vagyunk szokva, mint k[edves] anyám a varrógép kelepeléséhez, hogy most itt ment el egy golyó vagy túl száz lépésre egy gránát esett le, az annyi, mintha egy légy szállna el a fülünk mellett meg se halljuk, pedig néha az ágyú szól úgy, hogy az egész ház amelyikben lakunk, úgy megremeg, mintha földrengés volna, pedig igen messze van tőlünk[. . .] A múlt hónap 27-én egy gránát közvetlen a hátam megett esett le 30 lépésre töllem úgy, hogy olyan tyúk tojásnyi nagyságú földet úgy a hátamhoz vert, hogy azt hittem keresztül megy rajtam, de nem lett semmi baj[. . .] még csak a helye sem kékült meg nagyon [. . .]

Most pedig boldog és kellemes húsvéti ünnepeket kívánok a távolból, Szerető és hű Pista.”

*

„Kelt Teletniki, 1917. IV. 1-én.

Édes jó anyám!

Itt van a Dnyeszter, fürdök mindennap délután, mondom most igazán jól vagyok, leírom, hogy menyi a szolgálat.

Réggel 8 órakor szolgálatba lépek és déli 12 óráig

vagyok, azután a délután egészen szabad este 8 óráig, akkor újra szolgálatba lépek éjfél 12 óráig, akkor lefekszek és alszok reggel 8 óráig. Ennyi a szolgálatom, 24 órába van 8 óra és van 16 óra pihenő

Ölelem mindnyájokat Szerető fiú és testvér, Pista.”

*

„1917. IV. 15.

Szeretett jó anyám és Kedves testv[éreim]

Tudatom, hogy egy csomagot megint megkaptam, de nem írhatom azt, hogy igen jó volt, minden meg volt benne penészedve, a disznósajt olyan szagos, hogy nem lehet megenni, csak a hús volt jó, de az is a melegben a rajta levő zsír megolvadt és mind a 3 pakk dohányt bezsírozta úgy annyira, hogy azt sem lehetett használni[. . .]

Itt küldök egy pár tavaszi virágot.

Maradtam Szerető fiú és testvér, Pista.”

*

„Kelt 1917. IV. 17.

Szeretett jó anyám és Kedves testv[éreim]

Ugy állunk a békével, hogy mindennap várjuk és reméljük is, hogy Máj 1-ére meg lesz. Nagyon jó hírek vannak, a muszka nem lő se ágyúval sem fegyverrel. Most, amikor a muszkáknak volt húsvétjok, átjöttek és hoztak a mieinknek csomagokat, tánczoltak, énekeltek, azután újra vissza mentek az ő állásukba[. . .]

Maradok Szerető fiú, Pista.”

*

„1917. V. 19-én.

Szeretett jó anyám és K[edves] testv[éreim]

A napokban kaptam kedves apámtól egy levelet,

amelyben írja, hogy előléptették szakaszvezetőnek[. . .]

Én most e levélírás közben kaptam kedves anyámtól is egy zárt levelet, amely a folyó hó 14-én lett írva, megértettem mindent, igazán valami szomorú állapot lehet otthon is. Mink legyen hála a jó Istennek, még nem érezzük erősen[. . .] itt kint a fronton, de azt hiszem, hogy azok, akik otthon vannak a kaszárnyában, azok megérik. Most mink vagyunk az elsők, akik kint szenvedünk[. . .]

És írja még kedves anyám, hogy szeretné, ha én is haza mehetnék szabadságra, akkor mikor kedves apám otthon lessz. Én is szeretném nagyon, de a szabadság sokkal nehezebben jön, mint a halál, már pedig ha vesszük, járna a szabadság, mert éppen 9-dik hónapja, hogy kint vagyok[. . .]”

*

„Tábori p. 290. 1917. V. 24.

Drága jó anyám, és K[edves] testvéreim.

Már több mondanivalóm van, amit a Harctérről nem lehet megírni, mert újabban ismét cenzúrázzák a leveleket, azért tehát ezt a levelet ismét egy szabadságos embertől küldöm[. . .]

azt se mondhatom, hogy nagyon jó élünk, csak megkapjuk a rendes porciót, de hogy az milyen, azt úgy is gondolhatja, kedves anyám, de már mink megszoktuk. Otthon a kedves kutya nem eszi meg, de nekünk jó, mert jobbat nem kapunk. Hús az minden nap van, de csak 5 vagy 6 kis kanál, illetve falat, a többi lé, még csak krumpli sincs benne. Azután van még répa leves, puliczka, ez a három a mi rendes menázsink, egyik héten úgy, mint a másikon. Kenyerünk hál Istennek az még jó van, nem kukoriczás nagyon[. . .] tudom, otthon sincs jobb, de mi-

kor azt írják otthonról, hogy pénz van az elég, de nem lehet kapni semmit, addig itt még lehet. Nálunk sok mindenfélét [lehet] venni. Van tej 30 fillér literje, van tejfel, 1 fél liter 1 korona, van tojás 1 drb. 20 fillér, van vaj, 8 korona egy kiló, van koczka cukor 2 kor[ona] kilója, van cigaretta, szivar, dohány, minden van, ami egy katonának elég volna, csak az nincs, ami legjobban kellene, a pénz, és úgy látszik, ehhez jutunk legnehezebben[. . .]

mert nem kaptam meg [a pénzt], a hadosztálytól visszaküldték. Van itt nálunk egy százados, az nem engedi, hogy hazulról kapjunk pénzt és visszaküldi, nem adja ki[. . .]

Még mindig a faluban vagyok[. . .] Halicstól 30–35 kilométerre Teletniky[. . .]

Ebben a hónapba már három szemlénk volt, a 2-dik szemlénk alkalmával a Német császár fia, Ottó herceg is jelen volt[. . .] Ez a roham század, amelyiknél én is vagyok jelenleg, csak új század, 1917-ben alakult meg, mind fiatal, egészséges fiúk vannak benne, öreg nem kell, fegyvert nem használnak, csak kézi gránáttal dolgoznak, mi meg a telefonnál vagyunk[. . .]”

*

„1917. V. 28-án

Édes jó anyám és k[edves] testv[éireim]!

mink úgy vagyunk, hogy még a mai napon itt vagyok a faluba, de már holnap ki tudja, hová kell menni, előre nem lehet tudni semmit. Az is meglehet, hogy még 1 vagy 2 hónapig is itt maradok vagy tovább is, de ez csak bizonytalan. Itt nem tud az ember biztosat sohasem. Csak parancsot kap, hogy felszerelni és indulás, azt se tudja, merre, hová, csak megy, amerre vezetik, csak akkor tudja meg, hol

van, vagy mi a címe, ha egy-két napot már eltölt egy helyen. Itt csak a véletlenre bízta magát minden ember[. . .]

Még egy, most jött egy rendelet, mely szerint ha valaki jegyez az új hadikölcsönre 1000 k[oro]nát, kap 20 napi szabadságot, 8 napi utazással, az nem számít hány hónapos, ha jegyez, ha 2 hónapja van bent, akkor is haza megy[. . .]”

*

„Táb[ori] p[ósta] 290. 1917. VII. 17.

Szeretett jó anyám és K[edves] testv[éireim].

Engem pedig ne várjon Kedves anyám egyáltalán haza, mert itt már megkezdődtek a támadások és a szabadságot bezárták, félek, hogy majd kedves apám is így jár[. . .]”

*

Idős Paksi István írja:

„Kelt 1917. I. hó 6-án.

Kedves feleségem és kedves Kis családjaim [. . .] ne is küldjél semmilyen pakkot sem, még én kérni nem fogom. Igaz, hogy mindenek közt legfontosabb volna a szappan, de hát nem kaptam meg, mert tisztálkodni mindig szerettem és tisztálkodom is rendszeren, mert az ingyenes lakótul nagyon félek, mert mondhatom, hogy a Gránáttól, meg a srapneltől sem félek jobban, mint a tetűtől, és azért még mindig meg tudtam magamat őrizni tőlük úgy, hogy hála a jó Istennek, még nem sok véretem szítták ki[. . .]”

*

„Kelt 1917. I. hó 31-dikén.

Kedves feleségem és kedves kis Családjaim[. . .] tudatom Kedves feleségem, hogy erre elég nagy tél van, hideg és hó van, ugyan nagy szolgálatot tesz a nagy kabátom, meg a sapkám, mert mióta megkaptam, azóta nem fázok[. . .] mert bizon sokat kell járni kocsin és ameddig az beér, nem fázok.”

*

„Kelt 1917. III. hó 8-án.

Kedves feleségem és kedves kis Családjaim [. . .] Kedves anyukám, azon Ne törd magad egy cseppet sem, hogy elpusztulunk, hogyha nekem az volna az eszembe, hogy itt muszáj meghalni, vagy elpusztulni, már azóta csakugyan bele pusztultam volna, de az eszem ágába nincs, hogy meg kell halni és azért szaladnak a napok oly gyorsan és nem képes a gond az embert megemészteni[. . .]”

*

„1917. április hó 4-én. [Ekkor 44 éves]

Kedves feleségem[. . .] ha szabadságra még nem is mehetek, de úgy határoztuk a dolgot, hogyha összegyülekezünk az altiszti kar le fogjuk vetetni magunkat. Van egy finom jó tűzmesterünk és ő neki van gépje és megajánlotta, hogy le vesz bennönket. Ugy egy csoportba, amit igazán nagyon szeretnék emlékébe, mert itt egyikkel, másikkal úgy össze vagyunk szokva, mint hogyha igazi testvérek volnánk[. . .]

lesz mit aratni hogyha hazamék a nyáron, mert én úgy vagyok vele, hogy csak szeretnék megéni aratni, úgy mint tavaly, csak hogy örökös szabadságon[. . .] mielőtt a kapud kilincsit megfognám, a nótád fogom eldanolni, Kidőlt a fa mandulástul[. . .]”

*

„Kelt 1917. IV. hó 9-én.

Kedves jó feleségem és aranyos kis családjaim[. . .] hála legyen a jó Istennek, én egészséges vagyok, melyhez hasonlót kívánok ezen a nagy húsvéti ünnepen, tiszta szívemből nektek is drága kedveseim. A mai napon templomba voltunk és Imádkoztam értetek és kértem a jó Istent, hogy ne engedje már meg azt, hogy mint katona még a harmadik húsvétot is itt töltssem, mert már két Húsvétot meg kellett érnem, amit soha nem gondoltam volna[. . .]

hála legyen annak a jó Istennek, hogy béke világban adott nekem annyi észet és ügyességet, hogy megszereztem ezt a két Csillagot. Talpon kell lenni az igaz, állandóan és a kapott parancsokat végre kell hajtani, de azért az engem úrrá tett és hely, de sokkal könnyebb az életem vele, mert én csak ott emelek, ahol Nekem jól esik, nekem csak parancsolni és felügyelni kell, de azért ez is nagy dolog ám háborúba[. . .]”

A fiától, Istvántól kapott levelekre kitérve így ír:

„azt írja, hogy kedves jó anyámtól a mai napon kaptam 2 lapot[. . .] látod drága jó feleségem, mit csinált a háború egy fiúból, aki soha nem volt hízelgő, mennyire felismeri az anyai érzelmet és csak most tudja már, hogy mi is az az édesanya, akinek a keze országokon keresztül is elér hozzá[. . .] amilyen értelmes ember lesz belőle, meg fog becsülni, még élsz e földön, azután meg még ő él soha nem fog elfelejteni, azért a sok jó teteményeidért[. . .]”

*

„Kelt levelem 1917. IV. hó 16-án
Kedves feleségem, Kedves Kis Családjaim[. . .]
elmúlt a tél, itt a tavasz és én még mindig a harcté-
ren vagyok, amit magam sem hittem volna el, mert
mikor rászántam magamat arra az elhatározásra,
hogy önként jelentkeztem ki, a harctérre, úgy gon-
doltam, hogy mire a tél eljön, már én akkor úgy sem
leszek kint, mert azt számítottam, hogy vagy elmú-
lik a háború, vagy én nem bírom ki és beteg leszek
és nem kell akkor kint telelni, de bizon egyik sem
következett el[. . .]”

*

Az 1917. júliusi eseményeket ifjú Paksi István
naplójából követhetjük nyomon:

„július:

2-án Teletnikiről a Valdlágerba¹² mentünk. 8-án a
Valdlágerban riadó. Délután 4^h-kor indulás, irány
Demijanov, Stari Martinov, Sifokán keresztül, Mos-
kovcen megállás. 9, a faluban, Teletnikin. 10-én
Komarov és Viktorov elesik, lángokban áll. Nagy
csapat német katona szállítás azután. 11-én újra az
erdő táborban, még ugyanazon este indulás vissza
Teletnikire. 12-én délután riadó és menetkész fel-
szerelés éjjel-nappal. Ez tart még 13–14–15–16-áig.
16-án este a Roh[am] Z[ászló]alj 3-dik százada ki-
megy a 23. ezredhez, vállalkozást és felderítést vé-
gez. A felderítés kezdete 17. Ezen éjjel a 3 századból
3 járőr betör az orosz állásba, 10 perc leforgása
alatt. Eredmény: 3 fogoly. Veszteség: 4 honvéd és
1 tiszt.

21-én indulás Teletnikiről a Valdlágerba. Délelőtt
8^h-kor megérkezés, pihenés. 22-én délelőtt 9^h-kor
indulás az állásba. Ugyanezen a napon Tarnopolt

elfoglalták csapataink. Reggel 4^h-kor támadás jelezve nekünk, de az orosz már délelőtt 12^h-kor elhagyta állásait és csapataink elfoglalták.

17-én eltűnt 4 honvéd, közülük 2-t megtaláltak az ezred és a tiszttek is a két rajvonal közt levő patakba megcsönkítva: kezük, lábuk levágva, a nyakukon téglá kötve és úgy voltak a vízbe dobva.

23-án egy oroszoktól elfoglalt faluban, a 24. ezr. 12-dik százada fogott 1 tisztet és 26 orosz. 27-én, 28-án, 29-én és 30-án menetelés, mindenütt az orosz nyomába. 31-én hajnalba támadást kezdünk a Dnyesztertől balra. Az ellenséget 5 faluból kiverjük. 2-szer csinált az orosz ellentámadást.

Augusztus.

1-én állást foglaltunk a Brucs partján, itt megállapítva az összes veszteség, ami az előnyomulás alatt történt: 3 halott és 5 sebesült.

2-án telefonállomás építés, rendes szolgálat.

3-án Óriási ágyú-pergőtűz alatt 5-ször csináltam meg az elszakadt telefonvonalon az összeköttetést.

4-én újra ágyúzás és több vonalszakadás volt.

5-én és 6-án ugyancsak ismétlődnek [ezek].

7-én délelőtt 10^h-kor óriási ágyúzás kb. 3 óra hosszáig, azután géppuska és gyalogsági fegyver pergőtűz. Az orosz támadni készült. 12^h 30 perckor az orosz megkezdi az előnyomulást. Rém sokan vannak, úgy jönnek, mint a hangya. 3 rohamukat visszavertük, azután páncél autóval kezdett támadni. Ezek közül 2 felborulás közben, a 3-dik pedig elmelegült.

Már igen nagy veszteségeink voltak, úgy halottban, mint sebesültekben. 1^h 30-kor a mieinknek elfogy a gránát és a fegyvergolyó.

A jobb szárnyunkon lévő huszároknál az orosz

áttörte a frontot, kompokon átjön a Dnyeszteren. A bal szárnyuknál a németek szintén áttörték. Mi kénytelenek voltunk megkezdeni a visszavonulást.”

*

A vásárhelyi Héjja család gyermekei, nagybátyjuk, cselédjük így írtak a frontokról:

„Kelt levelem 1915. 1/16-án tudatom magukkal, hogy mostmár Lengyel városba vagyok. 13-án láttuk az első kozák ágyútüzeletet, mostmár haladunk[. . .] Visszafelé ezt a várost mikorra ide érkeztünk a Németek bevették, mink már üresen találtuk. Más újságot nem tudok, csak mostmár a főd fagya kienged egészen, csupán homok vidék az egész és egy kicsit nehéz a marsolás, mert a nedvesség a földszínén van[. . .]

Héjja Ferenc.”

*

„Kelt levelem 1915. 1/17-én Magyarországból 100 és százával jönnek mennek ita a fuharosok, akik kocsival voltak beszólítva, [hogy] hordják utána a katonaságnak az élelmet és a vasútnál meg az öreg népfelkelők csinálják a felrombolt utat, hidakat a folyókon át. Ezt, ha más mondta volna, nem is hittem volna el, hogy ennyire ben vagyunk Oroszországban, de ha bevehetjük Varsót és egy közeli várat, akkor Lengyelország teljesen el lesz foglalva. Ezt a várost már kétszer visszavették az oroszok, de 3-szor megint csak kiverték belüle őket, csak az a rossz, hogy ami hó volt, pénteken meg szombaton esett az eső és csúnya nagy [a] sár[. . .]

Huszár Héjja Ferencz”

*

„Kelt levelem 1915. 1/17-én.

Most már közel vagyunk Varsóhoz. Németországból mikor beértünk Lengyelországba, a közeli első városban ebédeltünk, azután beszállásoltunk egy nagy épületbe, ami az orosz lengyeleknek postájuk volt. Tele volt[ak] a szobák papírokkal és azon pihentünk. Szerdán reggel azután megindultunk gyalog. Körülbelül lehetett ez a másik falu 25 km[-re]. Ott megint bekvártélyoztunk [és] ott háltunk. Szerdán azután úgy haladtunk tovább, míg megint találtunk egy uradalmi majort, ott megint megpihentünk, másnap reggel úgy mentünk tovább. Akkor elértünk egy kis falut, azt elhagytuk, találtunk egy szép Lengyel várost. [. . .]csak a sok romokat [látuk], meg a sáncok[at], amit az oroszok csináltak. Ma meg pihenés lesz és majd úgy haladunk még az ezredhez. Kb. még 10 km van s azután érünk Varsó közelibe, tiszteletem küldöm Ferencz.”

*

„Kelt levelem 1915 1/21-én

hogya megkapják a levelem, írják meg, hogy Jani hol és merre van? Mink már most 100 km[-t] gyalogoltunk, itt van rasztunk, még körülb[elül] ennyit kell gyalogolni, mikorra oda érünk. Az ágyúk dörgeése az már jól hallik, hogy meddig rasztolunk, azt nem tudom, de majd megírom, hogya megyünk. 6 napig gyalogoltunk, egy nap, ha mentünk 15 vagy 18 km[-t], de többet nem. Hogya írnak levelet, írják meg, hogy egy kis csomagot lehetne-e küldeni, meg levelezőlapokat, mert itt nem kapunk [a] pénzünkre se. 1 pakli gyufa 10 fill[ér], kenyeret meg nem is lehet látni se, csak amit mink kapunk[. . .] tiszteletem küldöm. Héjja Ferencz.”

*

„Kelt levelem III. 7-én.

az ünnep első és második napján nem löttek az oroszok. Kijöttek a dekungjuktól és úgy fütyültek meg beszélgettek által hozzánk. Híttuk őket, hogy jöjjenek, kapnak rumot és főtt tojást, meg sonkát. Ez nevetséges társalgás volt, hogy ők sem löttek, meg mink sem. Valóságos fegyverszünet volt e két nap, mivel, hogy ünnep volt, talán azért is volt.

Ezzel zárom levelem, tisztelettel küldöm, Héjja Ferencz.”

*

Héjjáék béresét kocsistól, lovastól behívták a Kárpátokba szállítani. Így írt haza a gazdasszonyának:

„Kelt 1915. IV. 25-én

Igen Tisztelt asszonság.

Tudatom, [a] lovak egészségesek, a pej egészen Kövér, [a] fekete is, de az beteg volt, 9 napig nem evett semmit, de azért hajtani kellett. Azt mondták, vagy megdögleni, vagy menni kell neki, de azért azis jobb erőben van, mint mikor eljöttem velük. Bizon csak 4[-en] vagyunk, akiknek megvannak [a] lovajik párban, [a] többieké összecserélődött.

121 Kocsival indultunk Galicziába, mán most van 62, [a] többi mind elhullott. Most már könnyebb a lovaknak, az út javul, [a] hó elolvadt, csak a Kárpátok tetejin van. Lént szántunk, [a] mai napon is szántottunk azoknak, akiknek nincs, gazdája [a] háborúban elesett, vagy az oroszok elfogták [az] emberit, fehér népjit, aki nem tudott menekülni előlük.

Más újságot nem tudok, mint a rozsok vetések nagyon gyengék[. . .] bizon szeretnék mán megsza-
badulni, mert nagyon sokat éhezünk. 5 vagy hat

napra kapunk Két Kenyeret, ami egy Kenyér Kitesz
1 Kilót, most már nem írok, be kell fogni szántani,
maradok tisztelettel, én Tarjányi Sándor, J. T. K.
3/36. Feldposta 44. Korposztrén 13. 3 czug.”

*

„Kelt levelem 1915. V. 1-én

tudatom magukkal, hogy 3 csomagot tegnap este
megkaptam. Egybe fogorvosság és a tetűpor, a má-
sodikba meg vöröshagyma, a 3-ba meg paprika meg
szalonna [volt], nagyon szépen megérkezett[. . .]

ezek a bitang oroszok nagyon küldözték közénk a
srapnelokat, meg a gránátokat. Két major között ter-
rül el a svarmunk.¹³ Egyik a mienk, a másik meg az
oroszoké. Mintegy 2 km egymáshoz. Délelőtt 9
órákor meg kezdtek szólni a mi ágyúink, 10 órákor
meg már ők is [lőttek]. Elsőbb kigyújtották a mi
ágyúink az ő majorjukat, azután meg ők a mienket.
Két nagy tüztenger volt, de már 3 órákor mind ro-
mok voltak, 4 órákor lett vége az ágyúzásnak, de
előre nyomulni nem lehetett, megszűnt minden,
csend lett. Azután éjfél alig, hogy elmúlt, egyszer-
csak megint szólt[ak] az orosz ágyúk, de mintha
csak a gépfegyverrel lőttek volna, úgy szorták kö-
zénk az ágyúgolyókat. Szerencsénkre a major mel-
letti futóárokba húzódtunk meg, de csak ötven-száz
lépésre, mert a lövedékjeink közénk [csapódtak].
Ezt valóban csak azért tették, hogy május elsejét kö-
szöntötték.

Ilyen ágyúval még nem hallottuk őket, hogy dol-
goztak volna. Mintha csak gépfegyverrel lőttek vol-
na, úgy terítik a golyókat. Valószínűleg gyorstüzelő,
de hogy milyen fajta vagy, hogy ágyúk-e, nem tud-
juk[. . .] máma nagy csendbe volt mind a két fél.

Mozgat[ják] őket, mert Galíciába húzódnak erről a
részről[. . .]

tiszteletem küldöm[. . .] Huszár Héjja Ferenc.”

*

„Kelt levelem 1915. VI. 8-án.

mi már csak farkaszemet nézünk velük, mert mi
sem támadjuk őket, de ők sem mernek jönni, mert
nekünk is jó dekungunk van, de őnekik is, csakis
ágyú harccal indíthatjuk meg a harcot[. . .]

szépen kérem kedves anyám, hogy egy kis csomag
jó volna, de csak paprikát küldjenek, mert a marha-
húst nyersen kapjuk és mi főzzük kint, a dekung-
ban[. . .]

Rasztov Malisefko falu előtt vagyunk.

Huszár Héjja Ferenc.”

*

„Kelt 1916. IV. 13-án.

Kedves anyám és testvérjeim[. . .]

megint Németekkel vagyunk[. . .] egy pár kis cso-
magot, kedves öcsém, egy pár pakli cigaretta do-
hányt is küldjél a postán[. . .]

Boldog Húsvéti Ünnepeket kívánok, Ferencz.”

*

„Kelt, 1916. V. 6-án.

irta, hogy nagyon sok eső van odahaza [és] már sok
kárt is okoz, és ami nekem is nagyon fáj, hogy ilyen
messze kell maguktól lenni, kedves anyám[. . .]
majd csak megsegít a jó Isten, hogy még a szülőföl-
demre visszajutok[. . .]

írassanak kérvényt, hogy aratási szabadságra me-
gyek[. . .] ha a kérvényt beadom az őrmesternek,
az meg adja az őrnagy úrnak, az osztán ha megadja,

de máskülönben csak aki sorban van, az kapja meg [...] az egyik fiatal 5 heti szabadságot kapott, a másik meg négyet[...]

most 2-án kaptunk új tráncportot, de nagyon buták szegény öregek. Ha meghallják az ágyúlövéseket, kérdezik, hogy mostan bombával ágyúzik az Orosz? Mink meg nevetjük őket, hogy ne beszéljenek már olyan szamárságot, és ha meglátják, hogy világít a rakéta, kérdezik, hogy világító ágyú az? 40–45 évesek, meg vannak 19–20 évesek közöttük, de ha előre kéne velük menni, akkor már jobb lesz, ha magunknak fordítjuk a fegyvert, mert ezek nagyon buták.

t[iszteletem] k[üldöm] Héjja Ferencz.”

*

„1916. IX. 28-án. Feladó Husz[ár] Héjja Ferencz.
„Irjanak, mert csak ennyit írhatunk.” (Nyomtatott lap, rajta ennyi a magyar szöveg: „Egészséges vagyok és jól érzem magamat.”

„Ezen a levelezőlapon mást nem szabad közölni.”)

*

„Kelt 1916. X. 20-án.

Tudatom, hogy a Csík megyei szorosból eljöttünk még 15-én. 12 és 11. honvéd bakák váltottak bennünket. Ott voltunk már pedig a határ szélén. Most megint 2 km-re vagyunk, de most Háromszék megyében. Itt bakákkal vagyunk: 2-ös honvéd bakák és 39-es közös bakákkal és Németekkel. Tudatom, hogy itt már egy Román falu el van foglalva, de még mink csak magyar földön vagyunk rezerválva¹⁴[...]

t[iszteletem] k[üldöm] Ferencz.”

*

Özvegy Héjja Andrásnének írja az öccse:

„Kelt 916. XI. 3-án

Kedves néném

most én is megvagyok, egészségem türethető, de gyenge vagyok nagyon, iszonyú rosszul esik ennek a rettenetes hegyeknek a mászása[. . .] csak a konyha is itt volna, legalább is a szalonna. Most ugyan talán már gyün, mert írta a feleségem, hogy ád fel csomagot. Nagy baj az, hogy én sose kapok szabadságot, az én földem bemunkálására nem ád az állam semmit, ott csak rekvirálni tudnának, ha volna, aki termelne valamit.

Tisztelem néném[. . .] meg a szegény két katona öcsém is[. . .]

B. Kovács István 4. Zug. 13 század 3 szakasz. M[agyar] kir[ályi] 307. honv[éd] gyal[og] ezr[ed]. Tábori posta 189.”

*

Idős Csizmadia Imre nehézkesen fogalmazott naplójában így írt a frontszolgálatról:

[1915. július] „5-kén délután kezdődött [a] brájcsaft¹⁵ 3 órakor kint háltunk az ágyúknál minden felé szóltak az ágyúk és puskák, de reánk nem került sor. 6-kán 2 ágyú brájcsaftba, kettő pedig készenlétbe vártuk azt a pillanatot, amikor meg kell szólaltatni [az] ágyúinkat [a] szerb sógorékra. 7-kén reggel 3 és 4 óra közt írtó fegyver és gépfegyverek zaja keltett fel bennünket, de nappal oszt nyugalom állott be. Más napon folyt a batri dekung¹⁶ ásás és szolgálattartás szüntelen és ekkor hajnalba ágyúzörej és fegyverropogás keltett fel. Ez éjjel nem aludtam, de 5 és 6 óra körül feleltünk. Reggel [az] ágyú-

ink megreemtették a földet. Sabácznál és Klenáknál. Ezután ez[zel] a két rukkolással telt el [a nap] és rengeteg fa és föld munkával. 17-én vasárnap nagy istentiszteletet tartottunk [az] őseink[nek a] h[aza] alapítás[ától a] mai viszonyokig. Kezdődött az evangéliummal. Középen szép beszédben prédikál [a] tábori papunk, a reformácziomról és befejezte végül a katolikus istentisztelettel vallásaink szerint. Végre 21-kén 9 és 10 óra között megszólalt először a mi ágyunk, a második ágyú[val] elküldünk szerb sógorékhoz 4 srapnelt, mire feleltek is. Másnap vagy 26 ágyülövést ugyan attak Szerbiából a mi repülönkre. Ettől fogva hol nagy csend, hol csatározás [volt], de mi 12-en kimentünk folytonos dekung csinálásra, ami jobban teczet valamennyiönknek, mint a folyton szolgálat[. . .] csakhogy [a] túl sok eső a szervezetünket egészségtelenítette. Én is voltam oly köhög[ős], hogy még olyan soha nem. Éjjel nyugodni nem hagyott, nappal minden kedvemtől elfosztott. Ágyúharcok olykor-olykor megszólaltak. Ilyenkor biztos riadónk volt éjjel.

Végre egy vásárhelyi baka földim 10 napra szabadságot kapott, kitől megtudattam drága nejemmel, hogy hol vagyok. Mindég követelte szegény, de büntetési tilalom volt megírni. Vártam is földim visszatértét úgy, mint a szabadságomat, pedig jó lett volna szegénynek örökre otthon maradni, helyesebben [vissza]térte helyett nézve levelét, mibe értesít, hogy tudja, hol vagyok. Valahára az is megjött és átadta a küldötteket, de már másnap nekik el kellett menniök Obrasra, mi pedig kissé nyugodt helyzetbe maradtunk, miután batrink másik fele is Obrason volt, de 16-án jöttek a Vilmos császár katonái. Mint hű kartársakat fogadtuk, de Szerbiából 17 egymás utáni ágyülövés zavarta meg nyugalmunkat.

Közénk [csapódva] semmi kárt se tett nálunk, mire mi feleltünk és ismét beállt a csendesség. 18-kán együtt voltunk a templomba a német katonákkal. Szép istentisztelet volt magyar és német nyelven és elénekeltük a himnuszt német[ül] és magyarul. Utána következett a befederung¹⁷ és a honvéd tűzérség-nél bronz érem [osztás], a belgrádi kivonulásnál önműködős 3 honvéd hősöknek jutalmul.

Ezek után elkövetkezett István király, minek ünnepejére német ármádia dalolta be Kupinova utcáit 22-kén, vasárnap pedig jött az örömjutalom. Miköztünk lett kiosztva 30 darab cigaretta egy pakli 3-as dohány, tuczat tű, 10 darab tábori lap, tükör, mézeskalács, némelyek bicskát is kaptak, nem dohányzók. 23-kán 3 órakor elmasíroztak a németek hajnalba, de nem tudjuk, hogy hova. Esős idő állott be, de azért 24 kis brigádba voltunk[. . .] Aznap két lövéstadtunk ágyúnkból, az elsőt 1700 [m]-re, [a]mi egy ráczi falu szélit találta, a másikat 6800 m-re, [a]mi teli találat volt. Megdicsértek, pedig, ha bele gondolunk, az egész munkánk bűn, mert embert, állatot ölt.

Miután kiütött a Malária betegség, sokan közülünk betegek lettek. Én be lettem osztva lovasnak, amíg felgyógyulnak. Szeptemberben elmasíroztunk Progora, ahol évvel ezelőtt 1000, meg ezer magyar baka halt meg. Láttam gazdátlan országrészt eleget, vérmezőn bizonytalanságban. Szeretteimre gondolván, bánatos szívvel töltöttem napjaim. (e sorok írásába is 3 szerb ágyúlövés zavart, nem írhatom viszontagságaim le, csak nagygyázva) midőn feleségem megdorgálásául értesített az édes atyám. Ilyenkor kerülnek elő [az] elszánt pillanatok a jövőről, nem gondolva bizony nehéz család atyának [lenni] tűzvonalba, még ha annál jobb alkalom volna is a

számára, mert sok a gondja. Napontai lovaglásunk és trap és kalup¹⁸ 2 órahosszat sokszor szur a szege-dij[?] 12-dik[én], Szeptemberbe[n] ismét faszoltunk inget, gatyát, zsebkendőt és törülközőt[. . .]

15[-én] Szeptemberben kikaptuk parancsba, hogy semmiféle ruhát többet magunkkal vinni nem szabad, mint ami a nyaktarisznyába elfér. A többit ha-za [kell] küldeni. Innen nem lehet, tehát hajicsuk el, én azonban a saját nadrágom és mellényem magam-ra szettem és úgy czipeltem tovább egyébeket pedig oszlattam. Ugyan ekkor új monicziót faszoltunk [. . .] több ismerősömmel találkoztam. Egymás látásának örülve, innen ez[en a] nap[on] este alárm és vissza Kapinóra, ahonnan 6-kán elmentünk nehéz útegekér[t] és 12-kén visszatettek bedénungnak.¹⁹

Tizennyolcadikán hajon voltunk kitűzésre men-tünk 3-man hajón tizenkilencz és 20-kára oly hely-zetbe kerültünk, hogy az az Ágyú, ahol én voltam beosztva, 30 darab éles srapnelt küldött át a Száván, hogy mily bömbölés volt és füttyülés, amit csak az tudja, aki ilyenbe résztvett. No, elég az hozzá, hogy a 30-cz lövéssel teli találatunk volt és főhadnagy urunk Németh Imre 4 koronát adott borraivalót, mi-által igazolta előttünk, hogy szereti vitézségünket, 2 szerb ház égett lövésünktől. 4800 [m-]re lőttünk és mi csak azt tudjuk, amit telefonon tájékoztattak, hogy jó, avagy rossz ellenséges golyó, srapnel és fegyver hullott hozzánk, de köztünk kárt nem oko-zott. Utána a dekungunkat lebontottuk és újra erő-sen megszálltuk, de közben én és még 4 társam be-[l]leestünk a malária betegségbe. Biz[ony] mi meg fe-küdtünk, közben pedig lőttek [a] szerbek. Tőlünk viszonzotta egy a mi ágyunk 15-ös nehéz kubicz.²⁰

23-án lettem beteg és 30-án gyógyultam meg, ed-dig feküdtem maláriába. Ahogy kijöttem[. . .] rög-

tön az ágyúhoz álltam, mert Szeptember 30-kán oly ágyúgolyó-záport zúdítottak ránk szerbiából, hogy minden perczen ki voltunk téve az elesésre, de csak a társunk sebesült meg, az is a nehéz ütegtől.

2-dik[án], októberben elmentünk Obreson és még 3 községen keresztül Nikinczára. Innen másnap Herhoczira mentünk, ahol utána való nap a szerb posztot 8 emberünk a bakákból csolnakon éjjel átment a Száván és elhozott mit mellettünk vallottak tűzérjeink és lerajzolták vallomása után a szerb állásokat. 6-kán megkezdtük Hajnalban az ütközetet és már 8 órakor szerbiában volt[ak] a 19-es honvédeink. Utána 8 ágyúnkkal poroltuk az ellenséget. Napról-napra haladtunk előre még egy nap kimentünk a Herhoczira és ott háltunk. Másnap 104 lövést adtunk le, majd másnap éjjel elmentünk Jarakra, de az eső folyton esett ránk, ezután meg kétszer háltunk különböző helyeken s végre Pozsegára értünk. Itt töltöttünk 1 éjjelt és 1 napot, de lágerba. Itt volt találka [a] földiekkel. Innen elmentünk Areljára, a hegyre, de nem lőttünk, csak vártuk az alkalmat, de nem jött és 2 nap elteltével vonultunk utánuk, de oly vitézek voltak, hogy ha észrevettek, úgy elmentek, hogy alig találtuk őket. Itt 1 hetet rasztoltunk. 12-kén leesett a hó ránk és 13-kán elmentünk vissza Pozsegára. Hanem élelmszerbe sokat szenvedtünk, mert 10 napra csak 5 napi élelmet kaptunk. Tisztjeink is csak magukról igyekeztek gondoskodni, sőt minket tiltottak is ez iránt. Hanem említenem se kell, hogy sok jaj és fájdalom, sóhaj szállt ajkainkról, ha haza gondoltunk, de tűrni kellett mind ezeket itt Pozsegán. 14 nap egyszer sem faszoltunk kenyeret hozzá, pedig akkor se volt, mikor ide érkeztünk. Ha valahonnan kukoricza malmaligát²¹ kapott valamelyikönk azt a többi nem

győzte ostromolni, hogy neki is adjon. Hozzá Do-
hányszűke épp úgy megvolt, mint más egyébbe. Ez
november 12-kén következett be. Ekkor esett le az
első hó is, de tizenhetedikén esett a másik. Vastag
hóréteg borított bennünket biz[ony] mi fáztunk,
mert minden téli ruha nélkül voltunk valamennyi-
en. Sukkosnál vastagabb volt [a hó], utána kemény
fagyok lettek, mit mindnyájan korainak tartot-
tunk[...]

nagy baj volt, 400 emberünket elfogtak a szerbek
és a mieinket visszaszorították. Tehát kilőttünk és
ágyuinkból mint egy 9 és fél kilométernyire valósá-
gos gránátésőt hintettünk, mit bizonyított az álta-
lunk fogjúl ejtett szerb csapat, kik azt vallották,
hogy nem birták felfogni, honnan kapják a tüzet.
Azt hitték, körül vannak zárva s azért nem adták
meg magukat, de rettenetes sok sebesült és halott
maradt ott, miután tömörülve voltak.

Innen 13-kán elmasíroztunk a Harkoczi és Kle-
náki erdőszélre, miközben 234 Szerb fogollyal talál-
koztunk, kiket bakáink hajtottak Pétervárra. Ha-
nem mi is elmondhattuk egymásnak, hogy kietlen
pusztaság, rengeteg erdőség, hűvös éjjelek, nagy sze-
lek, földalatti dekungok, ami menhelyünk, mert
fogvaczogva várjuk sokszor avégett kívántuk 1-szer
Grenováczról, Pricinoviczról, stb. [elmenni?]

Innen 19-kén Klenákra utaztunk este és itt tétle-
nül tábortűz mellett töltöttük [az] időnket az égbolt
alatt. Éjjel-nappal az ágyúinknál sokszor hol ének-
re, hol dalra kezdtünk, mert én vígkedélyű voltam.
A kedves feleségem és gyermekeim eszembe jártak
és elvette kedvemet.

21-kén Gözhajóra ültünk és átmentünk Sabáczra.
Itt kezdődött igazán a rém látvány. Tollam nem bír-
ja azt leírni. Egy virágzó város tönkre lövött. Hogy

néz ki és innen Kroselyováczig semmiféle község nincs. Innen mentünk 1 teljes nap és beértünk Voljevoba, de ott nem háltunk meg. Kimentünk belőle éjjel 5 kilométerre. Itt háltunk 2 éjjel és innen mentünk 8 kilométert. Egy kőszikla tetejére álltunk. Itt háltunk 2 éjjel és innen egy nap mentünk Razsanýára. Egy éjjel háltunk ott.

Tisztán harácsolásból éltünk. Adták, vagy nem, búzát, kukoriczát, zabot, krumplit, babot, darab húst, disznót, tyúkot, szóval mindent, amit megtaláltunk, ha tagadta, hogy nincs, akkor úgyis megnéztük mindenét, mire az még kellemetlenebbül hatott. Aztán sokszor gondoltuk, hogy szegények nem okák a háborúnak, de visszagondoltunk arra is, hogy mikor ők áttörtek az elmúlt évben, ők nem voltak olyan nagylelkűek, hogy valamit adtak volna valamiért, hanem a falvakat kirabolták és felégették, a nő cselédekét megbecstelenítették és [a] visszamaradt férfiakat megcsonkítva hagyták ott. Mindössze 42 falu esett áldozatul [a] Szörénységbe. Tehát előttünk volt a minta, a bűnükörl, de mi nagylelkűségből a nejeiket figyelemre se méltattuk, bár mi okból se. 1 hasas tehénért adtunk, ha szép volt 150 koronát, 1 éves süldőért 9 koronát, a kárukat pótoltuk úgy, hogy 2000 korona helyett fizettünk nekik 200-at. Ami majorságuk volt, azt meg csak úgy összeszedtük és elvettük egytől-egyig, hiába volt minden könyörgés, hogy nyima loga,²² ha nem tágított, puskatussal utasítottuk vissza, hogy előttünk kétségbe ne essen. Végre 30-kán kaptuk a parancsot, hogy édes hazánkba visszatérünk. 2-án indulunk. Ekkor örömmel telt boldogságot éreztünk valamennyien. Alig vártuk az indulásra szánt pillanatot, pedig kemény hideg idő volt folyton.

2[-án] Decemberben hajnalba[n] indultunk Po-

zsegáról. Calagra értünk este 8 órakor. Innen indulunk Minenovácra 3-dikán, délután 2 órakor értünk Jerilgonovácra. Innen 4-kén Topolára, innen pedig 5-én Maldinovác[ra]. 6-kán itt voltam 2 nap csak. 8-dikán mentünk tovább. Láttunk rengeteg emberiséget, jajgatást, mert volt itt Német, Magyar, Török, Orosz, Bosnyák, Olasz és rengeteg Szerb hadifogoly, kiknek hozzátartozójukat értesíteni szabad volt, hogy megnézhesék őket, mert úgy is mihamarább tovább viszik valamennyit innen.

2 fásasztó hosszú mars vezetett Belgrádba kora reggeltől késő estig mindkét nap és pedig gyalog innen át Zécsnonba, ahol 1 napi pihenők volt. Éhségünket itt csillapítottuk. 12-kén indultunk Péterváradnak, szintén marsba. Először Batajnicza, azután új- és Ó-Pácsvára. Innen 14-re elmentünk Indiára és innen Maradékra, ahol egy jó családtagnál hálunk meg [a] konyhába és tovább mentünk Kruzsnyiczára. Onnan pedig Karlgovácra, majd Mária Snel és Majerhof Pétervárad. 15. délután fél 2 órakor Újvidékre érkeztünk. Itt 1 nap pihentünk és másnap be aféroltuk²³ az ágyúinkat és faszoltunk helyette újakat. Közben ugyan kértük a szabadságot, mit részben meg is kaptunk. Először kapott 12 ember. 17-én este mentek el. Én ekkor lovasítva lettem, de azzal az ajánlattal, hogy amikor ezek visszajönnek, akkor én is megyek szabadságra. Új ágyúink csak oly régiek gyártmányban, mint az előbbiek, csak hogy pánczéllemez golyófogóval van[nak] ellátva.

17-kén kifürödtem magam [a] gyógyfürdőbe és vártam nyugtalanul, hogy nejemről, vagy családomról hírt hallok. Végre huszadikán este megjött a feleségem épp oly időszakba, amikor már nem vártam. Örömöm kimondhatatlan volt, de nyugthatat-

lanságom még nagyobb, mert kimaradást kellett kérnem és várni kellett, hogy mily boldog egy katona, amikor messze a csatatérről megérkezik és látja azt akit a szive legjobban szeret.

22-kén este elhatároztuk, hogy elmén haza, mert jön karácsony és újév. A cseléd ideje kitelik, meg kisgyermekait se hagyja már tovább, s e közben kopogtatnak a kvártélyunk ajtaján. Lehet – a felelet, belép 2 jó barátom. Köszönve hellyel kínálok [őket], meg vacsorával. Kezdi a beszédet – hát tudod-e, mi az újság, sógor? Kérdem, mért kerestek, mert, hogy hova akarsz szabadságra menni? Na ez szép dolog, gondoltam. Tényleg én bevallottam hejted, ez igaz is volt, nejemmel együtt mentem haza 8 napi szabadságra, de mi volt az öröm odahaza [az] érkezésünkre, holott már türelmetlenül kezdtek várni a nyanyát, de jött édes Atya és hozta a nyanya. Bizony szép a szabadság levegőjét élvezni, de nehéz újból eltávozni, de honvédő katona feladata a kötelesség, mit mindég igyekeztem betartani, még ha káros hatással volt is rám.

31-én délelőtt jelentkeztem Újvidéken Batrimnál. Épp új év napján inspekziós voltam, de szépen letelt ez is és délután kocsipucolás, lóvizit; ekkor lovat pucoltam és délbe Hadnagy úr, Angyal Árpád megszólított, hogy kövessem és legyen tisztizolga, amíg az övé visszajön. Na ez még nem voltam, de ellent nem mertem mondani, noha nem szerettem, de mondhatom, hogy jobb módom volt, mint a batrinban bár kinek.

E közben földim, Shorka megjött a szabadságról és hozott nejemtől egy kis vízkeresztis csomagot. Báronak éreztem magam, csak az erszényem volt üres, mert 47 koronáért órát vettem és kirántotta a pénzem. 6-kán elútaott hadnagy úr Belgrádba. Magam

voltam az úr. De sokszor gondoltam, hogy mily jó volna most ha a feleségem eljönne. 3 napig senki se parancsolt. Innen [a hadnagy] visszatértek Budapestre ment szabadságra.

10-kén berukkoltam a batrinba, mert a puczer előjött. Itt inspekciós lettem. Mondhatom, hogy beteg vagyok. [A] fejem[be] bajt éreztem. Ezután következett a tetemes szolgálattartás, mert e héten 3-kor lettem inspekciós és lovas is, no de 15-kén Sin Sógorom ment haza szabadságra és küldött az én kis feleségem drága kis kezével készített rétest, hozzá még 60 [de]kát, mi egy kicsit meglepett, mert ezt nem vártam.

Hanem ezek közben ojtottak bennönket, [a]mi hallatlan dolog. [A] mellem egész héten fáj utána. Eközben csak kartársaim szeretetét éreztem. Német, poják és román, szerb egyformán igyekeztek szeretni, de én is azon voltam, hogy ne ártsak nekik, sőt, ha bajba volt valamelyik, igyekeztem kisegíteni, miért roppant szerettek. Közbe Tűzmesterem megkapta a 2-od ezüst osztályú vitézségi jelvényt, amiért mi Szerbiában jól lőttünk, minket pedig megdícsérték és értéketlen jelvényt ígértek, akik jól lőttünk azoknak. No, de viszontagságaim ezután se szűntek meg, nem jegyezhetem őket fel mind, elég, ha annyit mondok, hogy katonás életem onnan hazul is keserítették, mi több, csak akkor lettem nyugodtabb, amikor nőm eljött hozzám s megvigasztalt és megígérte, hogy a közel jövőbe lépéseket fog tenni az iránt, hogy haza szabaduljak.”

Idős Csizmadia Imrét továbbvitték a szerb front-ról. Az utazása előtt aggódva írt haza:

„Kelt 1916. Május 21-kén

Kedves feleségem és fiaim.

amikor a balsors 22 hónapja hogy kiszakított közületek és még mindég nem hozta meg szabadságot, arra kérlek benneteket, hogy ne csüggedjetek egymás iránti szeretetetekben és tisztelettartásban dupláztassátok meg szívbeli érzétekbe ezeket[. . .] most, amikor oly útra indulok, mi szerintem beláthatatlan nem felejtkezek el arról, hogy ti is az enyéim voltatok. Négy vagy öt nap vonatba leszünk, de valószínű hogy Olaszország az irány. Szeged-Szabadkától megtörve, Zágráb és úgy tovább. Ne remkedjetek, hogy nem kaptok levelet tőlem egy bizonyos ideig, mert parancsba kaptuk, hogy senki útközbe levelet ne írjon, mert a legsúlyosabb büntetésnek teszi ki magát stb[. . .] őrizetek mindent úgy mint a sajátotokat és imádkozzatok a békéért, mert megjött a pillanat, hogy ez évbe több árva és özvegy lesz, mint addig volt. Ha Isten megsegít, hogy még egyszer Magyarországra jöhetek, akkor köztetek maradhatok örökre, de bizalmam sötét előttem, mert tudom, hogy nehéz napok következnek most, amikor innen megyek messzire. Azt se tudom, juttok-e még eszedbe, vagy kitörölsz a szívedből[. . .] az én szívem mindég egyformán szeret, soha se tagad ki benneteket, azért kérlek, ha van lelketek, imádkozzatok értem, ha elesek idegenbe, pihenhessem a testem. Köszönöm édeseim éveim, napjaim és perczeim, mit együtt töltöttem veletek[. . .] s kérem az Istenemet, hogy adjon vissza nekem, amitől elszakított [. . .] írtad, hogy beteg vagy. Most már ehhez csak az én halálom várom[. . .] Szívem tele honi vággyal és mégsem birok haza jutni, mint egy sorsüldözöttet kavar az áradat a pokolgépekkel emberirtásra, de nem én akartam ezt így[. . .] maradok

hű szerető férjed a sírig és édes apátok. Irjatok, hogy könnyebb legyen az idegen földön[. . .]”

Naplóját így folytatja:

„VI-ik fejezet.

1916 Márczius 8-kán délután 2 óraker volt Újvidéken a felpakolás és 3-kor a vagonírozás[. . .] 7 óraker indultunk, Szabadkán voltunk 12-kor, innen meg 4 óra 20 perczer indultunk. 4-kén hajnalba Szegeden voltunk. 6-kor onnan indultunk. 8 óraker Temesváron voltunk. Délután 6-kor kivagonírozunk, 7-kor [befejeztük] és mire a Szállásra értünk, volt fél 10. Épp szolgálatba voltam, de 18-ik[án] Márcziusba eljött az én kis Anyukám, [a]mi a legnagyobb öröömöm e komisz életbe, ha őt láthatom. 22-kén Szakálházára mentünk Szalmát venni és így teltek a komisz hetek tovább. Májusra egy inspeczi-rangsz, metál²⁴ osztás és új batri komendáns jött. Gyorstüzelő Ágyút iskoláztunk e közbe Április 4-kén kaptam 21 nap szabadságot, de sajnos rosszul ment végbe, mert nagy betegségnek lettem lekínzottja. Még be sem vonulhattam tőle, mint rendes katona. Május 5-én érkeztem vissza [az] ütegemhez, mely nagy változást kapott távollétem alatt. Először is a muszter²⁵ 75 helyett muszter 05 lett, gyorstüzelő [löveg].

Újra beteg lettem és 10-től kezdve marskerájba²⁶ lettünk [vive]. Ojtás tüze lángolt mellemen. Mindennap mars agyusztérum²⁷ jött szokásba. 18[-án] ojtottak újra mejbe és 2 helyen karba. 2 nap feküdtem, még [a] harmadik nap szolgálatra lettem [beosztva], de mire letelt, szinte 40 fokos lázam lett, de szerencsémre 21-én este 11 óraker, amikor indultunk a harcra, akkorra jobban lettem.

22-én reggel 5 órakor Szegeden lettünk. Itt töltötünk 4 és 1/4-ed órát, s ekkor indultunk innen Szabadkára. Itt volt ebéd és lenung.²⁸ Fél 12-kor érkezünk és indultunk negyed 3-kor. Bajára értünk 4 óra 5 perczkor és 15 perczkor indultunk, fél 8-kor Új Dombováron megvacsoráltunk és fél 10 órakor indultunk. Ekkor lefeküdtem. Főtűzmester úr felkellett fél 5-kor, másnap Gyékényesen és itt volt a frösztök és fél 6-kor indultunk Zákányon innen 7 órakor reggel indultunk és jött Kis Szabadka, Csáktornya, Poltstrau, Friedau, de itt oly beteg lettem, hogy aznap majd magamról se tudtam. Hanem másnap 7 alagúton mentünk keresztül és jött Divacza, Latri-na, Sezana, Opczina és Szent Dánia. Itt kivagoníroztunk, itt is háltunk. Innen mintegy 30 kilométernyire masíroztunk másnap a Doberdói fennsíkra, ahol lőttünk is akkornap, s attul kezdve minden nap és éjjel folytonos ágyútűz volt. 27-én 17 lövést adtunk le a mi ágyúnkból. Hozzánk is küldték rendszeren.

Élelmezésünk 1 nap egyszer történt, este 11 órakor, mert nappal nem lehetett odajönni a konyhá-nak. 1-én Éjjel elmentem 10[-ed] magammal kvártélyt csinálni. Komen alá és ott lágeroltunk. Itt négy nap nem lőttek ránk. Felváltottak a honvéd tüzérek bennünket. József főherczeg megdicsért és kívánt jó bravúrokat és elútaztunk. Tírolországba 8-kán este megérkeztünk számtalan alagút és túl magas hegy-csúcsok között.

Beteges voltam. mial[att] egy-két állomást felje-gyezttem ugyan, de világitani nem volt szabad és éj-jel aludtunk a vonaton, [amely] robogott gyorsab-ban mint nappal. Helységek nevei: Szent Dánián vagoníroztunk és jött Zanon, Dolnicza, Szent Péte-rin, Adelberg, Brezovicza, Jerovicza. Sok alagút

közbe, Rozenblatt, Ledenicze, Greiferburg, Lienz, Trieszt, Pergine. Többet nem írtam le, mint amit leírtam. Itt kaptam 8-kán 7 lapot[. . .] most tudom csak, mily nagy a világnak csak az a része, amit én bejártam és mindenütt laknak, nem hivatkozok falumra.

Berzsínánál[. . .] voltunk 3 nap lágerba, második ünnep Pünkösdjén indultunk az orosz front-ra[. . .]”

Néhány kiolvasható helységnév a naplóból a vonulás útvonaláról: „Linz, St. Pölten, Krakkó, Tarnow, Przemysl, Sadova Visna, Lemberg.”

„Starol Satarinál kezdtük a püfölést. Egy falut gyűjtöttünk meg ütegeink által és aránylag lőttük sorszerint ahogy kívánták[. . .], de volt azután olyan óra is, hogy 1 óra alatt 96-ot lőtt egy-egy ágyú, mire tisztára elvesztettem [a] hallásom, nem érttem akkor se, ha a fülemben beszéltek. Pár napra oszt megjött némileg [a] hallásom, de oly betegeskedtem, majd megdöglöttem. Rendesen délután 1-től 5-ig rázott a hideg. A nyomást idáig megtettük, mert mintegy 20 kilométert közeledtünk Luck várához. 29-én beküldött a főorvos a T[ábori] kórházba.

Treszkoviczon háltunk 1 éjjel. Innen lóvonat vitt St[?]-ra, ahogy gőzösre szálltunk 1-én és utaztunk Lembergen keresztül Przemysliig, hol 2-án délbe lettünk, s ekkor lettünk elkvártéjozva és hol lenyírtak bennönket és megfürödtünk. Ruhánk fertőtlenítették. Itt jóléreztem magam, csak keveseltem a kosztot. Nem ütött ki rajtam a fáradtság.

16-án délután[. . .] az orvos úr vett ki a véremből megvizsgálni és tudtomra adta, hogy megyek a Gárnizion Spitájba és ott majd ráijesztenek a ba-

jomra, hogy soha nem üt ki rajtam többet. 17-én újra vettek vért és 18-kán felszúrtak jól [a] karomba [a] csuklásba könyéken[. . .] és bespriczöltek[. . .]

napi szabadság[om] letelt [és] visszamentem Modosra és ott minden 3 nap szolgálat volt rajtam, leghénység szűke miatt. Innen 28-kán este hivattak az irodába és ott tized magammal Nagyváradra lettünk transzportálva,²⁹ de előbb rossz mundért adtak.

Váradon jó élésünk volt, de sose laktunk jól, mert nem kaptunk eleget semmiből[. . .] 28-án éjszaka felverték és 29-én Orosházán keresztül utaztunk a talján földre. H. M. Vásárhelyen, Szegeden, Szabadkán, Baján át a Dunán.

Kaposvárad Légráder, Prágerhof, Lajbach[. . .] itt be lettünk osztva[. . .] hó, eső esett, csak száraz nem volt rajtunk a ruha[. . .] bizon szokatlan volt ez, de itt azonban földiekkel voltunk a czugkomentások:³⁰ Lovas József, Szabó Sándor, Szakács József, Bugyi Béla, de lagnagyobb örömöm az volt, amikor a feleségemtől 22-én megkaptam az első levelet. Édes Atyámtól is kaptam 26-kán levelet, mi felébreszti bennen atyám iránti érzelmeimet, hogy még életiskola az emberen a második házasság gonoszsággal sir az ember fülébe. Ferencz József királyunk 21-én való kimulása tutunkra adatott azon vakmerő körülmények között, hogy Károly új trónörököszt Ferencz József porára eskedték fel, mit megis tettek, azok ellenére, hogy eléb megkoronáztuk volna.

Sok sár, nedves idő és [az] élelmiszerbe nagy nélkülözést kell átelnünk. [Az] egyik nap látunk kenyeret, [a] másik nap pedig nem. Hol egyen, fél komiszt[. . .] kap öt ember két napra, az ember csak élni nem szeret [ebben] a helyzetbe[n].

December 10-én pihenőre vonultunk vissza

Kuszdorfra, mely kitesz 50 kilométert. Itt lepett le a hó, de élményeink csak nem vált[ak] Dícséretessé, mert 5 ember, komiszt 2 napra faszol, meg 2 deka czvibakot.³¹ Földim, Szabó meghozta a nőmtől küldött csomagot 11-én, de az elfogyott 18-ára és most meg Bugyi Béla ment haza, de ő nem jő vissza az évbe. Novemberbe feltett csomagom még nem érkezett meg, már 21 napja jön[. . .] végre 25 napra Deczember 23ára megkaptam a csomagot, ami boldog karácsonyt hozott reám. A pihenőnk szépen tartott 1917 január 15-ig.

Január 15-én indultunk vissza a frontra és egy községbe háltunk. Másnap, 16-án érkeztünk a volt állásunkra. Itt újra kezdődött a hajsza. Élményeink a régi[ek], de a hajsza február 6-ig[. . .] 28-án új póstaszámot kaptunk s ebből azt következtetjük, hogy mennünk kell valamerre. 10-én enyhébb lett az idő annyival, hogy nem fújt a szél. Krizsán suszter 9-én főbe lőtte magát, ő tudja, mért, csak a sok koplalás ne volna, [a] sorom jó. Édes atyámtól kaptam levelet, értem, hogy felmentene bármi módon, ha tudna, de ez ideig még nem sikerült neki. Ha ezt nem hallom tőle, kérni fognám magam a batrimhoz legalább oly egyénnel lennék koplaláson, akikkel együtt voltam kezdetétől fogva. Mátyáskor fagyott is, de pór akkora van, hogy kánikullába se [szokott] sokkal nagyobb lenni.

Március 20-kán gyönyörű napunk volt és 10 órakor a gesztenye sütő szomszédunk 20-at kilőtt a Reisenbergi faszungsetungra³² mint egy 15 kilométer távolságra hátrább a tűzvonaltul és úgy 12 órakor épp ebédeltünk, amikor 3 repülőjük jött be, köztük egy nagy, amelyet tűzérsegünk leszállásra kényszerített. Mily nagy volt [az] örömünk, hogy végre mégis beszüntettük izetlenkedését.

26-tól 3 napig hó esett, majd esőre vált[ozott], 26-kán sor alá mentünk, kivétel nélkül ben[t] maradtunk, én is, még pedig A vagy első osztályúnak, vagy 5 kivétellel alsóbb és C osztályúak lettek. Bizony fordított világba vagyunk, mert, mint említtem soraim elején, december 1916-ba feleskettünk és 1917 Márczius 26-kán meg besoroztunk.³³ Másszor ez nem így volt, ez még nem békét jelent.

Április 4-én eltránczporáltak 12 emberünket és én be lettem osztva lovasnak. 2 lovat faszoltunk. 6-án beosztottak, minek következtére a legnagyobb fokú betegségbe estem. Se éjjelem, se nappalom nem volt. 2-től 7-ig folyton esett itt az eső, tőlünk jobbra pedig a hó.

Szomorú Húsvétunk van és 12-én ismét eltránczponáltak 24 embert szabadságra, másikat 13-at 19-én. Újra oltottak, mi megint [meg]betegített. 30-kán újra lovat kaptam és újabb 4 ember lett tránczponálva 29-én[. . .]

a 11 ember visszamaradt 10-re virradóra 160 darab élest vittünk a tűzvonalba, de előző 8-én este földim, Bugyi csomaggal jött meg[. . .] jobban érztem magam, de bánatos lelkem nem szűnt meg enyéimér dobogni.

14-én elvitték a lovaimat 4 emberrel beafírolni s én bedenung lettem, de minden éjjel a tűzvonalba a batrihoz municziót vittünk sűrű ágyúlövésnek között. 18-kán ismét lovat kaptam: két fehéret, az egyik világtalan, de 18-án már nem volt lovam. Örökös tűz zuhogott éjjel-nappal, mert egy rettenetes offenzíva³⁴ állott be itt az ember nem gondol ilyenkor arra, hogy életben marad-e?

Május 23[-án] tekenész[?] lettem, de 26-án már nem. Megértük Pünkösdtöt bájoló-borongó az első reggelen 28-án pedig ki lettem helyezve a Dombergi

depóba[. . .]³⁵ itt az idő szépen telt, jobb menázi és elegendő dolgunk [volt]. Éjjel vagon[ból] muni-
cziórakás, autókról. A vipak vizébe fürdünk, ma-
gunk tisztálkodunk. 12-kén bejöttünk a kolonihoz,
ismét megkezdtük a koplalást. 15-én Júniusba ra-
portra kéredzkedtünk a batriba. 17-én 12 kocsi
ment Olasz municziót szállítani Reisenbergbe. Fel-
pakoláskor két cselák³⁶ még kézigránátot tett fel,
miközben felrobbant és 4 emberünk megsebesült, a
két cselák szörnyet halt. 3 ló is megsebesült[. . .] én
voltam 12-én látogatni őket, de Újvári Jánost már
halva láttam, a többi nem [volt] túl [v]eszélyes, ki-
gyógyulhatnak.

Június 24-én Szeptirra költöztünk és 25-én 5 em-
ber ment szabadságra. Én lovat kaptam. 26-án egy
másik kolonie³⁷ hozzánk csatlakozott, 32 pár lóval,
74 emberrel, akik 29-én elmentek Lajbackra tőlünk
és 6 altiszt és 30 Raisenber és[. . .] Meszariba
mentünk ahunna minden második este 35 kocsival
jártunk sánczásásra. Az idő erős vala.”

Idekivánkozik egy hazairt levele:

„Kelt 1917. 6/17. [Szendi Horváth Bálint úrhoz cí-
mezve.]

Kedves kis feleségem!

Soraim a legjobb egészségbe találjon, az enyém is
kielégítő jó. Tegnap voltam raporton a szabadság
miatt, de aszt a választ kaptam, hogy 9 hónapon be-
lül még eszünkbe se tartsuk, ebből kifolyólag kér-
tem magam a batrába helyezni mert ezen a mená-
zsin én nem birom tovább most ablert³⁸ várnak he-
lyettünk mert voltunk többen és azután helyeznek
át bennünket. Ma pedig a 6todik hadi kölcsönt kér-
ték tőlünk. Ird meg, hogy tőlünk tellene-e pár száz

korona, ha igen megpróbálom a haza menést, de ha nem ereszt erre nézve se, akkor nem jegyzek se én se te. Maradok Szerető férjed. Ábrándjaim őrizve tisztellek, csókollak.”

Naplójával folytatjuk:

„Július 22-én elment tőlünk az összes altiszt és a kommandánsunk is. Jött[ek] helyette másikkak. Ugyan e hajnalba egy lovunkat agyonlőtt az olasz gránát. 34-re[?] virradó[ra] Szabó Imrét lovastul gránát ölte meg, s így halunk el egyenkint.

4. Augusztusba oltottak újra tífusz és kolera ellen, 6 napra utána. 20-kán 15-et kikommandíroztak municziós depóhoz. Igaz, sok ládát kell emelgetni, de Batri-koszt van s ez által bírjuk és függével, „szőlővel jólélünk itt.

24-én igen sok röpiratot dobált le a talján repülőgép. Kondrovics társunk jól vacsorált és még 2 savanyú uborkát is vett, megette, ami után úgy elaludt, hogy még most is alszik. 26-kán G. M. L 16 kavernához³⁹ mentünk ki és rettenetes golyósüvöltés között folytattuk [az] éjjeli dolgainkat biz nem érne [rá] az ember haza gondolni sem. Nappal örökre bújni és éjjel dolgozni, de a golyó egyre hull. Végre 12-kén kaptuk az ablicit és Szeptember 14-én eleresztettek szabadságra 20 napra. 3 nap utaztunk haza, de mily nagy volt [az] örömünk családaink körébe.

Október 3-kán indultam vissza a szabadságról. 6-kán Reisenberg[ben] voltunk, de [a] csapatunk már nem volt ott, most a keresésire indultunk [és] 8-kán megtaláltuk. Pihenőn a mi fel is illett már. Naklon egy kis faluba hordtuk a szénát zsákba, a lovak részire.

Itt láttam először életemben a világhírű barlangok egyikét. Voltam is benne. Mily el nem képzelhető látvány, isteni alkotás. Lent folyó tó, fent kárpitos mennyezet. Ezrével költ a házi galambok serege benne, s kígyózó utak kanyarognak benne jobbra, balra a láthatatlanságig, de az ember vigyázzon, mert egy vigyázatlan lépés halált jelent. Én voltam benne Székáccsal és Tóth József barátommal. A Tóth barátom egy kiváló mechanikus, ki feltalálta a világ bámulatát keltő repülő[? . . .] a minél tökéletesebbet már nem lehet feltalálni és mily küzdelmek közt vergődik, azt csak mi tudjuk, mert a fejebbvalók mind ellene törnek. A titkot szeretnék megismerni, hogy ne magyar dicsőség legyen a vívmány, hanem német. Vajon mire viszik még?

Október 19-én eltettek 30 embert közülünk, követtük Székács földink és ettől fogva magam vagyok oroházai.

Október 22-én pedig tettek ide 36 embert 72 lóval.

25-én indultam Naklórol Olaszországba és 1-ször Máriáson háltunk, azután Sután 2 éjjel, onnan 31-én indultunk reggel. Este Sagarorul Polozsiba mentünk. Igen sok volt a mars és rettenetes a látványosság.

2-kán hajnalba faszoltunk élelmiszert és indultunk útnak. Romanov az első viola utba a falvak között Privonó Sadagió visca.

15 Novemberbe indultunk Olaszország belsejébe és mentünk először Cervignora[. . .] Salisanerol 22. hajnalba indultunk és még aznap belettünk osztva Batri 2/17 hez.

25-én hajnalba elmasíroztunk legalább 40 kilométert és 26-án éjjel a tűzvonalba fejlődünk. Most kezdődik a belövés. 28-án a repülőrajok szemlét

tartottak. A czivil kolonek⁴⁰ kifogyhatatlan sorai jelezték, hogy mi következik[. . .] a Latisana parton úgy éltünk borral, mint [a] mesebeli kis király.

Karácsony másnapján kijöttünk a tűzvonalból, masíroztunk legalább is 40 kilométerre visszafelé Kazéte Sesto Regiláig. Itt megpihentünk. Jöttünk ide, pedig Mosatrarol Dóna-Pramagionon faszoltunk munícziót. Indulás lett előre 7-én 1918. januárba és Portobuffeló falunál lágeroztunk le. Földim Kertai itt adta át a hazai csomagot 22-én.

Innen indultunk 3-án délután 3 órakor és 4-én stelungba voltunk. A germán tűzereket váltottuk fel. József főherczeg lett a főhadvezérünk. Ezredünk 117-es let mi pedig Batri 2 lettünk.”

Naplója itt véget ért. Egy levél kívánczik még ide befejezésül, amelyet az apja írt neki a frontra:

„Kelt 1917 Csizmadia János, Imre fijamhoz. (december 31.)

sorajidbul azt értem, hogy most az táplálkozásod is kiölightő csak dohány hijánzik. Azt idehaza is csak protékczijosok élvezhetik. Én csak úgy hallom, hogy 32 koronájér tolvajtul lehet venni[. . .] újságot pedig simmi jót ném irhatok. Györgyrúl sémmit ném tudok, István is már rigén ném írt[. . .] újév után sorozzák az 1900 beli születisüeket, február 6-ra be köll vonulni nekik. Vásárhelyrúl már a harangokat mind elvittik, tsak még a városháza tornyában van ugy szinte Szégedén is csak a város házánál van[. . .]

maradok hű szerető atyád, Csizmadia János.”

IV. Vér és pezsgő

Koch Rudolf naplóját közöljük 1914 őszétől, a kárpáti harcokról:

„Szeptember 6.

Egy kitűnően átaludott éjszaka után gyönyörű reggelen ébredve, remek hegyes vidéken futott velünk a vonat. Elérkeztünk a Kárpátok közé. Izbugyikbérényben hosszabb állomásunk volt, ahol a mozdony jó meleg vizében nagyszerű reggeli toilletet csináltunk, majd egy rögtönzött football mérkőzéssel csináltunk étvágyat magunknak a reggelihez. A következő hosszabb pihenők Mezőlaborczon volt, amely az utolsó magyar megállóhely. Sűrűn találkoztunk már orosz foglyokat szállító vonatokkal, valamint sebesültszállító kórházvonattal, sőt menekülő Galíciaiakkal telt vonatokkal is. Egy hosszú alagúton átdöcögve Galícia földjére ért velünk a vonat, gyönyörű vadregényes vidéken visz az útunk. Érdeklődéssel szemléljük az állomásokon a bámulásunkra összesereglett parasztokat, amely szép faj ugyan, de lerí róla a szegénység és a nélkülözés. Itt láttunk először asszonyokat és leányokat férfi ülésben, kis mokány lovaikon nyargalászni; Úgy, lóhátról őrzik a marhát.

A hőmérséklet nagyon alá szállt, különösen este, amikor bizony már nagyon elkelt a kabát. Holnap megérkezünk a végállomásra, ma tehát még bő vacsorát rendeztünk pezsgővel, mert ki tudja, holnap jutunk-e hozzá! –

Szeptember 7.

1/2 10 órakor délelőtt megérkeztünk Samborba. 20 perc alatt kint volt az egész üteg a waggonokból és csakhamar útnak is indultunk a front felé. Egész nap tartott a mars. Útközben rengeteg menekülővel találkoztunk, nagyobbára lengyel zsidókkal, ki gyalog, ki szekéren, mindegyik cipelve a kis motyóját. Voltak köztük gyerekek, aggok elcsigázva, holt fáradtan. Szomorú látványt nyújtanak szegények.

Estefelé Ostrowba érkeztünk, ahol szabad táborot ütöttünk éjszakára. Mi tisztak a kastélyba mentünk éjjeli szállásra, de csak úgy a padlóra szórt szalmán s ez az alvás sem tartott sokáig.

Szeptember 8.

Reggel 3-kor riasztó vert fel bennünket és 4 órakor már úton is voltunk és d.u. 2 óráig lehetetlen utakon, árkon, bokron keresztül haladtunk előre, már hallva a harci zajt és erős ágyútüzet. –

Délután erősen mocsaras vidéken, már feldúlt helyen haladtunk előre. Hidak felrobbantva, házak lángban égve. Itt voltunk hát ismét a harctéren, ahonnan csak tegnap szorították vissza az oroszokat. Egy kis major közelében mocsaras helyen mentünk tüzelő állásba, de nemsokára tovább kellett mennünk a visszavonuló ellenség nyomában. Majd új állást vettünk egy széles fensíkon, ahol egész tömege volt felállítva a tűzérségünknek és itt rákezdtek mi is az ágyúzenét, amely késő estig tartott.

24 órai éhezés után farkas étvággyal ostromoltuk meg a megérkező konyhát, azután a remek holdvilágos éjszakán a szabad ég alatt ledőltünk a jól megérdemelt pihenésre.

Szeptember 9-én

Kisasszony napja, de nekünk nem volt ünnepünk, sőt kemény munka napja volt a mai 1/2 4-kor reggel kezdtük és szünet nélkül lőttünk déli 12-ig. Óriási tűzértségi tűz volt részünkről, minden ütegünk a szakadásig dolgozott. 1 órakor indultunk előre a futó ellenség után. Egy szép fensikra elénk tárult az egész harctér. Előttünk Komarow faluval, ahol az oroszok még védekeznek. Hamarosan állást vettünk és kezdődött a déli nóta. Gyalogságunk, 3 század honvéd a falu ellen indult és őket támogattuk szapora tüzeléssel. Közben leszállt az alkony és a gránátjainktól lángra gyúlt falu rémes fényénél megindult a roham a szünet nélküli puskaropogás között. A tűz fényében ugráló sötét alakok úgy néztek ki, mint a pokol ördögei, és mi megilletődve néztük a rémesen érdekes látványt, amely úgy játszódott le a szemeink előtt, mint egy mozgóképa vásznon. Rémes közelharc volt, ember ember ellen küzdött. Másfél órai küzdelem után elült a puskaropogás, mienk lett a lángoló falu és az orosz futva menekült. Kapitányunktól nagy dicséretet kaptunk eredményes munkánkért. Az ellenség minden vonalon visszavonulóban van. Vacsora után a holdvilágnál egy kis portyázással elégitettük ki kíváncsiságunkat, elmenve az égő falu felé, ahol javába folyt a hajsza a bent rekedt oroszokra. –

Ma finom tokai bort hozott nekünk a traen, ami a nagy vízhiányban kitűnően esett mindnyájunknak. – Már 3 napja nem mosdottunk, de még ha volna is víz, nem érünk rá. Ma Kozák hadnagy szerencsétlenül járt, ugyanis revolvéré elsült a zsebében és átlőtte a lábát. Azonnal bekötöztem őt. A sebe nem látszik súlyosnak. –

Szeptember 10.

Reggel nagy csendre ébredtünk, éjszaka visszavonultak az oroszok. Nemsokára mi is útnak indulunk, a nyomukban a tegnapi harcmezőn keresztül, a híres Komarnói csata színterén. Borzalmas látvány tárult elénk, amerre csak néztünk. Törött fegyver, elszórt ruha, és halottak tömege mindenfelé. Egész rajvonalak feküdtek holtan, ahogy a géppuska lekaszálta őket.

Egy nagy szalmakazal tövében odamenekült orosz sebesültek nyögtek, egymás hátán feküdve holt és eleven. – Tegnap 3.000 orosz fogolyt és 34 ágyút fogott a hadosztályunk. –

D.e. 10-kor Riminoba érkeztünk, ahol d.u. 4 óráig vesztegelt a divíziónk. Egy ősrégi lengyel nemesi kastély mellett állottunk, amelyet teljesen elpusztított az ellenség. Az egész ház feldúlva, a remek antik bútorok és értékes képek összetörve és összetépetve. Még a tapétát is leszaggatták a falról. A remek ősi parkban táboroztunk s a szép csoportokat¹ lovak tiporták össze. Mindenütt döglött lovak hevernek, rettentő büzt terjesztve, a legnagyobb pusztulás képe mindenütt. – A hosszú pihenést felhasználtuk egy alapos toilletre, ami felséges érzés volt 3 napi nélkülözés után. Láttunk elhagyott orosz üteg állásokat is, teljesen összelőve.

D.u. 4-kor indultunk és csakhamar élénk harcizaj ütötte meg a fülünket. Trappban vonultunk fel tűzállásban és már erős szürkületben kezdtük a tüzelést egy oroszoktól megszállt erdőre, amelyet azonban gyalogságunk csakhamar elfoglalt. Ismét szabad ég alatt dőltünk le éjjeli pihenésre. –

Szeptember 11.

Reggelre megjött az előnyomulási parancs. Impozáns, feledhetetlen kép volt a hadtest felfejlődése, a Rumini falu melletti tágas völgyben. Ezred, ezred után vonult előre, kibontott zászlók alatt. Délcegen ügettek el mellettünk a huszárok s azután dübörögve indult el a hadosztály egész tüzérsége. Gyorsított menetben siettünk előre és dél felé Cserkaszi-ban a Lembergi vasútvonal mellett mentünk állásba. Elöl borzalmas harc dühöngött. Csapataink erős ellenállásra bukkantak s mint hírlík, az 1-es honvédezred egy rajtaütő kozák csapat áldozata lett. A gyalogságunk szünet nélkül tör előre és mi szapora tüzeléssel fedezzük az előnyomulásukat.

A lőszeres kocsiaink közvetlen az üteg mögött helyezkedtek el. Összeszorulva ló és ember. Tüzelésünkre felelt az orosz tüzérség és közvetlen mögöttünk telitalálat érte a lőszerkocsikat. Wodianer önkéntes súlyos fejsébet kapott, egy lovagló tüzérnek a karját tépte le a lövedék és a szakácsunk is több sebből vérezve feküdt a földön. Ezenkívül sok ló, köztük Koch kapitány gyönyörű »Milros«-a is áldozata lett a telitalálatnak. Nem sok időnk volt a rémes látványra gondolni, mert a tüzelés percről-percre fokozódott, míg végre 4 óra felé hírül hozták, hogy minden vonalon győztünk s az ellenség visszavonul. Az ütegállás mellett volt a hadosztályparancsnokság. Goiginger hadosztályparancsnok a vasúti tőlétről vezette az ütközetet táborkarával. Feltűnt nekünk is kapkodó idegessége és amint halljuk, súlyos idegbajjal most este elszállították szegényt. –

Éjjel én vagyok szolgálatban, az üteg pihen a kiállott izgalmak után. –

Szeptember 12.

Reggel 3 órakor riasztó vert fel minket azzal a paranccsal, hogy azonnal visszavonulni. Tegnap győzelmünk után, nem tudjuk mire magyarázni a dolgot, úgy hírlik, a jobb szárnyon van baj. Azonnal felkészültünk és indultunk a már felrobbantáshoz előkészített hidakon keresztül. 1/2 7-kor állást vetünk egy völgyben, mint utóvéd üteg, hogy az általános visszavonulást fedezzük. Délig tartó erős tüzelés után mi is elindultunk és marsoltunk szakadatlanul egész délután keresztül a tegnapi harcok színterén. Ismét irtózatoss látványok sorozata tárult elénk. Halottak lépten-nyomon, és majd mind orosz. Itt szörnyű vesztesége lehetett az ellenségnek és mégis, mi futunk. Ma az a hír járja, hogy Aufenberg szenvedett nagy vereséget Iwangorodnál és azért a mi visszavonulásunk. Egy leégett major romjain vitt keresztül az utunk, egy orosz kötözőhely volt itt tegnap, amely egy gránáttól meggyulladt és a rengeteg tehetetlen sebesült benne égett. Már messziről elviselhetetlen az égő emberi hús szaga, hát még az a látvány, amit a szénné égett, csonka emberi törzsek halmaza nyújtott. A hideg borsózott át a hátunkon a láttára és szinte megkönnyebbülés volt az a látvány, amelyet a további menetelésnél a szerte-szét heverő, felpuffadt és megfeketedett hulla okozott. Sajnos, sok halottat láttunk a mi derék katonáink közül is. Vajjon ezeknek ki rendez majd temetést? Talán a hollók. Kihalt, néptelen falvakon át vitt az utunk és lassan ránk borult a sötétség. 8 órakor 1/2 óra pihenőnk volt s azután indultunk ismét tovább, be a koromsötét éjszakába. –

Szeptember 13. /: Vasárnap: /

Egész éjjel szüntelen tartott a visszavonulás. Didegve botorkáltunk a hideg éjszakába úttalan utakon, csöndes fálvakon keresztül. Guzmann őrnagy vezetett bennünket, keresztülágva mindenben. Hajnalban holt fáradtan és éhesen egy táborhelyre értünk, ahol a hadosztály-sütőde készülődött épp útra. Megostromoltuk a sátraikat és a jó, friss, meleg kenyérettől kissé magunkhoz tértünk. Eichler kapitány lázas beteg lett, már a lovon sem tudott ülni. Feltettük egy kocsira és úgy vittük tovább, Samborba, ahol a Divíziót beszállásoltuk. Egyszerre elmúlt minden fáradságunk, hogy egy kicsit kimosdottunk és megberetváltunk. Dolgunk végeztével mi, a fiatalság bementünk a városba és egy jóképű étteremben elköltött nagyszerű vacsora után, parázs kis pezsgős muri mellett láttunk a harmadik éjszaka keresztül virrasztásához. –

Szeptember 14.

A tegnapi multság után kényelmesen, 8 órakor keltünk, majd az alkalmat felhasználva, bevásároltunk mindenféle szükséges felszerelést, kesztyűt, gumiros köpenyt, meleg nyakvédőt, stb. – Vettem egy jó szűrt is. Este megint vidám hangulatban jöttünk össze a kávéházban és egy parázs kis tarokkparti mellett ismét rendeztünk egy kis pezsgőzést.

Szeptember 15-én

9 órakor hagytuk el Sambort és szapora menetelés után d.u. 3 órakor táborot ütöttünk a szabad ég alatt.

Szeptember 16.

reggel 7-kor indultunk tovább. Remek hegyes vidéken visz az utunk, beérkeztünk a Kárpátok elő-

hegyei közé. Kényelmes menetelés után ismét Pre-ovszka község mellett, nyílt táborban ütöttük fel sátrainkat, ahova csakhamar bekergetett minket az eső, amely egész éjjel kopogott a sátrakon.

Szeptember 17-én

ismét derült időben ébredtünk, itt fogjuk tölteni a mai napot is sőt talán állásba is megyünk, hogy az utánunk nyomuló ellenséget itt feltartóztassuk. A legénység szaporán látott neki a tisztogatásnak, mi tisztek pedig kedélyes tarokkpartival ütöttük agyon az időt.

Szeptember 18.

7 órakor reggel elhagytuk a barátságos kis falut és megindult a hosszú, mozgó kígyónk be a hegyek közé. Egy magas hegyen csakhamar állásba is mentünk, ami nem ment egészen simán, mert az út ropant meredek volt és így csak sok bírkózás után tudtuk ágyúinkat felvontatni. Remek fenyvesekkel környezett magaslaton állottunk, de a vidék szépségéből nem sokat élvezhettünk, mert a nyakunkba szakadt az eső és elég dolgunk volt azzal, hogy az ágyúk és löszeres kocsik alatt, valamint rögtönzött sátrakban keressünk menedéket, a szüntelen szakadó vízáradat ellen, s még így is bőrig áztunk és fogvacogva éreztük a friss hegyi szél hidegét, pláne este, amikor az elállt eső helyébe orkánná fajult, hideg szél fújt csontig át bennünket. – Délután már hozálattunk a fedezék készítéséhez és egy pár, a faluból hozott deszkával egész jó földalatti odút rögtönztünk magunknak.

Szeptember 19.

Ma tökéletesítettük a tegnapi munkánkat és mint-hogy lövésre ma sem került a dolog, hát jó tüzeket rakva a földalatti tanyáinkban, krumpli és almasü-téssel siettettük a nap múlását. –

D.u. 3 órakor sajnálkozva kellett otthagynunk a jó kis Deckungokat, és nekiindultunk egy feledhetetlen marsnak, amely próbára tett embert, állatot egyaránt. 19-én d.u. 3 órakor indultunk és

Szeptember 20-án

éjjel 12 órakor állapodtunk meg, a közbeeső 33 órát folytonos mars közben, hihetetlen nehéz terepen, lépten-nyomon elakadva, az ágyúkat tolva, ina szakadtáig hajszolva szegény lovainkat – tettük meg. Csodálatos, mit bír el az ember és különösen az állatok. Ezt megmutatta ez a Biliczi mars. Szakadó esőben, agyig érő sárban vonszoltuk magunkat előre, az elakadt ágyúkat 10–12 lóval és az egész legénységgel húztattuk ki egymás után, belefogva mi tiszték is a maszatos kerékbe és fülig sárosan átázva, fázva, éhesen, ment a hajsza csak tovább és tovább. Az ellenség már a nyomunkban volt s a világért sem hagytunk volna nekik valamit is hátra. Este 8-kor értünk ki az átkozott Biliczi völgyből, végre az országúton csattogott szegény agyoncsigázott lovaink patája és mi a 30 órai hihetetlen nélkülözés, ázás és fáradság után vidám nótázásba kezdtünk örömmünkben, hogy kikerültünk a csávából és összeszedve az üteget, teljes létszámban masíroztunk éjfélig, amikor is egy faluba érve, végre táborot ütöttünk, csak úgy, az országúton. 2 nap után végre várt minket a konyha jó meleg étellel. Öles tűz körül gőzölve száradtak a ronggyá ázott ruháink. Milyen kevés kell a boldogsághoz, mert mi tényleg boldogok voltunk,

ezért a tál meleg ételért és a tűz éltető melegéért. Hajnal felé dőltünk le egy parasztház padlójára szórt szénán és a zsúfolásig telt szobába, ahol vágni lehetett a füstöt és a rossz levegőt, oly boldogan aludtunk, mint a legtisztább mennyezetes ágyban. –

Szeptember 21.

D.e. 1/2 10-ig aludtunk, mint egy zsák zab és egészen frissen ébredtünk remek napsütésre. Még a dél-előtt nagyjából rendbe szedtük az üteget és d.u. 4-kor jó országúton folytattuk a visszavonulást. Leszállt az est és eleredt az eső is s mi mentünk tovább a koromsötét éjszakában. Rengeteg jármű rajzott visszafelé és mi lépten-nyomon elakadva bandukoltunk a hosszú kocsikígyó közepén. Rettentő sok dolgot adott a menetelési rend fenttartása. A fáradt hajtó tűzerek elaludtak a lovon s minekünk tiszteknek folytonos kiabálással, veszekedéssel és egy-két jól irányzott nyaklevessel kellett lelket verni az elcsigázott emberekbe.

Szeptember 22.

Csúnya, borús hajnal talált minket az országút sarában. Ha elakadtunk egy-egy órára, hamarosan kigyúltak a tüzek az országút árkában és a keresztülázott ruháinkat a tűz melegénél szárítgattuk, hogy a következő 10 percben ismét a bőrünkig ázzon át. Ezen a napon Flebs ezredes mellett ordonanz² tiszti szolgálatot teljesítettem. Szegény jó fekete lovamnak sok dolga volt az ide-oda való nyargalásban. Csak késő este vetődtem vissza az üteghez. A szakadatlan hajsza tovább tartott, ismét bele az éjszakába, míg végre éjfél fele úgy megrekedt az áradat, hogy se előre, se hátra nem lehetett menni. A kocsik 3 sorban álltak az országúton. Az eső szakadt szün-

telen s mi ismét a tűzhöz fordultunk, amely most a legjobb barát volt, mert egy kis melegséggel enyhítette a fázás kínjait.

Szeptember 23.

A világosság beálltaig vesztegeltünk a szakadó esőben, amely a tüzeinket is sorra kioltotta. A pirkadás beálltával megindult ismét a menet és dél tájban végre beérkeztünk Liskóba, ahol egy közeli majorban szegény agyongyötört lovaink végre istállóhoz jutottak és mi is felséges szállást találtunk egy szénapadláson. Remekül kialudva magunkat, neki látunk a sütésnek és főzésnek és egész délután nagy buzgalommal pótoltuk a sok elmulasztott ebédet és vacsorát. –

A hadseregben kitört a cholera járvány, csak úgy hullanak az emberek, az országút mellett fekszenek szegény elhullott betegek őrült kínok között és nincs segítség számukra. Az útegbe szigorú óvintézkedéseket hoztunk be. Az éjszakát Liskón töltöttük a padlásbeli kitűnő szállásunkon. –

Szeptember 24.

Reggel indultunk neki a Kárpátok megmászásának, remek szép vidéken vitt a kapaszkodó, sok ügyelbajjal jutottunk csak előre. Az utat kidőlt lovak hullái szegélyezték, mind az előttünk elvonult csapatok elhullott állatai. 30 km-nyi úton 160 darabot olvastam össze, egy derék lovunkkal mi is szaporítottuk ezek számát. Máskülönben, ha nehezen is, de minden nagyobb baj nélkül jutottunk előre. Délben ragyogó napfény és derűs ég fogadott minket a Kárpátok gerinczén és a Jablonki szorosból kiérve, kimondhatatlan lelkesítő hatással tárult szemünk elé a magyar föld. Csakhamar elértük az országhatárt

jelző oszlopot is és innen már magyar földön, vígan gördültek az ágyúink lefelé, Zemplén Orosziba, az első magyarországi községbe. Oly boldoggá tett minket az a tudat, hogy Magyarországon vagyunk, hogy szünni nem akart a vidám dalolás, bár a fáradtság és éhség nem nagyon táplálta a nótás kedvünket. –

Orosziban rövid pihenőnk volt s azután remek vidéken, Nagypolányon keresztül Szinnába vitt az utunk, ahová késő éjjel érkeztünk meg. Gróf Degenfeld majorjában hamarosan elszállásoltuk a lovainkat, azután magunk is nyugovóra tértünk a kastély egyik üres termének padlójára szórt, illatos széna ágyon. –

Szeptember 25–szept. 29-ig.

Szinna községben voltunk vesztegzár alatt, a hadosztályban kitört nagymérvű cholera járvány miatt. Szörnyű mértékben pusztít a ragály, naponta sok százan pusztulnak el s a járványtemető fehér halmai napról-napra sokasodnak. Ütegünkben ropant nagy az elővigyázatosság és mégis nálunk is 4 ember pusztult el a szörnyű bajban. Rettenetes nézni a szegény Cholerások kinlódását. A hosszú nyugalmat az üteg rendbehozatalára használtuk fel s a lovaink kipihenték legalább magukat. A majorban elég szénát is találtunk és így legalább jól éltek szegény állatok. 29-én d.e. kaptam kézhez zászlósi ki nevezésem. Fittler és Toldy lett még kívülem előléptetve. – 29-én d.u. Cziróka ófaluba mentem szekéren a napi parancsot elhozni a hadosztály parancsnokságtól. Éjjel 3-kor kaptam kézhez a parancsot és egész éjjel kocsizva, reggel 6-kor kézbesíttem azt Guzmann őrnagynak. Indulási parancs volt benne.

Szeptember 30.

A kellemes Szinnai napok után összeszedelőzködve 1/2 9-kor elindultunk Jármosra, ahová elég nehéz mars után, délután megérkeztünk. A hegyek között elrejtett, rongyos kis tót falucskában nagy nehezen elhelyeztük a lovainkat különféle pajtákban, magunk pedig egy elég rendes parasztszobában rendeztünk be tömeglakást.

Október 1-től okt. 4-ig.

Jármoson vesztegelt a divísió, várva a további parancsot. Dolgunk a lóvisiteken kívül alig volt. Alvással, levélírással meg sétával töltöttük az időt. Ez utóbbi annál kellemesebb volt, mert az időjárás is remekre változott és a vidék is gyönyörű volt. Egyik nap vaddisznó lesre is kimentünk, de eredmény nélkül. Megjött Hajduska is Kassáról, ahova bevásárolni küldtük. Sok minden jót hozva magával. Ismét el vagyunk látva mindennel jó időre. –

Október 4.

Éjjel 2 órakor riadó, indulunk előre a már megtett úton a Jablonki hágó felé. A legszebb ősz után a hágón már szigorú tél fogadott, magas hó és csikorgó hideg. Az ágyúink úgy csúsztak a jégen, hogy minden percben attól kellett félnünk, hogy lovastól együtt zuhanunk valamelyik szakadékba. Nagy fáradalmak között egész nap és egész éjjel kínlódva, reggel 6-ra bevergődtünk Baligradba, ahol az egész szétszóródott divísió összegyűlt.

Október 5.

Átfagyva, vizesen, éhesen jöttünk meg néhány elmaradt kocsival, amelyeket egy hegyi patakából térdig vízben állva kellett kivontatnunk. Épp annyi

időnk volt, hogy egy forró teát ihattunk és 9 órakor máris indultunk tovább. Folytonos menetelés után, este 7-kor Liszkó alá értünk, s ott megrekedve, a második éjszakát is kint töltöttük a fagyos éjszakában, tüzek mellett melegítve gémberegett tagjainkat hajnalig.

Október 6.

4 órakor reggel állásba mentünk, de déli 12 óráig nem akadt dolgunk, s így egy kicsit kipihentük a két napi mars fáradalmait. Délben tovább indultunk. Estére kelve megeredt az eső és szakadó záporban tettük meg hátralevő utunkat Olsaničáig, ahol az ot-tani urasági majorban szállásoltuk el az üteget. Remek főúri kastélyban kaptunk szállást. A legelegán-sabb angol kényelem mindenütt, illetve csak a nyoma ennek, mert az előttünk ittjárt csapatok alapos nyomait hagyták látogatásuknak. A gyönyörű modern berendezés legnagyobb része még meg volt. Mi a nagy ebédlő teremben kaptunk helyet, ahol a hatalmas tölgyfa asztal alatt kitűnő fészket raktam magamnak. A terem közepén álló szökőkút csobogása mellett, vacsora nélkül, holt fáradtan feküdtünk le néhány órai pihenésre. –

Október 7.

Reggel 4-kor elindultunk a hegyek közé, majd egy újabb parancsra ismét beszállásoltunk a kastélyba, de ez a dicsőség nem sokáig tartott, mert alig 2 órai pihenés után újra indulásra szólt a parancs és neki-vágtunk a kb. 500 m-es Vankówa magaslatnak, amelynek meredek oldalán hihetetlen erőlködések között húztuk fel az ágyúinkat, ezután a lovak visszatértek a majorba, mi pedig a hegyen silbakol-tunk a nagy szélviharban. Szuppán kadettet egy

orosz járőr megsebesítette a lábán. D.u. 4 órakor egy nagy hóvihar ért utol bennünket, ott dideregtünk minden fedél nélkül a hóban. Közben reánk esteledett és anélkül, hogy lövéshez jöttünk volna, a kocsik és ágyúk alatt elbújva lefeküdtünk egy keserves éjjeli pihenőre. Most volt csak kitűnő a hálózsák, anélkül talán ki sem bírtam volna ezt a rémes éjszakát. Reggelre kelve magasan fedett bennünket a hó és csak domború halmok mutatták, hogy hol fekszik a legénység összegbújva a takarói alatt. Hajnalban meleg kávét hozott a konyha a majorból, és rumot egy nagy üveggel. Ugrálva melegítettük elgémberedett tagjainkat s a végén egész táncmulatságot rendeztünk vidám énekszó mellett, a mi jókedvünkön nem tudott erőt venni a nélkülözés.

Október 8.

A havazást eső váltotta fel. 7 órakor leereszkedtünk a hegyről, amely már könnyű munka volt, mert az ágyúk maguktól szaladtak le a meredek lejtőn. A hegy alján ismét állást vettünk és az esővel vegyes hóesésben folytattuk a fent megkezdett nótázást. Délután azután végleg felszedtük a sátorfánkat s minthogy az oroszok visszahúzódtak, elindultunk utánuk. Végcélunk Szeredincze falu volt, ahol beszállásolunk. Hihetetlen rossz úton mentünk, a kerékagyig érő sárban kínlódtunk előre a remek, hóborította hegyekkel szegélyezett Szeredinczei völgyben. A gerete kocsi³ már nem bírtunk tovább jutni, a hídfelszerelést tehát elhagytuk útközben, úgy sincs reá szükség. Egy hídnál még így is beszakadt a nehéz kocsis és alig tudtuk a két rudas lovat kiszabadítani a híd romjai alól. A nagy sárban velem is felborult a lovam és alaposan összeroppintotta a jobb lábamat. Ezer fáradság között, végre bevergődtünk

Siegesthal községbe, ahol egy óriási istállóba összes lovainkat elhelyeztük. A nagy hidegtől örülten szenvedett a legénység és benn az istállóba minden tilalom ellenére, egymás után gyulladtak ki a tüzek, aminek eredménye az lett, hogy hajnalban meggyulladt és porig égett az egész hatalmas épület, alig lehetett kimenteni a sok lovat. Szerszám, pokróc és ruhaféle sok benne is égett.

Október 10.

7 órakor indultunk tovább a kénytelen riadó után. Innen már szerencsére országúton vitt az utunk és így könnyű volt a mars, csak az eső tette elviselhetetlenné, a szakadatlan esőtől bőrig ázva dideregtünk. Délben Sztarzawa községben hosszú pihenőt tartottunk, ahol egy vendégszerető zsidó házban úgy, ahogy megszáradtunk; holott a mi helyünkön tegnap még az oroszok vacsoráztak nagy vígan, és hirtelen riadó zavarta szét őket, amely után hamarosan el is takarodtak.

D.u. 2 órakor indultunk tovább és lassú menetelésben haladtunk előre. 5 órakor jelentés jött elől-ről, hogy előőrseink ellenségre bukkantak. Erre a hírré az ütegünk vágóban ment előre állásba, épp jókor ahhoz, hogy egynéhány kozákot jól megsza-lasszunk lövéseinkkel. Ezután bekanyarodtunk az országútról Polána községbe, ahol egy majorban a lovainknak és magunknak is kitűnő helyet találtunk. Az oroszok kitűnően előkészítettek mindent, kész szalmaágyak fogadtak bennünket, de nem vehettük hasznát, mert alig, hogy elköltöttük a vacsoránkat, este 10 órakor jött a parancs, hogy azonnal előre. –

Ismét felszedtük a vizes ruháinkat és ki a koromsötét éjszakába, azt azonban nem lehet mondani,

hogy minden káromkodás nélkül hagytuk ott me-
sésnek ígérkező ágyainkat. Az egész éjjelt az ország-
úton dideregve, készenlétben töltöttük.

Október 11.

Hajnalban jött a parancs az előrenyomulásra. A
már éjszaka is sűrűn pattogó puskaszó, most nagyon
megerősödve, egészen közélről hallatszott már, és
alig haladtunk tovább előre, el kezdtek zümmögni
és füttyülni körülöttünk a fegyvergolyók. Kényel-
metlen séta volt a csapkodó golyózáporban és na-
gyon örültünk, amikor a szabad terepről Laszki
Murowane falu házai közé érkeztünk be, bár itt is
szünet nélkül füttyürésztek a golyók, de mégis job-
ban el lehetett bújni a házak mellett.

A templomot feltörve, a toronyból igyekeztünk
tájékozódni a helyzet után, de nem volt elég a kilá-
tás. Végre, tanácstalan helyzetünkben a kapitány
trombitása segített, aki a falun keresztül egy mély
völgybe vezetett, közvetlenül a falu utolsó házai
mellett, ahol azonnal állásba mentünk és reggel 1/2
7-kor megkezdtük a tüzelést és a legerősebb tempó-
ban este 1/2 6-ig szakadatlanul durrogtunk. Az
ágyú és puskatűz egy percre sem szünetelt és köz-
ben úgy porzott a föld a sok lecsapódó Weitschuss-
tól.⁴ Csoda, hogy baj nem történt az ütegbe. A lő-
szeroszlopnál azonban sajnos két derék emberünket
megölte egy gránát /:Wurzinger káplárt és Fekete
tizedest:/ és azonkívül még 7 ember megsebesült.
Estefelé holt fáradtan és éhesen még szolgálatba is
kerültem az ágyúknál, a szabad ég alatt töltve az éj-
jelt, a szakadó esőben. –

Október 12-től november 2-ig.

21 keserves napot töltöttünk a Laszki-Murowanei állásba, a 4-ik üteg jobbra mögöttünk Laszki-Dolniban állott körülbelül 300 lépésre tőlünk. Az összes tűzéréség közül mi állottunk legelől, 400 lépéssel a saját gyalogságunk első vonala mögött. A legnehezebb napjaink közül való volt ez a 21 nap. Gyalogsági és tűzéréségi tűz alatt állottunk szüntelen. –

Az üteg jól-rosszúl beépítette magát, kezdetleges fedezékekben helyezkedett el a legénység, mi tisztak az üteg melletti kis parasztházban ütöttünk fel egy tömeglakást. Az első napokban sűrűn tüzeltünk, de azután a nagy lőszerhiány miatt naponta legfeljebb 10–12 lövést szabad volt leadnunk. Ittlétünk alatt rettenetes órákat éltünk meg. Csakhamar reánk tált az orosz tűzéréség, és innen kezdve naponta, programszerűen lőtt minket, eleinte kisebb kaliberű ágyúkkal, majd hatalmas 18 centiméteres gránátokkal. A folyton csapkodó gyalogsági golyók is sok bajt okoztak és az itt eltöltött 3 hét alatt sok derék emberünket veszítettük el. –

12-én Etringert találta könnyen egy schrapnell golyó. 13-án egy gránáttól 7 emberünk sebesült meg, az egyik igen súlyosan. 14-én egy, az ütegbe jött schrapnelltól megsebesült Szekeres kanonier a karján, Wagner kanonier a térdén és én az alsó láb-száramon. A sebem egész jelentéktelen hús seb, bekötözés után már vígan jártam vele, bár még erősen sajgott. Ugyanaz nap egy délutáni orosz támadást vertünk vissza, amikor is a sűrű golyóhullásban Nébenfur zugsführer⁵ és Bugyik tizedes súlyosan sebesültek gyalogsági golyótól. 15-én ugyan-e sors érte egyik geschütz führeremet,⁶ akit ball vállán ért a lövés, csonttörést okozva, a bordáján akadt fenn. –

Ezen a napon halt egy lövéstől a 4-ik ütegnél Groschl tüzemester és még 2 ember. 17-én Duca kanonier haslövést szenvedett, a 4-ik ütegnél pedig Pongrácz zászlóst találta el a lábán egy schrapnell golyó. –

19-én Pfeil kanonier a fején kapott könnyebb sebet.

20-án Halbrohr kanonier egy Zündertől¹⁷ kartörést szenvedett, estefele Hummel kanonier fejlövéstől meghalt.

21-én egy schrapnellről Szeltuner tizedes haslövést szenvedett és rövid idő múlva meg is halt, meghatározható volt, amint szegény ember még a halálos sebesülésével is arra gondolt legelőször, hogy a nála lévő irányzó műszereket helyezze biztonságba. –

26-án ütegünkéből Róth tizedes telefonistát, amint a megfigyelő helyre igyekezett, agyon lötték, a 4-ik ütegnél pedig egy lövésnek 4 halott áldozata lett.

29-én Toldy Jóska hagyott itt betegen bennünket sárgasággal.

30-án Radics hajtótűzér könnyű fejsebet kapott ugyanakkor Etringer lovát Lillit is halálosan találta a golyó. –

A szomorú statisztika mutatja, hogy micsoda nehéz napokat állottunk ki az első napokban, az oroszok naponta támadtak, de a derék gyalogságunk és a jól működő tűzéréség mindig sikerrel verte vissza a támadásokat. Később, amikor tétlenségre voltunk kárhóztatva, hozzá fogtunk egy nagy lakóház építéséhez, a faluból hozott építőanyaggal. Mélyen a hegyoldalba ástuk be a házat, úgy, hogy egész biztos menedéket nyújtott. – Sajnos, nem sokat élvezhetünk, mert már csak tartózkodásunk végén lett készen. Addig, mint említettem, egyetlen parasztszobában laktunk mind, sőt a szakács is ott működött a

szobában. Itt kezdtünk először extra főzetni magunknak, külön tisztí szakácsot nevezve ki e célra. Az esték igen vidámak voltak tömeglakásunkon, amelynek minden padján, asztalán és zúgában aludt valaki. Bár nem volt biztos menedék, mert egyszer egy gránátszilánk, egy este pedig egy maroknyi schrapnell golyó jött be a tetőn át a szobába. –

A nappalok kivétel nélkül rémesek voltak. Úgy lóttek bennünket, hogy naponta hajszálon függött az életünk, egy-két lépésnyire tőlünk vagdostak le a 18 cm-es gránátok, nem egyszer földdel temetve be minket. Igazán Isten csodája mentett meg sokszor minket. –

A lovaink közül több, mint 70 darab esett az ellenséges tüzelés áldozatául a 21 nap alatt. Nem messze az ütegtől, a házak között állottak a lovak, és naponta ritkította a számukat egy-egy telitalálat. Rémes pusztítást vitt végbe közöttük az ellenséges ágyútűz; pld. egy lovat egy schrapnell hűlni derékban ketté szakított. Az oroszoknak sikerült egy napon a falut is felgyújtaniok, de csak 7 ház égett le, a többit megmentették a katonák. Ismét hozattunk mindenfélét Kyrowból, különösen sok liquert és ebből minden este jókedvű poharazásokat rendeztünk. A tisztálkodásunk rettentő kezdetleges volt ez alatt a pár nap alatt, majdnem kivétel nélkül megtetvesedtünk, mert még mosdáshoz is alig jutottunk, nem pedig fürdéshez. Sok jó hír érkezett a németek Belgiumi előnyomulásáról, sőt Páris elestét is hírül hozták egy napon, persze ez később valótlannak bizonyult. Legalább a posta jól közlekedett, sok levelet kaptam, de még többet írtam itt tartózkodásunk ideje alatt. Örökös veszélyben, rossz viszonyok között és mégis jó kedvben múltak a napok, amely jókedvünket csak a szegény bajtársak szerencsétlenség-

ge tudta elrontani. Nov. 1-re, halottak napjára, már egész kis temetőnk volt, amelyben 7 kedves halot-
tunk pihent. Szépen feldíszítve a kis sírkertet, égő
gyertyákkal díszítettük a sírokat ezen az estén és az
egész divízió oda zárandokolt imát mondani kedves,
elesett bajtársainkért. –

Laszki Murowane megtizedelte sorainkat. – Az
ütegünk előtti szakadék falába ásták be magukat a
tartalékul beosztott, öreg népfölkelők. Ők is retten-
tően szenvedtek a folytonos ágyútűztől, egy napon
egy telitalálat egy fedezékükbe vágott és a robbanás
ereje teledobálta az ütegünket széttépett emberi ta-
gokkal. Rémes látványokat éltünk meg naponta.
Sokszor reménykedtünk, hogy sikerül az áttöré-
sünk, három nagy támadást csináltunk ittlétünk
alatt, de sikertelenül, de az orosz részéről kísérelt
minden támadást is sikerült visszavernünk. Egy tá-
madás visszaverése teljesen a divisionk érdeme.
Előttünk a 23-as gyalogezred állott, hozzájuk men-
tünk néha látogatóba és mindig megvizsgálatódva
jöttünk vissza, mert az ő helyzetük a mienknél sok-
kal rosszabb volt és mégis a legjobb kedvvel állták a
folytonos bombázást. Itt előttünk sebesült meg
Marsdulko Béla, mindjárt az első napon. Lábán ta-
lálta egy golyó, miközben ezredesével felderítésen
voltak. –

Riedl Pistával nagyon összebarátkoztunk a nehéz
napok alatt, az ő aranyos kedélye sok nehéz órát
vidította fel. Közös élestárt tartottunk vele és pazar
fedezékébe, amelyben a legpedánsabb rendet tartot-
ta, remekül mulattunk néha. Ugyancsak feljegyzés-
re méltó Weisz kanoniernek viselkedése, aki nagy-
szerű kedélyével az egész üteget felvillanyozta, a
legválságosabb pillanatokban is. A legénység igazán
nagyyszerűen viselkedett, a legnagyobb áldozatkész-

séggel és bátorsággal végezte mindvégig a kötelességét. Az itt töltött idő legnagyobb részét telefonszolgálatban töltöttem, az üteg közepén volt a fedezésen 1,5 ujjnyi kis lyuk, vékony deszkafedéllel, amelyen legfeljebb 15 cm-nyi föld volt s itt húztam ki a mindennapi bombázást, amely a földet is megázta, de minket csodálatosan elkerült. Örökké emlékezetes lesz ez az átszenvedett 21 nap előttem, ennyi életveszélyt egyhamar nem fogok kiállani, mint itt. –

November 2.

Ez a nap is meleg nap volt, majdnem szüntelen lőtték az üteget a 12-es nehéz gránátokkal. Rengett a lábunk alatt a föld és zápor módra hullottak a lövedékek által felhajított rögök reánk. Csodával határos a menekülésünk. Már nagyon is kellemetlenek lehettünk a muszkáknak, mert nagyon ambitionálják a megsemmisítésünket. Este éppen vacsoránál ültünk, amikor parancs jött, hogy induljon az üteg azonnal Polánába és ott várja be a további parancsot.

November 3.

Dacára a nehéz napoknak, sajnálattal hagytuk el szépen kiépült Stellungunkat⁸ és szép kis házunkat is, 11-kor elindulva szép holdvilág mellett, de erős ködben jutottunk el reggel 4-kor Polánára, ahol szabad tábort ütöttünk, mindössze 2 órát aludva a szabad ég alatt. Remek napra ébredtünk és mindjárt hozzáláttunk az üteg rendezéséhez. Délután lóháton Kyrowban tettünk látogatást a traennél Kovalszky főhadnagyot és Hawlik zászlóst lepve meg pazar otthonukba. Persze jó orsoriát is kaptunk, de egyúttal rossz híreket is, állítólag ismét általános

visszavonulás van készülöben a Wolhíniai vereségünk folytán. Visszatérve jó szállást találtunk a faluban. Megérkezett Krausz úr is a bevásárló kano nier, mindenféle jóval, többek között egy gramofonnal, persze volt nagy muzsikálás egész este. Ma kaptam az első csomagot hazulról, meleg ruhákkal és Dienes Ervintől vettem egy pár csizmát, ilyenképen kellően felkészülve a közelgő télre.

November 4.

Ma még két csomag jött meg hazulról, együtt van az egész téli felszerelésem és koszt is jött bőven a sok, sovány napra egyszerre beköszöntött a bőség. Dél felé állást recognoscieroztunk⁹ a falu közelében, ahol mint utóvéd üteg fedezzük majd a hadosztály visszavonulását. 6 órakor ki is vontattuk az ágyúinkat egy bájos helyre, kis erdőcske szélén állítottuk fel az üteget. Pazar holdvilágos éjjelen meséset aludtunk a szabadban.

November 5.

Reggel az üteget sebtiben beásva, 8 óra felé kezdünk el tüzelni a lassan előnyomuló oroszokra, azt az országutat lőttük, ahol tegnapelőtt még mi masírozunk visszafelé. D.u. 5 óráig tartott a tüzelés, a sötétség beálltával mi is összeszedelőzködtünk, és az egész divízió Kyrowon át Kročienkóba masírozott, ahol éjjeli szállást vettünk. Mi egy derék suszter házában aludtunk a sok kaptafa között egynéhány órát.

November 6.

Hajnalban állást vettünk a falu mellett és délig várunk készenlétben, minthogy az ellenség egész óvatosan nyomul csak utánunk. Nem akadt dolgunk és

I óra felé tovább indultunk Usinowa községbe, ahova 3 órakor érkeztünk meg. Itt rossz hír fogadott, a megtépett és agyonijedt tiszti szakácsunk várt ott ránk jelentve, hogy Polánában eltörött a tiszti menage kocsis és megreperálták, kozákok ütöttek rajtuk és mindent elvéve, a kocsit el is fogták, ő is csak az egyik lovon tudott nagy nehezen elmenekülni. –

Nagy kár érte a Menaginkat, mert az összes felszerelésünk és azonkívül a tegnapelőtt érkezett nagy készlet sonka, szalámi, vaj, kakes, tea, likőrök, stb. 800 k[orona] értékben, mind ott veszett. A szerencsés kozákok bizonyára jól élnek máma. Hallottuk, hogy általános visszavonulás van már a magyar hátagig, nemsokára ismét odahaza leszünk, csak azután az oroszok utánunk ne jöjjenek oda is.

November 7.

Reggel 6-kor folytattuk a marsot, visszafelé Liszkoig mentünk egyfolytában, ahol 2 órai pihenő volt, ahol a sopánkodó zsidóktól beszereztünk valamelyes élelmiszert a Menage részére és magunk is jólaktunk a kitűnő, fehér cipőkből, amelyeket valamennyi Galíciai városban kapni, igaz, hogy méreg drágán. A Menage felszerelést a múltakon okulva, a lőszeres kocsikban elosztva csomagoltuk el. –

Délután ott hagytuk a kétségbeesett Liszkói lengyel zsidókat és könnyű menetelés után, sötét este megérkeztünk Zagorčeba, ahol már óriási tömeg trane és tűzértség volt együtt és serényen folyt a be-waggonierozás. –

Az országutat menekülők száza lepi el, mi is hoztunk magunkkal egy fess és csinos lengyel úri leányt, aki a társalkodó nőjével és a foxijával gyalog indult Zagorčera, hogy Bécsbe utazhasson. Felültetük az egyik ágyúra, ahol azután Horváth Miska ez-

redorvos kurizált neki veszettül és Zagorčeba fel is rakta a vonatra. Igen jó szállást kaptunk a plébánián és reggel 7-ig pazarul aludtunk.

November 8.

Indulásunk reggel 9 órára volt tervezve, az utánunk nyomuló oroszok azonban megghiúsították ezt. Már készenlétben állt az ütegünk és a nagyszámú traen, amely az éjszakát teljes biztonság érzetében töltötte itt a városban, lassan menetelt hátrafelé. Egyszerre gyanús pukkanás és sivítás szelte át a levegőt és a nagy tömegben álló traen és tűzérség felett elpukkant egy schrapnell. Irtózatosságot támadt az összezsúfoltan álló traenszekerek között. A tűzhöz nem szokott traen kocsisok fejvesztetten menekültek kocsijaikkal, miközben az országúton szekér, ló, ember összegabajodott és se előre, se hátra. Közben a sneidig¹⁰ kozák üteg a szemben álló hegyről a legszemérmertlenebbül, nyílt állásból lőtte a tömeget. Egy hegyi üteg azonnal állásba sietett ellenük, ezeket azonban még a felvonulásuk alatt elfogták a muszka lövedékek és sok sebesülten, sőt halottal fízették meg vigyázatlanságukat. A mi ütegünkől Wedom vonult fel 2 ágyúval és csakhamar eredményesen tűz alá vette az orosz üteget. Néhány tábori ágyú is segített neki, ezalatt pedig a huszárok kardlappal csináltak rendet a megrémült szekeresek között. Helyre állván a menetelő rend, az út baloldalán nyargalva menekült a sok szekér, mégpedig a legnagyobb rendben, mert a kivont kardos huszárok nem sokat teketóriáztak a rendbontóval, hanem azonnal odasóztak a nyaka közé a karddal. Csakhamar elhallgattattuk az orosz üteget és így véget ért a nagy meglepetés okozta zavar, mi azonban nem mentünk tovább, hanem mint hátvédüteg ottmarad-

tunk fedezni a visszavonulást. Estefelé szállás után néztem. Könnyű dolgunk volt, mert az egész város kongott az ürességtől. A lakosság mindenét ott hagyva, rémülten menekült el az első ágyúszóra. Egy kereskedő házába vettük be magunkat s a gazda nélkül maradt vegyeskereskedésben megtaláltunk mindent, amire menagenknak a Polánai veszteség után szüksége volt. Főzőedényt, servicét, poharakat, evőeszközt, minden finomat újonnan összeszedtünk a boltban és egy nagy ládába csomagolva, felkötöttük az egyik lőszeres kocsira. Helyszűke miatt, annyi sok jó holmit kellett otthagynunk, hogy a tisztí legények nem győztek eleget sopánkodni. – Késő éjjelig csomagoltunk, majd ledőlünk a rögtönzött szalmaágyakra.

November 9.

Az alvásból igen kevés részünk jutott, mert már hajnalban állásba mentünk a város mögött, hogy fedezzük a gyalogságunk visszavonulását. Kies vidéken, egy alagút bejáratánál, a vasúti őrház mellett állottunk fel. Az eső halkán szitált. Mi bevettük magunkat az őrházba, ahol az őrtől egy jókora malacot vásároltunk és ott helyben leölve és megpörkölve, ebédre nagyszerű cigánypecsenyét rögtönöztünk. Közben tüzeltünk is a rohamosan előre nyomuló ellenségre. Estefele kritikussá kezdett válni a helyzet. A puskaropogás már a hátunk mögött is hangzott, sőt egy küldönc határozottan azt a hírt hozta, hogy be vagyunk kerítve. Nagyon el voltunk szontyolodva, amikor parancs jött, hogy a még egyetlen, szabad úton sebesen vonuljunk vissza. Egy-két perc alatt készen volt az üteg az indulásra és sebes trappban, már égő hidakon keresztül, mint a legutolsó tűzérüteg szerencsésen, baj nélkül jutottunk el Bereznicára.

November 10.

Még mindig hátvédnek lévén beosztva, hajnalban ismét állásba indultunk, miközben a magukat jól ki-aludt, többi ütegek kényelmesen folytatták a visszavonulást. Az útunk a hegyek közé vitt, remek vidéken mentünk, de roppant nagy nehézséggel kellett megküzdenünk a meredek és járatlan utak miatt.

Végre egy magas fennsíkon vettünk állást a legremekebb kilátás köröskörül. A keleti Kárpátok pazar hegyóriásai és remek fenyvesei tették teljessé a panorámát. Felérve megkezdjük a fedezék építését, mert az a hír, hogy tovább maradunk itt. Estére kelve már elég mély lyukak védtek minket a süvítő kárpáti szél elől. Puha fenyőgalyágyon nagyszerűen aludtuk át az éjszakát. A 4-ik üteg visszament Magyarországra retablierozni.¹¹

November 11.

Egész nap állásban voltunk és a fedezékek tökéletesítésén fáradoztunk, kis kályhákat építve; amelyekben csakhamar vidám tűz ropogott. Alkonyatkor mindent ott kellett hagynunk, amin két napig olyan szorgalmasan dolgoztunk és a hegyről lemasírozva, a völgyben egy erdészlak szénával teli padlásán töltöttük az éjjelt.

November 12.

Reggel, minthogy a felváltásunkra rendelt csapatok még nem érkeztek meg, ismét állást vettünk a hegy lábánál és egy-két lövést le is adtunk. –

10 órakor parancs jött a visszavonulásra és mi gyönyörű időben és gyönyörű úton megkezdjük a marsot a Mezőlaborczi hágón át Magyarországra. Erőltetett menetben tettük meg az utat a meredek szerpentin felé és szürkületkor Droga falunál

elértük a magyar határt, ahonnan már kitűnő és könnyű úton ereszkedtünk le Vidrányba, mai útunk végcéljára. Hamarosan nyílt táborot ütöttünk. Itt értük a 4-es ütegünket is, akik már remekül berendezve, nagy kényelemben éltek 2 napja Skoda ágyúgyáros vadászkastélyában. Itt jutott nekünk is egy szoba.

November 13.

Vidrányban töltöttük élvezve a rég nélkülözött nyugalmat.

November 14.

7 óra után remek időben keltünk útra, az egész divisio. Mezőlaborczon, Hegyescsabán és Ökröskén keresztül Izbugyaradványba vitt az utunk, ahol a 4-ik üteg azonnal vonatba szállt és este 8-kor el is indult. Miránk éjjel került a sor s addig remek kis lumpolást rendeztünk egy közeli kocsmában, különösen Eichler kapitány.

November 15-től 18-ig.

3 napon át útaztunk Sárospatak, Fülek, Garamberzencze, Körmöczbánya, Kassa, Oderbergen át, fel Németországba. Sárospatakon feladott sürgönyömet Pepikéék idejében megkapták és Garamberzenczén megvolt a boldog viszontlátás Pepikével és Mesterrel. Velünk is jöttek Körmöcbányáig s így egy órát együtt tölthettünk. Óderbergből elindulva porosz Sziléziába futott velünk a vonat Oppeln, Ratibor, Lesnitz, Lansberg és Lezsorvitzen keresztül. Mindennütt ünnepeelve fogadtak a németek s mi mindenben csodáltuk a német rendet és alaposágot.

November 18.

Három napi, kellemes útazás után d.u. Krenzburgba érkeztünk, ahol véget is ért az útazásunk. D.u. 6 órakor vonultunk be a kedves, csinos és főként tiszta német városkába, ahol a lovassági kaszárnyában kaptunk helyet az ütegeknek. A lakosság roppant kedvesen fogadott minket, teával és vajás kenyérrel vendégtelt meg. Mi tiszteltük egy előkelő szállodában szállottunk meg és a nagyszerű 7 fogásos vacsora után fejedelmileg aludtunk a szép, tiszta ágyakban. –

November 19.

Reggel 7-kor indultunk el Krenzburgból, asztalsíma országúton és vidám menetben értünk Landsbergbe, egy határ városkába. Itt 1/2 órai pihenőnk volt, mely után elindulva, rövidesen átléptük az orosz–lengyelországi határt, amely körülményt, a hihetetlenül rossz utakról is azonnal észrevettük. Rudnikiben pihenő volt, estére kelve pedig Javorznóba értünk, ahol éjjeli szállást vettünk. Mi a papnál kaptunk jó szállást.

November 20.

Reggel indultunk s a tegnapi sár helyett mély homokon vitt az utunk, ahol a legnagyobb nehézségek között haladtunk el Stepaniig, ahol hosszabb pihenőnk volt. Itt találkoztunk az előttünk harcoló 4-ik lovas hadosztály dragonyosaival, akik azt beszélték, hogy tegnap erős harcban kikaptunk. Tovább indulva, remek fenyveseken vitt az utunk, de a homokos út egyaránt nehéz volt szegény lovainknak. Végre 7 órakor este Wiečkire értünk, ahol tüzelő helyen éjjeleztünk. –

November 21.

Ezen a napon is nehéz, homokos úton vonszolta előre magát a divízió, úgylátszik, végtelen ez a homoktenger. Fenyőerdőkön, kis cserjéseken vitt az útunk Kostielne felé, mely a végcélunk lett volna, de útközben a 31. I.D. visszavonuló tűzérőségével találoztunk és nem lévén kellőleg tájékozódva, nem mentünk tovább, hanem óriási tüzeket gyújtva, a szabad ég alatt dideregtük át az éjjelt. –

November 22.

Hajnalban elindulva, rövidesen élénk ágyúhang jelezte, hogy az ellenség közelébe értünk. Készenlétben vártuk a további parancsot és d.u. egy gyönyörű ős fenyőerdőben állást vettünk és szapora tüzeléssel vettünk részt a harcban. A sötétség leszálltával az üteg Strzelce községbe beszállásolt, ahol lovainknak elég jó szállást és főképen sok szénát találtunk és magunk is elég jó szobára tettünk szert.

November 23.

Hajnalban új állást vettünk egy fenyves szélén és meg is kezdtük az üteg beasását. Ezzel a munkával telt el az egész nap. Lövéshez nem is kerültünk. Este régi szállásunkra tértünk vissza Strzelcére, ahova késő éjjel megérkezett az első utánpótlás, 20 ember Rajos és Buda hadnagyok vezetésével. –

November 24.

Rajos Lajos hozzánk, Buda hadnagy pedig a 4-ik üteghez osztatott be. Ismét a régi állásba voltunk d.u. 2-ig, amikor is tovább meneteltünk Wistkára éjjeli szállásra.

November 25.

Reggel az egész Divísió útrakelt és kellemes mars után d.e. 11-kor Suhamilowba értünk, ahol hosszú pihenőnk volt. 1/2 3-kor parancs jött a beszállásosításra. Jó kis szobánkban alaposan befűtve, késő estig ütöttük a kártyát. –

November 26.

1/2 8-kor indultunk tovább. Már mindenütt német csapatokkal találkozva. Dél felé a tűzvonal közelébe értünk s a német II. gárdaezred előttünk harcvoalba fejlődve megkezdte az előrenyomulást, mi is állást vettünk és sűrű tüzeléssel vettünk részt a harcban. 1/2 3-kor délután Bogu-Milowcere mentünk éjjeli szállásra.

November 27.

Innen 7 órakor égő falvakon vitt az utunk előre, ahol a tegnapi harcok nyomai látszottak mindenfelé. Sok orosz halott feküdt szerteszét. Csakhamar állást vettünk, ahol azonban csak rövid ideig időztünk és délben folytattuk az előrenyomulást. Egy fiatal fenyves erdő tisztásán vettünk újabb állást, hamarosan fedezéket készítve magunknak. Itt is csak rövid ideig időztünk és este Pie-Karyba vonultunk be éjjeli szállásra.

November 28. 29.

Reggel a régi állásba tértünk vissza és néhány lövést adtunk csak le. Este Pie-Karyba éjszakázás, 29-én ismét a régi állásban henyélés; mert tüzelésre nem került a dolog. Általában meg vagyunk elégedve az itteni harctérrel, mert tagadhatatlanul jól megy a dolgunk.

November 30.

Estig a régi állásban loptuk a napot, este azonban nem Pie-Karyba, hanem Sulmierzicere tértünk éjjeli szállásra. Ez egy kis lengyel városka, ahol nagy-szerű quártélyt találtunk a város Figarójánál. Felhasználva a jó alkalmat, szépen megnyiratkoztunk és kiborotváltoktunk. –

December 1.

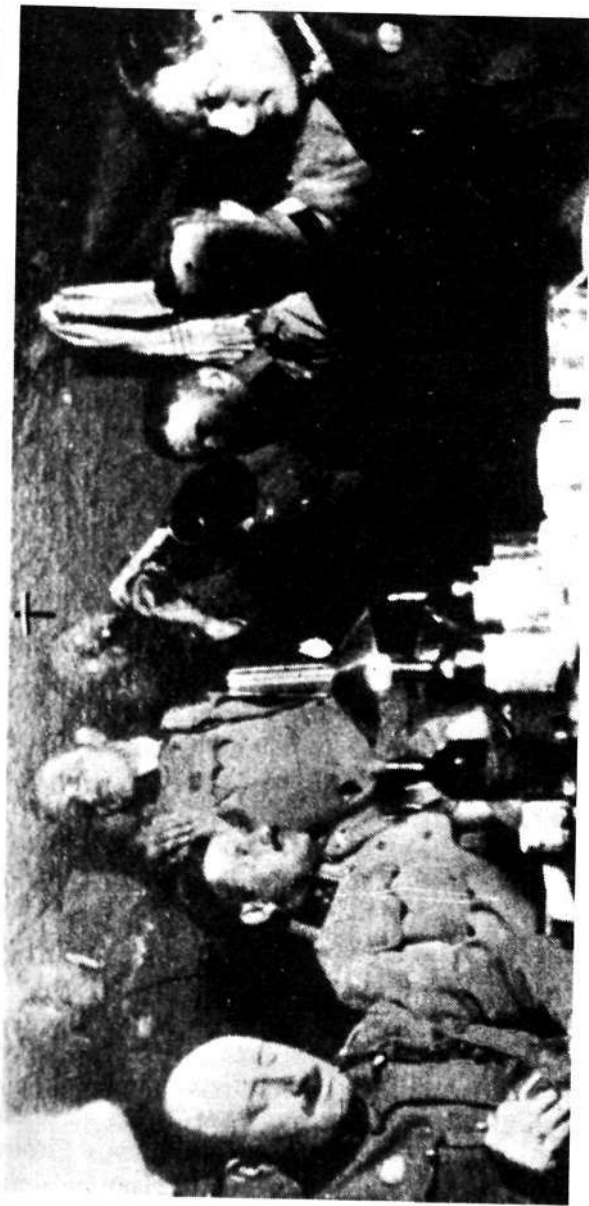
Reggel a régi állásba tértünk vissza, amelyet az elmúlt 4 nap alatt egy egész kis erődde alakítottunk át és beültetett fenyőfákkal teljesen észrevehetetlenné tettünk. D.u. 2 órakor erős dolgunk akadt egy orosz támadás visszaverésénél, segítve a derék 23-asokat, akik úgy elpáholták az oroszokat, hogy azok nagy veszteséggel voltak kénytelenek visszavonulni. Fogoly is került kézre bőven. Estefelé állást változtattunk, majd ismét Sulmierzicere tértünk vissza éjjeli szállásra. –

December 2.

Ma egész nap alig volt dolgunk. Megjöttek az új schwarm¹² kályhák és ezeken süttöttünk krumplit és melegedtünk mellettük. Este a szálláson kihírdették Belgrád elfoglalásának hírét, amit persze óriási lelkesedéssel vettünk tudomásul.

December 3.

Reggelre eltűnt előlünk a muszka, így hát mi is nyomultunk utánuk. 1/2 11-kor vettünk új állást, ahol azonban csak pár órát töltöttünk, és 1/2 3-kor elindultunk tovább előre és Zlobnica mellett új állást vettünk az éjjelt a faluban töltve.

Tisztek lakomája Galiciában

December 4-től 14-ig.

Slobnica melletti állásunkban állottunk, amelyet szépen kiépítettünk magunknak, az ágyúkat és löszerkocsit a földbe süllyesztve, erős mellvértet vermeltünk és jó földött fedezékeket építettünk, ahol a schwarm-kályha melege mellett egész jól éldegeltünk nappal. Este a faluban lévő jó szállásunkra térünk mindég vissza, s így egész kellemes volt a háború. Sajnos, ez az állás ismét veszteséget okozott ütegünknek. 5-én Etringer sebesült meg egyik feldeítő útján, a has bőrét lőtte keresztül egy orosz puska golyó, ha csak kicsit odább megy a lövés, halálosan sebesül. –

8-a óta erősen lőtte az orosz nehéztüzérség a falut is, amely tartalékokkal és a lovainkkal volt tele. A gyalogságunk vesztesége is nagy volt a lövöldözés következtében. Az ütegünkből Nagyboldog asszony napján a legderekkabb tűzmesterünket Mayert és egy Bandi nevű hajtótűzért végzett ki egy gránát. Szegény Mayer kiképző altisztem volt önkéntes koromban, mindnyájan nagyon szerettük ezt a derék, mindig szolgálatkész embert, és a legmélyebb részvétellel hallottuk gyászos végét. A két halotton kívül hárman meg is sebesültek még. –

Az orosz tüzérség számban szaporodva, szorgalmasan tüzelt és 10-e körül már nagyon kereste az ütegünket 60–100 lépésnyire küldözgetve hozzánk a nagy csomagokat. Megfigyelőhelyünk az első rajvonat előtt egy magányosan álló ház padlásán volt. Remek kilátással, de roppant veszedelmes hely, mert a vékony falon, csak úgy fütyültek be a bakagolyók. 11-én egész nap a megfigyelőn ültem, élvezve az ütegünk hatásos munkáját. 14-én a merész megfigyelőhely meghozta a bajt, ugyanis Eichler kapitányunk egy tüdőlövést kapott. Nagy fájdalmi

voltak, de még úgy is a legkedvesebben búcsúzott tőlünk és 15-én reggel Etringer kísérete mellett kocsin Kreitzburgba vitték. Az ütegünk parancsnokságát Werner Alfréd főhadnagy, a volt ezredsegédtiszt vette át, az ő helyébe pedig Kovalszky főhadnagy lépett a traentől.

December 15.

Ma már nem tértünk vissza a régi állásba, mert az éjjel megindultak az oroszok visszafelé. Szlobnica keleti szélén vettünk új, provizórikus állást. 8 órakor nyilvánvaló lett az orosz visszavonulás s így csakhamar mi is megkezdtük az előrenyomulást. Zuslobnicán és Kučovon keresztül Vola-Grzymalinába, ahol kitűnő szállásban pihentük ki a napi marsot.

December 16.

1/2 7-kor hadosztály tartalékként erős menetben követtük a futó ellenséget, amellyel csapataink nem tudták megtalálni az érintkezést, úgy elszaladtak előlünk. Este 7-kor fáradtságos menetelés után Gorzewicában megakadtunk, mert a hatalmas vasúti híd fel volt robbantva. Ez a falu feltűnően szép, sok nagy házzal és különösen inpozáns kéttornyú templommal. Szakadó esőben szállásoltunk be, mi tisztek egy gazdag zsidónál ütve fel tanyánkat.

December 17.

Reggel 7-kor a helyreállított hídon keresztül erőltett marsban igyekeztünk behozni a tegnapi kése delmet. D.u. 4-kor Leg-Krolewskyben egy lengyel bérlő barátságos házában találtunk kitűnő ellátást, a lovaink pedig kitűnő istállót a majorban. –

December 18.

7-kor tovább Leg-Recsinszki mellett, egy erdő szélén véve állást, de alig egy órai ott időzés után máris folytatódott az előrenyomulás. Recsno-Novenki mellett készenlétben állottunk 1/2 3-ig, majd tovább indulva, gázlón keresztül keltünk át a Pilica folyón. Roppant fáradságok között, egész éjjel meneteltünk a korom sötétben, nagy erdőkön keresztül. Szörnyű hideg volt, nagyon keserves az út.

December 19.

Végre reggel 5-kor bevergődtünk Sulborowicébe, ahol holt fáradtan dőltünk le pihenésre az üteg beszállásolás után. Alig helyezkedtünk el azonban a földön vetett, jó szalmaágyon, máris jött a parancs, hogy a Divisio azonnal vonuljon állásba, mert az oroszok ellenállást tanúsítanak. Egy-kettőre menetkészek voltunk újra. Én a Zug-ommal detachirozva¹³ a 4-ik üteggel a szomszéd Klew községben vettem állást az üteg többi része Sulborovicén maradt szálláson. Új állomásunk elég meleg hely volt, mert az ellenség erősen tűz alatt töltötte a falut. Egész napomat a megfigyelőhelyen töltöttem Guzman őrnagy és Kovalszky társaságában, néhány lövést is tettünk portyázó kozákokra, akiket sűrűn láttunk a terepen mozogni, lóról hajtva a libákat és disznókat hosszú lándzsájukkal. Dacára az erős ellenséges tűznek, baj nélkül múlt el a nap. Estére köröskörül vörös volt az ég a mindenfelé felgyújtott falvak rémes világától. Az oroszok a legnagyobb kíméletlenséggel pusztították a falvakat az ő régi módszerük szerint.

December 20.

Ezt a napot is Klewben töltöttem két ágyúmmal szorgalmasan löve a fel-feltűnő célokat. Az orosz tűzéréség sem pihent s a lövegei veszedelmes közelségben csapkodtak az üteg és a megfigyelőhely körül. D.u. 2-kor parancsot kaptam, hogy Zugommal térjek vissza Sulborowicére, ahova csakhamar megérkezve, finom szállásban pihenhattük ki fáradalmainkat. A lakosságnak se hirt, se hamva, szegények mind világgá szaladtak félelmükben, itt hagyva minden vagyonukat.

December 21.

Reggel az egész üteg Turowicére menetelt állásba. Óvatosan bujkáltunk a házak között előre és közvetlen az első gyalogsági vonalunk mögött egy ház udvarán állottunk fel, sebesen látva hozzá fedezékek ásásához, mert úgy zizegett és füttyült körülöttünk a sok gyalogsági golyó, mint nyáron a szúnyogok. Állásunkból jól lehetett látni az orosz vonalakat úgy, hogy lövéseink eredményét magunk is megfigyelhettük.

Körülbelül a falu közepén állhattunk, s a falu utolsó házai már orosz kézen voltak, estefele fel is gyújtottunk két házat az orosz Turowcén, ahová egész nap sűrűn láttuk bemászkalni az oroszokat. Kritikus volt az üteg helyzete, mert alig volt előttünk gyalogság, mert tegnap is, ma is a 23-asok 2 zászlóalját fogták el a túlerőben lévő oroszok, ezért azután a sötétség leszálltával óvatosan elhagytuk az állást és visszatértünk Sulborowicére, a régi szállásra és hosszú idő után, ismét levélíráshoz jutva, a közelgő karácsonyi ünnepekre való jókívánásainkat menesztettük hazafelé. –

December 22.

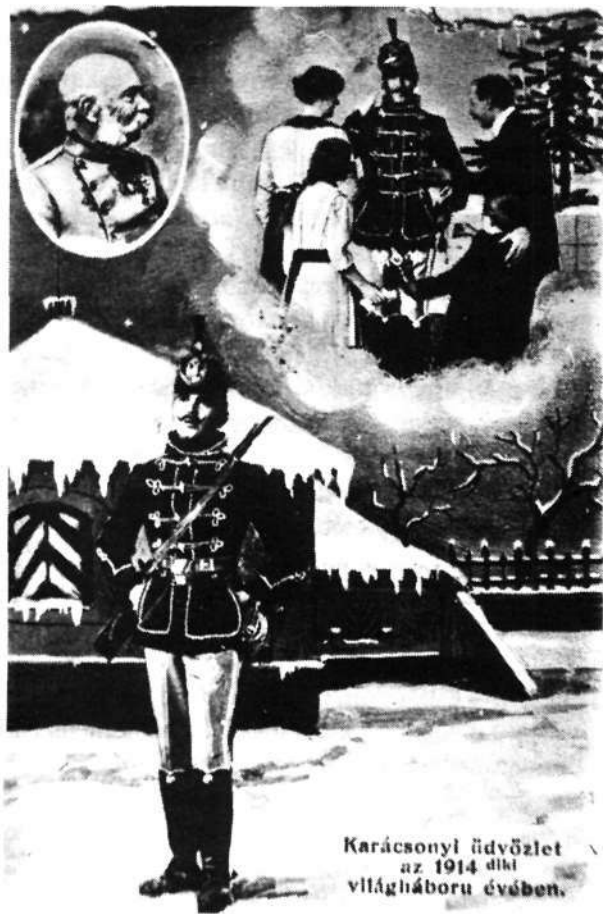
Reggel már készültünk tegnapi állásunkba, amikor híre jött, hogy más hadosztály vált fel bennünket és mi megyünk tovább észak felé a németekhez. A 12-ik hadtestnek adjuk át a helyünket. A felváltásig régi állásunkban, minden fontosabb esemény nélkül töltöttük el a napot. Este visszatérve Sulborowicére, 11 órakor megjött az indulási parancs és nekivágtunk a havas éjszakának. Még szerencse, hogy gyönyörű, holdvilágunk volt az úthoz. Klewben csatkozott hozzánk a 4-ik üteg és az egész divízió el-elakadva, sok nehézség között vonszoltuk tovább magunkat a magas hóban. Egyik ágyúnk a mocsárba süllyedt, de reggelre sikerült kiszabadítani. –

December 23.

Nagy fáradalmak között, reggel 6-kor Dobrowára érkeztünk, ahol huzavona és várakozás után végre 10 óra fele a Czarna folyó mellett egy kies fekvésű házban találtunk szállást, miután a lovainkat is földél alá juttattuk. Itt jól kialudtuk magunkat, majd este felhasználva a kedvező alkalmat, egy kis karácsonyi ünnepséget rendeztünk Werner főhadnagy miniatűr karácsonyfája mellett, minthogy kétes volt, hogy hol töltjük holnap a szent estét. Kitűnő ünnepi vacsora után tértünk nyugovóra. –

December 24.

Karácsony napja. 8 órakor indultunk tovább a 8 km-nyire levő Novo-Blogiébe. Remek úton, szép fenyveseken vitt az utunk, ahol szép karácsonyfákat vágva magunknak, 1/2 12-kor megérkeztünk szálláshelyünkre. Remek téli idő pompázott. Egy-kettőre megvolt a beszállásolás és a faluban sok német telepes lakik. Mi tiszték is egy ilyen derék német háznál kaptunk kitűnő, tiszta szállást. –

Karácsonyi üdvözet
az 1914. évi
világháború évében.

Üdvözlőlap 1914 karácsonyán

D.u. az esti ünnepséget készítettük elő, először is magunkat hozva rendbe, majd a legénység fáját és egynehány ajándékot mindenkinek előkészítve. A szeretet adományok még nem érkeztek meg, s így csak azt adhattuk a fiúknak, amit mi, tiszték összevásároltunk a számukra. Magunk számára egy bájos kis karácsonyfát díszítettünk. Werner főhadnagynak küldött sok dísszel. Rajos papa az ünnepi lakoma készítésén fáradozott, hófehér abrosszal szépen terített asztalra rakva ki a mai napra dugdosott, sokféle jót. D.u. 4-kor volt a legénység fa gyújtása. Lelkes beszéd után kiosztottuk a meghatott embereknek a mi ajándékainkat, szivart, cigarettát, csokoládét, stb. Guzmann, Werner és Etringer beszéltek az emberekhez, akik azután szállásukra tértek vissza ünnepelni, ahol jó tejes kávé, majd bőven rumos tea volt készen a számukra.

Etringer délután jött meg sok mindent hozva a legénységnek, amit még szét is oszthattunk. Jó hírt hozott, azt, hogy Eichler kapitány már jobban érzi magát. Este 6-kor volt a mi ünnepélyünk. Meggyújtottuk a ragyogó kis karácsonyfát és az ünnepélyes csendben felhangzott a gramofonunkról Schubert gyönyörű „Ave Maria”-ja. Meghatottan állottuk körül a fát, mi tiszték, a legénység és a német család. Haza szálltak a gondolatok az első harctéri karácsony estén és csendesen potyogtak a könnyeink. Sokáig gyönyörködtünk a karácsonyfánkban, eszünkbe jutva valamennyi, kedves karácsony este. Végre a Menage-mester türelmetlen biztatására asztalhoz ültünk, hogy elfogyasszuk az alábbi menüt:

Tyúk leves	Rák	Punch
Rántott	Sült csirke	Édes
sertés szelet	Szilva kompót	sütemények
Mákos tészta		Jardinettó

Italok:	asztali bor	Szomorodni
Madeira	Chartreus	Cognac

Annyit faltunk, hogy alig tudtunk mozogni. –

Majd átmentünk a Bk 4-hez boldog ünneplést kívánni és ugyanezt tettük őrnagyunknál is, mindkét helyen alaposan bepakkolva süteményekből és likőrökből. Ezután a legjobb hangulatban udvaroltunk a ház fiatal leányainak, míg végre 1/2 2-kor ágyba döntött minket az álmoság.

1914. december 25.

Reggel 1/2 6-kor alig 2 órai alvás után hagytuk el első harctéri karácsonyunk színhelyét, érzékenyen búcsúzva el a barátságos háziaktól. Utunk óriási erdőségeken vezetett keresztül, majd bejutottunk az orosz cár bekerített vadaskertjébe, ahol készenlétbe helyezkedtünk, de nem akadt dolgunk, mert gyalogságunk akadály nélkül jutott előre. A remek szálfaterdőben egy megriadt szarvasbika vágatott el az üteg előtt, de mielőtt még meglepetésünkből felocsúdva, vadászhattunk volna rá, már el is tűnt előlünk.

Délben indultunk tovább egy leégett falun keresztül, ahol ismét a háború legborzalmasabb képei szomorítottak el bennünket. A falu mögött Zajáčownál vettünk állást egy szép erdő tisztásán. Nem messze előttünk, egy major volt, amely estére kelve szállásunkul is szolgált és lovaink is nagyszerű helyhez jutottak a majoristállóban. Szállásunkat a csicskások napközben szépen kitakarították és estére a kitérő cserépkályhában nagyszerű tűz lobogott és mi ismét a legjobban éreztük magunkat. Este érkezett meg Kreutzburgból Hedrich káplár, akit néhány nappal azelőtt bevásárolni küldöttünk és rengeteg ennivalót és legénységi ajándékot hozott magával.

Mindjárt neki is láttunk a felosztásnak és Etringer ügyes kézzel rendezte a halom kincseket, melyeket az egyes Geschütz főhrerek cipeltek nagy boldogan az embereiknek. –

December 26.

A régi állásunkban lövöldöztünk a muszkákra és közben nagy szakértelemmel építettünk egy remek tiszti fedezéket, amelyikbe asztal, székek, sőt egy kiténő pamlag is jutott bútorzatul. Gyalogságunk ma némi előnyomulást tett, de az oroszoknak roppant erős állásai vannak velünk szemben úgy, hogy valószínű a hosszabb ittartózkodásunk. Szerbiai rossz hírek lehagoltak bennünket, de este a pazar szálláson az új fürdőkádban vett meleg fürdő, majd utána egy pezsgős vacsora, megbékéltetett minket az élettel.

December 27.

Csúnya, ködös napra ébredtünk, emiatt egész nap hallgattak is az ágyúink és az üteg kiépítésén fáradozott a legénység, mert az a hír, hogy sokáig leszünk itt. Estefele megeredt az eső, de mi jó szállásunkon, vidám gramofon muzsika mellett nem sokat törődünk a rossz idővel.

December 28.

Sűrű köd van még mindig, mi a jól fűtött, tágas tiszti fedezékben kedélyesen töltöttük időnket és délután bosszankodva hallottuk, hogy az ellenség visszavonult, s így holnap nekünk is mennünk kell a nyomában. –

December 29.

1/2 7-kor el is hagytuk a kedves Zajáčowot és szakadó esőben, roppant nehéz úton kínlódtunk előre, észak felé. Utunk egy remek, gyönyörűen kezelt fenyőerdőn vezetett keresztül és ugyanez erdő szélén Bratkov község közelében állást is vettünk és a tüzelést is megkezdtuk. Közben szakadt az eső és mi a tűzszünetekben bőrig ázva serénykedtünk azon, hogy valamilyen fedelet hozzunk össze magunknak. A gyalogsági lövedék vígan füttyürészett ágyúink között és Greska nevű tüzérünket el is találta egy a bal kezén. Nagyon boldog volt a fiú, hogy mehet haza Budapestre. A sötétség beálltával a lovainkat Bratkovba vittük és mi tisztok egy kényelmetlen, kicsiny szállásba meghúzódva töltöttük az éjjelt. – A 4-es ütegben ma egy haláleset volt.

December 30.

Hála Istennek, már nem esik és így vígan folyik az üteg beépítésének munkája, megkezdtünk egy nagyarányú tiszti fedezéket is amely valóságos földalatti terem lesz. Faanyag van elég a cári erdőben. Ma éjjel ügyeletes tiszt voltam.

December 31.

Szilveszter. Ma volt a tiszti fedezék bokréta ünnepélye, sőt be is fejeződött az építése. 6 m. hosszú és 3 m. széles lett a fedezék és két kályha ontotta benne a meleget.

D.u. 2 órakor váratlanul magas vendégünk érkezett. Generel der Artillerie von Galwitz, a német 2-ik hadsereg parancsnoka.

Este két ágyú kivételével szállásunkra tértünk vissza, mi a sűrűn repkedő gyalogsági golyók között, nem volt kellemes séta. Otthon vidám Szil-

veszter estét ültünk finom nyúl volt a vacsora, melyet doktorunk lőtt a délután. –

Kedélyes rulettezés közben telt az idő 11-ig, amikor is mindnyájan kimentünk az állásba és pont 12-kor egy Salveval¹⁴ és pezsgővel köszöntöttük az új évet. –

1915.

Január 1.

Itt találsz hát minket mégis a harctéren, új esztendő, pedig az elindulásnál nem volt talán közöttünk senki sem, aki el hitte volna, hogy a karácsonyt is és az új évet is itt fogjuk tölteni. Mostmár kevésbé optimisták lettünk és nem egy sóhajtás hangzott el a fiúk ajkáról, hogy vajon még hány új esztendőt élünk meg és hányan? Gyönyörű szép, téli napot hozott az új év, hideg volt erősen s így igazán kiélveztük a jó új fedezékünket, amelyben egész nap, piros izzóan duruzsolt a két Schwarn kályha, mely szerintünk a harcászat legkitűnőbb találmánya volt. Ezt vallotta a legénység is és egy-egy ágyú legénysége szorosán ülte körül a jó meleg eme forrását.

Ma egész nap csend volt, az ágyúk hangtalanul pihentek és így volt alkalma a fiúknak arra, hogy lakásaik tökéletesítésén dolgozzanak. A délután csendjét egy új parancs izgalma verte fel, mely szerint Bratkow helyett a mögöttünk fekvő Uniwell község jelöltetett ki az üteg téli szállásául. Hamarosan útnak is indult a szálláscsináló társaság és 4 óra után az üteg 4 ágyúja és 1 1/2 órai marsok után mi is megérkeztünk új szállásunkra, ahol megkezdődött az elhelyezkedés a részünkre kijelölt házakban. Uniwellben van a tüzérdandár parancsnokság is, így hát jó helynek ígérkezik a biztonság szempontjából. Tiszti szállásunk igen kicsi és egyenlőre rideg hely,

de majd barátságossá varázsolják a legények. Ismét utolért minket 450 csomag szeretet adomány, amiket sebtiben ki is osztottunk a legénység között. Az adakozók ezúttal a német asszonyok voltak.

Január 2.

Meglehetősen kényelmetlenül töltött éjszaka után 1/2 7-kor indultunk vissza a régi állásba, ahol ma némaságunkat is megtörte egy pár ritkán leadott lövés, amely szinte bántóan hangzott a nagy csendességben, ami a harctéren uralkodott, mert a téli berendezkedéssel volt elfoglalva magyar és orosz egyaránt és a szorgos munka között mintha megszűnt volna minden ellenséges érzés. Kutya hideg volt egész nap és így 4 óra felé örömmel poroszkáltunk vissza a falubeli szállásunkra, ahol parancsunkra jó meleg fürdő várt az új kádban.

Január 3-tól 13-ig.

Az Uniwelli tömeglakásunk kezd kedves és meghitté lenni. A kevés rendelkezésre álló helyen az ügyes tiszti legények mesés praktikussággal rendezkedtek el a szoba cca 4×5 m. nagy. Benn van a tűzhely is, mely a szoba egy tekintélyes részét foglalja el, van azonban egy rozoga ágy, amelyben a kapitányunk tanyázik. Ennek tövében húzódik meg Rajos főhadnagy táborigénye, az ágy mellett, végig a földön nekünk van almozva. Eleinte szalmát használtunk de rékaljnak, de azután rájöttünk, hogy ez a legjobb fészke a bolhának és ezért már az első napokban kicseréltettük a szalmát apró fenyő gallyakkal s ugyanakkor a közös nagy földi ágyat, amelyen sorrendben Etringer, Koch, Wedom, Hajduska és Dienes E. aludtunk – bekereteztük gerendákkal, hogy a fenyőmadrác szét ne szóródjék. Nappal nem is fes-

tett rosszul ez a Gorkíji Éjjeli menedékhely, amikor az alvózsákok pedáns rendben összehajtvá, kiigazodva sorakoztak egymás mellett és minden ragyogott a tisztaságtól, azonban annál mulatságosabb volt a reggeli ébredés, amikor a szűk kis helyen – mert a szobában az elmondottakon kívül egy nagy asztal, 2 pad és néhány szék, valamint egy láda konyhafelszerelés is volt –, csak úgy tolakodott a sok negligében lévő álmos alak és a gazdáját kiszolgáló, sok tiszti legény, no meg a tiszti szakács is, aki ugyancsak ott főzte a reggelit a szobában. Hogy még teljesebb legyen a zavar, mindég akadt, aki felhúzta a gramofont is és így egy víg valzer, vagy egy kattozó mars hangjai mellett folyt a reggeli tülekedés, mikor végre ruhába volt mindenki, hamarosan nyeltük le a jó reggelit és rendesen hanyatt-homlok rohanva igyekeztünk a táborhelyre az induláshoz, mert az alvási időt nagyon is kiszámítottuk, viszont elkésni Guzmann őrnagy miatt nem volt tanácsos.

Úgy rendeztük be, hogy egy Zúg és annak tisztjei is egy nap mindég a szálláshelyen maradtak, így hát minden 3-ik nap szabadsága volt a soros legénységnek és tiszteknek. Persze, a legénység ilyenkor saját ápolásán kívül a lovak, illetve ágyúk ápolásával is el volt foglalva és ilyenkor kínoztuk szegényeket, különféle visitekkal, amelyekben a katonai szolgálat kifogyhatatlan. Én hamar végeztem az ilyesmivel, mert magam is élvezni akartam a szabadnapot. Ilyenkor, amidőn reggel elrohant a siserahad, az ember ismét kéjesen elnyúlt az üresen maradt tömegfekvőhelyen, miközben a legények készítették a forró fürdőt. Fürdő után jött a borotválkozás, kölni-víz, púder, parfume, szalonnadrág, parádés blúz, szóval úgy kicsíptük magunkat, mintha a Pesti korróra készülnénk. Ezek a szabad napok voltak a le-

vélírás napjai. Jól betizóraizva, sűrűn készültek az epistolák¹⁵ a délelőtti csendjében. Majd 11 óra felé voltak azok a bizonyos visitek (ló visit, szerszám visit, bakancs visit, bagázi¹⁶ visit, legénységi lakhely visit, ágyú visit, lőszer visit, istálló visit, reservo portio¹⁷ visit, stb. stb.), melyek végeztével jött azután az igazi és mulatságos visit a 4-ik üteg otthon üdülő tisztjeinél, akik szintén keleti kényelemben, kicicomázva élvezték a szünnapot. Ilyenkor volt likőrözés, kártya, gramofon, egészen az ebédig, mely után, mi sem természetesebb, hogy egy pár óracska délutáni álommal készültünk a vacsora utáni heccekre.

13-ig 3-szor esett rám a pihenés napja, ezek közül egyet azzal töltöttünk, hogy doktorunkkal Horváth Miskával vadászatra mentünk a közeli czári vadaskertbe, amelynek kerítését persze már szétszedték a katonák és a vadjait kilőtte a sok passionatus¹⁸ vadász. Jöttünkkor még nagyon sok vad volt benne, szarvas, őz, vaddisznó és rengeteg kövér nyúl. Azonban ezekkel hamar végzett a sok vadász, kik közül legszorgalmasabb a mi doktorunk volt s akiknek jóvoltából mi is felkosztoltunk egy szarvasbikát és számos nyulat. Eleinte vadászott boldog és boldogtalan és vígan fütyürészett az erdőben a küldönc huszárok karabélyából útnak indított golyó, mely egy-egy nemes vadat tévesztett el, azonban a második héten már szigorú vadászati tilalom jött a hadosztálytól és csak alkalmi vadászjeggyel volt szabad puskázni. Mi a doktorral orvvadászni mentünk, azonban sajnos nem volt szerencsénk és még nem is láttunk vadat, azonban az erdei séta gyönyörű volt a zúzmarás faóriások között.

Szolgálati napjaim is jól teltek az ütegekben, ahol kezdett mind jobban állandósulni a csend és így volt

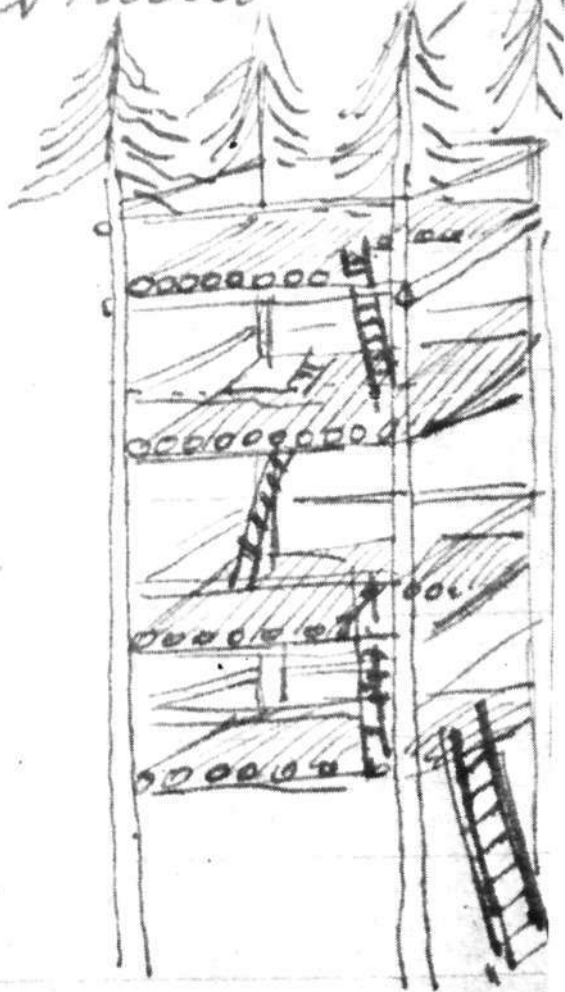
bőven idő olvasásra és kártyára. Nekem különben más feladatom is akadt és elkezdtem egy félig föld-bevált istálló építését 40 ló számára, hol védve legyenek a hótól és hidegtől. A cári erdő büszke fenyőóriásai rakásra dültek a fűrge Fahrkanonierek baltái alatt és a fedél készült is rohamosan, azonban nem került a használatára sor, mert január 14-én új állásba kell mennünk. A téli szállás megmarad Neuwellben, csak a lőállás lesz egy más frontszakaszon. Haragosan fogadtuk az új parancsot, sajnálva a sok hiába való munkát és fáradságot, melyet a lőállás és istállók építésére pazaroltunk. Ugyanígy mérgelődött a 4-ik üteg is, mely közvetlen mellettünk állott és szintén távozni kénytelen a már remekül kiépített állásából és különösen fáj nekik ott hagyni az üteg szélén álló Schäftlein által remekelt Hochstandot,¹⁹ melynek 4-ik emeletéről pazarul lehetett látni a front nagy részét és lövéseink eredményét. A megfigyelő torony az erdő hatalmas szálfái között volt elbújtatva, és cca 20 m. magas volt és remek kilátást nyújtott. Technikai kivitele is bámulattot érdemelt s úgy nem csodálom, hogy sajnálták a 4-esek átadni másoknak.

Délután nagy rombolást vittünk véghez az ütegben, ugyanis szétszedtük a földözékeket és a gerendákat és a faanyagot kocsikon magunkkal vittük, hogy másnap már legyen építőanyagunk az új állásban.

Január 14.

Ma ismét pihenő napom van és így az új állást meg sem láttam, de nem vágyok annyira utána, hogy emiatt a pihenés napját feláldoznám. A rendes szórakozásokkal telt el a nap és én még levélíráshoz sem jutottam, úgy elmúlt az idő. Este azonban ér-

his társad - os

és a szemelt

Koch Rudolf vázlat: figyelőállás

deklórással vártam a hazatérő fiúkat, akik hírül hozták, hogy túrhető helyen vettünk állást és az egész napi munka eredményeképpen már 2 legénységi és egy kezdetleges tisztí fedezék kész. –

A szokásos, finom vacsora után a mindennapi, kedélyes együttléttel futott el az est, a gramfon ide varázsolta a Pesti kávéházak vidám cigányzenéjét és a rég nélkülözött opera műsorát. Kedélyünknek nem árt semmi s az Uniwelli vidám esték emléke feledhetetlen lesz nekem örökre. –

Január 15.

Kíváncsian mentem reggel az új állásba és meg voltam elégedve a környezettel, mely apróbb erdőparcellákkal megszakított füves, lankás térség volt és kinézésre is szép vadregényes. Az üteg egy kis erdő szélén vett állást, körös-körül ligetek és nem messze tőlünk egy nagyobb erdő szélén a 4-ik üteg, előttünk pedig egy lankás réten egy ágyús üteg. –

Serényen láttunk az építkezés folytatásához és a szorgalmas munka nyomán délutánra kelve, már meg volt a túrhető 4 legénységi fedezék és egy az előbbinél is szebb tisztí deckung 2 szobával, melyeknek egyikében a telefonisták központja volt berendezve. Képzeltető, hogy milyen dühösek voltunk, amikor Guzmann őrnagy délután azzal jött az ütegbe, hogy az állást 200 m-el odább kell felvennünk egy másik erdőcske szélén. Próbáltunk vele alkudozni, de nem sok hajlandóságot láttunk benne szándéka megváltoztatására. Este egy Zuggal kint maradtam az állásban, de az újonan épült fedezék dacára Gábor erős tüzelésének, még kissé hideg volt.

Január 17-én

Werner kapitánynak építettem egy házat a megfigyelő helyen. Szorgalmasak voltunk és így estére már készen is volt a kis palota, berendezve minden szükségessel. El is kereszteltük *Werner-luk*-nak és Dienes Ervin elegáns cégtáblát is festett a fenti felírással, mely azután ott díszelgett a bejáró felett. Napközben alkalmam volt megfigyelni az oroszok mozgalmas munkáját is, amint szintén a téli berendezkedésen fáradoztak. A rajvonaluk úgy füstölt, mint egy gyár, úgy látszik, ők is szeretik a meleget. Este ismét szeretet adományt osztogattunk, amelyet a pótüteg önkéntesei küldtek utánunk. –

Vacsorára vendégeink voltak, mégpedig az egyik közülük hölgy, a falu molnárjának közkedvelt leánya, a másik pedig Schramm főhadnagy a dandár segédtiszt. Pazar lakoma után 1/2 2-ig voltunk együtt mesés hangulatban, azonban kevésbé finom tónus mellett, amelyen azonban hölgy vendégünk nem botránkozhatott meg, minthogy egy szót sem tudott magyarul, csak németül és ruthenul. Én nagyon összebarátkoztam vele, amit bizonyít az ide zárt néhány eredeti emléksora, melyekben virágos nyelven érzeleg e kis Natália Olga Gerelle, aki sem szép, sem kívánatos nem volt, csupán csak egyedüli nő cca. 40.000 férfi között, akikkel akkor összefűzött a sorsom. –

Január 18.

Szabad napos voltam s ezt a tegnapi lumpolás kipihenésére használtam fel. 10 óráig aludtam és utána mesés élvezet volt a langyos fürdő. Délelőtt Nata visitelt nálam, majd ismét a sűrűn érkező szeretet adományokat osztottam szét. Ezuttal Eichler kapitányné volt a nemes szívű adakozó.

Január 19.

Egy kis táncunk volt ma az ütegben, ugyanis reánk hibázott egy orosz nehéz üteg és schrapnelljeivel úgy teleköpködte különálló Zugomat, hogy csak úgy gurult mindenfelé a sok Fökkugel.²⁰ –

Baj nem történt, mert tűzszünet lévén, a legénységet elvezényeltem az ütegből és 100 lépés távolságból, egy kis erdő széléről néztük a muszka mérgeledését. –

Ma jött meg soron kívüli hadnagyi kinevezésem, amit egy pár kölcsön kapott ócska csillaggal és kopott vállszinorral mindjárt szemlélhetővé is tettem a ruhámon. Mindenesetre, jól esett ez a kitüntetés, bár sok hasznom nincs belőle, legfeljebb az, hogy jó öreg Gáborom aki eddig kettőnkről gondoskodott Kunz Andival, most az én kizárólagos gondnokom lett, amit azzal a nagyszerű ténnyel kezdett meg, hogy szerzett számomra egy nagy zöld faládát, amelyben pedáns rendbe rakta össze minden holmit és minden nekünk jutó jóból a legjobbat veszekedte ki számomra. Ha gróf lennék, hát nem kívánnék magamnak jobb komornyikot a Gábornál, csendes, diszkrét, szolgálatkész és végtelen hű, azt hiszem ameddig együtt leszünk, jó barátok leszünk mindég. Becsületes neve Sáfár Gábor Abádszalókról /:Szolnok megye:/ 3 gyermek atyja, 40 éves magyar földműves zsellér. –

Január 20.

A nap unalmát ma egy érdekes cél sikeres bombázása kavarta fel egy kissé. D.e. 10 óra fele izgatott kommandók jöttek Werner kapitánytól, mi dolgoztunk is becsülettel az ágyúknál és a gyorsan leadott 10–15 lövésünk után, nagy hurrázással értesített Werner, hogy nagyon meg van elégedve velünk.

Kíváncsi voltam, hogy mi történt és ezért előre mentem a megfigyelőre s ott elmondta a kapitány, hogy 10 óra felé kezdtek kibújni az oroszok a lövészárokból s egy erdő tisztásán szépen sorbaálltak, majd egy nagy társaság tiszt érkezett, az egyik, nyilván magas rangú, nagyban gesztikulálva beszédet tartott, majd elkezdte a legénységet dekorálni. Ekkor jött az első lövésünk, elég közel, majd a második schrapnell közvetlen mellénk, mire a díszszemle úgy széteszlott egy pillanat alatt, mint a füst. Ekkor gránáttal kezdtük dirigálni a lövészárkot, aminek következményeként nemsokára sanitécek vittek hordágyakon sebesülteket, amire beszüntettük a tüzelést, nehogy zavarjuk őket emberbaráti munkájukban. Ebéd után sikerült egy jól irányzott gránattal egy vígan füstölő házat felgyújtani, amelyből fejestetten menekült vagy egy tucat muszka . . .

Január 21.

A csendesen átaludt délelőttre d.u. 2 órakor kellemetlen változatosságot hozott az ütegre zúduló, jónéhány orosz schrapnell. Hamarosan válaszoltunk is az udvariatlan alkalmatlankodásra és rövid feleselésünkre csakhamar el is hallgatott az orosz. –

De a nap izgalma ezzel sem múlt el, mert amint este javában vacsorálunk, a szállásunkon gyanús moraj, majd utána az ügyeletes altiszt ijedt jelentése vetett véget a megkezdett lakomának, ugyanis az egész fronton megszólaltak a puskák és ágyúk és szálltak a világító raketták. Kirohantunk mindnyájan, egy néhány percig gyönyörködve néztük a borzalmasan szép látványt, azonban Guzmann őrnagyunk éles hangja hamarosan munkába szőlített mindnyájunkat. Nyergelt és szerszámozott az egész üteg a csicskások lázasan pakkoltak, mert úgy lát-

szott, nagy támadás indult meg az oroszok részéről. Már épp indulni akart az üteg az állásba, amikor megérkezett a hír, hogy nincs semmi baj, és el is ült a harci zaj, mire nyugodni tér[t] ismét a divízió és mi a félbehagyott vacsoránkat befejezve 1/2 2-ig ütöttük vígan a kártyát.

Január 22–23.

Csendes napok, jelentősebb esemény csak az volt, hogy megérkezett a remek, új pathefonunk,²¹ sok, gyönyörű lemezzel. Opera melódiák, híres áriák hangja töltötte be a kis orosz viskó szegényes szobáját és mi álmodozva odaképzeltük magunkat az opera fényes nézőterére. – Milyen kevés is kell a boldogsághoz.

Január 24.

Egyik legforróbb napja volt a Zugomnak és magamnak is. A csendes délelőtt után 1/2 12-kor el kezdünk löni a Zuggal, de alig szólaltak meg az ágyúink, máris jött az orosz válasz és a schrapnellek kellemetlen közelségben pukkanni, sőt egyik ágyúnk egy hatalmas telitalálatot is kapott és Isteni csoda, hogy senkinek baja nem történt. A schrapnell hüvelye berepült az egyik legénységi fedezékbe és feldöntötte a kályhát, amitől meggyulladt a bent lévő szalma és holmi. A tüzet sikerült elfojtani, azonban a helyzet mind kritikusabb lett, mert a schrapnell tüzet nehéz gránátok váltották fel, rémes közelségben csapkodva az ágyúk körül. Minthogy kapitányunk a tüzelést beszüntette, a fedezékekbe bujtunk a bűgő repeszdarabok és a zuhanó föld előtt, azonban a sűrű gránáttűzben minden pillanatban félhettünk egy telitalálattól, miért is ismét kivontam a legénységet az ütegből és oldalról néztük a gránátok szüntelen rémes csapkodását.

Egy órai ostrom után elhallgatott az orosz és mi visszamentünk az állásba, ahol a legszomorúbb látvány fogadott. Tölcsér tölcser mellett az ágyúk előtt, mellettük és a kis erdő fáit, melynek szélén állottunk, pozdorjává zúzva, tőből kidöntve, szanaszét. Az ágyúkat, fedezékeket vastagon borította a felvert föld, szertesét vasdarabok, schrapnell golyók és hüvelyek, olyan tömegben, hogy egy egész kis dombot hordtak össze belőle a Kanonierek. Nyilvánvaló, hogy felfedezte állásunkat az orosz, ez volt a véleménye Guzmannak is és ezért még este helyet változtattunk és egy szomszéd liget szélén építettük be ágyúinkat ismét, elhagyni kényszerülve a jól megépített fedezékeinket. Forró nap volt, és igazán csodával határos, hogy baj nélkül átéltük.

Január 25–Február 10-ig.

Semmi különös esemény nem zavarta a már megszokottá váló, rendszeres életünket. A szolgálati napokat kellemesen szakították meg a szabadnapok, amikor is Etringerrel egyszer Uljanowban voltunk Gerle hadnagnál látogatóban, majd Twardán a Proviantunkat²² leptük meg. Mindkét helyen óriási traktában volt részünk. Közben új állomásunkat építettük ki, új tiszti fedezékekkel, amire azért is szükség volt, mert az oroszok megismételt lövöldözéseibe közben szétlőtték a régi fedezéket . . .

Január 26.

Ma a védő ügyvédséggel is megpróbálkoztam a haditörvényszék előtt. Egy lopáson ért tűzér közlegény volt a védencem, aki tolvaj hajlama mellett oly könnyelmű is volt, hogy belém helyezte bizalmát szorongatott helyzetében. Twardára lovagoltam a tárgyalásra s azon jobban drukoltam, mint a delik-

vens, mert szörnyű nehéz dolog egy teljesen szokatlan szerepet betölteni s még hozzá németül szóokolni. Jól-rosszul elnyögött védőbeszédem után védencem 2 hónapi szigorú börtönt kapott. Ő szörnyen örült az eredménynek, de én megállapítottam, hogy rossz védőügyvéd lett volna belőlem, mert titokban keveseltem a betyár részére a büntetést.

Az utóbbi napokban szörnyű frontundor és végtelen nagy honvágy lepett meg. Napokon keresztül azon járt az eszem, hogy hogyan is szabadulhatnék el innen. Fantasztikus képzelődéssel festettem magam elé a harcok nagyon várt végét és annyira beleéltem magam az ilyen gondolatokba, hogy voltak perceim, amikor egész határozottan reméltem, hogy a következő óra meghozza a változást és egy hírnök, vagy valaki más jönni fog a hírrel, hogy vége a háborúnak. Majd óriási csüggedés fogott el, hogy nem is láttam a vágyam teljesülését és kezdtem magamon a búskomorság jeleit megállapítani, sőt megvallom, forsieroztam²³ is szótlan magamba vonuláson, hátha sikerül ennek révén haza jutni. Szóval én is megpróbálkoztam a simuláláshoz hasonló valamivel, de nem nagy sikerrel, mert az én áldott kedélyemen nem fogott az erőszakolt mélabú, no meg aztán a többiek sem hitték el nékem a bajomat, inkább gyanakodtak valamiféle gyomorrontásra, vagy effélére. Nem is tartott ez az állapot 10 napnál tovább, mert akkor már nem bírtam megállani, hogy én ne nevessek a többiekkel és ne érdeklődjem egy pár jó tréfa iránt.

Feladtam a mélabú tervét és ismét jó harcos lettem, annál is inkább, mert a front is felélénkült; február 10-én nagy katonabanda hangverseny volt az első gyalogsági vonalban a 86-oknál, amit a bakáink a muszkákkal együtt élveztek.

Február 11-én

Nagy lövöldözésre készültünk, azonban rossz időjárás miatt a multság bizonytalan időre elhalasztódott. /:Mily kedélyes front?:/ Az idő egészen tavasziasra változott, ragyogva süt a nap és ez elfújta a melankólia utolsó foszlányát is a lelkemről.

Február 12.

Nagy újságot hozott nekünk, ma felvált bennünket egy más divisio. D.u. 4-kor ott is hagytuk az állást egy nehéz ütegnek örökségül és mi bemenne a faluba, lázas gyorsasággal csomagoltuk össze a cókókat és 42 napi ittlét után estefelé elbúcsúztunk Unewelltől és átmentünk Twardára éjszakázni.

Február 13.

Reggel 8 órakor csepegő esőben indultunk el Twardáról és nehéz mars után este 6 órakor vonultunk be a front mögött fekvő Pietrokowba, ahol kórházba vittük szegény, megviselt ágyúinkat, vagyis leadtuk valamennyit az ottani javító műhelybe, mi pedig a lovainkkal Twarda-Slavnicére, a város közelében levő faluba vonultunk, ahol jó szállásokat és egy kitűnő tiszt lakást leltünk. 6-unknak 2 nagy szobája volt, – hallatlan kényelem – mindjárt hozzá is látunk, hogy az itt töltendő 4 napunkra kellemesen berendezkedjünk. –

Február 14–16-ig

tartott a Slovnicei pihenő, amit csak a folytonos eső rontott egy kicsit. Rendbe hoztuk magunkat és az üteget, majd Pietrokow gyönyörűségeinek élvezésére tettünk naponta kirándulásokat az elég csinos, de rém piszkos tipikus lengyel-zsidó városkában. Élveztük a jó vendéglőt, cukrászdát, stb. és közben

vártuk a parancsot a továbbiakra. Új transport is érkezett Pestről, hozva nekem egyet s más hazulról. –

Február 17-én

reggel bevonultunk Pietrokow állomásra, ahol vonatba szállt az üteg. Ez csak 11 órakor történt meg és így volt időnk elbúcsúzni a várostól és szépeitől. 2 órakor indult el velünk a vonat és Kattowizig orosz földön szaladva befutottunk német honba. Mesés kényelemben telt az utunk. Éjszaka 11-kor Censtochauban állt meg a vonatunk, de sajnos vacsora nem várt ránk, csupán néhány jószívű vöröskeresztes hölgy jóvoltából jutott számunkra egy-egy csésze forró tea.

Február 18.

Víg utazás után délfelé Oderbergbe futott be velünk a vonat. Ahol első dolgom volt sürgönyözni haza, egy esetleges találkozó érdekében s azután bepakolni egy nagyszerű ebéddel, az előkelő restiben. Az út tovább is kellemes volt. Este Zsolnára értünk, itt Hajduska Marcit küldtük haza, nagy lázzal.

Február 19.

Reggel 8-kor Miskolczra futott be a vonat, én lázas türelmetlenséggel futottam végig a peront, mert táviratom után itt reméltem találkozni enyéimmel. Nagyon fájdalmas volt a csalódás, amikor senkit sem találtam és bizony lógó orral, szomorúan utaztam tovább. Miskolczon megtudtuk, hogy Homonnára visz az utunk, szóval ismét a régi, jólismert vidék, ahol már 3-szor mentünk és jöttünk át a Kárpátokon.

Egymás után jönnek Sárospatak, Sátoraljaújhely és egy jó alvás után reggel 5 órakor Homonna. Itt

úgy vertek fel minket legjobb álmunkból és a 4 napi keleti kényelem után ismét belecsöppentünk a háborúba.

Február 20.

A kivagonírozás után Homonna utcáin rövid rastot tartott az üteg, mialatt mi tiszték jól bereggeliztünk egy zsidó korcsmájában, majd útrakeltünk Kisgerzsénybe, ahol beszállásoltuk az üteget, hogy megvárjuk a Divisio másik részét, meg a további parancsokat. Csunya esős időben érkeztünk meg a kis határmenti faluba, ahol hamarosan finoman elhelyekedtünk a parasztházakban: 2–2 tiszt egy-egy szobában. Az én társam Madarász főhadnagy volt. Tekintettel a szakadó esőre, nagy alvást rendeztünk egész késő délutánig, amikor megérkezett a Divisions Staab²⁴ és este a 4-es üteg is hírül hozva, hogy Fittler Kamill társunkat betegen leadták Miskolczon, ahonnan szüleivel mindjárt haza is utazott Pestre. Jó hírt is kaptunk ma, azt ugyanis, hogy megkezdődnek a 14 napos szabadságok, persze mindjárt nagy számítgatásba fogtunk, kiszámítva, hogy reám márciusban jön a sor.

Február 21.

Ma is Kisgerzsényben vagyunk s az eső szakad vígasztalanul, a legénység pucol minden tisztíthatót, mi tiszték pedig unatkozunk rendületlenül a szobában.

Február 22.

Végre kiderült a nap és Kisgerzsény is egész más arccal mutatkozott be, most láttuk tulajdonképpen, hogy milyen szép helyen is vagyunk. –

Ebéd után a remek napsütésben sétára indultunk

a közeli hegyek közé, ahol minden eshetőségre számítva, csupa erődítés és drótakadály volt a vidék, amelyeket alaposan megtapasztaltunk, majd sapka számra szedtük a hóvirágot és élveztük a remek tavaszi hangulatot. –

Február 23.

Ma reggel Cirókabélára vonult a Divísió, ahol ismét beszállásoltuk magunkat. Lovaink egy elhagyott gőzfűrészes épületében nyertek elhelyezést, elég gyatra módon, mi tisztak azonban elég tiszta szobákat kaptunk s én ismét Madarász Gyurkával laktam egy takaros menyecskénél. –

Este utolért minket a rég nélkülözött pósta, rengeteg levelet és csomagot hozva mindnyájunknak. –

Február 24.

Reggel 9 órakor indultunk Darára, az utunk rettenő rossz volt, úgy, hogy az aránylag rövid úton egész nap tartott a kínos hajkurászás a térdig érő sárban. A község messze, a hegyek között feküdt és az elképzelhető legnyomorultabb kis rutén falu, ahol az emberek szinte állati életet éltek. Csak néhány házból állott a falu és így meglehetősen nehezen tudtunk elhelyezkedni. Útközben Ciróka-Újfalun nagy öröm ért, ugyanis Muttyánszky Ádámmal találkoztam, aki ütegével ott volt beszállásolva. Vagy fél óráig elbeszélgettünk, kölcsönösen örvendve egymásnak.

Február 25.

Dacára a kényelmetlenségnek, melyben Darán a lakás tekintetében részünk volt, mégis jól teltek a napok, a vidék remek volt s az erdős Kárpátok gyönyörű hegyei között szép kirándulásokat rendeztünk.

Február 26-án

egy Zug Etringer vezetésével előre masírozott a frontra, mi pedig ismét remek kirándulással ütöttük el a délelőttöt, délután pedig Ádám látogatását vártam, de hiába. Este nagy kártyacsata volt, mely elől én hamarosan megretiráltam²⁵ és ágyba bújtam. –

Február 27.

Reggel 6-kor indulási parancs érkezett, és mi sietve készülődtünk rongyos kis fészkünk elhagyására. D.e. 9-kor indultunk el 4 ágyúval, hátra hagyva 2 ágyút s a Staffelt²⁶ s az ágyúk elé 10–10 lovat fogtunk, tekintettel a nehéz terepre. Remek tavaszias napon vitt az utunk. –

Ciróka-Ófalun, Nagypolánán, Oroszruszkán át a Jablonki hágónak. Alig értünk el a hágó tetejére, mintha elválták volna a szép tavaszt, és ismét a legszigorúbb tél fogott körül bennünket. Magasan fektűt a hó az úton, amely olyan csúszós volt, hogy ágyúink sokszor abban a veszedelemben forogtak, hogy lezuhannak a meredek völgybe. –

Pazar látvány volt a hegyóriásoktól környezett, hólepte szoros. A hágóról jégsarukkal tudtunk csak leereszkedni és Jablonkin keresztül Lisnára vonultunk, ahol deszkabarakokban találtunk lovainknak szállást, magunk pedig egy lengyel paraszt családnál szálltunk meg. A ház leánya gyönyörű, 16 éves kis lengyelke volt, de rettentően piszkos és bűdös. Tömegszállításunk egész jó volt a körülményekhez képest. Lisnán roppant sok orosz foglyot vittek át, úgy látszik, elől jól megy a dolgunk. A Batt. 4. tovább ment Čisnára.

Február 28.

Lovaink ma kiszorultak a barakokból, ahova train lovak jöttek és a szabad ég alatt, a hóban dideregték, a legénység pedig egy új barak építéséhez látott.

Március 1.

Éjjel 1/2 2-kor, a legjobb álmunkból vert föl a parancs bennünket, hogy az üteg azonnal keljen útra és reggel 1/2 6-kor legyen Jablonkiban. Nagy kapkodás után, éjjel 3 órakor, korom sötétben el is indultunk. Irtózatossá hideg volt s a símára fagyott úton csak a legnagyobb nehézségek között tudtunk előre haladni; mert hol egy ágyú, hol egy lőszerkocsi borult az árokba, ahonnan csak nagy ügyel-bajjal tudtuk ismét az útra vontatni. A Čisnai meredek szerpentinúton is hihetetlen nehézségekkel tudtunk csak feljutni, ahonnan már lefelé vitt az utunk Jablonkiba. Ez a kis falu már tömve volt, mindenféle katonasággal s a 4-ik üteg a falu mellett már tűzállásban volt. Az 1-ső Zug Werner kapitánnyal és Wedommal rögtön elindult előre, hogy állást vegyen, mi pedig elhelyezkedtünk a faluban. Sajnos, azonban a lovaknak nem jutott fedél, s így a csikorogó hidegben rossz takaróik alatt dideregve állottak a szegény párák a szakadó hóban. Mi tiszték egy tágas, de rém piszkos parasztszobát kaptunk, ahol Madarásszal és Reicherttel voltunk csak hárman, mert a kapitány és Wedom kint maradtak az állásban. –

Március 2.

Ma a falu mellett mi is állást vettünk és időnként néhány lövést leadva, a nap többi részét arra fordítottuk, hogy a már meglévő, kezdetleges fedezékeket kiépítsük. Rajos főhadnagy, aki a hátrahagyott

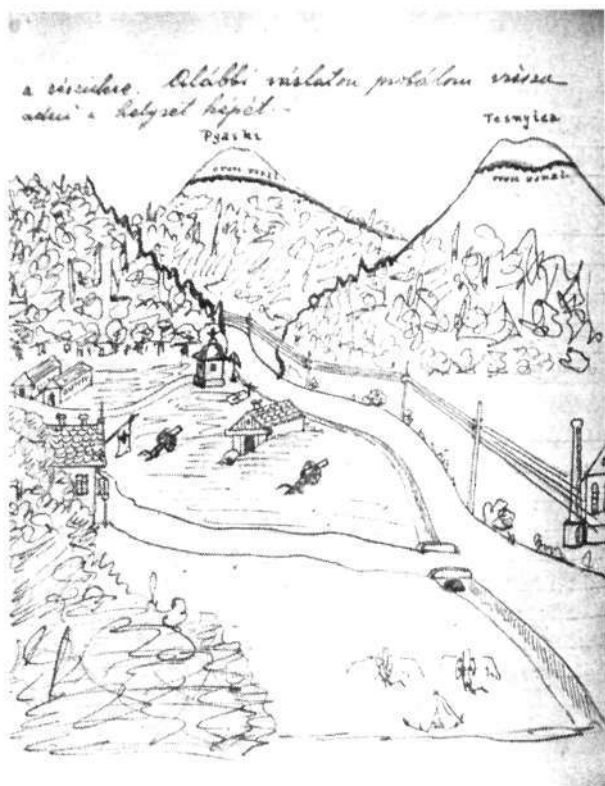
szekerekkel Darán maradt, ma elért és egy pár levelet is hozott magával. Este finom fürdőt csináltatunk magunknak, majd immár 4-esben láttunk a sovány vacsorának. Parancs jött a kapitánytól, hogy 5 h. 30-kor reggel mi is induljunk előre. –

Március 3.

Reggel 1/2 5-kor elmarsoltunk Jablonkiról és 1/2 6-ra elértük a Jablonkii fűrészmalmost, és amellet vettünk egészen nyílt állást, amennyiben az előttünk lévő hegy tetején a Tesnyicán futnak a szabad szemmel is jól látható orosz lövészárkok. Az orosz árkok légvonalban 1800 méterre húzódnak ágyúinktól és így elképzelhető, hogy milyen jó célpont vagyunk mi a részükre . . .

A Piaski hegy már messzebb, 2800 m-re volt, de onnan is tisztán láthattak bennünket az oroszok és mi is őket, úgy hogy jó binoklival²⁷ még az arcvonásaikat is kivehettük és láttuk, amint fegyverükkel céloznak reánk. –

És ezen a helyen kellett állanunk 28 napig, kitéve az orosz fegyvergolyóknak, amelyek szüntelen zümmögtek és füttyültek körülöttünk és Isten csodája, hogy mégis csak egy emberünk sebesült meg csak a gyalogsági golyóktól, amiből látszik, hogy milyen rosszul céloztak a muszkák. Megegett gyakran, hogy az ágyúkat, vagy a lőszeres ládáinkat találták el, sőt egyszer egyik tűzérünk kezében a lövedéket is, amint éppen tölteni akarta az ágyút. Az egyik kano-niert lábán találta a golyó, de a csizmájába dugott kanalán elcsúsztatva, nem sebesítette meg. Az volt a szerencsénk, hogy az oroszok sem lőhettek ránk kényelmesen, mert a mi gyalogsági vonalunk közvetlen az orosz állások alatt, 20–30 lépésnyire attól húzódott és így veszélyes volt a muszkáknak kidugni a

Koch Rudolf vázlata: tereprajz

fejüket, azért hát inkább csak vaktában puffogtak, de így is pár ezer golyó csapott le naponta az ütegünkbe. –

Ez lett volna még a kisebb baj, ennél sokkal rosszabb volt az ágyútűz, mely alatt állottunk, Baligrod irányából kaptuk a 18 cm-es, nehéz gránátokat, melyek a keményre fagyott földben másfél méter mély és 3–4 m. széles tölcseréket ütöttek körös-körül ágyúink mellett. Később Pyatki felől a könnyebb tüzérség ontotta reánk schrapnelljeit és gránátjait. Naponta kijutott nekünk vagy 40–50 lövés. Az első napokban egyszerű sátrakban húzódtunk meg, mert a vizenyős földre leásni nem lehetett. A sátorba állítottuk fel a Schwarm kályhát is és ott dideregtünk mellette naphosszat, a gyalogsági golyók pedig vígan lyuggatták lakásunk falát és egyszer kályhánkat is kilyukasztották. Rettentő nehéz munkánk volt, úgyszólván pihenés nélkül tüzeltünk az orosz állásokra. A napok szörnyű lassan múltak s mi napról-napra éltünk csak, sohasem tudva, hogy másnap élünk-e még? Majdnem mindennap meghozta a maga szomorú újságját: az első az volt, hogy egy ágyúnkat telitalálat érte és tette használhatatlanná. Majd egy telefonos altiszt kapott szívlövést és meghalt. Együtt ültünk a kis kápolnában a telefon mellett s amint kilépett onnan, hogy fát hozzon a tűzre, érte el a végzet. A kápolna mellé temettük el.

Néhány nap múlva 2 tüzérünk egy schrapnelltől lábán sebesült. A következő nap egy emberünket orrán találta el egy gyalogsági golyó. Ezek után már tarthatatlan volt a helyzet, azért március 14-én valamivel hátrább, a völgyben vettünk új állást a kápolnánktól cca. 250 lépésnyire, egy hatalmas erdő szélén. Új állásunkat beásott fákkal maskíroztuk, természetesen éjjel, hogy megtevésszük az ellenség-

get. Új állásunkat is beláthatták az oroszok a Tesnyiczáról, csak a Pijatki felől voltunk takarva. Új helyünkön azon kezdtük, hogy egy jó falvázat építettünk magunknak és a legénység is túrhető fedezékeket tákolt össze fából. Azonban itt sem lehetett beásni a földbe, csak úgy a föld színén építkezünk, hacsak az időjárás és nem a lövedékek ellen. –

4 napig nyugtunk volt teljesen, de az ötödiken ránk talált ismét az orosz tüzérség és kezdődött a régi nóta, naponta 30–40 lövés az üteg közepébe. Másnap az ágyúk elé vastag fatörzsekből mellvértet emelt a legénység, hogy legalább munka közben legyen némileg védve. –

Március 17-én

este a 86-osok kötözőhelyére vonultunk, ahova Marschallkó Béla állított be, gyönyörű, új adjustierungban.²⁸ Pestről jött, ahol sebesülés után kissé üdült. Elbeszélgettünk a Pestiekről, majd a sötétség beálltával elindult szegény az állásba, ki a havas, fagyos éjszakába. Igazán szívből sajnáltam szegény Bélát. Másnap, 18-án Werner kapitányunk ment haza betegen s helyette Madarász főhadnagy vette át az üteget. Gruppenkommandantunk Mandits őrnagy lett. E napon rosszul kezdtem érezni magam, ezért bementem Jablonkira, ahol az orvos lázt és erős hülést állapított meg és szobafogságra ítelt, amit én boldog örömmel fogadtam, mert a piszkos és bűdös kis lengyel szoba is kellemesebb volt, mint a tűzállásunk veszedelmei. 2 napi kúra után ismét frontba álltam és élveztük a szép naposra változott időt.

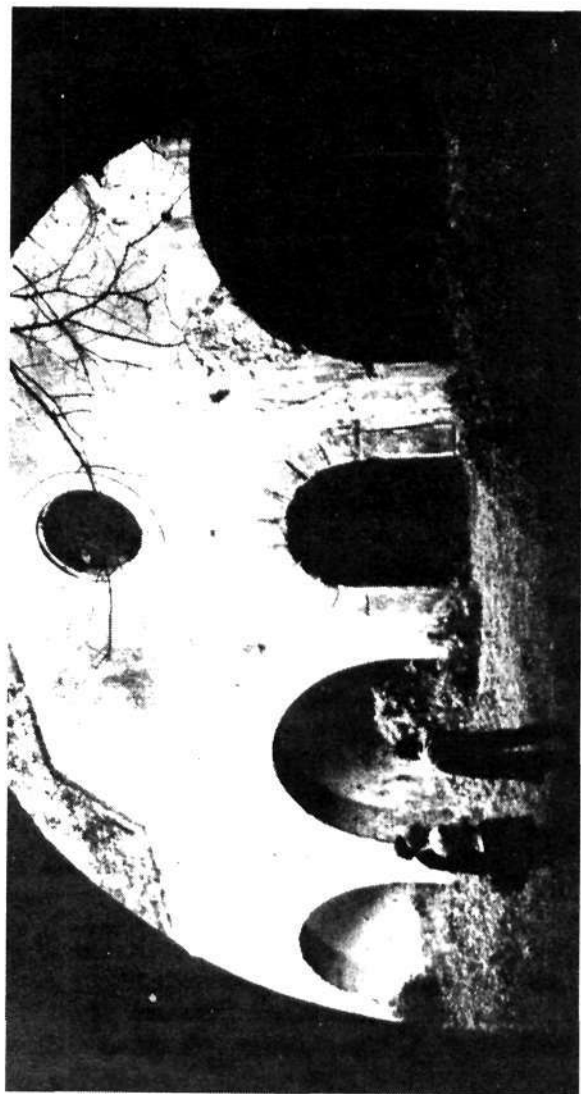
Március 29-én

is éppen sütkéreztem a napon, egyszerre csak egy süvítés és utána egy rémes robbanás ugraszt fel a Feldtrageról²⁹ és látom, hogy a 6 Zug fedezékének helyén füst terjeng. Oda rohanunk és látjuk, hogy a fedezéket telitalálat érte. Rögtön szétdobáltuk a romokat és alóla kihúztuk Riedel Pistát és 3 ijedt tűzért. Súlyosan csak Riedel sebesült, akit azonnal hordágyra raktunk és vittük a kötözőhelyre, a többi sebesült a maga lábán jött, támogatva a bajtársaktól. Az orosz pedig lőtte szünet nélkül az üteget, nagyon is a kezében voltunk már. Felderítőink szünet nélkül figyelték, hogy megcsíphessék sok bajunk okozóját, ami végre másnap sikerült is és nehéz tarackjaink jól ellátták a bajukat. Tegnap Rajos L. is elbúcsúzott tőlünk, helyet cserélve Mauthner István főhadnaggyal, aki a 2-ik Colonnétól rukkolt be hozzánk. Elegáns szalontűzér, aki még idáig nem szolgált puskaport, szegény éppen jó helyre jött most.

A munícionk fogytán van, ezért újabban keveset lövöldözünk s így ráérünk néha sétálni a gyönyörű kárpáti őserdőben. Néha ellátogatunk a 4-ik üteghoz, amely mélyen a völgyünkben áll. Ők is kaptak 2 új tisztet. Sruppan Feri tért vissza hozzájuk és Pront János zászlós vonult be, mint új ember. Nekik sincs jó dolguk, mert őket is dolgozta az orosz tűzéréség. Egy Vormeisterük³⁰ 25-én meg is halt egy lövéstől.

24-én

este érkezett meg Przemysl szomorú elestének híre. Persze erősen lehangolt minket, tudva, hogy most az ott lekötött, ostromló sereget is a nyakunkba kapjuk. Még délelőtt láttuk a mindennapos légi póstát Przemyslbe repülni, másnap azonban már hiába vártuk, a hír igaz volt. –

Przemysł (1984-es felvétel)

Az időjárás idáig a legzordabb tél volt, az éjszákák iszonyú hidegek voltak és szegény gyalogságunk szinte fedél nélkül, száraz gallyakból rótt fedezékben volt éjjel-nappal. Naponként tömegesen hozták hátra a lefagyott kezű és lábú embereket. A gyakran ismételt és forcierozott rohamok is rémes pusztítást vittek végbe a gyalogság sorában, míg végre Przemysl eleste a támadóból, védekezővé tette taktikánkat.

25 és 26-án

már az oroszok léptek fel támadóan a Tesnyicán, de sikerült visszaverni őket a Pyaskin, azonban a 32-es bakák indolentiája³¹ folytán sikerült az oroszoknak az első vonalunkba bejutni, ugyanis a csibész 32-esek mind aludtak s így a meglepetésszerű támadásnak eredménye volt. A helyzet kezd bizonytalanná válni és különösen ránk nézve, akik olyan elől vagyunk. Éjjel már készenlétben is voltunk, esetleges visszavonulásra és a lovak szerszámba töltötték az éjszakát. Az ütegben is teljes a készenlét, az összes tisztek kint voltak éjszakára, mert híre jött, hogy az oroszok folytonosan nagy erősítéseket kapnak, s így a helyzet kritikussá vált.

Alvásról az éjjel alig volt szó. 2-szer is résztvettünk a Tesnyicán rendezett éjjeli támadás visszavetésében. Alváshoz csak hajnal felé jutottunk, de 7-kor már újra kezdődött a táncz.

26-a

azzal telt el, hogy a Tesnyicán nyugtalankodó oroszokra adtunk le időnként lövéseket. Ez az éjjel is teljes készenlétbe múlt el és felváltva virrasztottunk és többször lágésztunk³² is a Tesnyicára, ahol meg nem szűnt a puskatűz és a kézigránátok folytonos

puffanása. Vankó nevű káplárunk az éjszakai lövöldözés közben, az oldalába golyót is kapott[. . .]

28-án

hajnalban egyszerre látjuk, hogy huszárok, majd ütegek vonulnak visszafelé a Jablonki országúton, majd jön a hír, hogy az oroszok tőlünk délre áttörték a frontot. 9 óra fele a Tesnyicai völgyből iszonyú harci zaj, lövöldözés és kiáltozás hallatszott és az úton rohant visszafelé mindenféle gyalogság. A telefonunk is izgatottan kezd trombitálni és a Brigade parancsnokság bemondta, hogy a front át van törve, az üteg tüzeljen ameddig lehet, de közben készítsünk mindent elő az ágyúk felrobbantásához, hogy az utolsó pillanatban légbe röpítsünk mindent s azután a legénység meneküljön, ahogy tud a hegyeken át. Ezután megszűnt minden telefonösszeköttetésünk s az üteg lőtte szünet nélkül a Tesnyicát.

A lovakat az üteg mögötti erdőbe rendelte Madarász, hogy azokon meneküljön az utolsó pillanatban aki tud. Meleg pillanatok voltak, lángban állt az egész front, és Jablonki felől sűrű sorokban jött a tartalék erő, mind be a Tesnyica völgyébe. –

11 óra felé szünni kezdett a harci zaj és nemsokára újra búgott a telefon és a Brigade jelezte, hogy sikerült az oroszokat megállítani s itt az idő, hogy az üteg megpróbáljon kijutni a kelepceből. Egyik ágyút a másik után húztuk ki a helyéről és közben a többi eszeveszetten lőtt. Az első ágyú galoppban ment ki az állásból és baj nélkül jutott át a veszedelmes zónán. A második szintén, de a 3-ikat már szórták az oroszok és a völgy szájánál valóságos schrapnell zápor fogadta és az üteget is sűrűn lőnni kezdték. Itt lőtték le a legkedvesebb hátsólovamat, a „Sárgát”. Rémes volt a helyzet, a jó Isten azonban megkönyö-

rült rajtunk egy sűrű, átláthatatlan zápor alakjában, amelynek védelme alatt a többi ágyú is szerencsésen kijutott a veszedelemből, csupán egy és más felszerelést veszítettünk el az örült vágatásban. –

Én csak a lovam sajnáltam, hisz' úgy kíméltem, hogy inkább gyalog mentem hosszú úton, csakhogy jó kondícióban tudjam tartani. –

A 3 órahosszat tartó, nagy izgalom után, végre Jablonkinál összeszedelőzködtünk, és megindultunk 28 napi szenvedésünk színhelyéről a hágó felé, hogy azon túl vegyünk ismét állást. Később megtudtuk, hogy a tartalék gyors közbelépése elejét vette a nagyobb bajnak és cca 3.000 foglyot is ejtettünk. 4 előretolt ágyúnk azonban orosz kézre jutott, azonban már szétrombolva. –

Az üteg kint állt fel a fagyos hóban, sehol egy ház, vagy fa, rémes éjszakára volt kilátás, mert estefelé úgy elkezdett fagyni, hogy az esőtől vizes kabátok csonttá fagytak az embereken. Toldy Jóska és én rosszul érezve magunkat, visszamentünk Lisnára a traenhez, ahova később az ezredorvosunk és a ló koma is beállított és 5-ösben ittuk a jó meleg teát és szárítottuk magunkat, sajnálkozva szegény elől maradt fiúkon. Aludni azonban a rémes sok poloskától nem lehetett.

Március 29 és 30-át

Lisnán marodizáltuk³³ át, ezalatt a Divisio 2 ütegeből egy kombinált üteget állítottak össze s a másik részt a rossz ágyúkkal és rom lovakkal Etringer főhadnagy vezetése alatt retablirozásra rendelték s egyenlőre Čisnán parkieroznak. –

Március 31-én

felgyógyultan bevonultam Cisnára jelentkezni, megtudva ott, hogy a retablírozó üteg Nagymihályra megy s én is velük. Azonkívül Toldy, Buda, Wedom, Dús, Rincz jönnek a tiszték közül. –

Este 6 órakor indultunk el Čisnáról nagy hózivatarban, mely Oroszruszkaig vert bennünket. Felejtetetlen, szép kép volt a hóval lepett hágó a holdfényben és a mi szedett-vedett társaságunk úgy nézett ki, mint egy cigánykaraván. Éjjel 1/2 3-kor Ciroka-ófaluba értünk, ahol Buda főhadnagy várt minket a Sheffellel. Itt néhány órára holt fáradtan aludni dőltünk.[. . .]

2-án

reggel 6-kor indultunk tovább Őrmezőre. Bármilyen csámpás had volt is a mienk, de a jó kedvben nem volt hiány. Egész úton szólt a nóta és ismét élveztük az életet és a tavaszt. Őrmezőn a Széchenyi-Wanderbild kastélyban kaptunk nagyszerű szállást és nagypéntek lévén ünnepeltünk mi is, kimosakodva templomba mentünk és este nagy böjtös vacsorát rendeztünk, de az illő szomorú hangulatot nem tudtuk betartani, duzzadt bennünk az életöröm a haláltánc után s így nagy ivás lett a böjti vacsora vége. Éjjel hosszú idők után ismét hófehér ágyban aludtunk, háziasszonyunk jóvoltából.

3-án

reggel kedves emlékekkel telve mentünk tovább a bájós kis faluból és kellemes menetelés után értünk be Nagymihályra, ahol nagy bevásárlást eszközöltünk a menagi részére, ágyúinkat leadtuk a javító műhelyben, mi pedig lovainkkal Ungtavas községbe vonultunk, ahol a szállásunk lesz. Ungtavas kis tót

falu 7 km-re Nagymihálytól. Itt finoman beszállásoltuk magunkat, berendezve a kényelmes menagít és 10-éig az üteg rendbeszedésével foglalatoskodtunk s ment a puccolás, mosás, kefélés egész nap. Esténként be-beruccantunk Nagymihályra egy kis nagyvárosi életre és a szállodában nagy murikat csaptunk. Itt találkoztam Dóbisz Rudi őrnaggyal, aki természetesen szintén javában pezsgőzött.

10-én

Koválszky elhozta a szabadságos nyílt parancsot és Wedom és én boldogan indultunk el az első szabadságra, amely április 25-eig tartott és életem legboldogabb 15 napja közé sorakozik. –

Április 24-én

délelőtt 11-kor indultunk el a miskolczi gyorsvonattal. Wedom még kísérőt is hozott magával Wocsinszky Dody személyében, úgy látszik, rövid volt neki az együttlét, s így hármásban helyezkedtünk el egy elsőosztályú szakaszban. Dody Miskolczig jött velünk, ahonnan egy huszárkapitány pártfogása alatt ment vissza Budapestre. Víg volt az utazásunk, még pezsgőztünk is Hatvanban, ahol néhány órai késése volt a vonatunknak. Nagymihályra 25-én este érkeztünk meg és jó vacsora után a Csillag szállodában aludtunk.

26-án

kocsi jött értünk, amelyen a magunkkal hozott sok csomagot Nagyzalacsckára vittük, ahová Ungtavasról költöztek át a mieink, távollétünk alatt.

Nagyzalacsckai életünknek, mely április 25-étől május 24-ig tartott, külön lapot kellene szentelni ebben a naplóban, mert háborús életünknek a leg-

kedvesebb hónapja volt ez. Akár csak egy manőver, úgy amint az a regényekben van leírva. Kitűnő szálások, mesés menagi. A bájos tavaszi napok mind-egyike hozott valami új örömet, új mulatságot. Remek lovaglások, kártyapartik, vadászat, udvarlás a tisztartóék 2 bájos leánykájának, a Schuster Babának és Mődynek. –

A Nagymihályi nagy lumpolások, Sirola Károly plébános drága vendégszeretete, kedves, gáláns kalandok, falusi szerelmi idill, sok-sok pihenés, édes semmittevés és közben Pesten hagyott szívem forró, nagy szerelme; ez volt a Nagyzalacsikai egy hónap röviden összefoglalva és ezt nem is fogom elfelejteni soha, de soha, hogy milyen szép is volt az. Nyaralásunk közepe fele visszatért hozzánk Werner kapitány és elhozta magával a feleségét is, boldogok voltak ők is és mindenki ezek alatt a szép napok alatt. Boldogságunkhoz hozzájárult még a Gorličei áttörésünk, melyről a híreket naponta szomjasan faltuk, nagy térképen követve az oroszok futását és számítgatva, hogy vajjon nekünk meddig kell utánuk mennünk? Május 21-én új lovakat kaptunk a 6-os huszároktól és kezdtünk lassan készülődni.

május 24-én

pedig mi a sok, kedves, jóismerősünktől majdnem könnyekig meghatva búcsúztunk el és 7 órakor trombitaszó mellett gyönyörű rendben indultunk a hosszú útra. Úgy nézett ki az üteg, mintha akkor jött volna ki a kaszárnyából. Emberek, állatok meghívva, jókedvben. Szerszám, ágyú ragyogott, csizmák, cipők mint a tükör és a hátraslovak olyan táncot jártak alattunk, mintha egy vérmezői diszszemlére mennének. –

Én egy hatalmas nagy szürkére tettem szert. Jó

pára, csak az automobiltól válik sárkánnyá, de a „Sárit” meg sem közelíti. Werner kapitány nagyon a kegyeibe fogadott, én vagyok az adjutánsa s az üteg mamája (menage meister). Csupa ismert helyen, gyorsan haladtunk, felváltva trab-ban és lépésben. –

Örmezőn meglátogattam Hák János főkertészt, a mi kedves nagypénteki házigazdánkat. Délben értünk be Homonnára, mely első állomásunk. Csakhamar meg volt az elszállásolás és mi tisztak a Tulipán szállóban költöttük el előkelő ebédünket, ebédutáni alvás után pedig a remek Andrassy parkban sétáltunk, szomorúan nézve meg a remek kastélyban véghezvitt orosz pusztítás nyomait.

Május 25.

Reggel 5-kor indulás, Sinnán 1 órai pihenő és 10 órakor 2-ik állomásunkon voltunk. Takcsányban, ahol már nem volt olyan kényelmünk, mint idáig, de egy erdőszlakban egészen jó helyet találtunk.

26-án

5-kor indulás és a remek vidéken, de szörnyű rossz úton és elpusztított vidéken keresztül 9 óra tájban értük el a Čisnai szerpentint, ahol jó lovainkkal gyerekjáték volt az átjutás és búcsút véve szép Magyarországtól, ismét Galíciában vitt tovább az utunk. Majdánba már harctéri állapotokra találtunk. A falu feldúlva, alig egy ép ház, de mi elég jó helyre akadtunk a fűrésztelep elhagyott épületében. Az ágyunk itt már fenyőgally volt. Meg kell újra szokni a sok tollas párna, dunya és paplan után. Vacsoránkat a szabadban költöttük el, élvezve a remek holdvilágot.

27-én

Reggel 5 órakor keltünk útnak a romokban álló Čisnán, amelyet egy éve, mint egy igen kedves, csinos kis városkát ismertünk meg. A Jablonkii hágón átkelve, felelevenedett sziveinkben az itt átélt napok minden rossz emléke a fűrészmalomnál, amely hely oly hosszú ideig volt tanúja szenvedéseinknek. „Vigyázt” jelzett a kürtös és az üteg a Generalmarsch hangjainál feszes fejvetéssel tisztelgett a dicsőségünk egyik jelentős színhelyének[. . .]

Baligrodon csak egy Reserve Spital³⁴ állomásozott, melynek orvosai meghívtak minket vacsora utánra egy kis zenére, mely élvezetben a művészi-zenen játszó gazdasági tisztjük Ace Schneider részesített minket, zongorán és hegedűn produkálva magát. Schneider civilben a Szombathelyi egyházi zenekar karnagya. Éjjel 11-ig voltunk együtt.

28-án

3/4 5 órakor kitűnő reggeli után, borús, esőre hajló időben indultunk tovább. A hűvös időben vígan ment a marsch s a feltűnően jó úton hamar jutottunk előre, úgy hogy már 9 órakor Lyskóba értünk, ahol egy óra pihenőnk volt. Lyskó még elég jó állapotban volt, de a közbeeső falvak és azoknak különösen a zsidó negyede, egy romhalmaz volt csupán. Csendesen hulló esőben indultunk tovább s amint 11 óra fele Olsanicára érkeztünk, teljes erővel megereedt az eső. Az Olsanicai remek kastély, melyről már naplóm korábbi részében is megemlékeztem, teljesen összerombolva állott, úgy hogy csak a majoristállókat tudtuk használni lovaink számára, mi pedig egy parasztházban találtunk elég jó szállást, ahol megszárogattuk átázott ruháinkat és a folyton szakadó eső miatt egész napunkat a szobában töltöttük. –

29-én

Ismét 5 óraker volt az indulás, borús, barátságtalan időben, s az út is rettentően rossz volt. Régi, ismerős helyeken Ustyski Dolnin, Ustyanovon, Terlón keresztül vitt az utunk és délfelé érkeztünk meg aznap-i állomáshelyünkre Staržawára.

30-án

Gyönyörű, napos időre ébredtünk és a mosolygó napfény meghozta a két borús nap által elrontott jókedvünket is. A jólismert Chyrowon keresztül Felsztynbe mentünk, ahol muníciót vettünk magunkhoz. Itt már csupa ismerős fogadott, a Munitions Colonnérik parancsnokai: Toldy Ernő, Lázár Pista és Rittich Jenő. Hosszú ideig kellett várnunk a munícióra és így csak délután indulhattunk tovább Pšežowba, ahol a Divísiós Kommandótól parancs várt ránk, amely Rajtarovicét jelölte ki számunkra szállásul és a hosszú marschra való tekintettel egy napi Rastot engedélyeztek számunkra. Lovaink szabad táborban, mi pedig sátorban aludtunk, ami a gyönyörű májusi éjszakán, mondhatom kitűnő volt.

31-én

Kitűnő alvás után kiélveztük az utolsó békés napot. Délután a legénységgel előre mentem a lőállásba, az üteg helyét előkészíteni. Guzmann őrnagyunk ott volt szintén és átadta nekem az időközben megjött Signum Laudist,³⁵ s a Dekretumot.³⁶ A megfigyelőhelyről kitűnően tájékozódunk a harctér állása felől és szomorúan láttuk a legutóbbi, nagy támadásunknál elesettek nagy számát az orosz drótakadályok előtt. A legénység az üteg részére kijelölt helyen, szorgalmasan látott az ágyúállások kiépítéséhez. Az új lőállás gyönyörű helyen, egy szép, virá-

gos völgyben, két sűrű fenyőerdő között áll, 800 lépésnyire a mi első gyalogsági vonalunk mögött. Este 8 órakor megérkeztek az ágyúk, amelyeket a sötétség leszálltával 1/2 10 óra felé vontattunk az előkészített helyeikre. A lovak ezután visszatértek Krukienicére, ahol a 4-ik üteg lovai is állanak, s ahol a Divisions Kommandó és 2 üteg tiszti étkezdéi és szállásaink is vannak. Krukienice csinos, nagy falu, mozgalmas élet van benne és mi is kitűnő szállásra találtunk az elhagyott tanítói lakban, amelyben hamarosan úgy berendezkedtünk, mintha már évek óta lalnánk ott, vagy évekig akarnánk ott maradni. Az ütegnél csak egy ügyeletes tiszt marad kint, aki a legénységgel együtt a remek fenyők alatt sátorban hál. –

1915. Június 1-től

Érezteti jelenlétét a nyár, szinte fülledt meleg van. A lőszerhiányra való tekintettel, alig lőtt az üteg, csak d.u. adtunk le néhány lövést, a nekünk kiosztott célokra, belövésként. Megfigyelőhelyünk a 23-asok első vonalában van, amely nagyszerűen van elkészítve a földél alatt – akárcsak egy páholyból – néztük az előttünk elterülő harcteret, melyen tűzérőségünk precíz munkája, remek színjátékot produkált. Híre jött, hogy júni. 3-án Przemysl és Stry is felszabadultak s az orosz front ismét át van törve. Úgy látszik, itt is készül valami, mert az ideérkezett 30.5-es mozsarak és újabb ütegek ma erősen lapogatták az oroszok gyengéit, 3-án este támadt is a gyalogságunk, visszaszorítva a muszkát a második védelmi vonalba.

4-én

erősen dolgozta a tüzérség az új orosz állásokat és a gyalogság is lassan dolgozta magát előre.

5-én

reggel gyilkos tüzérségi előkészítés után, megindult a mieink támadása, melyet én a megfigyelő helyről néztem végig. Bakáink egész az orosz drótokig vonultak előre és ott beásták magukat. Este 7 óra felé megérkezett az erősítés, egy Brigád gyalogság alakjában, a 25, 4 és 6-os Lendwehrek³⁷ jöttek meg. Az általános támadás 6-án reggel, 1/2 8ra volt bemondva, 8 órára meg is indult a tánc. A bal szárnyon a 86-osok és 101-esek 1100 foglyot ejtettek és 4 géppuskát fogtak. A 23-asok eleinte szintén sikerrel támadtak, és elfoglalták az oroszok erős Stützpunktját, 200 foglyot ejtve, de az ellentámadásoknak nem tudtak ellentállani és kissé visszavonultak, cca 150 embert veszítve sebesültekben és halottakban. Ezt az éjjelt a megfigyelő helyen töltöttem. Ez a nap az ütegünknek is szerencsétlen napja volt, amennyiben egy schrapnell lövéstől egy tüzér /:Tlech:/ halálosan, egy másik is súlyosan sebesült. Mind a kettő újonc volt. A faluban kitűnő élet folyt. Az orosz tüzérség nem zavar minket. Lovaink most jól élnek, mert annyi zöld takarmányt kapnak, amennyi beléjük fér, a napok különösebb esemény nélkül teltek, a gyalogságunk s az orosz is új állásain dolgozik, mi tüzérek pedig gyakorlatozással és lóvisitekkal ütjük agyon az időt.[. . .]

10-én

egy csendesen eltöltött nap után este 1/2 8-kor hirtelen parancs jött az elmasírozásra. Ágyúinkat még aznap bevittük Krukieničére, ahonnan

11-én

reggel 4 órakor el is indultunk Bolanovičén keresztül Myslatičére, ahol a falu előtt új állásba mentünk. A lovaink és a Menagi a faluban, egy gyümölcsös kertben, a szabad ég alatt ütötte fel a tanyát, szabadtűzön főzve. Ez éjjel a faluban maradtam s a rögtönzött asztal mellett a remek júniusi csillagos ég ragyogó fénye és egy szomorú kis mécses mellett írással töltöttem ez időmet és túláradt szívemet papírra öntve, megkértem Fellner Annus kezét.

12-én

csendes munka folyt az ütegben, ástuk be magunkat, ellenben a vacsora már igen vidám volt, pezsgő és bor mellett.

13-án

d.u. furcsán ébresztett fel ebéd utáni alvásomból egy szemtelen, orosz schrapnell, mely alám fúródva, a földben robbant és engem úgy vágott egy szerkerhez, hogy alig tudtam magamhoz térni. Ez volt a bevezetője a délután kellemetlenségeinek, amely rövidesen a Park-platzon³⁸ folytatódott, egymást követő, nehéz, orosz gránátok alakjában, persze óriási riadalmat okozva lovaink és az emberek között is. Végre az orosz megtalálta a Park-platz előtt fekvő majort s ettől kezdve az ott lévő huszárokat rémitgette hatalmas ekrazit granatjaival és az ott beszállásolt generalist, Kozák divisionáriust is megugrasztották kényelmes szállásáról. Az ijedség után, jónak láttam lovainkkal és a Menagival távolabb költözni, az éjjeli nyugalom azonban nem valami jól sikerült, mert a szabadban való alvást kellemetlenné tette a hirtelen beállott hideg.

14-én

korán felvert egy altiszt, aki az ütegből jött azzal, hogy azonnal indulni mindennel előre, mert az éjjel elszökött előlünk az orosz. Hamarosan útra is keltünk a futó ellenség nyomán. Mostyiscón és Lasky-Gosčinkonén keresztül, ahonnan az oroszok csak ma hajnalba álltak tovább. Átléptük a Przemysl-Lembergi vasútvonalat és Lasky-Gosčinkone mellett állást vettünk, miután Mostiskóban jól bevásároltunk, rég nélkülözött, fehér cipőkből. Kevés lövöldözés után 1/2 9-kor reggel tovább indultunk és a Visznya folyón átkelve Vola-Artamovska falu házai között ismét állást vettünk. Itt láttunk ismét német katonaságot, ugyanis tőlünk északra német hadsereg áll.

15-én

Szorgalmas tüzeléssel zavartuk a muszkák elhelyezkedését, amiben a mellettünk álló német 21-es mocsarak is szorgalmasan segítettek nekünk. A falu lakossága menekült el a közeli erdőbe, ahol óriási tábor volt a megrémült emberek, asszonyok, gyerekek és mindenféle jószágból. Potom pénzért lehetett tőlük venni mindenféle ennivalót. Én egy libát vettem 2 k[oroná]ért és egy 70 kg-os malacot 32 K[oroná]ért.

17-én

reggel újra elindultunk az oroszok után és már a remek Lembergi műúton vidáman és gyorsan haladt a Divisio hosszú kígyója. Janowig jutottunk, ahol feltartóztatott minket az oroszoknak egy jól kiépített, erős vonala és egy nagy mocsár. Az üteg egy remek erdőben vett állást, tanyánkat a fák alatt sátrakban ütöttük fel. A cholera ismét felütötte a fejét és rémes

látványt nyújt az utak mellett heverő betegek rémes kínlődása. 18 és 19-e csendesen telt el, csak egy délután ijesztett meg minket az orosz, egynéhány igen közeli granattal.

19-én

d.u. traent látogattam meg. Remek lovaglás volt a gyönyörű rengetegen keresztül és abban is szerencsénk volt, hogy visszafelé jövet, a Janowi vadászaknál megláttuk Vilmos császárt vezérkarával és fényes kíséretével a mi Wellerding generalisunkkal beszélve. A testőrök szűk kört képeztek a magas urak körül s így kíváncsi nézők egész közelről láthatták a hatalmas császárt. Közben óriási tűzérségi előkészítés folyt és a 68-as gyalogezred zeneszó mellett átkelt az előttünk lévő folyón, megnyitván ezzel a továbbvezető utat. –

Az üteget ma nagyon kerülgették az orosz lövedékek, de szerencsére baj nem történt.

20-án

reggel ismét nem volt orosz előttünk, az éjszaka lepelle alatt odébb álltak, otthagya a rendkívül erős álásaikat. 7 órakor indultunk meg Janowon keresztül, de csak a helyét láttuk, mert még az első Lembergi csatánál földig rombolta le az orosz tűzérség. Az ott maradt lakosság nagy ovációval fogadott minket. Lassan haladtunk előre a magas homokban, mert a Lembergi chauseen³⁹ a németek masíroztak. Hosszú pihenőket tartva, estefelé egy vadászlak mellett, egy gyönyörű erdővel szegett réten ütöttünk tanyát, ahol lovainknak hasig ért a kitűnő fű. Nem messze tőlünk, egy katonabanda gyakorolta a Lembergi bevonuláshoz a marschokat, az eget pedig az égő Lemberg világította meg vérpirosra. Mi jó va-

csorával és pezsgővel ünnepeltük meg azt, hogy elértünk Lemberg kapui alá és finom szénaágyon, remek alvással fejeztük be a mulatságot.

21-én

Kora reggel Dominikánszky–Gorszky mellett egy major közelében, remek fekvésű tűzállást vettünk, mellettünk a legremekebb erdő feküdt, melyet valaha is láttam, szállásunk is a legkényelmesebb volt. Lovaink sem panaszkodhattak, mert a major úri istállóiban, hátig álltak a szénában.

Bolondul lőttük az előttünk fekvő erős, orosz állásokat, melyek Lemberg védelmére betonból voltak rém erősen kiépítve. A pergőtűz valóban impozáns volt, a legerősebb, amit idáig láttam.

22-én

újra kezdődött a tüzérség pergőtüze. 9 órakor bakáink rohamoztak, de amint kisült, csak üres állások ellen, mert az orosz az éjjel megugrott előlünk. Dél felé mi is felkerekedtünk és a remek kis fürdőhely villái és a mesésen ápolt erdők között megindultunk az elfoglalt Lemberg felé. Sajnos, mi nem vagyunk beosztva a bevonuló csapatok közé, és így csak elmegyünk a város mellett, távolról gyönyörködve a zászlódíszben úszó, felvirágozott, örömmámorban úszó Galíciai Metropolisban. A külvároson mentünk keresztül. Ott is szörnyű nagy volt az ünneplés és az örvendő lakosság elárasztott bennünket virággal. Estére kelve, egy kis major nyújtott nekünk elég jó éjjeli szállást.

23-án

Érdekes útra indultunk Horváth Miska ezredorvossal és Mockán lúkomával. Lembergbe mentünk

bevásárolni. 8 órakor érkeztünk be a zászló- és szőnyegdíszbe öltözött városba, s a lelkes lakosság majd lehúzott minket a lovainkról, virágot, cukrot, cigarettát adtak halomszámra, sőt nekem még egy csók is kijutott egy bájos Lembergi leánykától. A házak előtt asztalokat állítottak fel és azon kávét, kalácsot és tésztát adtak minden katonának, aki csak arra ment. Én egész délelőtt vásároltam, majd a rém elegáns Imperial hotelban megebédelve, Horváth Miskával kocsiba ültünk, hogy megnézzük Lembergét, még akkor is tombolt a lelkesedés, ahol csak mentünk éljeneztek, a nők és gyermekek virággal dobáltak, úgy hogy tele volt a kocsink.

Megnéztük a kormányzósági palotát. Szobyeszky szobrot. Bobrinszky palotát s a leégett, gyönyörű pályaudvart. Útközben Eitel Frigyes német főherceget láttuk. A német császár is ott volt Lembergben, a Hotel Georgban. Felejthetetlen szép és lelkesítő volt Lemberg öröme és nehezen indultunk el ismét este 9-kor vissza a frontra. 1 órakor éjjel érkeztünk meg Miklaszowba, az egy szekeret megtöltő, vásárolt holmival.

24-én

A vásárolt holmi felosztásával és az elszámolással telt el a délelőtt, az előre nyomulás is megakadt, mert az orosz erősen tartja itt magát. Az ellenséges tüzérség is erősen lövi a falut a mi nagy bosszúságunkra. Ütegünk estefelé előre ment a falu szélére egy lankás domb oldalára, ahol éjjel 1 óráig ástuk a fedezékeket, előre sejtve, hogy a nagyon is nyílt állás folytán szükség lesz reája, ami ma,

25-én

borzalmasan be is igazolódott, mert mai délelőtti reánk talált az orosz nehéz tüzérség és délfelé egy telitalálat legderekabb Zugs Führerünknek Franczeknek az életébe került és ugyanakkor meghalt Gursik nevű tüzérünk is, míg Farkas Vormeister súlyos sebesülést szenvedett a fején és a nyakán. Borzalmas volt látni szegény kis Franczeket, akit teljesen szétszakított egy repeszdarab, Gursikot alva érte a lövés és egy szilánk éppen szívére talála.

A szerencsétlenség után visszamentünk a régi állásba, szegény halottjainkat pedig a Miklasowi templomban felravatalozva, estefele a templomkertben temettük el. Ugyan e nap egy nehéz orosz gránát a mellettünk álló Schwere Hanbitsok⁴⁰ tisztí fedezékét találta, ahol 2 Kadett, egy zászlós és 2 telefonista lelte halálát, ettől az egy lövéstől. Ma kaptam meg F. Annus válaszát, mely megtöltötte szívemet boldogsággal és reménnyel.

26-án

Ez a nap ismét gyász napja volt a szomszéd ütegnek, ahol egy legénységi fedezéket, amelyben 12-en ebédelték talált el egy gránát, 9-et megölve belőlük s a többi is oly súlyosan sebesült, hogy nincs remény életben maradásukhoz. Az egész falu csupa siralom, ma ismét 8 házat gyújtottak fel a lövedékek és a lakosság között is többen megsebesültek, és különösen nagy pusztítást vitt végbe az oroszok schrapnell tüze a házak között álló lovak között.

27-én

Bizonytalan érzéssel láttunk a napi munkához, pedig nem volt ok a félelemre, mert hamarosan híre jött, hogy az ellenség éjjel 12 órakor eltűnt előlünk,

ugyanis a németek, tőlünk északra áttörve a frontot, Kamionkáig jutottak a Bug mellé és így ennek a frontszakasznak is vissza kellett vonulnia, ha nem akarta magát elfogatni. Megkönnyebülve lélegzetünk fel és örömmel hagytuk ott ezt a szerencsétlen helyet. Délutánra kelve értük el Poloniče községet, ahol egy fiatal szálerdőben vettünk igen jó tüzelő állást.

28-án

Kora reggel a megfigyelőről megnéztem a harcteret, a nap különben csendesen telt, épp úgy, mint a következő is. Gyalogságunk rettentően megapadt, az ezredek 5–600 emberből állanak csupán, alig van gyalogság elől. A szomszédunk a Szurmay csoport, mely dél felől csatlakozott hozzánk. Erősítést várnunk és ezért hallgat egyelőre az ágyú és puska.

30-án

sem volt semmi különös esemény, csak a megfigyelő helyünkkel költözködtünk előre az első rajvonalunkig, ahol egy ház padlásán ütöttük fel kényelmes, de nem veszélytelen tanyánkat.

Július 1.

Csendes nap volt, mint az előbbieik, sokat alszunk és unatkozunk, vagy félmeztelenül sütkéreztünk a napon.

2-án

a 4-ik üteg itt hagyott minket és mi egy Zug Kanoval megbővülve, a Grallert Brigade-ba kaptunk beosztást. Őrnagyunk, adjutánsával együtt megbetegedett, különben csendes volt a nap, valamint a következő is, amely azt a hírt hozta, hogy a Litringen

hadsereg ismét áttörte az orosz frontot és így valószínű, hogy holnap ismét masírozunk előre.

4-én

Hajnalban tényleg jött az indulási parancs és 6 óra felé az elhagyott harctéren keresztül, az oszló holttestek között elindultunk előre. Sok pihenőt tartva, csak lassan jutottunk előre, megnéztük útközben az orosz állásokat, amelyek igazán hatalmasan ki voltak építve. Este 7 óra felé értünk el Kozlowhoz, ahol tűzállást is vettünk egy kis völgyben. A tisztiekét a faluban helyeztük el, amely olyan bájos, mintha egy nagy gyümölcsös kert lenne az egész.

5-én

Reggel a megfigyelőre mentem az új helyzetet megvizsgálni. Onnan már látszik a Búg folyó csillogása és túl rajta Busk városa. Egy szép házat választottunk tanyánknak, és máris a legkényelmesebben berendezkedtünk benne. Fürdés, napkúra, délutáni alvás a kert pázsitján s a vacsorát minden este a szabad ég alatt a nagy diófa lombátrában költjük el. Remekül is élünk, mert a gazdag faluban van minden, amit csak kívánunk.

6-tól 12-ig.

A szépen kiépített Korlowi Stellungban elég unalmasan telt az idő, ismét sokat kártyáztunk és aludtunk. Én eleget mászkálok, mint Protren Offizier⁴¹ és Menage Meister⁴² s így jobban telik az időm. A lovaink Korlow mögött egy vadászháznál állanak. Odavisz naponta az utam, ahonnan doktorunkkal vadászni is eljárunk az erdőre, de sajnos eredmény nélkül és a múltkor zsákmány helyett majd mi let-

tünk az orosz schrapnellek zsákmányai, utóbb kacagva azon, hogy mennyire megszalasztott minket a muszka. –

13-án.

Hajnalban elmarsoltunk Mylotinon keresztül Strepowba, ahol egy erdő szélén vettünk új állást. Szállásunkat egy széna pajtában ütöttük fel, célszerűen és kényelmesen berendezkedve benne. 14–17-ig a kellemes állásban sportolással, sétával és levélírással teltek a napok. Sok levél megy tőlem és jön viszont F. Annustól. Két új kadett rukkolt be hozzánk, Mengele Ferry és Karfuer János, igen kedves fiú mind a kettő. Megérkeztüket éjjel 3 óráig tartó mulatsággal ünnepeltük, egyuttal elbúcsúztatva Hajduska Marcit, akit a 4-ik üteghez tettek át.

18-án

Parancsot kaptunk a Kamionkába való masírozásra. Jó korán el is indultunk, s a rossz, sáros úton Dernowba mentünk, ahol további parancsra kellett várakoznunk. Innen a kapitánnyal és Dienes Ervinnel előre mentünk az új állást megnézni. Útunk Kamionkán vitt keresztül, amely város a Búg folyó partján feküdt, melynek túlsó oldalán az orosz állás húzódott. Átlovagoltunk a teljesen kihalt városon, ahol a gyalogsági golyók csak úgy zümmögtek szüntelenül, mint a legyek, és elértük Jagoniát, ott keresve tüzelőállást és tiszti lakást. Dolgunk végeztével ismét Kamionkán vitt keresztül az utunk, ahol ismét jól megkergettek a szüntelen repkedő bakagolyók, sőt egynehány orosz gránát is, amelyek sűrűn hullottak a szerencsétlen városkára és a dragonyos kaszárnyára, amelyből már csak a falai állottak. Dernowban ebéd után jót aludtunk és este 7-kor el-

vezettem az üteget az új állásba, de a nagy gyalogsági tűz miatt nem mehettünk Kamionkán keresztül, hanem mögötte kerülve, este 10-kor értünk Jagoniába, ahol szabad tábort ütöttünk. Szállásunk elég jó, de kissé szűk.

19-én

reggel a falu mellett vettünk állást és egész nap a beépítéssel telt el. A megfigyelőhely bent van Kamionkában, a Búg partján, egy szappangyárban, alig 100 lépésnyire az oroszoktól. Pattognak is sűrűn a golyók a ház falán, sőt gyakran fütyül be egy-egy az ablakon is.

20-án

nagy belövés volt a célokra.

21-től 26-ig

vihar előtti csend. A 4-ik üteg is ideérkezett. Én a lovagló tüzérekkel aratásban segíték a lakosságnak s a jókedvtől hangos mezőkön el is felejttem, hogy háborúban vagyunk. A lakosság hálás és jól tart bennünket tojással, vajjal és szalonnával.

26-án

Volt a nagy nap és a Búg átkelés. Már reggel kezdte a tüzérség a táncot, szörnyű tüsszel árasztva el az orosz árkokat. Bent mászkáltam én is Kamionkában, de majdnem póruljártam a rettentő ágyútűzben, amit az oroszok a városra zúdítottak. Végre is egy ház hús pincéjében kellett menedéket keresnem és csak nehezen tudtam eljutni a megfigyelőhöz, de éppen jókor ahhoz, hogy lássam a Búg fortierunk⁴³ felemelő látványát. Délután sikerült a hídászoknak 3 helyen pallót építeni a vizen át, amelyen fessen

kelt át a gyalogságunk, szinte veszteség nélkül, annyira agyon dolgozta a tűzérés az oroszokat, hogy még lövésre sem volt idejük. 2 halott és 6 sebesültbe került az átkelés és 1000 foglyot eredményezett. A nagyszerű látvány után ismét nagy drukkot hozott és alaposan futva jutottam csak át a tűzben álló városon, látva közben egy teletalálatot a remek kéttornyú templom egyik tornyába. Az egész 23-ik ezred átkelt a Búgon s az oroszok cca 3 km-re visszavonultak egy erdő szélére. Estefele új állást kerestünk, közvetlen Kamionka mögött, az ott futó vasúti töltés mellett.

Július 27-től Augusztus 28-ig.

Állottunk ebben a Stellungban, amelyhez kedves, szép emlékek fűznek, valamint a szegény rommá lőtt Kamionkához is. Mindjárt első nap a háborúban bírt legremekebb szállásunkra tettem szert, egy téglagyáros villájában, amely közvetlenül az üteg közelében, úgyszólván előtte feküdt. A 4 szobás házból mi vettünk 3-at igénybe. Remek, modern parkettás lakás, csinosan bebútorozva, a család a 4-ik szobában húzódott meg, a konyha közös volt. Házigazdáink családja a szülőkből, egy csinos, fiatal lánykából és egy kisebb fiúból állott. Én, mint ütegmama, gyakran lévén otthon és a konyhán, jól összebarátkoztam velük. Közben az ütegben is vígan folyt a munka, a vasúti töltés oldalában ügyes kis házikók épültek. A tisztí fedezék valóságos kis szalotli⁴⁴ volt. A lehető leg nagyobb kényelmet engedték meg magunknak mindenütt. A megfigyelőnk egy kis templom tornyában volt, ahol kényelmes széken ülve, akár csak páholyból lehetett látni a harcteret. A lovak Jagoniában maradtak, amely már valóságos Hinterland⁴⁵ volt, s az ottani élet is egé-

szen békeszerű. Arattunk, szántottunk, volt lóvisit. Reitschule,⁴⁶ akár csak a kaszárnnyában, s hozzá a 23-asok ott állomásozó zenekara adta minden délelőtt a muzsikát. Az ütegünk mellett közvetlenül állott a 4-ik üteg, az állatok mögötti réten remek football és atletikai viadalok folytak a két üteg legénysége és tisztjei között. Esténként pedig gramofon és zongoraszó mellett vidám mulatozások és vendégeskedések közben telt el az idő.

Az oroszok nem kellemetlenkedtek és mi is keveset lőttünk egy hallgatólagos béke állott elő közöttünk. Élveztük a nyarat és boldogok voltunk, különösen én, akinek majd mindennap hozott a posta egy nagyon kedves levélkét. A sok kedves esemény közül, csak az augusztus 18-iki nagy király névnapot emelem ki, amelyet nagy fénynyel ültünk meg, mégpedig minálunk, lévén nekünk a legkényelmesebb lakásunk. Délelőtt táborig mise volt, utána díszszemle és defilierung,⁴⁷ délben a legénység kitűnő menagit kapott. /:leves, vagdalt hús, krumpli saláta, mákos tészta, bor:/ ezenkívül dohány és szivar. Az üteget remekül feldíszítettük, homokkal szórva fel az egész teret, azon szép virággruppokat és fenyőcsoportokat készítettünk, középen egy dombot emelve, amely szónoki emelvényül szolgált és első oldalán a magyar címer volt kirakva. Ezenkívül zászló lengett mindenütt, még az üteg mögötti sportpályán is, ahol d.u. 3-kor nagy atletikai viadal volt, futás, magas- és távugrás, kődobás, zsákfutás, cigánykerék verseny, stb., utána nagy football mérkőzés a Feldhaubitz⁴⁸ és a Schwerehaubitz válogatott legényei között. 5:0-ra győzött a mi legénységünk. A szép délután végén ismét jó vacsorát kapott a legénység, pörköltet és 1/2 liter bort, ezután pedig megkezdődött nálunk a tisztí díszlakoma. 23-an

voltunk jelen az egész divisióból és katonazene hangjai mellett, vidáman kebeleztük be a finom kosztot, a menü: barna leves tojással, töltött palacsinta, krumpli hachée,⁴⁹ töltött káposzta, sertés karaj, francia saláta és garnierungok, főzelékek, krumplifánk, alma omlette, sajtok, torták, apró sütemények, kompót fekete kávé, sör, borok, pezsgő és likőrök volt[ak]. Hajnalig lumpoltunk a legjobb hangulatban. Másnap elment tőlünk Madarász Gyurka, helyette később Pfeiffer zászlós jött hozzánk. Wedom Pepi itt lett főhadnagy. Gyönyörű Kamionkai napok, ti mindég kedvesek leszték nekem, úgy éltünk ott, mint egy egymást nagyon szerető család, és igazán nehéz volt otthagyni ezt a kedves helyet, és mikor

28-án

útrakeltünk, a háziak is megsirattak bennünket. – Jellemző a galíciai zsidók élelmességére, hogy mihelyt kikerült a város a közvetlen veszedelemből, egyszerre megjelentek a rommá lett házak között, ponyvával, deszkákkal kunyhókat tákoltak össze, és egyszerre volt minden eladó, amire csak a katonának szükségük lehet. Pár nappal a Búgon való átkeles után, olyan kereskedő élet pezsgett az utcákon, mintha mindig nagyvásár lenne és igaz, hogy méreg drágán, de mindent lehetett kapni náluk. Említést érdemel még Etringer megfigyelő helye, melyet egy Kamionkai ügyvéd elegáns lakásában ütött fel. A lakás az emeleten volt, gyönyörűen berendezve fürdőszobával, zongorával és minden komforttal ellátva és egy, a Búg folyóra nyíló szoba volt a megfigyelőhely, a többi rész Etrus lakosztálya. Nem hiszem, hogy a hadseregpáncsnok elegánsabbul lakott volna Lembergben, mint ő. –

Az elmondottak után nem csoda, hogy a 28-án érkezett parancs az előnyomulásra, igen vegyes érzelmeket keltett bennük, mert mi igen szívesen hajlandók lettünk volna, akár a háború végéig is kitarítani a Búg folyó partján. Nem volt azonban pardon, az orosz elpárolgott előlünk és nekünk futni kellett utánuk. Reggel 8 órakor elég rossz hangulatban és az érzékeny búcsútól meghatva, csendesen vonultunk át a Búgon készült, szép hadi hídon Cholajow irányába. Az elhagyott orosz állások érdekes látványt nyújtottak a vis a' vis-uk⁵⁰ sem töltötte tétlenül az idejét és így ők is szépen be voltak rendezkedve. Az előre haladás csak igen lassan történhetett, sokat áldogáltunk útközben, még jó, hogy oly gyönyörű helyen vitt az utunk, mint a Cholajow előtti erdőség. Végre, d.u. 5 órakor határozott parancs jött, mely a Divísiót Sajnogi mellett rendelte állásba. Koválszky, Hajduska, Dienes, meg én előre lovagoltunk állást és szállást keresni. A Divísió este 8-kor ért a faluba és annak egyik nagyobb terén állást vett, mi pedig kis piszkos parasztházakban ütöttük fel a tanyánkat és a hevenyészett, késői vacsora után hamar nyugvóra tértünk, búsan álmodozva a Kamionkai parkettes kényelemről.

29-én

nagy távolságokra lövöldöztünk; messze volt tőlünk a muszka. A 4-ik üteg délfelé előbbre is ment, egy szép, erdei állásba, ahova 30-án reggel mi is követjük őket. Ez a hely a tegnapihoz képest meg túl elől volt, úgy, hogy a saját gyalogságunkkal majdnem egy vonalban voltunk, sőt előttünk nem is volt gyalogság. A nyugalom hiányát az is fokozta, hogy az orosz nehéz tűzérség állandóan a közelünkben tapogatódzott, ami a Kamionkai nyugalomhoz szo-

kott idegeinknek sehogy sem esett jól. A bizonytalan helyzet miatt, minden felesleges felszerelést hátra küldtünk Sajnogiba, csupán csak az ágyúk és az azokhoz való dolgok maradtak elől, hogy ne legyen semmi akadály, ha menekülni kellene. A jó szállásról ezen a napon már csak elmélnünk lehetett, mert a gyanús situáció miatt kint kellett aludnunk az ütegben, s még hozzá alapos zápor is jött az éjjel, hogy fűszerezze a sátorban való alvás gyönyörűségét. A legbosszantóbb az volt a dologban, hogy másnap,

aug. 31-én

rájöttünk, hogy alaptalan volt minden drukk, mert a muszka az éj sötétjében ismételten, szépen meglépett s így hát futhattunk tovább utána Staniszlav felé. Egy teljes napi mars után Symanowka melletti szép, nagy erdőben vettünk újra állást, amelyet még jóformán el sem foglaltunk, amikor már jött az orosz Schwere⁵¹ üdvözlése. A rossz kezdet folytán már este hozzáláltunk az állás megerősítéséhez és csak későn és nagyon fáradtan jutottunk nyugalomra az egyetlen közeli parasztházban. Azaz, nyugalomról szó sem volt, a milliónyi poloska folytán, amelyeknek sikerült is minket a szabadba űzni.

Szept. 1-én

Meleg napra készültünk, de kellemes csalódás lett belőle, mert az orosz ismét odább állott az éjszaka. Azonnal elindultunk mi is Staniszlavszkyn keresztül utánuk, megtudva útközben, hogy Luck elesett és így nem annyira a mi hősiességünk, mint inkább e miatt fut az orosz oly gyorsan, nehogy bekerítsék őket. A reggeltől estig tartó mars nagyon kellemetlen volt, mert 5-ször is nyakunkba szakadt az eső,

sőt jégesőt is kaptunk, amelyik csak úgy kopogott a fejünkön és vállunkon. Este 5-kor Boldúriba érkezünk, ahol jó szálláson jót pihentünk.

Szept. 2.

Reggel 1/2 9-kor indultunk tovább, remek erdőségeken, szép rendes falvakon vitt keresztül az utunk. A kényelmes séta-masírozásnak Klekotow határmenti község közelében, orosz gránátok pukkanása vetett véget. Egy-kettőre állásba helyezkedtünk egy leégett sörgyár árnyékában és megkezdtük a szapora tüzelést, immár Oroszországi területre. Az oroszoknak is mintha feltámadt volna az önérzete a hazai földön, igen szigorúan felelgetett a mi üdvözléseinkre. Már javában puffogattunk, amikor a gyalogságunk erős ellenséges ágyútűzben kifejlődve megkezdte előnyomulását a kis naum⁵² előőrs megerősítésére. Klekotow lakossága a nagy zenebonára eszeveszetteen menekült az erdőbe, közben potom áron adva el minden jószágát. A mi ütegünk összesen 90 K[oroná]ért 7 darab nehéz disznót vett, no volt is az esti szélséand beálltával óriási Santanz⁵³ az ütegben, mindenünnen finom pecsenyeillat szállt az esti légbe. Szállásunk a sörgyár igazgatósági épületében volt. Külsőre igen szép, de sajnos poloskában gazdag.

Este hetykén hittük, hogy holnapra már fucscs az orosz; már azt hittük, hogy ezentúl már mindég így lesz, így hát csalódás volt, amikor

Szept. 3-án

reggel gyanús pukkanások voltak ébresztőink. Az orosz itt volt, sőt már az ottani kollégáink működtek is, mégpedig a leghevesebben, úgy hogy szegény kis Klekotow nemsokára már lángokban állott és a

tiszti fedezéknek szolgáló pajtánk sarka is tüzet fogott, de azt hamarosan eloltottuk. 8 óra fele Hajdu-ska Marcival ellovagoltunk Brodyba, az út szép volt az erdőn keresztül, de a város egy tipikus galíciái fészek. Piszok, bűz[. . .] mindenütt. A lakók boldogok, hogy felszabadultak, a tiszteket ünneplik s ebből az ünneplésből nekünk is kijutott. A Brodynak csak a nagy vásártér és az üzletektől hemzsegő, Gold Gaise ad városi jelleget, különben szomorúan néz ki apró, piszkos házaival. Bevásárlás és ebéd után haza kocogtunk.

Szept. 6-ig

a régi állásba éltünk csendes életet, melyet az eső okozta unalom tett még csendesebbé. Hír jött a Szereth folyón való áttörésről, majd szomszédaink, a 44-es bakák csináltak sikerült betörést 3000 fogollyal, aminek eredményeképpen

Szept. 7-én

d.e. 9-kor megmozdult az orosz óriás és ismét szabad volt előttünk az út. Űtegünk déli 1 órakor indult az oroszok által csinált remek cölöpúton, majd d.u. 1/2 3-kor átléptük a határt és egy teljesen kihalt vidéken vitt keresztül az utunk. Lakosoknak még hírük sem volt. 1/2 5-kor Radriwilow közelében állást vettünk és az orosz tűzéréség heves tüzé-
ben, erős veszteséggel vett állást a gyalogságunk is. Jó szállásunkon kitűnően pihentünk és másnap már 4-kor talpon voltunk, pedig kár volt sietnünk, mert csakhamar megtudtuk, hogy az orosz ismét csak volt-nincs. Már 7 órakor mozgott az egész dandár. Utunk Radriwilowon keresztül vezetett. Roppant tetszett nekünk ez a csinos és jellegzetes orosz város, faerkélyes házaival és sok-sok zsidójával, akik már

nagyban árultak kenyeret, gyümölcsöt, stb. Remekül épített orosz állások között vitt előre lassú utunk. Este 1/2 7-ig tartó lassú cammogás után Karpanje nevű községben, egy elhagyott erdészlakban ütöttünk remek szállást, amelyben csirkét, sőt disznót is találtunk, melyet, hogy ne sivalkodjon, egy sortűzzel leterítettünk és este meg volt a tor.

Szept. 8-án

szintén reggel 4-kor volt a Tagwacke,⁵⁴ az elindulás azonban csak reggel 9-kor. Mi tehát jól fűtött szobánkba levélírással töltöttük el a várás idejét. Szakadó esőben indultunk útnak. Nehéz mars volt a csúszós sáros utakon. Dél felé Novi Počajev elé értünk, ahol készenlétben vártunk a szabadban, szemlélgetve a remek vártemplomot, mely 1658-ban épült, óriási klastromával együtt és arról nevezetes, hogy a templom kupolája aranyozva van. Estig áztunk a szabadban, miután a jól teljesített munka édes tudatával szállásoltunk be Stari Počajevben, elmélkedve azon, hogy nem tehattük volna azt meg már délben? Szállásunk piszkos és bűdös volt, de legalább száraz.

Szept. 9.

A borzasztóan felázott utak miatt csak a legnagyobb nehézségekkel haladhattunk előre. Volt rúdtörés, elakadás, hűhó; míg végre d.u. 4 órára bevergődünk Lopuzuóba, ahol a lovaink egy nagy pajtában találtak pihenést, mi pedig az urasági lakban szidtuk a pocsék időt, papucsba melengetőzve a robbanásig teletömött kályha mellett.

Szept. 10.

Hajnal hasadáskor már újra kezdődött a mars. Szinte átláthatatlan ködben, rossz úton, hegyen-völgyön keresztül botorkáltunk, míg reggel 8 órakor Rydoml mellett állást vettünk egy erdőben. Egy vízmosás partjára építettünk menaget és lakást. Egész nap élénk tüzelés volt, gyalogságunk nagy veszteségeket szenvedett a nagyszámú orosz tüzérségtől. Este korán tértünk nyugovóra, előzőleg véve a hírt, hogy Dienes Ervint gránátnyomással kórházba vitték. Ma délután búcsúzott el tőlünk Horváth Miska doktorunk is, akit a 14 hónapi kedves együttlét után könnyezve búcsúztattunk.

Szept. 11-én

Csendes délelőtt után d.u. 2 órakor a divisio útnak indult új állásba. Az oroszok észre vehettek valamit vonulásunkból, mert ugyancsak sűrűn hullott a gránát a nyomunkba. Hála Istennek, baj nem történt, csak Wedom Józsi kedves chargin lovát találta halálra egy Schwere gránát. Kérve az oroszok lőtávolából, egyre fokozódó sötétségben, térdig sárban, ködben, éjjel 12-ig vonszolta magát a divisionk és végre Milnó nevű, már ismét Galíciában fekvő községben találtunk jól megérdemelt pihenőre, amely azonban csak 4 órahosszat tartott és másnap hajnalban szakadó esőben tovább indultunk nehéz menetelésre, amely d.u. 4 óráig tartott. Szabadban ütöttünk táborn, úgy várva be a reggelt[. . .]

Szept. 14.

A hajnal sűrű köddel virradt ránk, de ez nem zavarta az orosz tüzérséget, amely már hajnalban elkezdte munkáját és a köd felszállta után gyilkos tüzelést kezdett állásaink ellen. A helyzet kritikus kezdett

lenni s ezért az ütegek egyenként megkezdték a visszavonulást. Az orosz gyalogság sűrű sorokban támadott, de mindig sikerült visszaszorítani őket. Később tűzérésünk is visszatért elhagyott állásaiba s a gyalogsági állásokat is megerősítették drótkadályokkal. –

Szept. 15.

Mára kialakult a helyzet és már nem oly kritikus, mint tegnap volt. Jobb szárnyunkon bakáink még előre is nyomultak és nagyobb távolságra szorították a muszkát. Ütegünk ma is erősen dolgozott és már megkezdtük a berendezkedést egy esetleges hosszabb ittartózkodásra. Egyenlőre még sátrakban lakunk és a Menagi is sátor alatt van. Lovaink kitűnő ellátásban vannak a közeli erdőben, kéveszámra eszik a zabot, melyet nem tudtak betakarítani a földkről a szegény parasztok.

Lőállásunk Hladki melletti erdőben volt és éppen nem lehetett kellemesnek mondani, mert úgy a gyalogsági lövedékek, mint a schrapnellek és gránátok is sűrűn látogatták a tájéket. Épp ezért hamarosan nekiláttunk a fedezék építésnek és rövidesen tűrhető üregekben húzódtunk meg. Az állást környező erdő azonban gyönyörű volt, ahol lovaink finom lombos sátor alatt, amelyet egy nap alatt rögtönözünk-, egész jó elhelyezést nyertek. Az éjjeli szállás jóval a lőállás előtt fekvő Hladki faluban volt a paplakban, természetesen igen kiváló szállás volt, csak az volt a hibája, hogy sűrűn kopogtattak a falán az eltévedt, orosz golyók. Ez azonban cseppet sem zavart minket, mert a tüzelés esti beszüntetése után teljesen privát embereknek éreztük magunkat, akik kívül állanak a háborún. 4 napi ittlét után, egy esős délelőtt, ismerős tűzértisztek látogattak meg

minket, (Sch. Haub. 4.) hírül hozva, hogy az állást ők veszik át és mi máshová megyünk. Tekintettel arra, hogy még nem voltunk eléggé berendezkedve, hát nem nagyon fájlaltuk a cserét, remélve, hogy egy még jobb helyet sikerül elcsípnünk az előreláthatóan állandósuló, téli tartózkodásra. Dél felé tényleg megjött a parancs, amely Milnóba szólította a Divíziókat. Esőben keltünk útra és estére bevergődtünk Bialoglowyba, ahol úgy, ahogy megháltunk és másnap,

szept. 20-án

kora reggel Zalosčen keresztül, mostmár jó időben bekocogtunk Milnora és közel a faluhoz, egy Mulde mélyén állott fel egymás mellett a 3-ik s 4-ik üteg. Lőállásunk előtt egy nagy kereszt állott, jó irány az oroszoknak, ezért hát ki is ástuk és máshol állítottuk fel, meghamisítva a valóságot a térképpel szemben. Bevonulásunk sem volt egészen sima, mert épp a megérkezéskor surrant el fejünk felett három cca 12 cm-es gránát, mely egyáltalán nem járult hozzá ahhoz, hogy sok bizalommal legyünk az új hely iránt.

A faluban nem jutott számunkra szállás, így hát a lőállás mellett fekvő, szép erdőben ütöttük fel egyenlőre sátrainkat, csupán a menage számára kezdtem még egy egyszerű fedezék építését, t.i. még bizonytalan volt, hogy maradunk-e? –

Lovaink szintén ebben az erdőben álltak, természetesen szabadon, mert fedett hely nem volt sehol. Az oroszok Gontowa nevű falu előtt állottak velünk szemben és nagyban erősítették az állásaikat. A mi gyalogságunk is erős építkezésbe fogott, de mi sem voltunk tétlenek az ütegeinkben. Nagy versengés kezdődött meg a 2 üteg között az építkezés terén, a

Mulde elől levő oldalába egymás után épültek a finom legénységi fedezékek. Fa volt bőven a környező erdőben és így szép és kényelmes lakások épültek és a tiszti fedezék is szép világos és kellemes tartózkodási hely lett. Amikor már elkészültek az ütegek, került sor a szállásokra. Legelőször Werner kapitány számára építettem egy kisebb, földalatti szobát, majd egy fedezék épült a tiszti legények számára. Amikor már biztos lett a hosszú otttartózkodásunk, egy nagy arányú menage építésébe fogtam, amely csakhamar el is készült és gyönyörű lett faburkolatú falaival és a közeli Jägerhausból⁵⁵ kölcsönkért ablakokkal. Mi tisztek ekkor még mindég sátorban laktunk, csak a szabadban etablírozott tiszti konyhát tettük be a volt menage fedezékbe és eleget kellett bosszankodnunk amiatt, hogy a roszszul készített tetőről minden étel tele hullott homokkal és csak úgy csikorgott a fogaink alatt. Csakhamar ezen is segítettünk úgy, hogy a remekbe épített takaréktűzhely fölé sátorlapot feszítettünk.

Időközben lovaink is hátramentek a mögöttünk lévő Novosiolkai gyönyörű erdőbe, ahol lombsátor istállókat építettünk nekik és békebeli rendben helyeztük el őket. Mikor már teljesen biztos lett állandóságunk, neki láttam még két tiszti fedezék építéséhez. Minthogy a talaj erősen homokos volt, mindegyik fedezék falát fenyőfával raktuk ki és az egyes fedezékeket folyosókkal kötöttük össze egymással úgy, hogy valóságos földalatti lakás jött létre, amelyet azután kerek 3 hónapig élveztünk. – [. . .]

A fedezékek körül szépen parkíroztuk a helyet, fenyőket ültettünk be és homokos utakat készítettünk. A 4-ik üteg sem maradt mögöttünk, de azok külön készítettek maguknak lakásokat; hanem a

Menageuk, az igazán remek volt. Esténként harsogott mindkét helyen a gramofon. Aida, Pillangókisasszony, Faust, Bohémélet, stb. csodaszép áriái szálltak az éj csendjében és ismét kezdtük magunkat igen jól érezni. Közben az ütegekben sem szünetelt a munka, szorgalmasan lőttek a muszkákra és közben a repülőök előli elbújás céljából a kopár Muldét nagy fenyők beültetésével valóságos erdővé varázsolták, amelyben láthatatlanul bújtak meg az ágyúk és a fedezékek. Hanem a muszkát nem lehetett egészen becsapni és egy szerencsétlen csőrobbanás után, valószínűleg meglátták a felszálló füstöt és kegyetlenül oda poroltak, aminek következménye a 4-ik ütegben 1 halott és 2 súlyos sebesült volt. Már október 10-e felé jártunk és az idő is hidegre fordult, amikor parancsot kaptunk téli istálló építésére. Meg is kezdtem a nagy művet 120 ló számára 1 1/2 m-re a földbe süllyesztett istálló építését.

Hozzáláttunk a nagy földmunkához. 60 m. hosszú és 8 m. széles területről emeltük ki a földet és vágtuk a fedéshez szükséges rengeteg fát. A nagy munka közben,

Okt. 27-én

jött a hír, hogy új modern ágyúkat kapunk és ezekért 2 tiszt megy fel Bécsbe. Megindult a szörnyű reménykedés, hogy talán én leszek a boldog kiválasztott és tényleg Guzmann őrnagy választása Etringerre és reám esett. D.u. kimentünk Guzmann megfigyelő helyére lejelentkezni és az útasításokat átvenni és úgy volt, hogy másnap hajnalban megyünk, de az orosz másképp akarta és hajnalra egy olyan parázs támadást indított a Pozsonyi hadtestnek tőlünk északra eső frontja ellen, hogy a derék tót bakák nem bírták a nyomást és nem messze tő-

lünk, egy kisebbszerű áttörés sikerült a muszkának. Forrt az egész front, előttünk is támadt az orosz és ilyen kritikus körülmények között szó sem lehetett indulásunkról. Másnap ellentámadással és a tartalék harcbavetésével sikerült ugyan visszaszorítani az oroszokat, de még egy hétig készenlétben állt a frontunk az esetleg megismétlődő támadással szemben és így mi Etrussal tükön ülve lestük az elkövetkezőket. Végre

Nov. 3-án

útra kelhettünk. Értünk jött a train elegáns, sárga fiakkerje és mi délelőtt 11-kor végre elegánsan elhajtattunk Zalosčere, ahol a proviantúránál elköltött fényes ebéd után vonatra szálltunk és meglehetősen kényelmetlen út után, 5-én megérkeztünk Pestre. 2 napi Pesti tartózkodás után elegánsan kiöltözve és kifelve, menyasszonyaink búcsúcsókjaival a pazar Weni gyorsvonaton elindultunk az ágyukért.

Nov. 8-án

jöttünk meg Bécsbe. Ott mindjárt szállást utaltak ki nekünk a kellemes és kedves Hotel Viktóriában, a Favoriten Str-n. Másnap jelentkezünk a Arsenálban az ágyukért s ott az a meglepetés várt ránk, hogy kisült, hogy túl korán jöttünk és csak néhány hét múlva kerül reánk a sor. Persze nem búsultunk ezen, a jelentés elment a Divísióhoz, mi pedig elmentünk vissza Pestre. Ezután egy hónapunk felváltva hol Pesten, hol Bécsben telt el. November vége felé lassankint megkaptuk ezt is, azt is, sőt megérkezett a pótütegtől a kiképezendő legénység is, akikkel azután délelőttönként iskolázást tartottunk az új ágyuk kezeléséről. A délutánjaink és estéink

azonban szabadok voltak, fel is használtuk színház és egyéb szórakozó helyek látogatására és igazán nem lepett meg kellemesen bennünket, amikor

dec. 17-én

indulási parancsunk is megjött. Elindulásunk előtt, a Grengross áruházban monstre bevásárlást tettünk a legénység számára, karácsonyi ajándékokat s még 500 drb dióspatkót is süttettünk ez alkalomra. Egy egész külön kis vonatot megpakoltunk. Miközben persze még Pesten is voltunk elbúcsúzni és azután alló ki ismét a frontra.

Fejedelmileg utaztunk, egy részünkre, a vonathoz csatolt I. oszt. kocsiban, ahol még a velünk kiutazó altiszteknek is adtunk helyet. 3 nap alatt értünk el a Pluhowi állomásra, ahol a kivagonírozás volt. Már ott várt reánk az egész Divisio a régi, rossz ágyúkkal, melyeket minden felszereléssel együtt átadtunk és lovainkat a ragyogó, új ágyúk elé akasztva,

dec. 24-én

hajnalban, meseszép hóesés közben elindultunk Milnóra vissza. Én a karácsonyi ajándékokat szállító kocsival előrementem és a jó melegre fűtött menagéban feldíszítettem a szép kis karácsonyfát, és a magammal hozott sok jóbol pazar vacsorát készítettem, sőt a legénységi karácsonyfát és ajándékokat is előkészítettem Krása főhadnaggal úgy, hogy amikor d.u. 2-kor a Divisio megérkezett, már minden készen várta őket a szent estére. D.u. 1/2 4-kor megtartottuk a legénység ünnepét, azután gálába öltözve bevonultunk a Menageba, amely remekül fel volt díszítve és a hangulatos karácsonyfagyújtás után reggelig voltunk együtt a legjobb hangulatban; mesélve a Bécsi élményeket. Másnap első utam a

lovainkhoz vitt és szemem, szám elállott attól a remek látványtól, amit a roppant arányú, remekbe épített földalatti istálló nyújtott. Sem előbb, sem utóbb ilyen jól sikerült építkezésünk nem volt a fronton, s ez Wedom Józsi erejét és ügyességét dicséri. A jó meleg istállóban 2 sorban állott a rengeteg ló, szerszámnak, takarmánynak, mindennek meg volt a külön, jó helye. Igazán sajnálom, hogy nincs erről a nagyszerű alkotásról egy fényképem. Távolléteomben 2 hizódisznot is szereztek be, amelyek vígan rőfögtek egy külön ólban. –

Az elkövetkező napokban nagy munka folyt az útegekben. Az új ágyút tanulmányozták és megkezdődött az első lövöldözés is velük. Legényeink és mi is szörnyen élveztük a precízül működő, remek masinákat, csak a kapitány állította váltig, hogy a régi ágyúk jobban lőttek. Az első izgalmak lecsillapultával, a régi, megszokott kerékvágásba zöckent minden és így valóságosan villámcsapásként sújtott le ránk a hír

dec. 30-án,

hogy állást kell változtatnunk. A parancs Izipovcét jelölte meg jövendőbeli tartózkodási helyül, ahol német parancsnokság alá jutunk. –

31-én, Szilveszter napján,

sajgó szívvel és nagy mérgesen készültünk fel az útra, otthagya szép lakást, remekül kiépített állást, pazar istállót és 3 hónapi, sok szép emléket. Reggel 8-kor elindultunk rengeteg csomagunkkal. 2 disznókat útközben le is öltük, mert nem tudtuk élve szállítani őket. Erős hóban, Olejowon, Zborovon, Jezi Amán keresztül, korom sötétben, végre este 7-kor vergődtünk be német útmutatónk vezetésével

Kukotkovčere, ahol átázva, átfagyva szidtuk a sorsot, hogy ott kellett hagynunk a jó állást. Amikor azonban jól átmelegedtünk és elkészült a vacsora és előkerült a sok Bécsi likőr és pezsgő, ismét megjött a jókedvünk és az újévet már vígan köszöntöttük.

1916.

Január 1-én korán reggel útra keltünk minden cók-mókunkkal és a keményre fagyott, irtózatosan göröngyös országúton döcögtünk előre, Isipovce községen keresztül, a község előtt elterülő, mocsaras réten át egy kis völgyhajlatba, ahol már nagy megelégedésünkre, egy majdnem kész állás fogadott bennünket, amelyet egy német üteg előző napon hagyott hátra részünkre. A tisztí fedezék kényelmesen elkészített szoba volt, ahol csakhamar otthonosan elhelyezkedtünk a vígan ropogó tűznél. Volt kényelmes alvófülkénk is az inspektiós tiszt számára s a telefonisták is jó helyet találtak a földalatti palotában. Az ágyúállások meglehetősen primitívek voltak, de ezen hamarosan segített ügyes és szorgalmas legénységünk, épp úgy rendbehozva a domboldalba fekvő fedezékeket is. Az éjjeli szállást egy különálló házcsoport egyik legtűrhetőbb kunyhójában ütöttük fel s már az első este is a legkényelmesebb rend fogadta a hazatérő társaságot a táborigyaktól és hálózsákoktól hemzsegő, agyagpadlójú szobában. –

Ilyenfórmán hamarosan megbékéltünk a sorsunkkal, a vacsora is kitűnő volt s a gramofonszórá jókedv sem késett soká és máris arról kezdtünk ábrándozni, bárcsak itt tölthetnénk a hátralévő telet. –

Körülöttünk még német csapatok állottak s az Izipovcei réten naponta néztük a tilinkószórá masszázsozó német gyalogosok gyakorlatozásait. Testvér-ütegünk a Bt. 4. nem messze tőlünk vett állást egy

mély muldeban,⁵⁶ melynek meredek falában pazar villát építettek maguknak. –

Eléggé csendes volt a front, igazi oroszos téli hangulat, alig hangzott el egy-egy lövés és igazán nem zavart minket semmi sem. Baj azért mégis volt, mégpedig a lovaink között, ahol veszedelmesen kezdett elharapózni a rühösség. Már alig-alig volt ló a divísióban, melyen többé, kevésbé ne lett volna nyoma ennek az undok betegségnak.

A lovak legnagyobb része szabad ég alatt, vagy legfeljebb nyitott pajtákban állott és így nem csoda, hogy a tél hidege erősen megviselte ezeket a beteg állatokat. Szegény állatok szerencsétlensége lett a mi szerencsénk, ugyanis

jan. 10. felé

már oly mértékben harapódzott el a rüh a lovak között, hogy veszedelmes lett a divíziónk a többi csapatok részére is és ezért

Január 14-én

mindkét ütegünket kivonták a frontról s miután helyeinket német csapatoknak adtuk át, az egész divízió hátra masírozott a Jezierna mögött fekvő Jarčovce községbe, ahol rajtunk kívül csak egy német vágóhid és egy train csapat volt úgy, hogy az aránylag csinos és nagy faluban a legkényelmesebben elhelyezkedtünk és minden egyes lovunk a körülményekhez képest finom istállóhoz jutott, a legénység pazar kis tanyákat ütött a tágas parasztházakban és mi tisztek keleti kényelemben, kettesével helyezkedtünk be a legtisztább parasztházak tisztaszobáiba és a tiszti menage részére egy egész külön, nagy házat foglaltunk le.

Jarčovce, ennek a kis igénytelen, Galíciai falunak

neve egy kedves, szép emlékként fog élni mindnyájunkban, akik ott egy nagy családként 3 szép hónapot töltöttünk el a világháború nagy tombolásában, a legtökéletesebb falusi nyugalom közepette, amely nyugalmat bőven tarkították a vidám, tábori élet sok, kedves incidense, sok kedves multság bájos emléke s a gyönyörűn ránk köszöntött Galíciai tavasz, boldogító élvezése.

Persze, a tavasz beköszöntéséig még vagy 60 nap nagy hideg telet kellett átélnünk, amely télnek csak a kellemességeit és szépségeit élveztük a jólfűtött szobáinkban és katurionkban.⁵⁷ –

Nemsokára megérkezésünk után hullani kezdett a hó, oly tisztán és oly hófehéren, hogy 2 napi szakadatlan havazás után a meglehetősen piszkos kis Galíciai falut a legpazarabb, legfestőibb helyé varázsolta a mindenre vastagon ülő, csillogó hólepel. A falu feletti platón szigorú glédában felállított vadonatúj ágyúink szinte eltűntek a vastag hólepel alatt, mintha a gondos tél még azt is el akarná felejtetni velünk, hogy gyilkos szerszámainkkal mi is résztvevői voltunk és vagyunk a háborúnak.

Ez a feledés a mi részünkről hihetetlen hamar ment s a háborús élet rendetlen szabadságát csoda hamar váltotta fel a katonaélet békebeli rendje. Fő gondoskodásunk természetesen betegeinknek, a lovaknak szólott s a községi kovácsnak, jól a centrumban fekvő rezidenciáját hamarosan átalakítottuk ló-kórházzá, ahol szünet nélkül folyt a beteg állatok legalaposabb kezelése, ami abból állott, hogy egy jól fűtött szobában szappanos, meleg vízzel alaposan megmostunk minden lovat és egy másik, erősen fűtött istállóban megszáritva őket, csúnya, fekete kátrány-kenőccsel mázoltuk be őket, amely mázt 5 nap múlva ismét meleg, szappanos vízzel oldottuk le ró-

luk. Szomorú látványt nyújtottak ezek a szegény párák a kátránykúra után, mert a kátránnyal együtt a szőrük is lement és a kimosdatás után úgy néztek ki, mint valami óriási, csupasz patkányok.

A kevésbé rühös lovakat gondosan géppel megnyírtuk és csak a betegség által megtámadott helyeken kátrányoztuk őket, ami által olyanok lettek, mint egy foltos salamandra. – A kórház körül kátránybűz és karbolszag töltötte meg az egész levegőt és szomorú képet nyújtottak a ki-bejáró páciensek. A gondos ápolás dacára, elég sok volt az elhullás, amikor már annyira el volt harapódzva a baj, hogy a segítség későn jött és a teljesen legyengült lovak nem bírták el a meglehetősen drasztikus kúrát. Majd egy hónapig tartott a szüntelen kezelés és csak február közepe táján jutottunk odáig, hogy azt mondhattuk, hogy leküzdöttük a bajt. Persze, az egész lóállomány oda volt a kúrától és még hosszú pihenésre és jó táplálásra volt szükség, míg összeszedik magukat.

Február vége felé olvadni kezdett a hó és a remek, téli képet egy falusi sár minden csúfsága váltotta fel, ami azonban nem akadályozott minket abban, hogy a szalmával jól felszórt lovaglóhelyen naponta parázs lovaglóiskolát ne tartsunk a hosszú pihenéstől kövérre hízott, tisztí lovakon és a már teljesen felgyógyult egyéb paripákon –

Az ágyúlegénység gyakorlatoztatása is szorgalmasan ment. Lovak híján emberi erővel húzogattuk fel a súlyos ágyúkat a környező dombokra, hosszú kötelek és csigák segítségével. Volt rettentő sok bakancs, ruha, bagázsvisit, s ezek következtében a legénység csakhamar fővárosi eleganciára tett szert s mi tiszték pedig kéjelegtünk abban, hogy minél elegánsabb salonnadrágban, lakkcipőkben és minél illatosabbban jelenjünk meg a kaszinóban.

Óriási kártyázások, ütegekőzi látogatások, farsangi tréfák, jelmezes esték tarkították a téli esték egyformaságát és különösen mozgalmas lett az élet, amikor a régi, megszokott társaságunkba 8 Pestről jött vadonatúj fiatal kadett hozott életet.

Március első napjaiban

Guzmann őrnagy, eddigi divisio parancsnokunk elhagyott minket. Óriási búcsúlakomával búcsúztattuk, kissé komikus, de azért szeretett és becsült személyét és az alkony leszállta után az összes legénység impozáns, fáklyás és lámpionos menete tett tanúságot arról, hogy mindnyájan sajnáljuk távozását. Helyét a parancsnokságban a legöregebb kapitány, a 4-ik üteg parancsnoka foglalta el és a hosszú télre egyszerre a legbájosabb tavasz bontotta ki szívet gyönyörködtető, mesepompáját. Most már búcsút mondhattunk a lovarda szalmával jelölt, egyhangú hőseinek és naponta vidám lovascsoportok nyargalásztak a falu melletti színes völgyben, sőt gyönyörű lovas kirándulásokat is tettünk a környékre. Megkezdődtek a kivonulások is. A szépen magukhoz tért lovak ismét az ágyúk elé kerültek és hetenkint 3-szor folyt a vidám gyakorlatozás, akárcsak a Rákos mezején. –

A divisio gárda tagjai neki álltunk egy remek zöldséges kert etablirozásának és április első napjaiban már remekül zöldültek a katonás rendben álló veteményes táblák. A lakossággal szörnyen összebarátkoztunk. Szerettek minket már az öregek is, hát még a fiatalság, mely a háború következtében csak a nőnemből került ki; erről minden kétséget kizárólag győzte meg az embert egy-egy mesés, holdvilágos éjszaka sok szorosán összefonódott páros árnyéka, mely itt is, ott is feltűnik a falu kertjeinek lassanként zöldülni kezdő fái között.

Szép volt a Jarčovcei élet, tele bőséggel, soha oly felségesen nem éltünk, mint ott, egy Parisban tanult urasági szakács főzött nekünk, naponta a legpazarabb előételek előzték meg a finom sülteket és pazar tortákat, amelyeket nagymértékben fogyasztottunk.

Eleinte Wedommal laktam együtt, majd később a kis Pfeiffer zászlóssal kutattunk fel egy barátságos kis szobát, melyet meszelő segítségével hófehér lányszobának is beillő helyiséggé varázsoltunk, melyben a kölnivíz és L'horigen Cotti illat vegyült össze az egyiptomi cigarettáink illatos füstjével. Fiatalok voltunk és szerelmesek mind a ketten, erről tudna beszélni sokat az a kis szoba, amely tanúja volt annak a sok szerelmes gondolatnak és látója annak a sok szerelmes levélnek, amelyek innen indultak útnak Budapest, illetve Leoben felé. –

Bizony nem vallott nagy harci tűzre ez az érzés, ami elfogott mindnyájunkat, amikor április 16-án megjött a parancs, hogy induljunk a frontra. Ismét Izipovcera vitt az utunk, a tavaszi verőfény mintha felköltötte volna téli álmukból a harcterek leglármásabb szerszámain az ágyúkat is, mindenféle nagy puffogás fogadott minket s a hosszú csend és boldog béke után nagyon rossz volt ismét belekerülni a robbanó gránátok és bántóan pukkanó schrapnellok körében. A 4-ik üteg elhagyott minket és Isipovcetól keletre, a volt régi állásában vett állást, mi pedig a falutól délre, Serednice falu temetőjében vett állásban lövöldöztük át az első harci napot. Lovaink ismét szabadban töltötték az éjjelt, úgyszintén a legénység is sátor alá szorult. Nekünk tisztéknek egy szomorú viskó juttatta keservesen eszünkbe a tegnap elhagyott, hihetetlen kényelmet. A tiszt szakács szomorúan készítette egy sírkő tövében, szabad ég alatt a sovány vacsorát s a tiszt legények

is a legnyomorultabb hangulatban próbáltak némi-
leg is tűrhető fekvőhelyeket készíteni a pizkos
puszta szobában.

Tagadhatatlan, hogy nagyon le voltunk verve és
nem nagy érdeklődéssel fogadtuk az esti parancsot
sem, amely pedig ütegünknek külön szép megbízást
hozott, amennyiben elrendelte, hogy másnap,

április 17-én

reggel vonuljon át Cebrowba, ahol a szomszéd, né-
met hadtest kötelékében a Truppendivisions Kom-
mandó⁵⁸ külön rendelkezése alatt, mint elkülönített
üteg kell majd szerepelnie. Mindegy, akár hová me-
gyünk, gondoltuk, sehol sem lesz újra Jarčovce.
Rossz éjszaka után nagy kerülővel, amire a sűrűn
pukkanó orosz schrapnellek kényszerítettek, úgy
dél felé elérkeztünk Cebrow alá, amely község töm-
ve volt katonasággal. Egy csomó üteg székel már
ott és rengeteg gyalogsági kommandó, úgy hogy
csak nagy ügyvel, bajjal tudtunk felhajszolni 2 ép
házat, meg egy düledező kunyhót, ahol elhelyez-
kedhettünk.

Az üteg a sötétség leszálltával előre ment az új ál-
lásba, mely a cca 2 km. hosszan elnyúló község de-
rekában, egy lankás oldalú Muldeban feküdt, egy
már régebben ott székelő német nehézüteg tőszom-
szédtségében, a Tarnopol felé vezető vasútvonal egy
cca 40 m. hosszú viaductja mellett, amely alatt egy,
az üteg előtt elfolyó kis patak, egy kis tavat alko-
tott. A hely egész csinos volt és elég eldugottnak is
látszott, úgy, hogy meg voltunk vele elégedve, annál
kevésbé azonban a lovaink helyzetével, mert azok
részére a faluban egy talpalatnyi helyet sem talál-
tunk, úgy hogy a falu végén egy kertben a fákhöz
kötve helyeztük el őket. Másnap nagy veszekedéssel

kiürítettünk 2 pajtát, ahol train lovak állottak és oda beszorítottuk a tiszti lovakat és néhány altiszti lovat. Kapitányunk lovát lakóházunk konyhájába állítottuk, s a 6 ágyúhoz tartozó lovakat közvetlen az üteg előtt, a domboldalban levő tágas pajtában helyeztük el, úgy hogy ha lőttünk, akkor a golyó-bisaink az istálló felett süvítettek el. –

A Menagi egy külön házban volt, melynek alkalmas, szép konyhája és kellemes, árnyas kertje is volt, a tiszti lakás egy híd mellett fekvő, 2 szobás, jó karban levő házban, melynek konyhája, mint már említettem, a kapitány lovának volt úri tanyája, úgy hogy mi egy ajtón jártunk be Oáseval a házba. –

A ház kisebbik szobájában a kapitány és Wedom, az első tiszt lakott, az első tágas szobában 6 ágy állott a fiatalabb tiszteteknek, de rendszeren csak 3-an aludtunk ott, mert a többi tiszt éjjeli szolgálatot teljesített felváltva. –

Mint mindenütt, úgy itt is hamarosan otthon éreztük magunkat, a tiszti szakács ismét elemében volt, a lakószobák is hamarosan elvesztették kellemetlen, dohos, parasztszagukat, a szagos szappanok, kölnivizek és parfümök illatától és esténként Oásé kedélyes dobogása és lánccsörgetése ringatott minket álomba. –

Az ütegeben egyenlőre még szó sem volt kényelemről, mert ugyan már volt előttünk is ott egy üteg, amely azonban csak a berendezés legelején volt, aminek nyomaként a rengetegül feltúrt talaj, nagy tömeg gerenda és deszka csúfította az üteg környékét. A Brigádtól azt a parancsot kaptuk, hogy állandó tartózkodásra építsük ki az üteget, anyagot kaphatunk, annyit, amennyi kell. Na nekünk sem kellett több, ügyes és szorgalmas legénységünk már hajnalban munkához látott és még késő este is zúgott a szekerce és dolgoztak az ásók.

Ilyen körülmények között 2 hét alatt megépült a legszebb ütegállásunk, melyet valaha is csináltunk a háború alatt. Jártak is csodájára messze tájról. Röviden le is írom, hogy is nézett ki. Annyit írhatnak feleletül, hogy *sehogysem*, mert valóban ha egy idegen odavetődött az üteg helyére, nem látott semmit, csak egy füves domboldalt és nem is sejthette, hogy alatta, a föld mélyén egy hadi üteg cca 50 számú legénysége, 6 óriási ágyú és rengeteg munitió van[...]

Az egyes fedezékek 4 1/2 m. mélyre voltak a talajba beásva, a falak gerendákkal kipócolva és deszkával kirakva, a fedezékek plafonja vastag pallódeszka volt, amelyre 2 1/2 m. vastagon borul a föld, mely a fedezékek felett a földfelszínével egymagasságban töltötte el a kiemelt gödröket. Az ágyúk az előre lejtős domboldalba voltak 2 m. mélyen lesüllyesztve, felettük vastag pallódeszka tető, amely egy szintbe volt a földdel és vastagon volt takarva földdel. A munitió pince 6 m. mély volt, betonnal víztelenítve és egy elmés szerkezetű liften lehetett a nehéz lőszeres ládákat belőle felhúzni. A lőszer tartalékon kívül minden ágyú mellett volt egy hullámlemezrel fedett és 3 m. földréteggel védett kézi lőszerraktár s az összes ágyúkat, valamint a fedezékeket 3 m. mély folyosók kötötték össze, amelyek szintén fedve voltak vesszőből font kosárral, hogy a repülőgépekről észrevehetetlenek legyenek. –

Nagyobb veszély esetére az üteg előtti meredek hegyoldalba 8 m. mély rókalyukak voltak készítve.

A remekül elkészített telefonhálózaton kívül, minden legénységi fedezékbe villanyos csengő vezetett a tiszti fedezékből. Amikor május közepe táján minden készen volt, az egész üteg területét bevetettük fűmaggal, mely a gondos mindennapi öntözésre

már napok múlva kizöldült és eltakarta az építkezés minden nyomát. Így hát hajlék nélkül maradt lovaink kivételével mindenki ismét jól el volt helyezve, viszont a gyönyörű májusi időben a szabadban töltött éjszakák csöppet sem váltak lovaink kárára, annál kevésbé, mert a fronton növvő bő fűből bőven jutott nekik nagyszerű, zöld takarmány. Az idő állandóan mesés volt és mi szörnyen haragudtunk az udvariatlan muszkákra, akik amint leszállt az est, szinte lehetetlenné tették a járást a faluba, annyira repkedtek ott a vakon ellőtt lövedékek, amelyek miatt nem is mertünk kint vacsorázni a kertben, sőt a rövid utat a menagetól a lakásunkig is sokszor a lenagyobb galoppban tettük meg, ellenben délután gyakran ozsonnáztunk a kert árnyas fái alatt.

Werner kapitányunk május végén szabadságra ment és helyette Koválszky Viktor főhadnagy lett az üteg parancsnoka. Roppant agilis ember, akit a Divisionál is nagyon szerettek. Mindent kijárt számunkra és Cebrow főutcáját még bizonyára most is díszíti az általa építtetett remek beton „Viktor kút”, amely legénységünk mindenben megnyilatkozott ügyességét dicséri. Rövidesen Cebrowba való jövetelünk után, remek zöldséges kertet is csináltunk, valamint az üteg melletti tóban megalapítottuk kacsatenyésztésünket 40 db. gágogó madárral. A Menage melletti kertben vidáman keresgéltek a csirkéink és egy tekintélyes malac is rőfögött már elégedetten a remekben épített ólban. Én a házinyúl tenyésztetést vezettem be egy kis kolónia belga óriással, amely nyulak meghazudtolták a bátorságukról elterjedt, rossz véleményt, mert még a legnagyobb lövöldözés sem volt képes kihozni őket megelégedett flegmájukból. –

Mindez gyönyörű szép volt, nem azonban az oro-

szok viselkedése, akik a legélénkebb harci tevékenységet fejtették ki előttünk és éjszakáról éjszakára ásták előre magukat, úgy hogy május utolsó napján már alig 60 méterre állott a két gyalogsági vonal egymástól. Ez a lázas tevékenység közeli támadásra vallott, amit valószínűvé tett a tűzérésünk növekedő munkája is. Mind sűrűbb lett a tűzérési tűz, amely az eddig csendes falunkat sem kímélte már és sokszor ijesztette meg jámbor tiszt szolgáinkat és lovászaikat.

A szolgálat a lehető legéberebb lett, állandóan 3 tiszt volt éjjeli szolgálatban, sőt parancsnokunk is fél éjszakákon keresztül fényszóró segítségével lőtte a magukat előre dolgozó muszkákat. Új ütegek jöttek. Mi is kaptunk egy vendéget. Lovag Hoertingen személyében, akit 4 öreg 75-ös ágyújával hozzánk osztottak be. Sok dolgom volt a munitió szállítással, amelyet fölös mennyiségben szállítottunk az üteghöz.

Június 4-én

hajnalban azután be is ütött a krach. Egy szörnyű nyugtalan éjszaka után, reggel 3-kor mintha a pokol szabadult volna el, megszólaltak az oroszok soha nem képzelt számú ágyúi. Az első vonalunk pillanatok alatt egy sűrű füstfelhőbe borult a rettentő pergőtűztől. Egy pillanatig nem szünetelt a robbanások iszonyatos moraja és rövidesen megindult a sebesültek szomorú processioja⁵⁹ visszafele. 7 óra fele sűrűn kezdte az orosz a falu lövését. Lovaink felett és között egyre-másra robbantak a schrapnellek és csakhamar sebesült állatok és emberek jajjától volt hangos a Parkplatzunk. Ütegpáncsnokunk elrendelte, hogy az összes lovak és a tiszt konyha azonnal menjenek lőtávolon kívül, csakis az ágyúk

fogatjai maradtak helyükön, ahova szerencsére nem is esett lövés.

Hihetetlen gyorsasággal teljesítettük a kapott parancsot és 10 perc alatt, meglehetősen gyors hajtásban, egyenkint surrantak el a lőszer- és traen kocsiaink a falu mögötti veszélyes zónán keresztül, majd összeszedelőzködve a falu mögött cca 1 1/2 km-re lévő erdőben ütöttek tanyát. Ekkor cca 8 órakor szólaltak meg a mi ütegeink, jelezve, hogy megindult az orosz támadás. Lángban állott az egész front s a rengeteg, iszonyú robbanás közé vérfa-gyasztóan vegyült a sokezer gyalogsági lövedék bán-tóan éles füttye. Vágtattam vissza a lángoló Ceb-rowba további parancsokért, a mellettem eltűnő fá-kon rémítőket koppantak a fentakadt bakagolyók s a folytonosan csapkodó gránátok és üvöltő schrap-nellektől megvadult lovam habtól takarva és resz-ketve állott meg a tiszt lakunk védett fala mögött. A telefonszobában ingújra vetkőzve dolgozott Ko-válszky, egyik telefonon a megfigyelők jelentését hallgattuk, a másikon az ütegnek adta a komman-dókat és közben a teljesen tájékozatlan Divísiót vi-lágosította fel a helyzetről. Nekem csak annyit mondott, hogy muníciót hozzak, amennyit csak le-het. Azonnal lóra kaptam és sarkantyúba kapva szegény párát, ismét nekivágtam a gránátlyukaktól felszántott útnak, a falun keresztül s közben hallot-tam, hogy ütegünk szünet nélkül tüzel. Szerencsé-sen kiértem a tűzzónából és a Steffelnél lévő, kevés muníciót galoppba előre küldtem 2 kocsival s a töb-bi összes kocsival vágtatva mentünk be Jeziernára, hol a vasúti állomáson már az összes ütegek lőszer-kocsiai ott tolongtak munícióért. Egy ismerős tiszt-től megtudtam, hogy egy lőszeres vonat Jezierna előtt nyílt pályán vesztegel, azonnal odamentem

kocsiainkkal és feltörve a vagonokat, hihetetlen gyorsasággal megrakodtunk, ahogy csak lehetett és rohantunk vissza Cebrowba. Az ütegben rendbe volt minden, oda nem lőtt az orosz, ellenben a szüntelen lövöldözéstől a földött helyen megsüketült mindenki, úgy hogy ordítózva sem lehetett velük semmit sem megértetni. Ledobáltuk a hozott muni-
ciót és mentünk ismét vissza Jeziernába új szállít-
mányért. A faluban Kovalszkytól megtudtam, hogy szegény Hellsinger Pali megfigyelő helyét telitalálat érte és, hogy ő meghalt és Lack tisztiszolga megsebesült. A szomorú hír leverő hatása alatt értem az erdőbe, ahol Menagenk állt és nem akartam hinni a szemeimnek, amikor Hellsingert látom ott bebúgyolált fejjel, cigarettázva és mellette fekszik Lack bekötött lábbal. Az első örömkítőrések után nagy mérgesen mesélte el Pali, hogy amint betonból épült megfigyelőhelyéről figyelte az orosz támadást, egyszerre egy nehéz gránát lecsapott közvetlenül a megfigyelőhely elé, ő érezte, hogy repül, majd elvesztette az eszméletét. Ez a reggeli órákban történt, amikor magához tért már jó magasan állott a nap s akkor látta, hogy félig betemetve fekszik a darabokra tört betontörmelék között. Minthogy hiába kiabált segítségért, nagy nehezen kiszabadította magát, összekereste a binokliját és térképeit és a még mindig igen heves ellenséges tűzben lassan levánszorgott az első vonalból a 2-es tábori ágyúsokhoz, akik szekéren hátraküldték. Szörnyű dühös volt Kovalszkyra és Wedomra, akik úgy otthagyták anélkül, hogy legalább megpróbálták volna feléleszteni. Nagyobb sebesülése nem volt, csak az arca volt csúnyán összeütve. Lack, Wedom főhadnagy tisztí legénye már jobban sebesült, ugyanis jobb lábáról 2 ujját vágta le egy repeszdarab, de azért vídám volt,

Képeslap – a falu búcsúztatja a harangot

hogy végre haza mehet. Hellsingerrel együtt nagyon fogadkoztak, hogy őket ugyan nem látja többé a front.

1916 évi Június hó 4-e.

Ennek az annyira emlékezetes napnak dátumával kezdődik ez az új füzet, melynek borzalmakban és veszedelmekben gazdag délelőttjéről az első könyv végén már megemlékeztem. –

Gyors ebéd után sebesültjeinket kocsira ültettem és az összes kocsikkal együtt ismét elindultunk Jezierna felé muníciót hozni. A déli órákban elcsendesedett front ismét kezdett hangos lenni és mire Jeziernára értünk, mint egy végnélküli mennydörgés, harsogott újra a pergőtűz. Nem volt hát elég a dél-előtti borzalom, újra kezdődik ismét a tánc. Első utunk a Jeziernai kórházhoz vitt, hogy átadjuk ott Hellsingert és Lackot. Azt a látványt, amiben ott volt részem, nem fogom elfelejteni soha az életben. A szegény, szerencsétlen sebesülteknek olyan tömege volt ott együtt, hogy az odagyűjtött, elég sok orvos és szanitéc szinte tehetetlen volt a nagy tömegükkel szemben. Azt sem tudták, melyiknek nyújt-sanak elsősegélyt. Mindenfelé a véres, tépett, halál-sápadt sebesültek lepték el a kórház környékét, melynek udvarán százával feküdtek a hordágyakon, vagy a földön a súlyos sebesültek, akik közül nem egyhez már későn érkezett az orvosi segítség. Jajgatás, nyögés és siralom volt mindenfelé. Elbúcsúzva sebesültjeinktől, sietve mentem el erről a szomorú helyről, mely a legborzasztóbb hatással volt az emberre, de az ott látható siralmas kép elkísért a vasút-állomás felé vivő utunkon is, ahol csapatostól bicegetek és botorkáltak a véres, tépett alakok, akik részére nem akadt kocsí, hogy kiszállítsa őket a vonat-

hoz. Ezen a napon nem élelmet szállítottak a traen kocsik és teherautók, hanem minden épkézláb alkalmazhatóság hozta a tartalékot Zborowból. Útközben a kocsik végtelen sorával találkoztunk, amelyeken zsúfoltan szorongtak a más frontrészről sebesen hozzánk küldött gyalogosok. Voltak ott bakák, vadászok, huszárok, német gyalogság és közben egy-egy üteg tüzérség és közben szüntelen erővel hallatszott a front végnélküli rémes moraja. A bajtársakért való aggodás siettette utunkat. Mire az állomásra értünk, a főtűzmester már majdnem kész volt a munitio rakodással, csupán még néhány szerünk állt rakatlanul.

Amíg ezeket rakták, körülnéztem az azelőtt oly rendes állomáson, ahol most mozogni is alig lehetett a sok munitios szekértől s ahol hegyekben állott a rendetlenül egymásra dobált, üres, lőszeres láda. Ma sem szállították ezt el a vonatok, mert amint kiürült egy lőszer vonat, máris megrohanta azt a sok szerencsétlen, sebesült, aki még járni tudott és a velük telt vonatok sietve vitték el őket a borzalmaik színteréről. 2 Máltai vonatba a súlyos sebesülteket hordták be, vajon hányan érnek ezek közül élve egy kórházba?

A sebesültekkal telt pályaudvar előtti térre egy schrapnell csapott be, kimondhatatlan pánik tört ki szegény szerencsétlenek között, mindegyik menekült, és megtelt velük a vasúti töltés árka. Egy szegény, súlyos sebesült idegsokkot kapott és eszméletlenül rángatódzott a hordágyán. Szerencsére nem jött több lövés, úgy látszik, csak tévedésből csapott oda egy rosszul irányzott lövés. Fellélegeztem, amikor elindulhattunk ebből a siralom völgyből, és sebes ügetésben indultunk jól megrakott, nehéz szeke-reinkkel a miénkhez, kikért telve volt a szívünk ag-

godalommal. A Jeziernai domb tetejéről a szemünk elé tárult a nagy harc egész képe. Ismét sűrű füstben állott az egész hosszú harcvonal, mintha égne, azonban már innen megfigyelhető volt, hogy a koncertet főképen a mi tűzérsegünk rendezi, kíséretül a pillanatokig sem szűnő gyalogsági és gépfegyver tűzhöz. Ismét támadás van, állapítottuk meg, mert csak ilyenkor van olyan élénk fegyvertűz.

Meggyorsítottuk a menetelést és Cebrow bejárata előtt jó 100 m. körökben robogtunk az üteg felé a szüntelen csapkodó fegyvergolyók között. Mire elértük az üteget, már hallgattak az ágyúk, a támadás – a legerősebb máma már vissza volt verve –, s a legénység és a tisztek kimerülten heverték a fedezékek tetején nőtt pázsitban.

Jókor jöttünk a munitióval, mert már alig volt néhány ládával. Ezen a napon az üteg 2300 lövést adott le és volt olyan negyedórája a tüzelésnek, amikor egy-egy ágyú 10 lövést adott le percenként. A tarackok glycerinje úgy felmelegedett, hogy füstölve fújt ki a tömítés mellett s az ágyúcsövek olyan tüzesek voltak, hogy az ember keze odasült volna, ha megfogja.

Hamar lerakattam a munitiót és a szekerekre dobáltattam az üres ládákat és küldtem az agyonfáradt lovakat és embereket kissé pihenni azzal, hogy éjszaka ismét hozzanak egy szállítmány lőszert, mert ki tudja, mi lesz holnap? –

Magam már ottmaradtam az ütegben felváltani a teljesen berekedt és a fáradtságtól alig álló fiúkat, akikkel még beszélni sem lehetett. A lassan leszálló szürkületben érkezett meg Koválszky főhadnagy ütegparancsnok a megfigyelő helyről és elmondta az utolsó, nagy támadás történetét, amelynek kritikus voltáról csak ekkor alkothattunk igazi képet.

D.u. 4 óra felé nagy pergőtűz után 10 vonalban jöttek sűrűn a muszkák és látni lehetett, amint az altisztek korbáccsal és revorverrel kergetik előre az embereket. A hihetetlen nagy tömeg orosz gyalogosnak sikerült átvergődnie a mi tűzérsgünk retentő zárótüzén, miközben kb. a fele maradt ott fekvve a támadó területen. A szerencsésen átmenekült tömeg muszka elfoglalta az alig védett első vonalunkat és azon áttörve, tömött sorokban vonult be Cebrow keleti bejárájánál, ahol egy csinos kis kápolna állott, egy mély muldéban. Úgy látszik, itt már végleg ki voltak merülve, mert bár nem volt már előttük semmiféle ellenállás sem, ott összegyülekeztek, megálltak, sőt le is feküdtek. Így lett ez a völgy az ő temetőjük, ugyanis Koválszky megfigyelőhelyéről éppen oda lehetett látni közékük. Gyorsan megadta a célt és gyorstűzet vezényelt, majd közölte a többi ütegparancsnokkal is a látottakat, mire olyan hihetetlen tűzérsgéi záport kaptak a nyakukba, hogy még menekülni sem volt idejük. 340 orosz lelte ott halálát és vagy 1400 félelmében se halló, se látó embert terelt be egy oda irányított kis számú tartalék a falu belsejébe és a még rendelkezésre álló, kevés gyalogosunk ismét megszállotta az elhagyott első vonalunkat.

Ha az oroszok meg nem állanak a falu bejáratánál, akkor az összes elől levő ütegek, a parancsnokságok és valószínűleg Jezierna is az övék lett volna, annyira nem volt már gyalogosunk, akik feltartóztathatták volna őket.

Megjött a menagi is, az első falat, amit ezen a napon a legénység látott és mégis alig ízlett a nagy kimerültség miatt, inkább aludni vágyott mindenki. Az ütegben én maradtam szolgálatba és az agyonfáradt fiúk bementek a faluba aludni, csak a 2 fiatal

kadett Pfeiffer és Geizler maradtak kint a megfigyelőkön.

Még jó ideig néztem a szép júniusi estén a világító pisztolyok tűzijátékát és hallgattam az ideges puffogatást, míg körülöttem az ágyúknál egészséges álomba volt merülve a holt fáradt, kitűnő munkát végzett legénység. A telefonfedezékben álomban találtam a soros telefonistát, nem bántottam szegényt, hanem levéve fejéről a hallgatókat, magam tettem fel azokat és egy könyv olvasásával védekeztem a reám szálló, rettenetes fáradság rámtörő álomossága ellen. –

A legrosszabbul Karfner járt ma, aki a nagy munkában halálra szomjazva, hideg tea helyett egy nagy pohár előhívót ivott meg sietségében, amely hasonló, literes üvegben ott állott a fedezékben; még este is köpködött tőle. Egyik Vormeisterünket pedig a hátraszaladó ágyúcső ütött fejbe, amitől pótfeje dagadt, de mégsem ő itta meg az esetnek igazi levét, hanem a mit sem sejtő Draxler zugsführer, akinek estében egy, a kezében lévő 25 k[ilo]g[ra]mos ekrazit gránátot nyomott az oldalába. Még este is görnyedten vánszorgott tőle a jó Solymári sváb. –

Június 5-ére

virradó éjjel élénk volt az egész frontunk, mindenféle a megérkezett tartalék csapatok meneteltek ki az első vonalba, amely némely helyen kissé benyomva cik-cakkosan futott a golyótól szántott, rommá lőtt terepen. –

Éjjel megjött a dispositio⁶⁰ is a régi állásoknak végig rohammal való visszafoglalására, amely akciót ismét a tűzéréség kellett, hogy bevezesse a kora hajnali órákban. Szegény telefonistáink egész éjjel dolgozva, rendbehozták a telefonvonalakat a megfigye-

lőktől az ütegbe és éjfél után az új szállítmány muníció is megérkezett, többre azután nem emlékszem, mert ezután engem is elnyomott az álom és ezentúl reggelig nem volt ébren ember az ütegben. –

Bezzeg lett élet ismét hajnali 5 órakor, amikor kiérkeztek a fiúk, fellármázva a legénységet és megkezdődött a mi pergőtüzünk. 1/2 órai tüzérségi előkészítés után, a pihent gyalogság mindenütt támadásba ment át és elfoglalta végig a volt első vonalat, amely a remekül kiépített lövészárók helyett csak egy rommálott gödör volt csupán. Persze, a muszka se tűrte ezt szó nélkül és a támadásra ellentámadásokkal felelt, azonban ezeket a támadásokat, amelyek egész délelőtt ismétlődtek, minden esetben, még a tüzérségünknek sikerült leszerelni. Való igaz az, hogy ha egy offenzíva az első próbánál nem sikerül, akkor kár azt forszírozni, mert ez a makacság csak rengeteg vérbe kerül és nem visz eredményre.

Így volt ez 25-én, az oroszokkal is, kiknek a sok oktanul megismételt támadás rengeteg emberébe került. Délutánra kelve elült a harcizaj, elcsendesedett a front és a sok vérbe került orosz támadásnak csak egy eredménye maradt meg, az elfoglalt Vorobijowka magaslat birtoka, mely ránk nézve elég kellemetlen volt, de a 2 reggeli támadásunk meghiúsult úgy, hogy többé meg sem ismételtették.

Délután már ásták a bakák a szétlőtt lövészárkokat és Cebrowon keresztül szüntelen sorokban ment előre a spanyol lovasokkal megrakott sok kocsi, hogy az éjszaka már új drótakadály is védje a nehezen visszaszerzett vonalunkat. Én Kovalszkyval elmentem a kápolnához megnézni az orosz temetőt. Rémes látvány volt a rettentő sok véres hulla, amelyek egészen elborították a völgy fenekét és oldalát.

A szapőrök⁶¹ már ásták a kápolna mellett az óriási közös sírokat, amelyekbe a 4 és 5-i nagy támadás szegény halottjai kerülnek pihenőre; egyikbe a magyarok, a másikba az oroszok. –

A meleg 2 nap után, csendes, jó világ köszöntött reánk, mélyen hallgatott a muszka és mi sem lár-máztunk, ehelyett rendbehozva az üteget, valóságos nyaralást csaptunk, sütkérezéssel, nagy kártyacsatákkal és estefelé parázs football mérkőzésekkel, melyeket az üteg előtti tisztáson vívtunk meg. A teljes béke szállt reánk, azonban a lovainkat tanácsosnak láttuk mégis hátul hagyni az erdőben, ahol a kéznél lévő sok fából pazar nyári istállókat rögtönöztünk a számukra, ahol az eső elől is védve voltak.

Ez időben sokat kóboroltam a vidéken lóháton takarmány után úgy, hogy csakhamar egész ismerős lettem ezen a tájon. –

Vorobijowka elvesztésébe nem nyugodott bele a hadvezetőség és június 20-ára nagy támadást készítettek elő a fontos magaslat visszavételére.

Német és magyar nehéztűzérség érkezett 30.5-ek és 24-es mozsarak, a gyalogsági támadást pedig egy német vadászrezredre bízták. –

A nagy látványosságra kivonultam én is a megfigyelő helyre és a 3-ik vonal egy kényelmes helyéről, mint páholyból néztem azt a hatalmas és egyben rettentő látványt, amelyet az összetömörített tűzérségünk d.u. 2-kor kezdődő 1 órás pergőtüze nyújtott. A Vorobijowka 5 perc alatt egy sűrű füstfelhőbe borult, amelyből rémesen világítottak ki az egymást szakadatlanul követő robbanások. Rövid időközökben fenségesen morajlott át a levegőn a 30. 1/2-es mozsár óriási lövedékének huhogása, hogy röviddel rája az egész földet megrázó, mély hangú robbanással vessen véget, messze maga körül min-

den életnek. Egy jól sikerült 30. 1/2-es találat után torony magasságba szöktek fel a Vorobijowkai megerősített orosz állás hosszú fenyőszálai és deszkázata és közöttük kalimpált egy-két levegőbe repített, csonka orosz holttest.

A hatalmas látvány közben, csodálatos gyorsan telt el a pergőtűz 1 órája s egyszerre a Vorobijowka mögött kezdtek feltűnni a hátrább tett tűzérési tűz robbanásai. A feltámadt szél gyorsan elkergette az egész hegyet megülő, sűrű füsttakarót, amely mint-ha a zárt vonalban támadó német vadászok elől szaladt volna.

A gyalogsági támadás gyönyörűen ment előre, a derék német fiúk egy-kettőre úgy ellepték az egész hegyet, mint a hangyák és nem telt bele 5 perc és már ott lengett a piros-fehér zászló a délelőtt még úgy rettegett Vorobijowkai orosz Stützpunkt⁶² 4–5 pontján is. Alig volt ellenállás, azt már megtörte a rémes pergőtűz, csak néhol lehetett látni egy-egy le-sújtó puskát, vagy hallani egy-egy kegyelemlövést és máris rohant hátra a sok magát megadó orosz fo-goly.

Ugyanekkor megindult az oroszok ellentámadása is és a hegy mögül feltűntek az orosz csapatok, amelyeket azonban a rettentő tűzérési tűz és a né-met gyalogság puska- és gépfegyver tüze kergetett hamarosan vissza. D.u. 5 órakor mintegy érdekes színházi előadásról sétáltunk hazafelé és Worobi-jowkán is már elkezdődött az árkok kitakarítása s a halottak összegyűjtése. Este pezsgős vacsorával ün-nepeltük a győzelmet. –

Ettől kezdve ismét csendes napok virradtak reánk, valóságos falusi nyaralás, úgy az ütegben, mint hátul, a lovaknál. Itt különösen békés képe volt a tájnak, a felépült nagy istállók között egy-egy

ólból vígan rőfögtek a hízódisznök, csirke, kacs, li-
ba szaladgált az épületek körül és egy csinos ketrec-
ben házinyulak várták, hogy változatosabbá tehes-
sék a menage étsorát. Egészen megszoktuk és meg-
szerettük csendessé vált Cebrowunkat, az ütegben
újra életre kapott a sportszenvedély, nagy football
mérkőzések, gerely, súlyvetés és egyéb athletika volt
soron minden délután.

Én különösen jól éreztem magam szép telepe-
men, ahol nagyszerűen elfoglalt a sok kezem alatt
lévő állatról való gondoskodás. A közvetlen környé-
ket teljesen bejártam lóháton széna és egyéb takar-
mány után kutatva. Remek szépek voltak ezek a lo-
vaglások az igazán csinos vidéken. –

Odahaza Cebrowba pedig vígan éltünk gyümöl-
csös kertünk enyhe árnyában, kedves ozsonák s a
vacsorák alatti jó hangulat és az étkezések bősége
feledtette velünk az elmúlt, nehéz napokat, sőt még
azt is, hogy háború van. –

Ilyen körülmények között nem kellemesen érin-
tett a július 6-án érkezett az a parancs, hogy a mi
ütegünkben én, a 4-ik ütegtől pedig Kovács had-
nagy vezényelve vagyunk a Jarcowce melletti német
kötött ballon osztaghoz, mint megfigyelő tiszt.

Július 7-én

kocsiztam új beosztási helyemre, ahol Schultze fő-
hadnagy parancsnoknál lejelentkezve, új szállá-
somra egy csinos parasztházba vonultam be rendez-
kedni. Nem sokára megjött Kovács is, amely na-
gyon enyhített a helyzeten, mert a sok német között
nem valami jól éreztük magunkat. Schultze pa-
rancsnokon kívül még egy német tiszt volt az osz-
tagnál, Báró Brein huszárhadnagy. Jó fiúk voltak,
de igazi németek, beképzelték a végtelenségig, s

amellett iszákosak úgy, hogy egy este nem mentek berúgás nélkül az ágyba. Különösen nehéz volt a tiszta porosz konyhához hozzászoknunk, amelyet egy porosz póttartalékos őrmester, civilben gymn[áziumi] tanár produkált. A 10 nap alatt míg ott voltam, szósza úsztunk. Tunke volt mindenhez, még a leveshez is. Reggelire nyers, vagdalthús volt erősen fűszerezve, szaftos húsok, szaftos tészták, rossz kenyér, de annál több pálinka és bor és esténként égő grog. –

Ami érdekes lett volna, a ballonozásból alig jutott ki részünk, mert amíg a vezénylés tartott, folyton rossz idő volt úgy, hogy nem lehetett felszállni. –

Kovács is, én is csak egyszer kerültünk levegőbe s mondhatom, igen komisz dolog az a madzagon rángatózó, ide-oda löködő ballonkosár, mely a tenger keltette érzéseket juttatja az ember eszébe. –

A látvány igen szép felülről. Tarnopolba úgy beláttunk, mintha egészen alattunk terült volna el. Elfoglaltság nélkül derekasan unatkoztunk és így megváltás volt a parancs 17-én, amely visszarendelt minket útegeinkhez. –

Otthon azután vígan ment az élet tovább, egészen 26-ig, amikor is vidám, pezsgős vacsoránál ültünk együtt, amikor este 9 órakor lecsapott reánk, mint a villám, egy parancs, amely elrendelte, hogy a front mögötti osztagok és a tüzérség még az éjszaka folyamán ki kell üritse az állásokat, mert a gyalogság csak 27-én délig tartja az első vonalat, azután fokozatos visszavonulással ad helyet az oroszoknak.

Teljesen érthetetlen volt előttünk mindez, éppen most, amikor oly csend és rend van a fronton, ahol még a puskalövés is ritka volt ez időben. –

Igaz, hogy hallottuk már, hogy északon Luck táján támad az orosz Bruszilow, de mi oly messze vol-

tunk onnan, hogy nem gondolhattunk semmi rosszra. –

Na, de mindegy, a katonának engedelmesség a kötelessége és mi is engedelmeskedtünk, igaz, hogy nem szó nélkül, mert úgy káromkodtunk, mint a jégeső, sajnálva a remek ütegállást, Cebrowi otthonunkat és azt a sok szeretetteljes munkát és fáradtságot, amellyel mindezt a kényelmet létrehoztuk. Én koromsötét este vágtattam a lovainkhoz az erdőbe, ahol már mindenki az igazak álmát aludta.

Nem kisebb volt a derék hajtótűzerek meglepetése sem a mienknél, csakhogy itt sokkal elementárisabb erővel és erősebb szavak kíséretében tört ki az elégedetlenség. Nem emlékszem, hogy életemben még egyszer hallottam olyan cifra és sok káromkodást, míg az alatt a 2 óra alatt, amíg a lőszeroszlop és vonat útra készült.

Felpakoltunk mindent, disznót, nyulat, csirkét, libát, csak a sok jó szénából maradt ott rengeteg, bár a tűzerek olyan kötegekkel raktak fel ebből is minden járműre, hogy amikor elindultunk Cebrowba, úgy néztünk ki, mintha vagy 40 jól megrakott szénásszekér döcögne a sötétbe. 1/2 12-kor éjjel értünk az ütegállásba, ahol szintén minden össze volt már csomagolva épp úgy, mint a Menage tájékán, ahol a sok tisztai legény és szakács rogyásig pakolta tele a bagage szekereket és nagy Menage kocsit.

Csupán a muníció nem fért fel, mert ebből annyi volt földalatti kazamatáinkban felhalmozva, hogy 2 napig is sok lett volna elhordani. Egy-kettőre be volt fogva valamennyi ágyú és kocsi és most már az elkeseredéstől hangtalanul, éjjeli 12 órakor néma csendben hagyta el a hosszú sor kocsi a sok dicsőséget látott Cebrowi völgyet, hogy beálljon a főúton szakadatlan sorban vonuló train szekerek és ágyúk

sorába. A lassú, hosszadalmas úton azután ráértünk gondolkozni a háborús élet viszontagságos voltáról.

Már régen pirkadt a hajnal, amikor 28-án beértünk az élettől nyüzsgő Jeziernára. Ez egyúttal első állomásunk is volt, mert nem kellett fedeznünk a gyalogságunk visszavonulását. Az állomáson szörnyű sürgés-forgás volt, a kórházak, kötözőhelyek, hadseregpékség, irodák, luftballonosok, repülők, autósok Waggoníroztak ott be szörnyű rumli közepette, hogy még dél beállta előtt biztos helyre zónázhassanak.

Mi először is az állomás mellett állásba mentünk, azután az összes összeszedhető kocsit visszaküldtük a Cebrowba maradt munícióért, azután a sok kiürült házba válogatva szállást csináltunk magunknak, ott az állomás közelében és az egy-kettőre elkészült reggelivel csillapítottuk a gyomrunk és lelkünk háborgását. A tiszti konyhára ismét nehéz idők virradtak a futva, sárban, vízben főzés, de az első ilyen nemű debu[tálás]⁶³ jól sikerült, mert a reggeli pazar volt, vagy talán a rég elszokott éjjeli marsch volt az a jó szakács. –

A nap unalmasan telt el. Kocsijaink még 2-szer fordulhattak Cebrowba munícióért, mert olyan csend volt elől, és bár a bakák már 10 órakor elkezdtek visszaszállingózni, az oroszok még mit sem gyanítva, még délután is nyugodtan ültek árkaikban. Koválszky, aki jól előre ment várni az oroszokat, estig is hiába lesett utánuk.

És éjjel persze jól aludtunk a tegnapi éjszakázás után, sőt folytattuk az alvást másnap is a jó meleg napon, amit a nagy nyugalomban jól meg is tehetünk.

Közben 3 páncélvonat is jelent meg az állomáson a visszavonulás fedezésére. Az oroszok roppant

óvatosan jöttek a nyomunkba, csak itt-ott lehetett egy-egy felderítő járőrt látni. –

Nyugodt éjszaka után 30-án hajnalban, a kapott parancs szerint, elindultunk újra a jól ismert Zborowi országúton. 10 óra felé érkeztünk Jeziernára, a mi kedves téli pihenőhelyünkre, ahol annyira jól éreztük magunkat. Itt ismét állást vettünk, majd meglátogattuk a régi falusi ismerőseinket és régi lakásainkat, kölcsönösen örvendve egymásnak.

Szegény emberek, rettentően féltek az orosz inváziótól,⁶⁴ amely előtt álltak, mert hír szerint még Zborowot is fel kell adjuk. Alig egy órai tartózkodás után újra parancs jött a továbbmenetelre. Gyors búcsú, felpakolás és vitt az utunk ismét tovább. Zborowon csak átmentünk. Ott már üres volt minden, a magas kommandók s a szalonnadrágos tisztecskék már Isten tudja, hol jártak onnan, csak a lakosok aggodó arca kísért a hosszú sorban elvonuló csapatainkat. Ez a kedves városka is orosz fészek lesz már holnap. Sebtiben megebédeltünk a jólismert, nagy vendéglőben, pár pohár sör és azután tovább az üteg után[. . .]”

A napló itt megszakadt.

*

Papp János vásárhelyi cselédember orosz fogságból szabadulva az olasz harctérre került. Az itteni gyötrelmekről, a katonák szemléletének gyökeres megváltozásáról, a háború befejeződéséről így írt naplójában:

„XI. Tapasztalatom az olaszországi hadműveletekből 1918.

Az orosz harctéren mind a magyar, mind az orosz katonaság a lövész árokkal és más fődözekekkel vé-

delmezte önmagát. A mai háború azonban már annyira kifelylődött, hogy mindenféle írtó dolgok vannak használatban.

1914-ben a fő fegyvernem a gyalogság volt. Gyalogság lőtte a gyalogságot, a tüzérség a tüzérséget. A mostani olasz hadjáratban eddig már a tüzérség volt a fő fegyvernem. Rendes, megszokott dolog lett a pergőtűz, melyet a tüzérség összes erejükből adtak le, a pergőtűz a legjobban pusztított mindent, hiába volt erős cement decung, az csak addig tartott, míg a tüzeléshez, meg a támadáshoz elő készültek. –

Ezerkilencszáz tizennégyben az első támadásokat gyalogsági tüzzel és rohammal kezdték. Kevéssel később a puska és az ágyú tüzét is alkalmazták. Később a technikai tisztek el találták a kézi és puska gránátot. Ezek voltak többféle falyták. Ezekkel zápor szerű tüzet adtak a rohamozókra. A kézi gránátoknak nem csak a szélyel repedt darabjai okoztak halált, hanem a nagy légnyomás, mely az agyrázkódást is okozta. A kézi gránátok nagyszerűnek bizonyultak, de ez ellen megtette a hadvezetőség mindkét részről a védekezést. Ástak mély árkokat, dróthálót hoztak [. . . Itt hiányzik 4 oldal a napló közepéből, majd a tintával elkezdett szöveg így folytatódik ceruzával:]

vagy egyik, vagy másik félnek végkép el [kellett] pusztulni, vagy hadifogságba kell jutni. Ha a mi részünkre a támadás jól sikerült, egy pár napig az ellenséges árokba ütöttek a mi csapataink tanyát. Másnap, ha a szél kedvező volt, lehetett a gázzal támadni. A talián fel küldött száz, meg száz repülő gépet. Ezek a bombákat úgy dobálták lefelé, hogy ott menthetetlenül el kellett pusztulni minden élő léleknek, ha csak a kavernába nem bújt. Aki mint

figyelő kint maradt, azt a talián repülő géppuskával lőtte agyon. Közben a gázt a tartályokból azonképen engedték, mint a mi csapataink, és meg kezdődött a támadás úgy, amint mi eszközöltük előzőleg. Így pusztítottuk egymást a papok véleménye szerint a győzelem babérért, de a győzelem babér helyett csúfos kudarcot vallottunk. Mert hűséges szövetségesünk, ahol lehetett valamit rekvirálni, ott elsők voltak, de ha egy nagyobb támadást kellett véghez vinni, ők csak tartalékot adtak a hátunk mögé. Azután, mikor a támadást a miéink annyira végre hajtották, hogy már a drót akadályokat is elfoglalták, az ellenséget az árokból ki ilyesztették, ezek vonultak hátra, ekkor a németek addig üldözték, amíg ezek meg nem állottak, ha pedig meg álltak, ők rögtön a föl váltást kérték, de azért a győzelem az ő nevükön volt hírdetve. Akarmilyen nagyobb várost el foglaltak a mi csapataink, az újságok mindig a németek győzelmét hírdette, de az a sok magyar, aki ott elpusztult, sohase volt az újságban hírdetve.

Voltak külömbféle nemzetiségek, bármilyen ütközet volt, csak ha rá birtak menni, magyar csapatokat hoztak. A magyar csapat olyan volt, mint egy séta pálcza, ha valamelyik csikos nadrágú generális egy támadást képzelt el, kért magához egy pár hadtest színmagyar katonaságot. Ezekkel a cseheket és románokat föl váltotta, azokat tartalékba küldte, a magyarokkal meg kezdte a támadást, nem törődve azzal, ha az utolsó szálig el pusztul[nak] is.

Hogy mennyire kíméletlenül bántak a magyar ezredekkel, egy bizonyíték Raranczei nagy csata, a Beszarábiai határon, és a második a Piavei katasztrófa. Raranczénál rövid 2 óra alatt 60 ezer halott lett, a Piavénél pedig pár nap alatt 120 ezer halott és rengeteg sebesült.”

V. Az otthon lévők gyötrelmei

Tóbiás Ernő írta:

„Kelt: 1915. V. 26. [Vásárhelyre érkezett: június 3-án, Rábéyegezve:] A hadrakelt seregtől Von der Armee im Felde.

K.u.K. Infanterieregiment.

Kedves apám és kedves anyám!

Kérem az Istent hogy ezen levelem jó egészségben találja. Kedves szüleim levelőket meg kaptam melyből megértettem hogy oda haza már haladnak szépen a tavaszi munkálatok ere is csinálgatja az a pár civil akik it maradtak azt is meg értettem levelőkből hogy arato gépet vásároltak Kedves szüleim ezellen síncs semmi kifogásom mert még othon voltam én is mondtam mindég de azért mégis jobb szerettem volna ha megvárják hogy én haza menjek és akkor vettünk volna de azért így is jó van! Kedves szüleim tudatom hogy az ünnepet elég szépen eltöltöttük inep első napján az Isten szabad ege alatt hatalmas hegyek közt énekeltük hogy az Istennek szent angyala!, a pap meg prédikált szépet gyönyörű idő volt és a predikálás szívreható[. . .] Egészségem van kezüket csokolva maradok tisztelettel fiuk Ernő.”

*

„Kelt: 1915. VI. 7. [Feladva: 8-án, érkezett: 16-án.] Szeretet Kedves szüleim

A 30dikán kelt levelőket meg kaptam melyből megértettem hogy oda haza is elég szomorú a helyzet és hogy szeretnék tudni hogy kik vannak vásárhelyi-

ek most tehát írok egy párat. itt van Bálint Ernő! Olasz János a testvérivel Török Lajós a vendéglős Tornyai Imre Szabó Sándor az aki nagy sogora felé van az a két fias Szücs Ernő a Nagy Julcsa völegénye Mészli Ernő i[tt] van kérdő Ferkó is és vannak még többen is de nem olyan ismerősek olvasom levelökből hogy szeretnék már látni hogy milyen sóvány vagyok, pedig nem vagyok írják még kedves szüleim hogy a két kis malacz már szép- és ha haza mennék már levágnák hát ez nem volna rossz de azt hiszem hogy várhat a két kis poszora egy darabig. Kedves szüleim különösebb ujságot nem írhatok hatalmas hegyek közt vagyunk különbenis küldtem tájképet eről a vidékről abból is láthatják hogy milyen ez a vidék Ezzel zárom levelem jo egészséget kívánok kedves szüleimnek maradok fiuk Ernő.”

*

„Kelt: 1915. VI. 15. [Feladva: június 17-én.]

Szeretet kedveseim

Kérem az Istent hogy ezen levelem frís és állandó egészségben találja mindnyáóukat nekem is jó egészségem van. Kedves anyám levelét meg kaptam melyből meg értettem hogy oda haza milyen szárazság van ami bizon elég baj mink meg küldenénk innét szivesen mégis van minden nap esik az eső. Kedves anyám levelében említést tesz, hogy 33 kis csomagot küldött el és kérdi hogy hányat kaptam meg hát ezt szomoruan kell tudatnom hogy ebből csak 19et kaptam meg melyet jó étvágygyal el is fogyasztottam most is jó volna már egy kis hazai De tallán most nem is lehet küldeni Szeretet kedveseim különösebb ujság nincs sók mindent látunk de még többet hallunk mert bizon nincs csendes nap. Ezzel zárom levelem tisztelem ángyomat és család-

jait, Tóth bácsit Marika nénit és az összes ismerősöket rokonokat és szomszédokat maradok tisztelettel reáuk gondolva, fiuk Ernő.”

*

„Kelt: 1915. VII. 8. (Feladva: júl 12. Tábori pósta-szám: 14. 6ik század 4ik zuk.)

Szeretet kedves szüleim!

Kérem a jó Istent hógý ezen pár sór írásom találja kedves jó szüleimet fris és jó egészségbe Kedves szüleim levelöket meg kaptam és megkaptam a pénzt is a miért ezuton mondok köszönetet. Kedves szüleim, levelökbööl meg értettem hógý már megért a gabona és aratják is! már Kedves szüleim mi is aratunk csak hógý a mi aratásunk sók jó édes anya és hitves könyébe kerül. Kedves apám az arato géprööl most ne beszéljünk majd ha a jó Isten haza segítene majd lenne valahogy, most pedig zárom levelem jó Egészséget kívánva maradok szeretöő fiuk Ernő.”

*

Az orosházi Csizmadia család leveleibööl idézünk.

A gyermek Csizmadia Imre levele frontharcos apjához:

„Csizmadia Imre. K.u.K. F. K. R. N° 17/bat 2. Feldpost Nr. 647. Orosháza, 1917. dec. 20.

Kedves Édesatyám!

Kellemes Karácsonyi Ünnepeket kívánok és jó egészséget, bár sokkal jobb volna, ha a Karácsonyt itthon töltené. Most pedig tudatom, hógý itt jó idö van és a kisborjút eladtuk. Csütörtökön 7 hetes korába[n] 6 koronába k[i]lóg[ram]ját. 70 kiló lett. 210 frt esett érte. Mégegyszer boldog ünnepeket kívánok. Szeretöő Fia Imre.

Nem soká magunk maradunk. most már kapunk levelet.”

*

„Kelt 1915. Október 18-kén. (Nikinci) K.u.K. Militärzensur Osijek 17.

Kedves feleségem.

a csomagokat ha te meg nem kapod, mit részemre feladtál, akkor ne is várd, mert a kórházi betegeknek lesz elosztva én itt biztos nem kapom meg[. . .] értem, hogy megkezdtek a vetést és sok dolgotok van a sok gazzal, de ha vettek, várhattok valamit hisz majdcsak vége lesz ennek a regényes életnek is és otthon leszek veletek én is[. . .] értem, hogy Ádász sógor elveszett, elég sajnós [,hogy] ő szegény [halott.] ami a meleg ruhát illeti én nem kérek semmit, mert hisz úgyse kapom meg, mert most helyünk váltakozik mindég[. . .] maradok szerető hű férjed és apa Imre.”

*

Ifjabb Csizmadia Imre írja otthonról az apjának a frontra:

„Orosháza, 1918. Január 1-én. Kedves Édesatyám Jó egészséget kívánok és tudatom, hogy ma magunk maradtunk. Éva elment, nem biztos, hogy visszajön-e. Itt jó idő van és sár. Mama nagyon beteg. Holnap megöljük azt az egy kis hízót is. Jóságok megvannak – Disznók nem rúhettek. Vettünk kukoriczát[. . .] Vetések gyengék[. . .] Szerető fia, Imre.”

*

Idős Paksi István hazaküldött és felesége frontra írt leveleiből vett részletek:

„1916. február hó 15 napján.

Kedves feleségem, tudatlak a felől, hogy a 8dikán írt lapodat megkaptam 13-án, melyből a legnagyobb sajnálattal értesültem szomorú helyzetedről. Hej,

kedves, jó anyukám, képzelheted, hogy nem tudtam sírás nélkül elolvasni a levelet, úgy, hogy 2, 3-szor hozzáfogtam olvasni, mikorára el tudtam 1 szer olvasni, annyira sajnáltalak, és azután megértettem, hogy a torkodban lett egy támadás és annyira megdagadt a torkod, hogy majd megfulladtál és orvost kellett hívni és, hogy Galina gyógyszerész úr telefonált doktorért, amit nagyon szépen köszönök Neki és tisztelem az egész Családjával együtt érte, és azt is megértettem kedves anyukám, hogy a doktor este 8 órára kiment és megoperálta szerencsésen és eképen 10 forintért, tehát kedves jó kis anyukám az nem baj, még ha száz forintot kellett volna is fizetni drága jó lelkem, csak, hogy aztán az operáció jól sikerüljön. Kívánom a jó Istentől, hogy minél hamarab gyógyuljál meg. Nekem, mint jó és igaz férjednek és a mi kedves, drága gyerekeinknek, hogy te nevelhesd fel őket derék és becsületes embereknek, az Isten úgy segítsen[. . .]

megértettem, hogy Pisti fiam is beteg volt, de ő már meggyógyult, hála légyen érte a jó Istennek, továbbá megértettem, hogy most már a kedves anyuka beteg még , de hát majd őtet is meg segíti a jó Isten. Köszönöm kedves kis Leányom a gyermeki hűségedet és azt is kívánom tőled, hogy továbbra [is] gondját viseld a te kedves, jó édesanyádnak, úgy áld meg érte a teremtő jó Isten, ahogy gondját viseled[. . .]

továbbá kedves Pisti fiam, Neked is köszönöm a hozám küldött leveledet, amelyből igazán Nagy Örömet merítettem, melyből megértem, hogy k[edves] anyád jóban van úgy annyira, hogy nem sokára el hagyhatja az ágyat. Köszönöm kedves fiam a levelet, melyet a mai Napon kaptam kézhez[. . .]

továbbá, kedves feleségem, értesítelek, hogy a

Csomagot és a 10 koronát megkaptam, csak hogy az alsó ruhát nem kellett volna küldeni, de hát azért Isten neki[. . .]

még a kis Palikámat is tisztelem és csókolom, jó tanuló legyél, szót fogadj. Isten veletek. Csókollak mindnyájotokat, mint jó férj és apa,

Paksi István.”

Idős Paksi István feleségének válaszelevele:

„Kelt levelem 1916, febr. 8 nap, Hmvhelyen. Szeretett, kedves párom[. . .] én beteg vagyok, mán ránk jövő szerdán 2 hete lesz, mióta kelek, fekszek, de elejibe nem akartam megírni[. . .] fáj a torkom[. . .] egy támadás volt a torkomon, lejobb, a gegőbe és 6-ára virradóra bedagadt úgy, hogy semmi le nem ment[. . .] hetfüre virradóra megis folytott volna, mert a torok csőbe volt[. . .] az operációt kibirtam, bizon kedves párom, [az orvos] 10 forintot kért, de elég szépen elbánt velem[. . .]”

*

Az asszony betegsége ezzel nem ért véget. Férje négy hónap múlva ezeket írta:

„Kelt levelem 1916 év VI. ho 8 napján sajnálattal értesültem, hogy a fogad fájt, az íned megdagadt. Elég baj az, Kedves jó feleségem és azt is megértettem, hogy éjjél után kifakadt és csak ezután tudtál elpihenni és azt is megértettem, hogy Pisti Feketehalmán van[. . .]

Misa bácsi is írt egy lapot, melyben értesít, hogy az ő Pisti fíját, meg az én Pisti fíjamat is látta és nem láczot le róluk semmi szomorúság, egész vígak voltak szegények, az Isten vezérelje őket sok szerencsével[. . .]

a Palikám levelit is megkaptam, melyből örömmel értesültem, hogy nem bukott meg, hála az jó Istennek[. . .]

Kérlek nagyon szépen, hogy Küldjél egy kis pénzt. Meggondoltam, pakkot ne küldjél addig, még el nem jössz, akkor majd pakolsz, addig megleszek én, csak egy kis pénzt küldj[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916. V. hó 18-án megértettem igazságos panaszodat, hogy a Pali fijasmat 3 tantárgyból megintették, hát elég baj az, de mit csináljunk neki? hát, hogyha ki tudná még javítani, mert máma itt a katonaságnál is, meg ott kint, a Czivil életben is csak az iskolázott ember tekintélyes, tehát erről én nem bírok itt gondolkozni, mert hijába gondolkozok, ha Cselekedni nem tudok, hanem a Kezedbe[n] van, Kedves feleségem, még mostan bírsz vele és erőlted rá, majd többet beszélünk róla[. . .]

Megértettem azt is, hogy a Licza ideje is lejár és, hogy 10 forintért marad meg. Hát Kedves feleségem, te tudod, hogy meg lehetne[-e] adni, hogyha megy az üzlet, akkor nagy szükséged van rá és tartsd meg, ameddig lehet. Irjál mán a disznókrul is valamit[. . .]”

*

„1917. I. hó 12-én.

Kedves feleségem.

én hála legyen a jó Istennek pár nap múlva betöltöm az egy esztendőt a komisz ruhában mint katona és annak felit kint a harcztéren, de összetett kézzel sem adhatok elég hálát a jó Istennek, hogy e közt a sok küzdés és vergődés közepette sem ért még idáig

semmi szerencsétlenség és nem volt nagyobb betegségem[. . .] és szeretném látni az én aranyos kis Margitkámát és tudom, hogy nagyot nyőtt mióta nem láttam[. . .] hát a kedves kis Palikámnak mit is írjak? Ő Neki az eljárását nem szeretem, igaz, hogy nyílt szívű kis fiú, mert őszintén megírta, hogy megbukott, vagy is megintették 3 tárgyból[. . .] ne gondold ám aztat kedves kis fíjam, hogy kedves apám a háborúba van és az többet nem jön haza és akkor nem muszáj tanulni[. . .] s hogyha rossz leszel, majd megfogod látni tőlem, hogy szoktunk megbüntetni egy rossz embert, és egy kicsit sűrűbben is írhatnál[. . .]”

*

„Kedves feleségem

a múlt napokban történt egy el esésem. Úgy a Hátamra estem, hogy nem tudtam szólni és az azóta még mindég fáj, node bízok a jó Istenbe, hogy majd meggyógyulok, én Nekem nem kell dolgozni csak Parancsólni, azt pedig meg tudom tenni és így majd kiheverem lasacskán[. . .]”

*

„Kelt 1917. I. hó 15. napján.

Kedves feleségem

a legnagyobb örömmel jelentem, hogy a 2. kis ládát, amelyiket Deczember hó 2-án adtál fel, megkaptam tegnap 14-én és pedig hiány nélkül ami benne volt, úgy mint az egyikbe a nagy kabátot, a másikba meg a sapkát, szappant, szalonnát, kolbászt, a pereczet, sósbórszeszt, Czukorkát, a pálinkát, dohányt, kesztyűt, fuszeklit¹ és képzeld el, kedves feleségem, én már erre nem is számítottam, hisz épen 42 napra jött és ami a fő benne, hogy minden épen és egészsé-

gesen. Azonnal ettünk belőle, akik ot voltunk, még csak meg sem penészedett, hanem a pálinka kitűnő finom volt, csak, hogy kevés volt, mert azonnal elfogyott, mert olyat nem ittunk, mióta kint vagyunk a Harcztéren[. . .]

azt is megértettem leveledből, hogy a Pisti fiam is megkapta a pakkot. Képzelem, annak, hogy milyen jól eshetett, mert az fijatal gyerek, az úgy is mindég éhes szegény, nem úgy mint én, az én Kenyerem mindég elég úgy, hogy még tudok adni a másiknak is, akinek nincs[. . .] még egyszer nagyon szépen Kérlek kedves feleségem, hogy az énnekem szánt csomagot inkább küld el a Pisti gyereknek, mert annak nagyobb szüksége van rá. Ezzel zárom levelem[. . .]

Paksi István tizedes[. . .]”

*

„Kelt 1917. II. hó 4-én

Kedves feleségem és Kedves Családjaim

te írnál sokat[. . .] és akkor én legalább élvezni fogok addig, még a levelet olvasom[. . .] le írtad a föld vétel körüli dolgokat, és hogy milyen ügyesen elbántál Édes anyánkkal, hogy még csak tanácsot sem ért rá kérni, mert hogyha lett volna ideje arra igazán, hogy tanácsot kérjen, hát le beszéltek volna, és ő arra hajlott volna, hogy hát csak nem Neked való az lányom és akkor nem volna máma egy jó fél nyomási földünk,² pedig milyen jó és milyen boldognak érzem sokszor magamat, még itt, a harcztéren is mikor arra a drága jó szívedre gondolok, aki én rólam még itt, a Halál torkába[n] sem felej[t]kezett meg, és nem azt számítottad, hogy nem kell már annak semmír, minek, hiszen úgy is el van már az veszve[. . .] örülni fogok tiszta szívemből annak

a szép kis Hadi birtoknak, amit kerestél Nekem, mert eddig sem voltam szegény ember, de ha a jó Isten haza segít, akkor meg dús gazdag ember leszek, nem mondhatják összedugott fejjel senki sem többet, hogy szegény ember vagyok és most a tavaszi munkákra jól lehet, hogy azon a Czímen, hogy nekem is van földem, meg bérletünk is, még haza is szabadságozhatnak[. . .] lassan megyünk messzire, úgy érünk a végire[. . .]”

*

„1917. II. hó 17-én

Kedves feleségem és kedves kis Családjaim adjon is a jó Isten erőt, egészséget továbbra is Ehhez a nagy megpróbáltatáshoz, hogy kibírassuk, és még egyszer [az] életbe[n] viszont találkozassunk s majd akkor tudjuk meg igazán, hogy mi is volt az a béke élet és mi máma ez a borzalmas nagy világháború, ami így elválasztott bennönket egymástól[. . .]

és [az édesanyám] ideadta a pénzt és milyen hamar megijedt, hogy nem kapja meg a pénzt, hátha meg tanálsz halni. Hát nem éri fel ésszel, hogy még mindég vannak örökösök. Node, hagyuk békén szegényt, azért ne haragudjunk rá, inkább mondjuk azt, hogy áldja meg a jó Isten azért, hogy tévedett, hogy előre tanácsot nem kért, hogy ide adja-e a pénzt vagy ne, mert ha tanácsot kért volna, bizonyosan nem adta volna oda a pénzt és nem lett volna mitől félni, hogy nem kapja meg. De legyen hála a jó Istennek, leveledből megértettem, hogy most már nem tartozól neki egy krajczárral sem[. . .]

küldök 30 koronát[. . .] Március 1-én ismét adok fel 30 koronát, és fordítsátok oda, ahová akarjátok, még akkor nekem mindég marad 30 forintom, ami

nagyon elég itt, mert nem igen lehet elkölteni[. . .]
Nagyon szerettem volna veled együtt azt az 500 fo-
rintot Márczius hó 28-án befizetni, hogy örülhet-
nénk együtt, hogy tiszták vagyunk, minden adósság-
tól és még pénzünk is van. Ezzel zárom leve-
lem[. . .]”

*

„Kelt 1917. Január hó 19-én

Kedves feleségem[. . .]

azt is megértettem, hogy eladod a portékát és az
ipart beadod, vagyis beadnád, ha tudnád, hát én
meg azt mondom, hogy kár volna még azt tenni, hi-
szen egy évi adóba úgy sem halsz bele, akkorára
meg majd csak megfordul a világháború sor-
sa[. . .]”

*

„Kelt 1917. II. hó 18-án.

Kedves feleségem[. . .]

hanem, hogy az a rekvirálás sújt bennönket, az saj-
nos, de ha azt nem csinálják, akkor mink itt, a
Harcztéren éhen pusztulnánk el, de még oda haza
is, és hogy a malacznak meg tyúknak sem hagynak,
Isten majd megsegít benönket[. . .]”

*

„Kelt 1917. II. hó 25-én.

Kedves feleségem és Kedves kis Családjaim[. . .]

megértettem, hogy Pisti fíjam kér tarhonyát, meg
vöröshagymát, sót, paprikát és, hogy küldöttél Néki
tarhonyát és a 6-ik levelébe írta, hogy milyen ízlete-
sen készítette, hát bizon, Kedves feleségem, a nyo-
morúság mindenre megtanítja az embert[. . .]

azt is megértettem, hogy Kardos Pál megvette a
Dömötör Miska fele házát[. . .] és kért atyáméktól
2000 forintot, hogy megveszi, de nem [adtak] neki,

hát mért nem adtak neki, erre mán én is azt mondom, hogy, ha adnának, azt már Mari igazán nem tudná megadni az Atyámék életükbe, hacsak el nem adná a földet, akkor pedig ő is odaérne, mint mink, mikor a földet eladtuk, hogy házunk lett, földünk meg nem lett, és szegény ember lett belőlem[. . .]

a kismalaczózt igazán szeretném látni, elég szép és szelíd, tudom, hogy szeretitek, legyetek vele szerencsések, hogy én is megláthassam. Azt is megértettem, hogy hajnalba[n], amikor a kis kenyeret ledagasztottad, akkor írtad e levelet[. . .]”

*

„Kelt 1917. IV. hó 19-én este 11 órakor

Kedves kis anyukám[. . .]

megértettem, hogy a kis búzánk szép, nem rongálta meg a víz[. . .] akkor lesz legalább magunknak is egy kis aratni való, azt is megértettem, hogy a vett földet Albert sógor szántotta, felibe árpát, felibe meg kukoriczát vetettetek.

Nagyon örülök kedves feleségem, hogy mikor a háborúba kijöttem, akkor még szegény ember voltam és most háború után haza érek mint gazda ember[. . .]”

*

„Kelt 1917. V. hó 3-án.

Kedves feleségem és Kedves kis Családjaim[. . .]

a Palinak is írtam egy lapot de nem dorgáltam meg, csak szépen írtam neki, hogy javítsa ki [a bizonyítványát], ha tudja, máskülönben hogyha megbukik is, hát arról mi nem tehetünk. Majd, ha a jó Isten hazasegít, legalább lesz béres, veszünk lovat, azután szántunk-vetünk[. . .]”

*

Az asszony írja, hogy az ismerősök közül valakinek eladó egy darabka földje. Kérdezi az urát, hogy megvegye-e 2 ezer forintért? Az ura így válaszolt:

„Kelt 1917. V. hó 8-án.

Kedves jó feleségem[. . .]

elég Nekünk az az egy nyomási föld, meg annak minden baja. Maradjon meg az a 2000 forint. A háború után meg az tesz bennönket boldoggá, hogyha lesz pénzünk amivel tudja az ember magát jobbra-balra forgatni. Nem kell a pénztől félni, könnyebben boldogul aval az ember, mint a földdel. Én sem vagyok olyan nagyon jó Paraszt, meg a kedves Családunkba is úgy lehet, hogy csak a kedves kis Pali-kám lesz földművelő, tehát nem kell nekünk sok föld, csak annyi, amennyit könnyen birunk munkálni a termése elég a Családunk fenttartására, tehát Nekem az a véleményem, ami a tied, hogy munkáltatni nem bírjuk, tehát ennél fogva mondjál le róla, annál is inkább, mivel, hogy 2000 forintnál is többbe kerülne. Lesz Neked földed elég, csak az legyen majd, aki munkálja[. . .]”

*

Ifjú Paksi István leveleiből idézett részletek:

„Szeretett jó anyám és k[edves] testv[érem] megkaptam a kis Margitkám fényképét is, nagyon jól néz ki, egész megnőtt mióta nem láttam és kérde kedves anyám, hogy milyen képet kérek? Azt amelyiken mind az 5-en rajta vagyunk, de ha van más új kép is, küldjenek abból is[. . .]”

*

„1917. V. 8-án.

Drága jó anyám és k[edves] testv[éireim]
nem is tudom elgondolni, hogy milyen nehéz most
otthon is a megélhetőség, de a mostani levélből már
mégis tudok tájékozódni valamit. Elég szomorú ál-
lapot, de azért ne csüggedjenek szeretett jó anyám,
bizunk továbbra is, mert már elébbutóbb csak vége
lesz már ennek is. Nincs az az egészséges ember,
amely ha az ideje eljő, meg ne haljon, ez a háború is
úgy van[. . .] Ne is küldjön kedves anyám semmi-
féle élelmiszert, mert már ezek szerint látom, hogy
amit nekem küldenek, azt kedves anyáméknak kell
megéhezni[. . .]”

*

A Héjja család jövedelme teljes egészében a föld-
ből, jószágokból eredt. Számukra létkérdés volt,
hogy a gazdálkodás minden áron és a legnehezebb
körülmények között is tovább folytatódjon. Leve-
leikben nagyobb hangsúlyt kapott a birtokkal, mint
az önmaguk sanyarú sorsával való törődés.

„Feldposten N° 305. Kelt 1914. XI./3-án.

az újszülöttnek 10 kor[onát] tettem fel a póstára
2-án[. . .] ezt a tíz koronát korozsmába³ szán-
tam, vegyenek rajta neki valamit s kívánok mind
kettőnek tartós jó egészséget[. . .] írják meg, hogy
múlt ki a régi tanyás, meg hogy viselkedik az új?

Héjja János”

*

„Kelt 1914. XI./6.

megértettem, hogy a lovakat újra apszentálják,⁴ csak
az árát többszörösen követeljük, mondani kell, hogy
adósságba kell[. . .]

maradok t[isztelettel] Héjja János.”

*

Feldpostkarte

Postkarte

Listek polni pošty

Pocztówka poczty obce

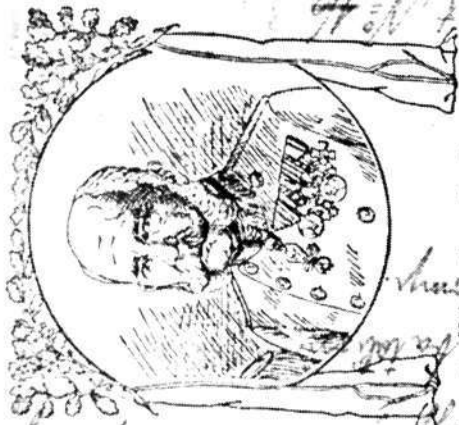
188
Tábor

Mr. Dan. utera

47 sam.

Hedmecz-lászló

Engrad meye Magyar.

Kaiser Franz Josef I.

Ab sender:

Tábori levelezőlap

„Kelt 1914. XI. 15. Szarajevó
a kis tanyai földet hogyha ugarolják, nem muszáj
olyan mélyen szántani, most az egyszer úgy is jó
lesz.

Maradok tisztelettel Héjja János.”

*

„Kelt 915. 1/15.
a harmadikán írt levelet megkaptam, amelyből
megértettem, hogy béreseket fogadtak és ha állan-
dók lesznek, nem lehet drágálni és kérdem, hogy az
a gyerek, amely Mihály bácsinak volt marokverője?
Ferencz testvér írta nekem is, hogy 8-án elmen-
nek Lugosról és, hogy levetkezett, baka lett[. . .]
Héjja János”

*

„Kelt 1915. 1/30. Feldpost Nr. 305.
Kívánom, hogy ezen pár sor írás friss és jobb egész-
ségben találja mindnyájokat, ne olyan lesújtóan,
mint ahogy a huszonkettedikén írt levélben írják,
bizony eléggé bántott a helyzet[. . .]
most nálunk is beállt a tél, hó van elég, és kérdem
a sertéseket, hogy állnak a hízással?[. . .] kedves
anyámnak kívánok jobb egészséget, Héjja János.”

*

„Kelt 1915. 2 [hó] 2.
megértettem, hogy édesanyám is jobban van hál Is-
tennek, a bérest is annak gondoltam, amelyiket
jelezték. Azt hiszem, hogy talán rendesen viselke-
dik[. . .] János.”

*

„Kelt 1915 – 2 [hó] 2.

amint értem, van elég sok bajuk és a csikóhoz van-e kilátás, hogy felgyógyul? Mibe kapta a betegségét? Akiket elvittek, azoknak nem volt-e bajuk? Tovább kérdem a búzát, amit által adtál, hogy azontúl mennyi lehet még és kukoricza is körülbelül mennyi lehet, és a sertések hogy híznak?[. . .] Héjja János.”

*

„Kelt 1915. II/15.

bizony, ha valamikor hazamegyek, amint értem, nem úgy lesz, mint amikor én otthagytam [a családot], ami elég sajnós, de nem lehet rajta segíteni[. . .] tehát a saját belátásuk szerint rendezzenek mindent, mert én innét hijába írom, hogy ezt, vagy amazt úgy kellene csinálni, mert nem látom, bizony elég baj, de nem tehetek semmit, nagyon jó volna csak egy kicsit is egymással értekezni, de nem lehet, mert eljöhetnének, odahaza adnának is engedélyt rá, hogy eljöhetnek, de nekem azt nem engednék meg, ahelyett jól leszidnának, tehát csak attól tartásuk vissza magukat, ne rongáljanak engem, amint jeleztem is, hogy milyen ember az én feljebbvalóm[. . .]

Továbbá a gazdálkodásról is mindég tudas[sanak], hogy mint van, meg miből, mennyi van és a költség is milyen formán van, meg László öcsém sorsát is próbálják valamiféleképpen fordítani, mert, ha neki is ott kell hagyni, akkor bizony nem a legjobban néz ki az üzlet[. . .] János.”

*

„Kelt 915. III./1.

jó lenne talán a tanyást bevinni, hogy ha beleegyezne béres-tanyásnak megfogadni, meg a [kanász] gye-

rek, úgy talán jobban meglennének ketten, bármerre kellene menni a tanyából, és a kistanyai földet bevetni árpával, akkor azt nem kellene kapálni.

m[aradok] t[isztelettel] Héjja János.”

*

„Kelt 1915. III./2.

hogyha a tanyást sikerülne megfogadni, akkor azt a tanyát hagynák üresen, meglenne a kis tanya úgyis üres[. . .]

kérdem, hogy Ferencz testvér mikor írt haza, hogy van, többszörösen értesíthetnek engemet is, mert én nem kívánhatom, hogy nekem írjon, mert úgy is tudom, hogy van neki elég baja [. . .]”

*

„Hadijog alapján fölbontatott

Kelt 915. III/5.

a Zsarkó féle süldőket pedig, ha eladják is, nem nagy baj, mert ahhoz kilátás nincs, hogy meghízalják őket, mert most kukoricájuk nemigen van, újra meg nincs kilátás. Eladnak belőle 10-et vagy 12-öt, legalább magnak, meg egynehányat hízőnak hagyjanak belőle, meg magnak valót[. . .] azért mondom, legalább ne mennék ki a fajtájából, mert elég nehezen jutottunk hozzá[. . .] elég lesz 10 vagy tizenkető összevissza disznóból[. . .] János.”

*

Amikor az édesanya arra szánta el magát, hogy fiát meglátogassa, János így figyelmeztette:

„Kelt 915. IV/1.

arra figyelmeztettem, hogy az utazásra engedélyt kérjen a városházán, anélkül ne induljon meg, mert

csak zaklatásnak lenne kitéve[. . .] m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

„Kelt 915. VI. 16.

Kérdem, hogy halattak előre a dologgal, a kukoriczát megkapálták mindet, vagy nem, és más egyéb dologgal is hogy haladtak előre, a búzák milyen formán néznek ki és az új vetés luczerna milyen lett?

m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

„Kelt 916. I. 27.

Tudatom kedves anyám, hogy a csomagot megkaptam, amelyben benne volt a téli ing és harisnya, amit bizony kár volt már most elküldeni, mert Karácsony óta mindég szép, gyenge idő jár nálunk és az a kis hazai is elég szépen megérkezett[. . .] csak egy kis szalonnát kellett volna többet küldeni, meg egy kis mosószappant[. . .], mert nálunk a szappan nagyon drága, és most kérdem, hogy az őszi kis malaczkokat, hogy megvannak-e még, hogy vannak, és a kocza süldőket hasasok lesznek-e? Én azt tanácsolom, hogy hagyják meg mindet, a kilenczet, oly föltétellel, ha a választási malacznak meglenne az ára, mind eladni, mikor leválasztódik és megkapnák érte, mintha az anyyukat eladták volna és úgy megmaradnának az anyyakocák, mert a mai világban ki-fizetné magát. m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

„Kelt 916. II. 4.

a levélből azt is megértettem, hogy a szántással elég előre haladtak, de kukoriczának egy kicsit hamar is lesz a szántás, majd nagyon kigazlik, de már ha így van is, ajánlatos lesz, ha [a] kukoricza vetés előtt el-

guberolják⁵ és, amikor kelni akar a kukoricza, elvasboronázni és akkor könnyebb lesz a kapálás, nem lesz gazos olyan nagyon, hanem a trágyát helyesen csinálják, hogy kihordják az árpaföldre[. . .] csak be kell vetni, ameddig magyaráztam. A dűlő mellett ne maradjon több, mint egy fogás föld kukoriczának, vagy ha azon a tanyán kisebb darab árpát akarnak vetni, akkor meg a kistanyai földből kell bevetni[. . .]

azokat a hasas südőket is hagyják meg mindet és, ha megfijadzanak, a malacokat adják el választási korukba[. . .] és a birkákat nem javították, az nem baj, el lehet a bárányokat adni, csak egy kis abrakot kell adni az öregeknek, hogy jobbak legyenek a bárányok, a lovakat meg miként lehet, meg kell fedeztetni[. . .]

és a búzavetéseket kérdem[. . .] milyen lett a kistanyai, aki kézzel lett bevetve, hogy sikerült, elég arányos lett, vagy nem[. . .]

m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

Héjja László írja a fogságban lévő János bátyjának:

„Kelt 1917. II. hó 11-én.

örülünk, hogy a levél eljutott hozzád, mert már németül is írtam levelet, hogy csak eljutna hozzád[. . .]

nagy hó van, meg hideg idő van, lehet szánkázni, a jószágok is megvannak, a lovak [is] csak nem hasas egyik sem. Vettem egy kancza nyári csikót József bácsitól[. . .]

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család és a rokonság.”

*

„Kelt 1917. II. 16-án.

tudatom veled, hogy Ferencz testvér megint lent van a fronton, egészséges. Azt írja, megkapta a kis ezüst érmet, továbbá tudatom, hogy tettünk fel pénzt, meg csomagot[. . .] a kis keresztlányod már elég tisztán beszél, elég nagy, szépen fejlődik, nagyon beszédes[. . .]”

*

„Kelt, 1917. III. 25-én

az árpát elvettem, már kel is kifelé, a többi gabona is nagyon szép, a jószág állomány is megvan mind. A marhák között hat darab lett hasas, háromat eladok belőlük, a többit kiadom a járásra[. . .]

a sertések is megvannak, összesen 46 d[a]r[ab], a lovak is megvannak[. . .] Boldog Húsvéti ünnepeket kívánunk, maradunk tisztelettel az egész család és a rokonság.”

*

„Kelt 1917. IV. 9-én.

Kedves testvér[. . .] leveled éppen húsvét első napján kaptam meg, amelyből megértettem, hogy pénzt nem kaptál, pedig már háromszor tettem fel[. . .] harmadszor 50 Koronát[. . .] úszik a kistanya, mint régen, víz borítja az egész földet.

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család.”

*

„Kelt levelem 1917. VII. 29-én

tudatom, le van aratva. Megint úgy összefogva aratunk a nagybácsival. Ő is vett egy gépet és két géppel vágtuk a gabonát. Kérded a levélben, hogy

mennyiért vállalta el a jószágot a nagybácsi? 9 db[ot] 180 forint[-ért]

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család.”

*

„Kelt 1917. VIII. hó 22-én.

Ferencz testvér beteg, a lábán könnyebb sebet kapott[. . .] voltunk is már nála[. . .] a cséplésnek vége van, elég szép eredménnyel. A búza 6 mázsát adott holdja, termett 184 mázsa, árpa meg 68 m[ázsa], zab 10 m[ázsa]. A kis tanyán bizony ott nem lett csak 16 kereszt búza[. . .] befogtam 12 db sertést, 15 meg eladó lesz, drága most nagyon darabja. Maradok t[isztelettel] László.”

*

„Kelt 1917. IX. 22-én.

a nagy tanyába[n] már elvégeztem a búzavetést, csak a kis tanyán van még egy kis szántani, meg vetni való[. . .] a két kanca lovat megint bepárosítottam. A Linka az hasas, de a Remény az nem[. . .] ez nem is fog csikót, mert már háromszor maradt üresen.

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család.”

*

„Kelt 1918. VI. 27-én.

Kedves testvér!

Tudatom veled, hogy most csak 14 napi szabadságon vagyok idehaza, továbbá, hogy kapok-e aratási szabadságot, azt nem tudom, mert benne vagyok a menetbe. Ha ittmaradunk Szegeden, azt hiszem, hogy kapok[. . .] ne neheztelj, hogy ilyen ritkán írnak levelet innét hazulról, mert nagyon el vannak foglalva. A cselédviszonyok nagyon rosszak. Akkor

hagy ott, amikor ő akar, csak már egyszer le lehetne
küzdeni ezt az életet, mert már ezidáig leírhatat-
lan.

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család.

Isten velünk és veled, László.”

VI. Sebesülések és fogság

Tóbiás Ernő 1915 júliusában sebesült meg. Átlőtték a combját. A lövedék szerencsére nem ért csontot. Pár napig Laibachban ápolták, majd Pestre küldték. A Mexikói út 60. alatt lévő Vöröskereszt Kórházban gyógyították. Haza nem engedték. Amint meggyógyult, menetszázadba osztották, és ismét a Doberdóra küldték.

„K.u.K. Nat Reservespital Laibach. Numera czváj, objekt VII. Lajbakk. 1915. Zensuriest Militärpfle-ge.¹”

Szeretett kedveseim!

Kérem az Istent hogy ezen néhány sór irásom találja mindnyáóukat fris és jó egészségben nekem is jó egészségem van más különben enni jól tudok csak menni nem. Szeretet kedveseim it az ágyamon élyel nappal fekvé gondolkozok és egyszerre csak eszembe jut hogy milyen csudálatos márczius 20dikán mentem először tűzbe az oroszok ellen és július 20dikán sebesültem meg olasz golyó által[.] 20 és 20 a szám ugyan egy de az a négy hónap ami közte van az vólt a hosszú hogy mit kellett szenvedni és mit kellett meg tenni annak csak a Jó Isten a megmondhatója most már jó helyen vagyok csak az a bajom hogy nagyon mesze azoktól akiket már óly rég nem láttam és akiket annyira szeretek de kérem a jo Istent hogy közeleb segítsen hogy megláthassuk egymást Szeretet Kedveseim már többet nem irok Tisztelem édes apám édes anyám Rozikát Ernőkém testvérem Erneckét és az összes ismerősöket szomszédokat rokonokat Ernő.”

A Héjja családból többen is megsebesültek. Betegségéről elsőnek az özvegyasszony öccse számolt be:

„Kelt 916. III. 17-én, Csaba.

Kedves néném[. . .] a régi szokás szerint, a mejjem még mindég fáj, máskülönben megvagyok, de az a baj, hogy már itt sé lehetek soká, mán rövid időn belül menni kell valamerre, de hogy merre, azt még én se tudom.

Kedves öcsém, Fercsi, tudatom veled, hogy én mikor kimentem a harczterre, Samborba szálltam ki és innét gyalog bemászáltam Galíciának a kör-lő közepit, hol lejjebb, hol meg föjjebb meneteltünk és hajtottuk az oroszokat, hátrálásba nem volt részem amerre én jártam mindég a mienk volt a győzelem.

Janczinnál volt Július 3-án egy véres ütközetünk. Itt 6 napig voltunk, ekkor az oroszok meghátráltak és hajtottuk tovább. Mentünk 2 nap utánuk, mikor utolértük őket, egy napig voltunk tűzbe, akkor a németek felváltottak bennünket és mink felmentünk egész Lemberg alá. Itt voltunk egy égett falucsoportnál egy hétig pihenőbe, de itten kiütött a kolera és emiatt el kellett mennünk, és elmentünk a Bug folyóhoz Kozloban. Itten 2 hétig voltam, azután tűzbe kerültem megint és bent voltam ekkor a rajvonalba 23 napig. Innet szerencsésen kikerültem és elmentünk Kozlo iránt Stari Milatinba és onnét egy erdőben 2 hétig voltunk. Ekkor elmentek a folyótól az oroszok és mentünk utánuk. Sasavnál mentünk keresztül a Bug folyón és mentünk egész a határig. Itten Brodi alatt legalább 25 kilométerre sebesültem meg, egész a határon, augusztus 31-én[. . .]

Kedves néném, hát maga hogy van?[. . .] Levelemnek mássát elvárva, vagyok tisztelettel B. Kovács István K.u.K. R-Spítál 8 abtájlung Békés Csaba. Isten velük.”

*

„Kelt 916. V/22-én

Kedves néném,

megvagyok szokás szerint, különösebb bajom nincs, csak hogy nem bírok erősödni[. . .] hallottam, hogy Jani itthon volt[. . .] hallom, hogy ő is elég gyenge erővel rendelkezik, az elég baj[. . .]

B. Kovács István, Vereskereszt Kórház tornacsarnok, Szarvas, Békés megye.”

*

Héjja Ferenc sebesüléséről 1917 őszén értesített:

„Kelt. 1917. X. 20-án.

Kedves Bátyám [„János]!

én Ferencz öcséd beteg vagyok még egy kicsit, mert július 24-én megsebesültem a jobb térdkalács mellett, kívülről 3 cm hosszú gránátszilánktól[. . .] Csabán vagyok kórházban, de még járni nem tudok. Genny is van a lábomba[n], most a hét elején meggyűlt a lábom, még egy másik gennycsővet is tettek be, ott akkor kifakadt. Szerencsém volt, hogy kifakadt, mert felvágták volna[. . .]

Isten veled, kedves bátyám és tiszteletem küldöm, Ferenc.”

*

Héjja Ferenc levele János bátyjának, Prig di guerra Buronzo Italie címre:

„Kelt 1918. II./2-án.

tudatom kedves bátyám, hogy meggyógyult a lábom és itthon vagyok szabadságon. Még nem hívnak, addig itthon leszek[. . .]

Tiszteletünket küldjük: édes anyám és testvérjeid, levél író Ferencz Öcséd. v[álaszod] v[árva] t[isztelettel] k[öszönt]

*

Ferenc írta János bátyjának Novara Buronzo címre, Olaszországba.

„Kelt. 1918. III. 24.-én!

Kedves bátyám!

itthon vagyok egy évi szabadságon, de még csak mankóval bírok menni. Fájni nem fáj, csak nem bírok rálépni és nem hajlik még térdben, de a jó idővel azt hiszem, hogy jó lesz még, hogy használhatom[. . .] itthon van László öcsém is még[. . .] nagyon szépek a vetések a kis tanyán is, meg a másikon is[. . .] a Linkának fekete csődör fija másfél hetes[. . .] viszont látásra.”

*

„Kelt 1918. IV. 6-án.

Kedves bátyám!

nagyon lesújt bennünket az, hogy László öcsém berukkolt IV. hó 8-án, de nem tehetünk semmit. Kedves bátyám én pedig még egy bottal nem bírok járni[. . .] száz koronát elküldtünk[. . .] mink is csak két levelet küldhetünk egy hónapban. A nagy héten minden elfagyott, eső meg nincs, pedig hó is nagyon kevés volt a télen. Szántva mind a két tanyán fel van, csak még a kukorica nincs elvetve [. . .]

m[aradok] t[isztelettel] Ferencz. ”

A család következő sebesült tagja, az unokatestvér:

„Feladó: Héjja Ernő Békés Csaba, [küldi Héjja Jánosnak] cím: Soldato Campo conczentramento Alessandria distacamento di Buronzo.

Kelt Békés Csaba 918. VI. 3.

Kedves Barátom, Jani, kívánom, hogy ezen levelem a legjobb egészségben találjon. Én avval most nem dicsekedhetek. Már egy éve, hogy beteg vagyok és most jöttem haza orosz fogságból mint rokkant kicserélve, de bizok a jó Istenben, majdcsak visszadja az egészségemet, bár adná az Isten, hogy téged is minél hamarabb egészségesen viszont lássalak. Választ várva, hű barátod, Héjja Ernő.”

*

„Kelt levelem 1915. VI. 29-én.

Szeretett kedves anyám és Juliska testvérem bizunk a jó Istenben, hogy ezek a ravasz Muszkák nem fognak bennünket legyőzni, hogyha még egyszer annyian jönnek is reánk, mert a mi fegyvereink felülmúlják az övéiket. Lemberg elestével 58 800-at fogtak a mieink, ezeknek kb. 1 harmada sebesült lett. 22 fegyver ágyút, amiennel május elsején meg akartak minket is ijeszteni, 12 ágyút, 100-nál több [a] tiszt úr, 6 kocsi ágyú muníciót és még sok gyalogsági fegyvereket [zsákmányoltunk].

A hadnagyunk örömmel adta ki nekünk, hogy május 15-dike óta 150 ezernél több fogoly van fogva a Muszkákból, nagyrésze gyalogság volt. A mi Stellungunkban is orosz gépfegyver van felállítva, de meg sem közelítheti a mi geverünket.² Át van alakítva Német töltényekre. Meg van fogyva az ágyújuk is, mert ha megy a repülőnk, nem igen ágyúz-

zák, de még a télen mindig ágyúzták, meg gépfegy-
verrel lőtték[. . .]

tiszteletem küldöm, Huszár Héjja Ferencz.”

*

Héjja János 1916 májusában még otthon volt 18
napi szabadságon. Amint visszament az olasz had-
színtérre, októberben fogságba esett, és éveket töl-
tött idegen földön.

1916 decemberéből való az első megmaradt levél,
amelyet a családjától kapott. Legtöbbet László öcs-
cse írt neki, föladónak azonban az édesanyjukat ve-
zette a lapokra, ahogy a gazdacsaládban évszázadok
óta uralkodó tekintélyelvek megkövetelték.

„Cim: inf. Héjja János 5. Reparto Prig di Guerra
Arezzano Italien.

Kelt 1916. XII. 8-án.

megértettük, hogy fogságban kerültél. Csomagot és
pénzt küldünk, amikor csak lehet[. . .] Fercsi itt-
hon van 14 napi szabadságon. Egészséges, nincs
semmi baja. A vetések is szépek[. . .] a jószágok is
megvannak[. . .]

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család és rokon-
ság.”

Héjja László küldte Békéssámsónról János bátyjá-
nak:

„Kelt. 1917. III. 18-án.

pénzt kétszer tettünk a részedre, egyszer 20 K[oro-
nát], másodszer meg 40 Koronát, csomagot is küld-
tünk, de az visszajött[. . .]

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család és rokon-
ság.”

A fogoly levele édesanyjához:

„Kelt. 1917. V. 17.

Kedves anyám[. . .]

most olyan pénzt kaptam, amiről még idáig levé-
leg nem voltam értesítve, ez 32 líra, igaz, hogy mos-
tanába nem is kaptam levelet, március 25-én írott
levelüket kaptam utoljára[. . .] és a február derekán
feltett 40 koronát is megkaptam[. . .]

m[aradok] t[isztelettel] János.”

Héjja László írta fogoly bátyjának, Jánosnak:

„Kelt. 1917. X. hó 3-án.

megértettem, hogy kint vagy munkán harminczad
magaddal. Kedves testvér, nagyon szépen kérlek, ne
is neheztelj ránk, hogy ilyen ritkán írunk levelet,
mert nagyon el vagyunk foglalva[. . .] a kukoricát
nagynehezen letörtük, mostmár szántunk.

m[aradunk] t[isztelettel] az egész család.”

Héjja János leveleiből, amelyeket az édesanyjá-
nak írt haza:

„Kelt. 1918. év VII. 10-én.

Kedves anyám!

megértettem, hogy több levelet írnak, írok is én ami-
kor csak lehet csak, hogy bizony nem valami sűrűn
sikerül. Néha három hónapban csak egy, ha sikerül,
és máshova nem is írok csak haza[. . .]

m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

„Kelt 1919. I/4-én

Kedves anyám!

csak azt nem bírom eltalálni, hogy mi oka lehet, egyáltalán nem kapok [levelet], van öt hónapja, mikor utoljára kaptam levelet, amelyet László öcsém írt, mikor aratás előtt odahaza volt rövid szabadságon[. . .] igaz, hogy én se írtam most vagy három hónapja, de nem az én hibám[. . .], hogy van a jószág állomány és a családi környezet[? . . .] m[aradok] t[isztelettel] János.”

Héjja László levele János bátyjának:

„Kelt. 1919 év I/8-án.

Kedves testvér!

Tudatom, hogy a X. hó 22-én írt leveled megkaptuk, amelyben jelzed, hogy nem a legjobb egészséged van, meg, hogy régen kaptál hazulról levelet[. . .] pedig írtak nem is olyan rég. Majd megsegít a jó Isten, hogy hazakerülhetsz. Én már november 2-dika óta itthon vagyok. Különös újság nincs semmi. A jószágok megvannak mind, a vetések nagyon szépek[. . .]

maradunk tisztelettel az egész család. László.”

Héjja Ferenc írta Héjja Jánosnak:

„Kelt. 1919. II. 1-én.

Kedves testvér!

Hála az Istennek, egészségesek vagyunk mindnyájan[. . .] Sajnáljuk, hogy nem kaptál testvér levelet, de nem küldhetünk[. . .] a jószág megvan szépen. A Linka egy pár hét múlva ellik. 2 disznó 15-öt fíjadzott, egy kisbornyú is van, még kettő lesz[. . .]

t[isztelettel] k[öszönt] az összes rokonság és Ferencz.”

Az utolsó megmaradt levelet János küldte az édesanyjának:

„Kelt. 1919. II/5-én.

Kedves anyám!

ha levelem megkapja, írjanak rögtön, mert én bizony hazulról régen kaptam levelet, azt a levelet kaptam utoljára, amelyiket László öcsém írt a múlt év Juniusában[. . .] azóta nem tudok se őrolla, se pedig hazulról egy szót sem. Bizony nehezen esik[. . .]

m[aradok] t[isztelettel] János.”

*

Ekkor már jócskán vége volt a háborúnak. Nem tudjuk, hogy mikor került végleg haza, és milyen állapotban, de újra gazdálkodni kezdett, mert a családi iratok között 1931-ből általa írt „bérlevelek” maradtak meg.

A Csizmadia családból is betegségekről érkezett hír.

„K.u.K. Garnisonsspítál N° 3. Infektion Abt. I. Przemysl.

Kelt. 1916. Augusztus 17-én.

Kedves feleségem

Ajánlott Rekomandirt leveled megkaptam 6-án, mit azonnal átadtam a Fő orvos úrnak, mire azt mondotta, de németül, hogy csabára nem lehet, de hol a káderom, mire én azt mondtam, hogy Nagyváradon van és elvitte tőlem a fő törzs orvosnak átmutatni. Most az ha jóváhagyja, akkor Nagyváradra megyek egy pár nap múlva a lábadozóba. Családom e váratlan levelet, hát mégis ez által mehetek én magyar földre, hisz óhajom csak a hazamenet. Köszönöm

fáradozásod. Ugy mondja a kedves testvér, hogy tudatni fognak téged főorvos úrék hogyléte mről. Maradok szerető férjed az kit sértegettél. Tisztelem szüleim és gyermekeim, jó egészséggel, Atyjuk, Imre.”

Csizmadia Imre tüzérnek írta az öccse:

„Kelt Levelem Január 5. [1917?]

Kedves bátyám.

Ugyan, hogy érzik Magukat. Azt hiszem, nem rosszabbúl, mint mink, mert mi nagyon meg vagyunk gátolva itt az kórházban, mert nem engednek ki családi körünkbe. Így hát olvassuk az újságot, hogy jobban gyógyuljunk, tehát legyen szíves ugyan maguk mit csinálnak ne várjanak jobb időt, mert rosszabbra van kilátás egyéb más nincs, csak azt szeretném átaladni, hogy jövök visszafele, bizon én is össze-vissza mászkáltam azt az tetves Szerbiát és sok bajtársam ott maradt, de azt hiszem hogy még fel kell azokat keresni, pedig úgy sem szólnak már azok hozzám. Idehaza összeszedik az lovat, kocsit és viszik ha nem volt katona tehát nem nevet már az a polgár, aki nem volt katona. M[aradok] T[isztelettel] Csizmadia I[mre] Öccse.”

*

Ifjú Paksi István 1917. augusztusában a Dnyeszter-parti offenzívában megsebesülve került fogságba. Az eseményekről ezeket írta a naplójába:

„A visszavonulás igen sok emberünkbe került, kb. elpusztult az egész Roh[am] Z[ászl]l[óal]j. Délután 2^h-kor megsebesültem és fogságba estem. Sok sebesült magyar került fogságba, sebesületlen kevés.

Ifjú Paksi István rajza naplójából

Az I-ső századparancsnok (David főhadnagy) sebesült, fogságba [esett]. A II. század parancsnok (Vincze főhadnagy) sebesült, fogságba [esett]. A III. század parancsnok (Sír százados) szintén sebesült, fogságba [esett]. A IV. század parancsnok, (Csángi főhadnagy) sebesületlen esett fogságba, s a géppuskás hadnagy [is] fogságba [esett]. Az oroszok ezen a napon 2 km-tert nyomútkak előre.

8-án kórházban, Okupiban megoperálnak. 30-ig mozdulatlan, ágyban fekszem.

Sebesülésem és fogságba esésem első pár órá[já-nak] eseményei nagyjában itt összefoglalva!!

1917. aug. 7-én, amidőn az oroszoknak a még délelőtt 10 órakor megkezdett támadása végre délután 2^h-kor, a 4-dik rohamnál, az ő javukra dőlt. Könnyen átlátható ez az ő pillanatnyi győzelmük, ha figyelembe vesszük, hogy reánk (1. Zászlóaljra kb. 500 ember) két teljes hadosztállyal (a leghíresebb katonáiból) jött.

Amidőn mi a még megmaradt pár emberünkkel megkezdtuk a visszavonulást, óriási ágyútűzet kapunk úgy, hogy alig egy pár emberünk került ki az ütközetből épségben, sebesületlenül. Én is, amidőn már kb. másfél kilométert mentem vissza, megsebesültem.

Amidőn az áttörés megtörtént, jelenteni akarom ezt a századparancsnokomnak, de őt már nem találtam meg a rendes tartózkodási helyén. Erre hamar összeszedtük magunkat, én és a járőr-parancsnokom, és menekültünk. A járőr 3-dik embere már előzőleg egy félórával meghalt.

Menekülésünk közben, egy olyan helyre értünk, ahová az ellenség jól oda látott, de választás már nem volt előttünk, vagy, vagy, ha itt nem birunk keresztül menni, úgy biztos foglyok vagyunk, a kereszt-

tül menés pedig roppant veszéllyel járt, de mindegy, a fog[ságnál] jobbnak gondoltuk, ha vissza menekülhetünk.

El is indultam, hogy keresztül megyek, de közben olyan tüzet kaptam, hogy kénytelen voltam lefeküdni. Amidőn lefeküdtem, hozzám szaladt a tizedes, így a tűz csendesedésével akarok tovább indulni. Éppen abban a pillanatban, amidőn akarok felgyenesedni, a hátam megett expodált³ egy srapel. Egyik golyója annyira megsebesített, hogy tovább egy lépést sem tudtam menni. A lövés roppant veszélyes volt, szinte halálos. A faromba kaptam és a hashártyát súrolva jött ki.

Egy pár pillanatilag, amíg eszméletlen voltam, [majd] kértem a tizedest, kössön be, de ő nem is hallgatta meg kérésem, a következő pillanatban már tovább is menekült. Én meg összeszedtem minden erőmet. Igen rosszul voltam. Előveszem a fényképeimet, köztük egy családi fénykép. Sorra csókolgatom és elbúcsúznak a szüleimtől és testvéreimtől. Magam mellé tettem és várom a következményeket.

Nem sok idő, kb. 1/2 óra múlva jött egyik, a századunkból való sebesültvivő. Ő megismert engem és megszólít, felráz. Mi van veled, testvér? – kérdi. Meg vagyok sebesülve – felelem –, de légy szíves és ne időzz itt, hanem menekülj, mert mindjárt elfognak az oroszok. De ő így felelt, előbb bekötlek, azután, hogy mi történik az már a jövőé.

Elhúzott egy fedett fekhelyre és ott bekötött engem. Azután kezet szoritottunk, szerencsét kívánva egymásnak elbúcsúztunk. Ő próbált menekülni, én meg vártam, mi fog történni.

Nem sokáig kellett várakozni. Hamarosan utolért 3 orosz és elkezdett lármázni, persze én nem értettem semmit. Azzal kikapta a bal mellényzsebemből

[az] egyik orosz a leveleket és a fényképet s avval elmentek.

Egy pillanat múlva visszajött az egyik és irgalmatlan rémitő arcot vágva, fogait csikorgatta, káromlott, szuronyát egyenest nekem tartva. Ez a jelenet olyan meglepően jött és gyorsan, hogy alig volt időm gondolkozni is valamit. De azért mégis oly szerencsés voltam, hogy amikor meglátom a fedezék külső szélétől, ahol először álltam, bevettem magam a belső szélébe és így annyit tudtam magamon segíteni, hogy nem tudta a szuronyt teljesen keresztül szűrni rajtam, csak a karomon és az oldalamba, kb. úgy 5–6 centire. Mert, ha még jobban meg akart volna szűrni – mivel, hogy én a fedezék belső részében voltam (jelzem, a fedezék elég széles) – ő is beleesett volna, és amikor ő érezte, hogy az egyensúlyt kezdi elveszíteni, hirtelen visszarántotta a fegyvert és ez volt az én szerencsém!

Mikor már mind ezeken keresztül mentem, más választás már nem volt előttem, hogy amilyen gyorsan lehet, az orosz segélyhelyre [mentem], mert már a mi gránátjaink is jöttek egymás után. Szomorú szívvel indultam [el], mert tudtam, [hogy] mire megyek és hová.

Útközben találok 3 oroszszal, valószínűleg éhesek lehettek. Egyik fogja a Puskát és egyenesen a mellemnek szegezi. Ordít, kérdi, [hogy] mi vagyok, magyar, vagy német? Hirtelen nem tudtam határozni, mert ha azt mondom, német, [az] biztos halál, ha azt mondom, magyar, szintén. Mire az egyik lekent egy hatalmas 5-töst, mire én kiböktem, hogy ausztriski vagyok. Erre [az] egyik olyat lökött rajtam, hogy estem vagy 3 métert.

A következő pillanatban mellém ugrott egy öreg, szakállas orosz. Kérdi, sebesült vagyok-e? Per-

sze, hogy az, feleltem. Kérdi, van-e kötszerem? Nincs. Erre ő fogja magát és leszakítja rólam az ingem, kétfelé hasítja és beköti vele az oldalam és a karom, azután vizet ad és megmutatja, merre menjek, hogy elérjem az orosz segélyhelyet.

Elindulok egy géppuskás hadnagy és egy honvéd segítségével, csakugyan hamar el is értük a célunkat. Itt újra összetalálkozok azzal a szanitésszel, aki előbb már bekötött. Hozzám jön és kérdi, kell-e új kötés? Hát, testvér, ha lehet, én szívesen fogadom.

Erre ő elkezdi kötni [a] sebem. A muszka meglátta és ordít, hogy ezt nem szabad, kösse az orosz. A fiú nem engedelmeskedett, mire az orosz megütte őt. Szegény fiú, úgy sajnáltam, [hogy] értem ütték meg.

Lassanként kezdték innét az embereket szállítani [a] kórházakba. Már mindenki elment, illetve elvittek, már csak egyedül maradtam, de biztos, hogy itt maradtam volna 3 napig, ha újra nincs egy jó orosz, aki addig könyörgött egy szanitész kocsisnak, amíg felvett. 4[-en] voltunk a kocsin, 2 a bakon ült elől, könnyebb sebesült [volt], mi ketten a hordágyon.

Igy értünk be egy faluba, még most sem tudom a nevét. Itt ültem két órát, aztán jöttem kocsin.

Szeptember:

Újra kezdek járni. Javulás és erősödés mindennap. 7-én elvisznek autón Kamemenicz-Podolszkira. Itt vagyok 10-ig. 10-én vonatra ültem, indulás Oroszországba. 14-én megérkezés Cserkászba. 17-én Kiebben, 20-án Kurszkba. Itt szintén kórházban vagyok. Javulás.

November 1-ig itt, a 75-tös kórházban voltam.

November:

1-én átmentünk a 80-as kórházba. Itt semmi különös. 10-én kimentem dolgozni a kórház komandóhoz.

December:

A 80-as kórház komandónál. Nincs semmi különös.

1918.

Január:

8-ig a 80-as kórház komandón.

8-án aztán otthagya [a] kórházat, már 9-én péküzletben dolgoztam.

30-ig semmi különös.

Februártól–Júliusig:

Péküzletben.

Augusztus hó:

5-éig Péküzletben. 6-án a kurszki lágerben. Indulás haza.

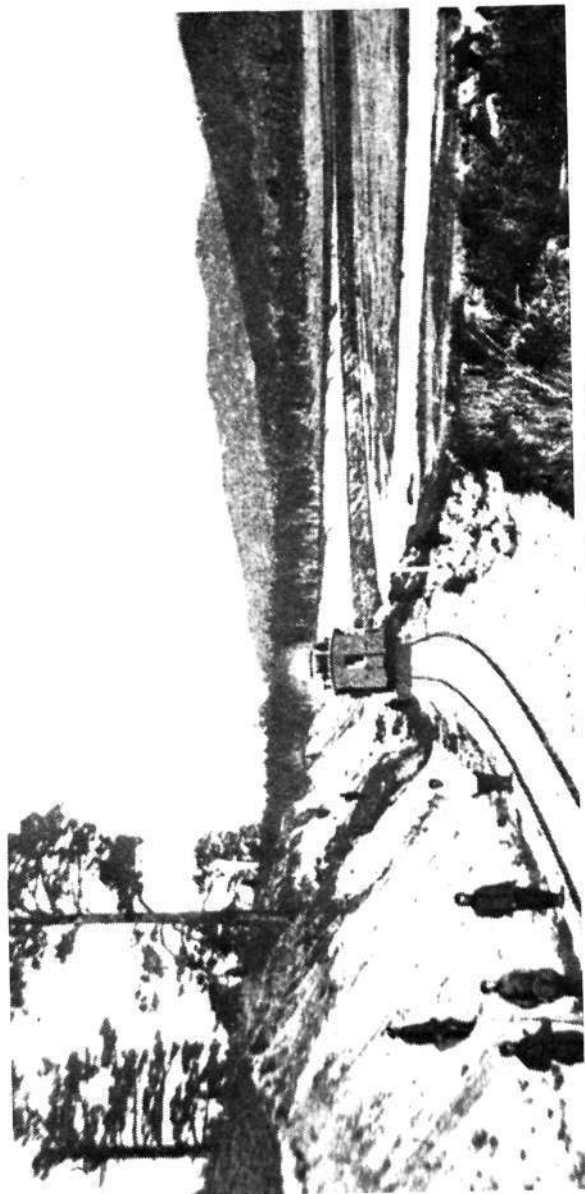
15-én indulás a kurszki lágerből.

16-án átléptük az orosz-ukrajnai határt. Itt már német katonákkal találkoztunk, a határszéli városban megvolt az ebéd. Délután indulás Kiev felé.

Kievbe értünk 18-án. Kievből indulás 22-én.

26-án átléptük az osztrák-ukrajnai határt. Ugyanezen este megérkeztünk Tarnopolba. Itt 27-én megfürödtünk és megvizsgáltak bennünket.

28-án meghalt egy emberünk, kolera-gyanúnak vették és e miatt még 29-én és 30-án is itt voltunk Tarnopolban.

Képeslap – a csitai fogolytábor környéke Szibériában

Szeptember hó:

1918, szeptember 4-én indultunk Tarnopolból. 5-én Lembergben, 6-án Komarnón és Rudnikon keresztül Samborba [értünk].

7-én Siánkin, 8-án átléptük az osztrák–magyar határt.

8-án Debreczenbe, 9-én Nagyváradon, 10-én Brassóba.

20-án elindultunk Brassóból Fogarason keresztül Nagy Szebenbe. Este 6 és 7 óra körül megérkeztünk[. . .]”

Itt a napló megszakadt.

Papp János szintén fogságba került. Naplójában így írt:

„Az elfogatás 1916 Junius 10. Bukovinában!

Junius 10-én gyönyörű szép tiszta idő volt, e reggel olyan vigasztalás képpen volt reánk, hogy az esőre már nem volt kilátás, mert előtte való napokban több csapadék volt, a nap feljövetelekor az előttünk lévő rozszban lovas kozákok jelentek meg, mint járőrbe kiküldött osztag, egész a tábori őrshez be lovagoltak mely a rajvonalhoz volt 800 lépésig. A tábori őrsön a figyelők rájuk tüzeltek, mire vissza futott az egész csapat. 8 ora tályon az ágyúkkal elkezdte az orosz a belövést, aztán 9 orakor megkezdte a rendes pergő tüzet, úgy szólt az ágyú szó, mint a dob. Ömlött a piros vér, a szegény honvédek, a magyar nemzet fiai sokan ott haltak hősi halált!

A figyelés nagyon nehéz volt, mert a srápnel olyan nagy erővel röpködött, hogy minden pillanatban a hősi halálra számítottunk. A szanitésekért kiabáltak, de ezt csak nagyon ritkán lehetett látni, a

telefon körül nagy volt a forgalom mindenütt, a századparancsnokok lázasan adták a parancsot az erős figyelésre és a kitartásra.

Az ezred 2 zászlóalja a rajvonalba[n], 1 ső zászlóalja a közép mögött tartalék volt. Azok ott hallgatták az erős ágyúszót. Végre 10 óra tályon az orosz had jött előre megindult, mint egy csorda, vagy birka nyáj, rendezetlen sorokba. –

A bakák az állásra támaszkodtak és kezdték a Manlicherből⁴ a megymagot⁵ küldeni a muszkák felé. Hullottak az oroszok, és ha az egész fronton jó kilövés lett volna, de a szomszédos 2ik z[ászló]l[óal]j egy némely részén a kilövés nem volt alkalmas mert az oroszok feljöhettek a rajvonalhoz 30 lépésre, mikor a golyo előtt már álltak, addig a golyo nem érte őket, akkor meg már az idő kevés volt lelövedözni őket. Ehez még hozzá járult az, hogy a 28-as cseh ezred a Dnyeszter parton tőlünk balra át adták magukat az ellenségnek. Ott az oroszok be törtek és jöttek a hátunk megé és a 4es uláner⁶ ruthénok szintén átmentek így az elfogás könnyen ment, mert ekkor már se vissza élve nem lehetett futni, mert már ekkor az orosz hátul jött nem elől, előlről még voltak 1200ra hátul meg már a szuronnal piszkáltak benünket ki az árokból, természetes, egy könnyen nem akartuk magunkat megadni, de végre is be láttuk, hogy hiába minden erőlködés, felnyujtottuk a kezünket mire az oroszok kissé meg szelídültek és nem gyilkoltak olyan nagy mértékben, a géppuskát én villám gyorsan szétdobáltam, nehogy ők használják még, a még hátrább lévő ellen.

Aztán ki ugrottam az árokból és futottam a többi bajtárs után, a golyo kegyetlen fütyült az oroszé is, meg a mi hátrább levő tartalékunké is, itt egy pillanatra vissza fordultam, de csak úgy vissza pillantot-

tam s a köny kicsordult a szememből, rá gondoltam az itthon levőkre, gondoltam a szabad életre, ahol az embernek nem palántál a szívébe keserűséget más csak az ő saját fele de itt már egy vaddisznó orosz fog parancsolni. Ezek a gondolatok jutottak eszembe, meg az, ha el halok ebben az idegen földben, nehéz lesz a pihenés, ha meghalok senki nem fog ösmerős ki kísérni utolso utamra. Otthon senki nem tudja, hol vagyok el temetve. Ilyen gondolatok jutottak eszembe.

A sok gondolkozás közepette be jutottunk Oknába. Itt volt a téli állás ezen állásba küzdötte végig sok magyar vitéz a kemény hideg telet és ezt érdevelte a gaz csehek és félíg orosz ruthénok miatt.

A faluba sok lo és emberi hulla volt, mely oriási nagy szaggal volt már. Itt a templom mellett össze álltunk. Az oroszok megmotoztak bennünket. Elvették a pénzét sok embernek, az órályát, a szebb gyűrüket, jó ivo kulacsokat, sebkötöző csomagokat, semmi se volt követelni valo, mert akkor már ők voltak az urak felettünk.

Rövid időt töltöttünk ott a templom körül, aztán útnak indítottak bennünket. Hajtottak mint a marhát, szétszorva 8 nap mentünk, naponta egyszer kaptunk enni, de naponta 20–25 km[-t] mentünk gyalog, olyan hosszú csapatban mentünk, hogy a végét nem láttuk be, akar milyen egyenes terepen mentünk. –

A legelső terepen egy városnál találkoztam Nagy György Sándorral, Mucsi Pál, Katona Ferencz hadapr[ód] és még több földivel. Aztán össze tartottunk egész a Kievi fogoly táborig. Itt még volt egy hallatlan rossz módunk. Élelem, ami a legroszab az volt, árpa kása, de csak vízbe és sóba, hús és zsír nélkül, de itt csak 2 nap voltunk. Alakult egy ma-

gyar tránczport és ennek közzé áltunk ezzel el mentünk Szumiba. Ott ismét 2 nap voltunk, onnan tovább mentünk Volcsanszkiba, onnan osztottak szélyel, 100 embert egy mészbányába osztottak. Mi is köztük maradtunk. Ott voltunk 2 hétig. Aztán kiosztottak bennünket civilekhez. Ott 21 napig voltam elég jól ment sorom, csak az nem tetszett, hogy rendkívül piszkosak voltak. Evés közben is a gyerek felyéből fogták a vadat az asszonyok, az állatocskát.⁷

Eltelt 21 nap. Be kellett a Volcsánszki komandóra menni. Ott be osztottak szanitésznek. Ott szenvedtem 3 hónapot. Minden hónapra 3.80, azaz három rubel nyolcvan kopek járt és élyel nappal, ha jött sebesült, nekünk menni kellett huszonknak, kik voltunk be osztva. Végre November 15én el vittek bennünket Rokacsofkára egy majorba, hol egész télen fuvarozással foglalkoztam. Tavasszal pedig vízhor-dó lettem a gazdasági konyhán. Később az intézőnél tehenész[. . .] Ekkor kezdetben elég jól ment a dolgom. Később pedig a lábbeli hiány miatt nem tudtam dolgozni. Végre is szereztem magamnak bakancsot és Húsvétig a régi foglalkozást kaptam vissza.

Húsvét után egy perczet se dolgoztam, mert már azt olvastuk, hogy a németek jönnek. Ami bekövetkezett Ápr[ilis] 8-án. 13ikán már mi is voltunk a németek kezében. Fölszabadultunk.”

VII. Szerelem – álmom

Tóbiás Ernő feleségének küldött leveleiből csupán kettő maradt meg. Dátum nélküli levelezőlapján ezeket írta:

„Tóbiás Ernőné részére

Csongrád megye

Hm Vásárhely. VII. k[erület]

Mátyás utca 29 szám.

Szeretett kedves anyuskám!

Fájó szívvel írom ezen kis lapom, melyben kérem az istent, hogy találjon fris és jó egészségben kedves kis Ernőkénkel együt. Nekem is jó egészségem van csak nagyon bánatos vagyok, hogy amit sürgönyöztettem, nem válthattam be, mert bár átutaztam keresztül ma reggel 4 órakor, de leszálni semmi körülményel nem lehetett. Kedves anyukám elképzelted azt a fájdalmat, amit én éreztem, mikor szülő városomban oly közel vagyok azokhoz akiket szeretek és én nem mehetek hozzájuk, csak egy fütty és már távozok tőlletek, akiket nem is láthattam, és az a fájdalom elnyomott úgy hogy csak Csabán jöttem egy kissé [magamhoz], ahol ezen lapom írom[. . .]

[Az utolsó, üdvözlő sor már olvashatatlan.]
Ernő.”

*

Idős Paksi István leveleiből:

„Kelt levelem 1916. V. hó 18-án.

hogyha el fogsz jönni hozzám, csak segítsen a jó Isten, hogy minél hamarabb itt legyél, hogy ne csak

álmomba öleljelek, hanem igazán is csókolhassalak.
A Pisti fíjam meg nem ír soha, mi oka, tán jól megy
a sora, hogy úgy elfeledkezett rólam?"

*

„1917. I. hó 12-én.

Kedves feleségem

az első óhajtásom az volna, hogy szeretnék már
látni benneteket, először tégedet, hogy ugyan hogy
nézel ki, soványabb vagy e mint mikor nálam voltál
Érsekújváron, mert akkor gyönyörű voltál, kedves
feleségem és bizok is hozzá, hogy megmaradol ne-
kem aranyosnak, még akkor is, hogyha soványabb
leszel is, mert az a jó szív, ami benned dobog, az én
részemre kimeríthetetlen arany és ezüst bánya lesz
még élek a kerek föld tekén[. . .]”

*

„Kelt 1917. IV. 19-én este 11 órakor

Kedves kis anyukám[. . .]

azt írod, hogy egészséges vagy és mégis úgy fogyol,
mint a gyertyavilág, hogy lehet az, kedves felesé-
gem, akkor mégis csak van valami nagy bajod[. . .]
elhiszem neked, hogy sokat bánkódol, búsulsz utá-
nunk, meg is van az ok rá eléggé[. . .]”

Idős Csizmadia Imre levele:

„Kelt 1916. 5/17-én, Temesváron.

Kedves kis feleségem.

Sajnálattal vettem tudomásul bús panaszod, de te-
hetetlen vagyok segítségedre lenni, érzi szívem,
hogy sajnál pedig szeret úgy mint régen [. . .] Ké-
rem istenemet, segítsen ki szenvedéseidből, mert én

váltó angyalom voltál és akiér[t] edig éltem és élek és ha a sors úgy hozná hogy meg kell halni ezzel a szóval ajkamon halnék meg[:] szeretlek örökké.”

Idős Paksi István leveleiből:

„Kelt Levelem 1916. IV. hó 30 napján.

Nagyon sokat foglalkozik az eszem veletek. Százszor is mondtam [magamban], hogy Pisti fijam most megy a sorozásra és nagyon szeretném tudni, hogy mi történt vele, és veled is, Kedves anyukám.

Az éjjel azt álmodtam, hogy törtük a Kukoriczát és sok Katonámmal és Nagyon Zöld volt, én meg folytonosan csókoltalak, sokat vergődtem veletek. Pisti fijamon Katona Köpenyt, szürkét láttam és kérdeztem tőle, hogy bent maradtál-e és ő azt felelte, hogy nem.

továbbá megértettem leveledből azt a szomorú hírt, hogy szegény Rozi hirtelen meghalt. Elég nagy baj az ő Családjaira, Őreá pedig megkönnyebbülés. Nyugodjon békével szegény[. . .]

pakkot Ne küldjél[. . .]”

Az alábbi levél első fele elveszett:

[. . .] olvasgatom e szép levelet, melyből örömmel értesültem, hogy csak olyan gyönyörű vagy, mint mikor utoljára láttalak, mert egészséged van[. . .] tehát annak örülök, hogy én nem fogok csontot találni és adná a jó Isten, hogy minél hamarabb ölelhetnék és csokolhatnálak, drága jó szívem. Megértettem, hogyha aludni megyel, akkor vagyol boldog, mert álmodba legalább tanálkozol velem. Megértettem az álmodból, hogy az udvaron Muzsikáltak és mentél befele a szobába és kérdezted tőle, tán ha-

zajlott valamelyik. Azt mondta, hogy István. Rögtön kijöttél és táncoltunk együtt, bár adná a jó Isten, hogy tánczolhatnánk igazánból már egyszer, bár beteljesedne[. . .]”

*

„Kelt levelem 1916 év Mártz. hó 8 napján.
Kedves Kis feleségem, tudatom veled, hogy a múlt éjszaka veled álmodtam és beszélgettünk. Nagyon sokat és szépet, hej, ha a valóságban is találkozhatnánk[. . .]”

*

„Kelt 1917. I. hó 27-én
Kedves feleségem[. . .]
Most legközelebb két éjszaka búzával álmodtam [. . .] az első éjszaka gyönyörű szép tábla búza mellett mentem, de oda haza ért a búza egész hónapig s a közepibe volt egy nagy lapos, a laposba meg látszott olyan kis vontató forma és oda megyek, mely is hát nem vontató volt hanem gunyhó, és amint benéztem, éppen ebédeltetek. Atyám meg édes anyám meg egy harmadik valaki volt, de arra nem emlékezek és azt mondtam Nekik, hogy a mi búzánk még ennél is szebb és nagyobb, és akkor azt mondtam, hogy jaj de éhes vagyok, maradt-e valami? Édes anyám azt mondta, hogy nem maradt semmi, én akkor belenéztem a fazékba és volt még benne annyi hús, [hogy] kétszer sem ettem volna meg, és feléreztem.

A másik álom meg 26-ra virradóra ugyan búza volt és mint hogyha Nagy András bácsinak a vontatóját atyám nyomtatni akarta és vontatta kifelé és nagyok voltak, és úgy mondtuk, hogy azt más nem vállalta volna el és segitettem én is fel tenni. Albert

sógor is ot vólt és én azt mondtam, hogy én nem emelem, mert nagyon fáj a hátam, mióta elestem, csak nagy rúdat dugtam alá, aztán nem tudom, hogy ment el, de az álmom főjtatódott, mentünk kocsin atyámmal egy ingoványos, vízes földön, se széle, se hossza nem volt[. . .]

egyszerre csak megjelentél ottan Kedves feleségem és képzeld el azt az örömet, meg azt a csokolódzást, amit akkor végbevittem veled, de aztán [az] elválásunkról már nem tudok semmit, eddig vólt a szép álmom[. . .]”

*

„1917. II. hó 17-én

Kedves feleségem és kedves kis Családjaim az álmom itt igaz lett, atyámmal pedig a búza álmom a büntetést és a bánatot jelentette, mondtam én azt akkor mindgyárt a bajtársaknak hogy az én Családjaimnál oda haza nagy baj van, így gondoltam, hogy betegség van[. . .] és meg értettem, hogy Szegény Atyámat megbüntették 120 koronára és, hogy húst nem adott szülém Álmomba, az is igaz kedves feleségem. A nagy irígység látod, hogy oda álmodik az ember[. . .]”

Befejezésül ifjú Paksi István ábrádozó levelének részleteit idézzük:

„Levél egy leánykához a harctérről

Vártam, epedve vártam levelét, mert tudtam, hogy jön, bár ismeretlen leánykától, aki nem látott soha, nem hallotta hangom, nem tudja ki vagyok és mégis reméltem, hogy ír. Tudtam, hogy vannak még leánykák, akik nemcsak otthon, hanem a harctéren szenvedő, szegény fiúkra is gondolnak. Önnek van szíve, gyenge szerető szíve.

Nem tudom megszölgálni, hogy kedvemért szabadidejét feláldozza, hogy írjon Nékem meséket, szépet, hogy merengő lelkem felvidítsa. Itt az idegenben, messze öntől, messze szülővárosomtól, kietlen pusztákon, vérrel fedett harcmezőkön[. . .] Bár hova megyek, nem vagyok egyedül. Magára gondolok[. . .] Lapjait olvasom[. . .] Sokszor gondolom, mily jó volna, ha itt lehetne az ön fényképe is. Hogy hordoznám szívemen[. . .]

Örökké szerető kedvese: Pista.”

VIII. Halál

Héjja Ferenc így írt haza a halál árnyékából:

„Kelt levelem 1915. III. 8-án.

a szombat reggeli ütközetünk majd az életünkbe került, mert egy század voltunk és két ezred ránk hurázott. Muszáj volt menekülni, ahogy tudtunk, mert vagy elfogtak volna bennünket, vagy leöldöstek volna. Körülbelül 100-at elfogtak közülünk, de mink meg 130-at fogtunk és majd minden nap fogunk belőlük. A múlt hónap 22-én voltunk az első nagy golyózáporba és most szombaton reggeli ütközetünk, ezt nem fogom elfeledni, még élek[. . .] akik megmaradtunk, kitüntetést és érdem jeleket kapunk, de hogy haza vihetem-e, azt nem tudom, mert mindig élet és halál között vagyunk, tiszteletem küldöm, Ferencz.”

Héjja János leveléből:

„Kelt 915. 1/12.

tudomásomra jutott, hogy Mihály Pál sogorékat gyász érte. 10-én temették el Pistit, olvastam a Reggeli Ujságból[. . .]

Héjja János.”

*

A Héjja család leányági rokonságát, a fronton harcoló unokatestvéreket elpusztította a háború. Gyászjelentésük:

„Mihály István Pál önkéntes káplár, a 46 gy[alog] ezr[ed] 7. századánál, Galíciai harctéren kapott betegségében, szerető szülei karja közt folyó hó 8-án életének 23-ik évében hősi halált halt. (Szülei: Mihály Pál és B. Kovács Mária.) 1915. január 9-én.”

*

„Mihály István a 63-ik gy[alog] ezred hadapródja, az olasz harctéren, a vottói ütközetben több ellenséges golyótól találva, 1916. ápr. 16-án délután 4 órakor, 22 éves korában hősi halált halt. 18-án a masetti (Dél-tirol) katonai temetőben külön sirba helyezték. (Szülei: Mihály Sándor és B. Kovács Julianna.)”

*

A nagycsalád, a Kovácsok számára az igazi tragédia még márciusban következett be. Idézetek a „Vásárhelyi Reggeli Újság” 1917. május 27-i (XIII. évf.) 119. vasárnapi számából:

„Minden külön értesítés helyett.

Alulírottak úgy a magunk valamint a közelebbi és távolabbi rokonok nevében is a sötét és mély bánat fájdalmas érzetével tudatjuk, hogy a szerető fiunk, hű testvérünk és rokonunk

KOVÁCS SÁNDOR és KOVÁCS IMRE

46. gy[alog] ezredbeli katonák, mialatt szent kötelességüket hiven teljesítették a Doberdói fensíkon San Martinónál egy ellenséges ágyúgolyótól találva mindkettő egy napon hősi halált haltak a Királyért és Hazáért 1916 március 13-án.

Sándor hamvait a bajtársai a Komen Sutai katonai temetőbe, Imrét meg a Vizinti szintén katonai temetőbe helyezték örök nyugalomra a rideg hantok alá.

A felejthetetlen jó fiunk emlékére f. hó 28 án pünkösöd más napján d.u. fél 3 órakor gyászistentisztelet tartatik a tabáni templomban.

A nagy fájdalomtól megtörve, de Isten bölcs akaratán megnyugodva hű emlékezetünkbe zárjuk drága gyermekünk emlékét, s forró szeretetünk ott viraszt a messze távolban is, a rideg olasz hantok felett s vigyáz háborítatlan nyugalomukra.

LEGYEN CSENDES PIHENÉSÜK!

Gyászolják: Édes apjuk Kovács Sándor, Édes anyjuk Csáki Julianna. Testvérei Kovács Juliska férjével Turi Lajossal ki szintén hadban van, gyermekeikkel Juliska, Iduska, Lajoska és Margitkával. Kovács Mariska és Kovács Teruska. Édes apjuknak testvére Kovács István nejével Mohos Margittal és gyermekeivel, Kovács Imre nejével Kenéz Lidiával és gyermekeikkel, Kovács Zsuzsánna néhai Tóth Istvánné gyermekeivel Kovács András nejével L. Lázár Lidiával és gyermekeikkel, néhai Kovács Bálint özvegye Dobsa Lídia gyermekeivel, Kovács Julianna férjével Olasz Sándorral és gyermekeikkel. Édes anyjuknak testvérei Csáki Sándor nejével Mérai Jusztinával és gyermekeikkel, Csáki Bálint ki hadban van nejével Székely Rozáliával és gyermekeivel, Kereszt atyja K. Hódi István, Kereszt anyja Balog Zsófiával és gyermekeivel és a közelebbi és távolabbi rokonok, jó barátok, jó szomszédok és ösmerősök kegyelettel őrzik emlékét.”

Ugyanez a lap a 2. oldalon az alábbi kis közleményt hozta:

„KÉT TESTVÉR HÓSI HALÁLA

Két derék, jólelkű vásárhelyi fiú, Kovács Imre (szül. 1896-ban) és Kovács Sándor (szül. 1889-ben) kik mindketten a 46ik gy[alog] e[zred] 4ik században szolgáltak, – hősi halálukkal pecsételték meg tavaly 1916. márc. 18-án az olasz fronton a zászlóhoz való hűséget. Imrét 13-án reggel sújtotta le a gránát, nyomban meghalt, Sándort aznap d.u. érte a lövés és másnap kiszenvedett a kórházban belső vérzés miatt. A vigasztalhatatlanul sújtott család (Lázár u. 32 a.) pünkösöd hétfőjén d.u. gyászistentiszteletet tartat a két hős katona emlékére, kiknek hamvai felett örködjék a magyarok Istenének áldó kegyelme!”

*

Tóbiás Ernőné Tatár Kis Rozália így emlékezett vissza a férje elvesztésére:

„Amikor a sebesülésibül fölgyógyult, mögint mönetszázadba osztották és visszavitték az olasz front-ra, Doberdóba. Valahun itt érte a halálos lüvés 1916, február 17-én éjjel. Hogy mi volt igaz belüle, nem tudjuk, mert a hír hónapok múlva, közvetítők útján érkezött el hozzánk. Úgy mesélték, hogy akkor éjszaka, a drótkerítés mellett rágyújtott egy cigarettára. A föllobbanó fényre az olasz rögtön odalútt és vakszömön találta. Azonnal möghalt. Hordágyon vitték be, de mán nem élt. A halálát a tisztök persze mögírták, csak a körülményöket nem ösmertük. Vizintiniben közös sírba temették. Attul kezve, hogy tülünk elvitték, nem láttuk többet. Az fáj ma is a legjobban, hogy nem ismerték egymást a kislejával.”

A tényekről ezek a dokumentumok maradtak:

A családnak ismerőse volt Kun Béla országgyű-

lési képviselő, aki kérésükre barátjánál érdeklődött az elhalt Tóbiás Ernő felől. Egy tábori lap maradt róla, amelyet Bécsben nyomtattak.

„Feladó: Dr. Eugen Sándor. Feldpost. 91. 1916. VIII/13.

Nagyságos Kun Béla orsz. képviselő úrnak
Hódmező-Vásárhely.

Kedves Béla barátom! úgy k[edves] soraidat, mint a meg nem érdemelt hirlapi cikket köszönöm Neked, s ha a képek érdekelnek és nyugodalmasabb napok lesznek, majd küldeni fogok még néhányat. Kérdésednek a jelzett sír megkeresése vagy lefotografálása tekintetében, sajnos nem tehetek eleget, azt a temetőt többé már nem fotografálhatom, miután kiesett a kezeinkből, pedig ott és a többiekben még sok vásárhelyi fiú hozzátartozói kegyeletének kívántam volna áldozni. Üdvözöl: Sándor”

*

1916 szeptemberében Tóbiás Ernő szakaszvezetője a halál időpontját illetően dátumtévedéssel¹ hosszabb levelet írt a családnak:

„Budapest. IX. 20. 916.

Igen tisztelt asszonyság!

A részemre küldött levelet megkaptam, a melyre kötelességemnek tartom némi felvilágosítást adni a Kedves férje szomorú sorsáról.

Én a Kedves férjével egy századnál voltam mind azon peczig, a még a szomorú sors érte Kedves férjét. Én nov. hó 18 án este tartalékba voltam, és este a drót akadályt kellett fel vinni szakaszommal, de szegény férje Ő az állásban fent volt ejjel nappal, és amikor fel érek az állásba rögtön tudomásomra ad-

ják hogy azon a helyen vigyázzak mert most lőtték felybe a Tóbiás Ernőt! Én rögtön oda mentem és két emberrel arráb vittem, hogy addig ne gázoljunk rajta amég ott dolgunk van és olyan sötétségben nem igen látni semit és hozzá fogtunk dolgozni, de mikor az első ember oda ért, azt is rögtön fejbe lőtték. Én nyomban le vittem a század parancsnoksághoz mind két szegény földimet és jelentettem, hogy meghaltak. Kaptam parancsot, hogy a náluk levő értékes dolgokat szedjem el, de a Kedves férjénél már akkor nem leltem csak egy noteszt s leveleket, és a pénzt tárczájába néhány apró pénzt. Holott az ellőtt jöt neki hazúlról nagyob összeg. De ez már akkor nem volt nála. bizonyára valami gonosz lélek ki zsebölte. Nem találtam sem más értékes tárgyat. És azután lekültük őket eltemetés véget a katonai temetőbe, Ahol szépen el vannak temetve. Azon katonai temető, a hol Kedves férje el van temetve Devetaki nevű község mellet van.

Én tudom, hogy talán nem voltak meg nyugodva a Kedves férje haláláról, De nyugodjanak bele. Tisztelt asszonyság a szegény férje szomorú sorsába, az Szegény nyugszik csendesesen ott! Ahól a jelenben elenség van. Remélem nem soká személyes felvilágosítást is tudok adni.

Maradok mély tiszteletel Kóti Sándor Tzűgsfűrer Isten adjon önnöknek vigasztalást.”

*

Nyomon tudtuk követni a család sorsát, ahogy az özvegy elmesélte:

„Neköm nem volt más választásom, mint az, hogy ott maradjak az apósoméknál és segítsek nekik a gazdálkodásban. Most mán összekötött bennünket a

közös gyász és a csöppség. Négy évig éltünk együtt. Az idős család ezután hazagyűtt a városi házukba és fölthagytak a gazdálkodással. Én 1919-ben újra férhön möntem a szomszédos tanyába, Tolnai Lajos-hon és kisfiammal együtt ide átköltöztünk. Ezzel a párommal is szépen éltünk és születött tüle két fiam, akik ikrök voltak.

1925 tavaszán, amikor az uram egy nap kimelegödvé hazagyűtt a munkábul, hideg vizet ivott. Akkor este mán negyven fokos láza lött. Tüdögyulladást kapott, amely öt nap alatt végzött vele. Milyen kögyetlen volt a sors. A tüdögyulladást néhány hét múlva mán mögfelelően tudták gögyyítani.

Nem maradtam tovább Szörháton. Fogtam magam és a három kisgyerökkel hazaköltöztem az apámtul örökölt Szentösi utcai házba. Apám halálával neköm jutott Tégláson húsz katasztrális szikes, sovány föld is, a Tanya 2089 szám alatt. Valamibül élni köllött, ezért ide 1931-ben kiköltöztem és újra gazdálkodni kezdtem.

Keserves, küzdelmes, magányos évek követköztek. Ernő fiamat a Tóbiás nagyszülök gyakran hetekre, hónapokra odavötték, még ök is birták magukat. 1936-ban harmadszor is rávitt a kényszer, hogy férjhön mönnyek. Azúta is itt élünk a régi házban. Föld, tanya, hit, szerelöm, egészség, mindön a múltté.

Eltemettem két uram és mind a három fiamat. Apáik szöröncsétlen sorsa tovább élt bennük és tragikus körülményök közt, életük, pályájuk csúcsán, idő előtt sorra itthagytak. Nincs olyan unokám sē, aki lelkiben sérülve, nē hordozná ma is az apák sorsát[. . .]”

Így pusztított nemzedékeken keresztül az az egyetlen golyó, amelyet 1916 februárjában egy vá-

sárhelyi parasztember fejébe eresztettek valahol az olasz karsztokon, értelmetlenül! Özvegyét, ahogyan ő mondotta: „itt felejtötte a sors.” 1984 nyarán, 92-ik évében, hosszú szenvedés után hunyt el.

*

Imre Pál a belső-szörháti Vereskutas dűlőben 20. katasztrális holdon gazdálkodott. 1911, december 9-én a vásárhelyi Ótemplomban kötött házasságot, majd Beer Lipót vendéglőjében tartották az estebédet. Rövid, szép házassága gyorsan megszakadt:

„Tekintetes Hadifoglyokat gyámolító és tudósító hivatalnak.

Kérem legyenek szívesek Engem a legrövidebb idő alatt értesíteni Férjemről Imre Pál honvédről, Przemysl eleste óta semmi értesítést nem kaptam róla, levelet legkésőbb Január 26-dikkán írt. Született 1885-dik év jan. 19-én. Anyja neve Földesi Lidia, czime volt 23 hadosztály 3 ezr[ed] 5 Z[ászlóalj] 2. század, tábori pósta 82. Kérem a Tekintetes tudósító hivatalt, hogy legyenek szívesek tudósítani, hogy fogoly lett-e, vagy elesett.

Tisztelettel

Imre Pálné H. M. V. III. ker. Holló 36 szám.”

A válasz:

„Imre Pál, ki 1885 évben született, 1906–666 ovsz tart. honvéd volt, a szegedi 5 honv[éd] pótzászlóalj gazdasági hivatal 242/916. s[orszámú] értesítése szerint 1915. január 12 én Przemyslben, a cs[ászári] és Kir[ályi] 3. sz[ámú] helyőrségi Kórházban hősi halált halt.

Hódmezővásárhely 1916. június 3. Varnyú
Hódmezővásárhely T. H. Város Tanácsának Kato-
naügyosztálya.”

A halotti anyakönyvében ez áll:

„Imre Pál póttartalékos, a M[agyar] k[irályi] 5. honvéd gyalogezredben, f[öld]m[íves]. Meghalt 1915. decz. 1. Ref[ormátus]. 29. éves. Felesége: Mérei Rozália. Szülei: néhai Imre Pál és Földesi Lídia.”

Az özvegy a férje halála után a földet bérbe adta, majd 1928-ban újra férjhez ment. 1943-ban halt meg. Fia úgy hallotta, hogy az édesapja a vár eleste előtti kitörési rohamoknál súlyosan sebesült és a przemysli fogolykórházban sokadmagával éhenhalt.

*

Csizmadia Imre haláláról több tudósítás is megmaradt:

„A Magyar Szent Korona Országainak

Vörös Kereszt Egylete

Budapesti Tudósító Iroda

IV., Váci-utca 28.

238 205. Budapest, 1918. III/28.

Csizmadia Imréné Urnő

Orosháza

Tudakozódásának elintézéséül a következőket közöljük:

Név: Csizmadia Imre

Rendfokozat: gyal[ogos]

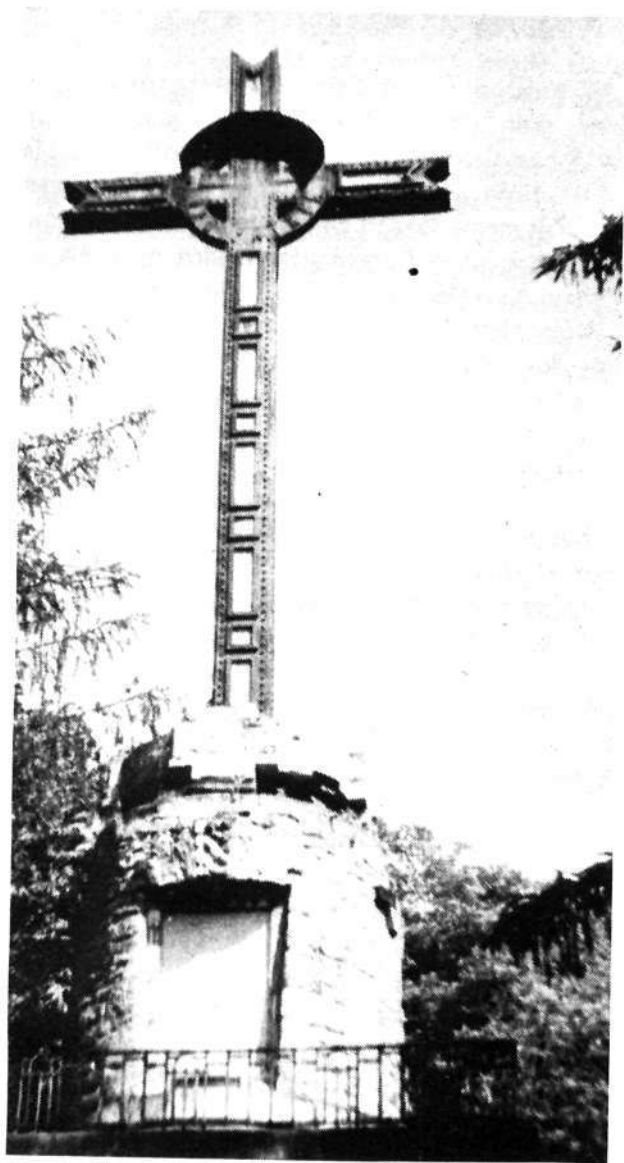
Csapattest: 117 Feld. Art. R.

Születési hely és év: Orosháza 1875.

Értesítés: harctéri értesítés szerint 1918 február 18-án az 1507 sz[ámú] tábori kórházban sebesülés következtében meghalt. Eltemetett Vittorióban a katonai temető 36 sz[ámú] sírjában.

Őszinte részvétellel. Tisztelettel

Budapesti Tudósító Iroda.”

Przemysł – a katonatemető fölött magasodó emlékmű

A csapattest értesítése:

„Mi tudatjuk Önnel, Csizmadia Imre tüzér Kanonier szül. 1875. Orosházán, Február 15-ikén 1918-ban Császár Kir[ályi] Tábori Kórházban Ma 15.07. Erős súlyos sebesüléstől meghalt. Harczmezőn halt meg a hazáért Ditonie temetőben 36 számú sírban temették. Legyen néki boldog nyugvása az Urban. Az ő Hazáért való önfeláldozásáért.

Nála talált tárgyak a következők

Egy levél, Egy fésű, Egy bőrreszény, Egy ezüst láncz, Egy bronz érem, Egy bicska, 2 darab cigaretta spiczni, 77 korona 1 fillér pénz összeg.

Tábori póstaszám: 536.”

Egy hiteles szemtanú, idős Csizmadia Imre tizedese 1921 nyarán, aratáskor elmesélte, hogyan halt meg orosházi katonája. Később a fia mindezt megírta könyvében:

„Az úgy volt, hogy egyik héten a tűzvonalban voltak, a másikon meg a front mögött pihentek. A pihenés abból állt, hogy éjjel kis hegyi lovak hátára rakva szállították az első vonalban levőknek a muníciót. Azon a hétfői napon, február 18-án is már hajnalban vezették libasorban a megterhelt kis lovakat. Mikor egy üres istállóhoz értek, ő, a tizedes, pihenőt rendelt el. Bekötötték hát a lovakat az istállóba, de mire ezzel végeztek, már berregett felettük jó magasan az olasz felderítő repülőgép. Aztán déli irányban eltávozott. Ő akkor elrendelte, hogy mindenki bújjon el, ahova tud, de ne földel alá. Mert az olasz már tudja, hogy ők hol vannak, és hamarosan tűz alá veheti az istállót. Az istálló délnek nézett elejével, ajtaja nem volt és egy teremtett civil lélek

sem volt sehol. Előtte nem messzire, keresztbe volt egy elég mély árok, de víz nem volt benne. Ők az árokba bújtak, jó néhány lépésre egymástól. Csak az édesapám nem bújt el, hanem leült egy kődarabra az istálló közepén levő oszlopnak vetve a hátát, és lókefét kötött. A tizedes bekiáltott neki, hogy ne kísértse az Istent, bújjon el, de jóapám csak ült és dolgozott, vissza is szólt, hogy hiába bújik el az ember, a sorsát úgyse kerülheti el, ha úgy van megírva . . . Mire kimondta, már jött is az első lövedék süvítve, de jóval túlment az istállón. A következő meg nem ért az istállóig hanem az árokhoz közel csapott le. Ő akkor újra bekiáltott: Csizmadia, ne okoskodjon, jöjjön ki onnan! Apám visszakiáltott, hogy most is majdnem az árokban levőket csapta agyon a lövedék. Ekkor jött a harmadik: az ráesett az istállóra. Kijöttek az árokból, és megnézték, hogy mi menthető. Akkor látták, hogy édesapám két lába szét van roncsolva, és erősen vérzik. Beszélni nem tudott. Beszállították a közeli Vittórióba a táborig kórházba, ahol még azon a napon meghalt. A két lábát úgyis amputálni kellett volna.

Így beszélt el Sándor bátyámnak a volt tizedes. Jóval később egy susztermester meg úgy mondta el, hogy szanitéc volt, és emlékezett az esetre, ott Vittórióban. Szerinte az én apám a kórházban még két napig élt, amputálták is a lábait, de belehalt seibe.”²

Meggyőződésünk, hogy idős Csizmadia Imre, amikor fásultan ült az istálló közepén, elveszítette félelmét, életösztönét. Szomorú sorsa, otthoni családi gondjai miatt szinte már kereste a halált. Özvegye nem ment többet férjhez. Fia 16 éves korától egyedül gazdálkodott a vásárhelyi Pusztán néhány hold szikes földön, és keservesen éltek.³

Idős Paksi István hazaküldött leveléből:

„Kelt 1916. XII. hó 27-én

Kedves feleségem és Kedves kis Családjaim[. . .] napi foglalatosságom olyan Nagy és olyan sok. Képzelheted, mikor 82 drb. ló van a kezem alatt 41 emberrel, hogy milyen rendelkezésekkel, milyen Nagy gonddal jár ez[. . .]

azt is megértettem, hogy Vincze Csavargatja az orrát. Ez már igazán nem szép tőle, de hát nem tehetünk róla, hogy Őbenne olyan nagy mértékben él az irigység. Elég baj az, hogy az ő kedves Családjai elestek. Hát azt nem számítja, hogy én is minden nap a halál torkában vagyok, a fíjjammal együtt[. . .]”

*

Ifjú Paksi István harctéri naplójában el nem küldött levelet találtunk. Fogalmazványában a front-halálról írt általánosságban. Szinte beleképzelte magát a halott katonák, az özvegyek és a síró anyák helyébe. (Részletek)

„A Tavasz!

Szép a tavasz!, de mily szép lehet otthon, szép Magyarországon, kedves szülővárosomban, az ismert mezőkön és a gyönyörű Tisza partján.

Összeszorul a szívem, ha a múlt tavasz emlékeit próbálom lelki szemeim elé idézni. Azokat a kellemes, tavaszi napokat és estéket most az ideivel, távol szülővárosomtól, messze Galícia harctéri területén, ahol a katonák százai és tízezrei várták a tavaszt. Pedig itt éppen nem mondható a tavasz kellemesnek. Mert mikor megjelennek a meleg napok, a hó elolvad, a sár felszárad, azonnaí megkezdődnek a tavaszi harcok.

Hány szegény ábrándozó fiatal ember, kinek felesége, kinek menyasszonya van, aki otthon várja könnyeibe fűrösztí bánatát, mindennap imádkozik, hogy az ő legkedvesebbjét segítse meg a jó Isten, jöj-jön haza, ahol a boldog családi tűzhely várja.

Egyszer csak elmaradnak az oly kedves lapok, eltelik egy hónap, el kettő, de az eltűnt még mindig nem ad semmi életjelt magáról. Nem is adhat szegény! Hisz már régen a boldogok álmát alussza.

A szegény asszony már nem sír, úgyis minden hiába. Csak az elmúlt emlékek visszaidézésekor fáj még neki ilyenkor; visszagondol arra a boldog tavaszra, amikor még az övének mondhatta azt, aki már többé nem él[. . .]

Igy kezdődik nálunk a harctéren a tavasz. Pedig mily szép, mily fenséges sürgés-forgás, jókedv van mindenütt. Szinte látni az arcokról, hogy mint sugárzik le az öröm, arra senki sem gondol, hogy minden perce megvan számlálva. Csak a véletlen, ha egyik napról a másikra felvirrad, minden különös baj nélkül.

Megszokta már mindenki a gránátok robbanását, a golyók füttyülését[. . .] Aztán, ha annyi idő van, kerteket csinálnak: virág-, vagy veteményes kertet és rendbehozzák az elesett, hű bajtársuk sírját, gondozzák kegyelettel, őrzik minden viszontagság ellen.

segíts meg, jó Isten, elég volt már a büntetés, könnyörülj meg rajtunk.

1917. X. 2-án, Teletnikin.”

A bajtárs értesítése:

„Feladó: Bertus Imre 314-es honv. gyal. ezr. cser. gépuska osztag. Tábori pósta 253. szám.

tiszteletel Zaka Imre úrnak

Délibáb útca 10 szám.

Hódmezővásárhely.

mélyen tisztelt Zakáné asszony és férje, kérek bocsánatot hogy soraimat mint idegen önökkel fel keresni bátorkodom de minthogy kedves fiúk Imre el eset és hősi halált halt eszt kívánom tudatni mihez alkalmasztatás véget miért is ne ijedjenek meg ezen biztos tudatásom nak szept. ho 20 ikán hajnali 4 orakor történt a végzet. Isten velők ismeretlen testvérnek jo barátja.”

*

„[. . .]Szeretet kedves ösmeretlen Zaka úr és kedves neje bocsánatot kérek hogy soraimal bátorkotam fel keresni de én mint hogy meg sebesültem a harcz téren kedves fiuk Imre akivel én egy osztagnál voltam őket meg a ronda muszka csorda legyikolta szept. ember 20 ikán hajnalban és mi előtt halálát lelte volna monta nekem hogy önöket hívjam fel ha tehetem mond[jam] el az ő halál esetét hát kérem közel Kecskeméten vagyok ha tehetik jöjenek hozzám mindent el mondok részletesen és maradok szivéles üdvözlettel Bertus Imre.”

IX. Eszmélés

Papp János naplója:

„A forradalom előtt!

1918ban Aug 15én értem az olaszországi kiképzőbe, ami igazán nem tetszett, hogy oroszországi fogás után ilyen hamar a vérpadra hurczolnak. A birodalom meg volt és a reménység, hogy talán már ennyi szenvedés után csak elnézéssel lesz az Isten irántam, hiszen én már meg szenvedtem és így ezért a görbe, hegyes országért [t.i. az észak-olasz karszto-kért] pusztuljak el. Eltökéltem nyomban, hogy akarmi történik is a tűzvonalba, be nem megyek. 17-én kezdődött a kiképzés. Teljesen ujj dolgok lettek előadva. Senki se tudott semmit. Az egész menet z[ász]l[óal] csupa bolseviki véleményel volt. Mindenki azt hangoztatta, hogy megszökik, de a halál elé még se megy. Igen szigorúan fogták a társaságot. Minket altiszteket a tisztek a legénység ellen uszítottak. Azt mondták, hogy a fegyelmet ha lehet vezessük be, mert fegyelem nélkül nem ér a csapat semmit. De mi abba a gondolatba voltunk, hogy ha lesz olyan, aki valami forradalmat ki talál, azonnal mellé csatlakozunk. A kivonulás reggel 1/2 7 kor, bevonulás 12kor volt. Teljes fölszereléssel abba a tikkasztó melegbe[n], anélkül is meg volt a baj.

Az élelmezés rendkívül rossz volt, egy pár hétig csak ment ez valahogy, aztán el kezdtek a kórházba menni, mindennap 10, 12 ember ment el a z[ász]-l[óal]jbol. Szeptember 10re már 107 emberből 80-75 volt, mikor már kórházba nem mentek,

kezdték meg lógni, haza szókték egynéhányat hoz-
zánk vissza toloncoltak, ezeket azonnal a tűzvonal-
ba küldték. Mi ennek örültünk, mert tudtuk azt,
hogy ha egy ilyen bolseviki a tűzvonalba kerül, az
ott lévő csapatokat mind föl lázítja. Viszont ő is
örült, hogy oda lett küldve, mert így gondolta, az al-
kalmat leg jobbnak a lógáshoz.

A kukoricza a taliánoknál meg a füge, szőlő kez-
dett érni, ha valaki egy cső kukoriczát meg evett, 10
napi szigorítottat kapott, és még mindennap 2 óra
kikötés. Tehát ez már nem emberies, hanem állatias
eljárás volt. De a tisztí étkezdébe minden délbe 2
cső kukoriczát sütöttek, vagy főztek a tisztéknek
személyenként. A bakát meg szigorúan meg büntet-
ték, ha egy fügét meg evett, vagyis el lopta. A talián
árulta ugyan a fügét, úgy ahogy a fáról le vette, 3
drb 1 korona. Ezt meg nem futotta a bakának a
zsoldja, mert 9 kor[ona] 10 napra ez csak 1 pár nap-
ra elég dohányt vett, vagy levelező lapot, hogy tud-
jon a kedvesének írni szomorú sorsáról.

Szept. 20án a 10es honvédek valahogy 1 láda töl-
tényhez jutottak. Minden ember vett magához egy
pár magazinnal (tárral: 1 tár 5 drb.) azzal aztán neki
indult 2 század rekvirálni szőlőt és kukoriczát éj-
jel. A szolgálat tévő tiszt észre vette, rögtön lett ria-
dó az egész kiképző csapatnál. El nem tudtuk talál-
ni, mi lehet, talán a frontot törték át?

Az 5ös honvédekkel körülvették a 10es honvédek
lakhelyét, de odabent alig volt vagy 20 ember. Ezek
azt kérdezték, hogy mit akarunk, mi azt feleltük,
hogy semmit se, csak ide jöttünk, de, hogy minek,
azt mi sem tudjuk. Ott voltunk egy fél óráig, ekkor
jött a két század megrakva szőlővel és kukoriczával.
Szépen be mentek a konyhába a kondérokot meg
rakták kukoriczával, tüzet gyújtottak, kezdték, főz-

ni, mi meg az épület körül le ültünk, pipáztunk, mikor meg a kukoricza, meg főtt, mi is részt vettünk a lakmározásba. –

Ezt látták a tiszt urak. Kértek bennünket, hogy ne csináljunk kellemetlenséget. Mi mindannyian meg ígértük, hogy nem csinálunk semi különös dolgot, csak úgy bánjanak velünk, mint emberrel, ne úgy, mint állattal. Ők meg ígérték a jó bánásmódott és jobb kosztot.

Másnap ki vonultunk a gyakorló térre. 1 óra volt gyakorlat, fél óra pihenő. 10 órakor be vonulás, a koszt anyiban javult, hogy minden baka főzte a kukoriczát amennyi kellett, meg sütötte is, kinek, hogy tetszett. –

Szept. 24 én nekem ki jött ezred parancsba, hogy mint egyetlen fiú és ügyes altiszt oktatóul itt hagyjak, a tűzvonalba nem szabad be osztani. De ebbe én nem nyugodtam bele. El mentem orvosi vizsgára, panaszt adtam be, hogy nem látok jól. El lettem küldve fölül vizsgára. Ott a spekulációval anyira mentem, hogy rokkant segéd szolgálatra osztályoztak. Ennek igen meg örültem. Most már egész biztonságban éreztem magam. Be tettem egy századhoz szolgálatvezetőnek. Ekkor kezdődött a jobb élet rám nézve. Kaptam 100 embert, jól éltem, nem dolgoztam, bakának meg ez a fő.

Igy telt el rajtam az október hónap. Míg végre nem odaki, hanem ide haza ütött ki a forradalom. Oda már akkor a vissza vonulás meg volt kezdve. Október ho 31 én meg kezdtük a hátrálást. Ebből én azt láttam ki, hogy ha el megyek, vagy nem megyek, mindegy.

5 napig haladtunk hátra felé. A tiszték azt hangoztatták, hogy ne hagyjuk el a csapatot. Minél többen vagyunk, annál jobb, mert egyes embereket a

Jugoszlávok le gyilkolnak. De mégis, én neki indultam másod magammal a nagy útnak, hazafelé. 1 élyel és fél nap gyalog mentünk 85 klm-t. Mire Laibachba értünk, ott már épp az állomáson meg rakva állott egy hosszú vonat, tele haza térőkkel. A vagon úgy tele volt, hogy egy se fért már bele. Én mindjárt gondoltam, hogy a kocsi ütközőn majd meg ülök. Úgy is tettem. Rá tettem egy pokróczot, úgy ültem rá, mint egy bicziclire. 1 éjjel s 1 nap utaztam így. Több állomáson a Horvátok és Szerbek jöttek motozni. De mivel a saját nyelvén tudtam vele beszélni, engem meg se néztek, mert azt mondtam nekik, hogy tót vagyok. Erre jó volt a hadi fogsági tanulásom. Így minden nemű dolgaimat magammal hozhattam. –

Végre át jutottunk a magyar határon. Kaposváron a szocialista zenekar fogadott bennünket. Beszédet tartott hozzánk [egy] ur, aki bizonyára nagy szocziáldemokrata volt. Meg vendégeltek bennünket, úgy jöttünk tovább haza felé. Kivülről búsán, de mégis boldogan.

Mert belül a lelkiismeretünk azt diktálta, hogy haza, haza, a boldog családi otthonba, hogy még egyszer boldogságba tölthessük az életünket.

Ez volt az olasz országi kalandom, elég volt, én leg alább is meg elégeltem . . .

Mi okozta a forradalmat 1918ban? –

Magyarország a háború előtt és a háború alatt a dúsgazdag földesurak, főpapok és milliomos bankárok országa volt. Övék volt a magyar föld nagyobb része s minden vidéken a legzsírosabb s legtermékenyebb. Egy-egy főúrnak, püspöknek felgazdagodott bankárnak tízezer holdjával számították a földjeit, míg a becsületes magyar földművesek százezrei semi

szín alatt nem tudtak földhöz jutni, kénytelenek voltak jobbágy módra a nagy urak szolgálatában tengetni életüket.

Óriási nagy birtokok zárták el a határt minden felől a nép előtt. A nép nem bírt semmerre se terjeszkedni, s mialatt a nagyurak munka nélkül, fényűző és tobzódó életet éltek, dúskálkodva minden jóban, ezalatt a szegény nép nyomorúságosan, kínos keserves munkában tengődött s kénytelen volt ezrével kivándorolni Amerikába, ha sorsán javítani akart. Az országban minden a nagy urak kedve és kényelme szerint volt berendezve.

Olyan választó jogot csináltak az urak, amellyel a gazdagok kezébe maradt a hatalom, a becsületes szegény embernek nem volt semmi beleszólása az ország dolgába, a legtöbb vidéken azt választották meg képviselőnek, aki az urak pártján volt, meg akit a nagy urak akartak. Ezért aztán az egész magyar politika a nagy urak érdekeit szolgálta.

A képviselőház csupa olyan törvényeket hozott, amelyek az uraknak kedveztek. Őket tették még gazdagabbá és hatalmasabbá, és ha akadt a képviselők közt olyan, akik a szegény nép érdekében felszóltak, azt le hurrogták, vagy nem törődtek a szavával. A képviselő választásokra vesztegetésekkel csalták a szegény embert, hogy az urakra szavazzon. Aki nem az urak pártjára szavazott, azt mindenféle módon sanyargatták a választás után is. A képviselő választást olyan erkölcstelenül csinálták, hogy becsületes magyar embernek szégyelnie kellett magát az egész világ előtt.

Magyarország érdekeit és szabadságát eladták Ausztriának azért, hogy ők uralkodni és uraskodni tudjanak. A magyar embernek túlnyomó része a függetlenségért lelkesedett. Ahol önérzetesebb volt

a nép, oly helyen függetlenségi képviselőt állítottak, de a magyar képviselőház többsége mindig leszavazta, mert több volt az osztrák párti. A nagy urak amilyen gögősek és erőszakosak voltak a néppel szemben, épp olyan hízelgők voltak Bécs és az uralkodó felé. Ezek kedvéért eltűrték, hogy hadseregünk német parancs alatt álljon. Tűrték, hogy Ausztria gazdaságilag kizsákmányolhasson bennünket, hogy olcsón összevásárolja a magyar föld terményeit és drága pénzen adja el ipari készítményeit.

Bécs és az uralkodó intésére térdre borult az egész képviselőház többsége. Ezért a szolga lelkiségért aztán az uralkodó el tűrte, hogy a földes urak uraskodjanak a nép fölött. Az adókat úgy szabják ki, hogy az ő vagyonuk után mennél kevesebb legyen a fizetni való. A terhek túlnyomó részét pedig a szegény nép viselje.

A hivatalnokokat a nagyurak válogatták ki, és megkövetelték tőlük, hogy ne a nép érdeke szerint töltsék be hivatalukat, hanem az ő érdekük szerint. Merészkedett volna csak az a szolgabíró valami olyat tenni ami a gróf úrnak nem tetszett, ugyan meg gyűlt volna a baja! Ezért az egész hivatalnoki szervezet, amelyet a nép adólyából tartottak el, a nép ellen az urak érdekében dolgozott és az urakkal szemben a szegény népnek sohse adott igazságot.

Ezzel a politikával meggyűlöltették a magyar nemzetet az egész művelt világgal. A magyart azelőtt szerették és tisztelték mindenütt a világon a szabadság szeretetéért, derekasságáért, józan eszéért, szorgalmáért.

Miért van az, hogy ma az egész világ ellenünk tőr? A külföld művelt népei, akik már régen magukévá tették, s régen a saját kezükbe vették sorsuk elintézését, haraggal nézték a magyar állapotokat,

ahol még egynéhány ezer holdas s hatalmas uralkodott húsz millió fölött. S különösen a velünk szomszédos népekkel vesztették össze a magyart urai. A szerbekkel és románokkal olyan gazdasági szerződést csináltak amelyek ezeket a szomszédokat sújonosan megkárosították, azért, hogy a nagy birtokosokat annál jobban, meg a szegény népet meg még szegényebb sorba juttatták. A megkárosított népek természetesen gyűlölettel voltak irántunk. A mi hazánkat nyugalmában már abban is meg zavarták, hogy az itt élő nemzetiségeket elnyomták, ezeket a szegénységben és műveletlenségben tartották, azért, hogy az ő uralmuk meg maradjon[. . .]

A románok és szerbek tele kürtölték a világot, hogy a magyarok elnyomók, zsarnokok s panaszait oly ügyesen keverték, hogy az igazságot hazugsággal hogy a külföldi népek el hitték, mert nem ismerték a mi viszonyainkat, s nem tudták, hogy a magyar népet is az szorítja, ami a tótot.

Ez volt az egyik fő okozója a háborúnak[. . .] A mi uralkodó osztályunkat senki se vonja felelőségre azért, hogy az ő önző politikájuk idézte felyünkre a háborút. Emiatt pusztult el sok százezer derék magyar katona. Emiatt szenvedett sok árva és özvegy.”

X. Frontversek

GYÖTRELMEK ÉS KÖNYÖRGÉSEK

Ifjú Paksi István versei:

„Hadi fogjok keservei

Elszakadtam már rég szép Magyarországtól,
Messze idegenben fáj a fejem bútól.
Itt kell, hogy szenvedjek nagy Orosz-országban,
Hogy miért, már azt csak a jó Isten tudja.
Itt eszem kenyerét a bús orosz cárnak,
Jobb dolga van nálunk otthon a kutyának.
Mert az kenyeret esz, de mi klébát¹ rágunk,
Kása és káposzta a mi táplálékunk.
Abból is bár ennék annyit, amennyi kell,
Hogy laknánk jól már egyszer mosogató lével.
Ha szólunk, hogy kevés, azt mondja jobb foly Maty²
Fogjok vagytok kutyák, nektek már nem jár más,
Hogy a tüzes menykő csapjon a nyakába,
Ördögök hurcolják a korom sötétbe,
Legyen elátkozva minden ivadéka,
Hogy ne ismerje meg, mi a csorni kléba.³
Minket meg, jó Isten szabadíts meg inet,
Könyörülj, bocsásd meg a mi bűneinket,
Engedd, hogy lássuk meg újra kedvesinket.

*Irta Paksi István,
1918. jan. 2-án, Kúrszokban.*”

„Karácsonyi köszöntő

Újra itt van a szép várva-várt karácsony,
Beköszönt ő szépen mint egy édes álom,
Mintha szárnyon jönne, nagy fehér szárnyakon,
Hulló pilyheitől fehér lesz a vadon.
De nem csak a vadon, a békés lakta tály,
Szülő földemen is, ahol kis házam áll.
Össze ülnek ott is, várják a nagy estét,
Hogy megünnepeljék Jézus születését.
A nagy estén aztán össze ül a család,
De a legidősebb közöttük jó anyám.
Hiába számlálja, csak kettő a hiány.
Én, meg kedves apám, mink nem vagyunk jelen,
Mert minket a haza lefoglal más helyen.
Azért ne búsuljon, szeretett jó anyám,
Imádkozzon értünk Karácsony szent napján.
Mi is imádkozunk, kérjük a jó Istent,
Mert csak ő az, aki megád nekünk mindent.”

HARCTÉRI KRÓNIKA

„A Raranczei Nagycsata Emléke! 1915/16.

1. Sötét felhők tornyosulnak lent Bukovinában,
Ott ahol a határ van lenn Besszarábiában.
Vad kesejük s éhes kányák keringenek ott régen
Magyar bakák vést joslóan tekintenek szélyel. –
2. Néma csönd van köröskörül oly szomorú minden
Csak a bakák, magyar bakák dalolgatnak ott lent.
A figyelő nagyot ásít s pajtásának mondja
Nem tudom én mit jelentsen, az álmom oly furcsa.

10. Az ágyúk torka rémesebben bőgnek,
Azt hisszük itt a halálos ítélet.
Lekuporgunk jobban a lőárok mélyébe,
Szeretnénk bebújni a föld belsejébe.
11. Uram, óh Istenem, ne hadj el engemet,
Eleitől fogva biztam én te benned.
Uram óh Jézusom, Légy az én őrizőm,
Könyörülés jött fel a szívem mélyéből.
12. Erős légnyomás jön lyobra a felyemtől,
Teli találat volt, hallom hogy sutogják.
El talált egy apát s mellette hős fiát,
Szegény jó anyának egyetlen egy fiát.
13. Apám az Istenért, hogy van édes apám?
Csokolja az öreg vérrel telt homlokát,
S letérdel az apja véres teste mellé.
„Előre”! sűgja az s lehunyja a szemét.
14. Vérzik a fiú is, tele fájós sebbel,
Érzi, hogy neki is a vége közeleg.
Félre néztünk arra, ahol a szó hangzik,
Mindjárt szemünkből a könnycsep kiesik.
15. Édes anyám, hazám óh Isten veletek.
Értetek áldoztam ifjú életemet.
Ólom színű az ég, az ágyú még bömböl,
Mint valami kráter a föld úgy füstölög.
16. Három óra hosszat tart e pokoli, borzalmas
Jajgatás és lárma, föld felett és alatt.
Vész csengettyű szólal s a bakatársaság
A lőréshez ugrik, jönnek már a muszkák.

17. Gyengül az ágyúszó, végre egész elhal.
A muszka gyalogság megindul nagy garral.
Jön már egy rajvonal mögötte a másik,
Számlálgatjuk egész a 18 számig.
18. Kegyetlen cserkeszek⁴ dühöngő kozákok
Fergetege zúdul rátok, ti győztes magyarok.
Fogaik közt fogják élesre fent bicskát
Kézbe tartják töltve a szuronyos puskát.
19. Mint mikor hangyabolyt valaki meg mozdít,
S a dolgos kis hangyák ezrei felzúdul,
Ugy nyüzsög előttünk a szomjas muszka had.
Magyar fegyver most hősiezen arat.
20. Szörnyű nagy a lárma és nagy az ordítás.
A táncz megkezdődött s a puska ropogás.
Fiaim bátorság, magyarok kitartás,
Hátunk mögött biztat egy magyar kapitány.
21. Rémitően süvit a golyók zápora,
Hullanak a muszkák rakásra, halomra.
Szédítő látványt nyújt, vérező holtestek
Ezrével borítja az előterepet.
22. A vér, a piros vér patakká dagadva
Gőzölögve folyik s ömlik az árkokba.
Sírhatnak már szegény muszka anyák s lányok,
Fogát csikorgatja dühében a csárjuk.
23. Csöndesedik lassan a puska ropogás,
A „géppuska” hallgat, elvégzé munkáját.
A nap lehullajtja utolsó sugarát,
Megcsókolja lágyan a haldoklók arczat.

24. Tizennyolczas sorba és többen csoportba
Indultak a muszkák egy elszánt rohamra.
A terv nem sikerült, ott maradt mind halva.
Mire ki virradott, a dér mind letakarta.
25. Orosz parlamentír fehér lobogóval
Jött által mihozzánk sápadt, fehér arczal.
Engedelmet kérni a végtisztességre,
A muszka halottak eltemetésére.
26. Két óra idő engedtetett nekik.
Az eltakarítást szanitészek végzik.
Nevezik e helyet a halál hegyének,
Tízezer muszkának került életébe!
27. Magyar fiúk, hősök akik itt voltatok!
E véres csatában bátran harczoltatok!
Ne csügedjete el hős bajtárstok sorsán!!!
Kiket el vesztettünk a győzelem árán . . .
28. A Jó Isten kezébe van mindnyájoknak sorsa.
Áldott legyen a föld, mely őket takarja.
Buzgó ima rebbent ajkunkból az égbe,
Forró könnyek gyúltak mindnyájunk szemébe.
29. Távol odahaza, dicső magyar anyák!,
Hős fiukat! s férjüket mind várják! . . .
Hogyha szent hazánkért ez vagy amaz meg
hal! . . .
Érzékeny szívetek bánattal tele van?! . . .
30. Majd ad a jó Isten részetekre vigaszt,
Tűrjétek el e szörnyű nagy fájdalmat! . . .
Büszkék legyetek, hogy férjete és fiatok!
Szent hazánkért halt meg s gyáván meg nem futott!

31. És ti magyar lányok kössetek koszorút,
Díszítsék virágok!, szakadozó bimbók!
Ha sírjukat hazai koszorú takarja,
Könnyebb lesz nekik a föld nehéz súja?!
32. Mondjatok egy imát értök az Istenhez,
Magyar honleányok, az Isten veletek!
Szívembe megújul a nagy csata emléke,
Nem foglak feledni Rarancze – Rarancze!!! . . .

*Írta és összeállította a Bukovinai fronton:
Papp János tizedes! 1916 Januári csata után.”*

A „SZENT HÁBORÚ”

Idős Csizmadia Imre naplójában talált vers:

(Cím nélkül)

„Lemberg táján hideg szél fúj,
A földjére meleg vér foly.
Galíczia zöld fűvére,
De sok magyar piros vére
Kicsordul!

Az a sok vér nem vész kárba,
Lesz még vidám Lemberg tája.
Ülünk ott még sok ünnepet,
A jó Isten fegyverünket megáldja.”

A következő vers szintén idős Csizmadia Imre naplójában volt, és a befejező sora alapján föltételezhető, hogy a saját írása:

(Cím nélkül)

„Üdvözöllek téged, drága édes kis feleségem,
Nem vagyok én oka, hogy tőled így messze estem.
Érzem a fájdalmát távol is a te hű szivednek,
Hogy nem hallod a szavát bátor, hű férjednek.
De mit tehetünk róla, ha a sors így hozta,
Bízunk az Istenbe[n], majd ő helyre hozza.
Nehéz napok jönnek reánk minden felől,
De ha Isten hagyja, idővel kiderül.
Még most tombol nagyon az orosz hurrája,
Szegény magyar népnek rohanva nyakára.
Istenünk velünk van, az vezérel minket,
Megáldja örökre a fegyvereinket.
Magyar volt mindég az Isten katonája,
Nem hág semmi nemzet ennek a nyakára.
Azért csak imádkozz, ezt ajánlom végre,
Istenem megsegít, haza megyek télre.
Üdvözöl Imréd.”

SZERELMES VERSEK

Idős Csizmadia Imre naplójából:

„Harci dal

1. Azt mondják, hogy nem jössz vissza,
Hiába is várlak.
A szerelem és a hűség
nem egy úton járnak.
2. Itt állok előtted,
szemem ki van sírva.
Gyenge szívem a szerelmet
alig, alig bírja.”

Ifjú Paksi István maga faragta verseit az orosz fronton. Nemcsak egyes leveleiben, de a verseiben is képzeletbeli leányok után vágyódott.

(Cím nélkül)

„Daloltam én is rajongó kis szíveknek.
Kedvet hoztam bánatos lelkeknek,
De amikor dalom a halálba full,
Gúnyosan kaczagtak . . .
Virág . . . Csók . . . lehull . . .

Teletnikin, 1917. IV. 30.”

(Cím nélkül)

„Pici aranyos tested írását
Olvasom néha . . . Néha úgy éjjelen,
Pici arcod halvány mosolygását
Itt látom mindig előttem.
Dalos eper ajkú kék szemű leány,
Álmodom rólad holdfényes éjszakán.
Néha úgy este, ha csillagok jönnek,
Mesélni kezd a rózsás leveled.
Istenhez küldöm csöndes imámat,
Csókomat pedig egy szerelmes lányhoz,
Imádkozó lelkű, fehér leánykához.

Teletnikin, 1917. V. 10.”

(Cím nélkül)

I.

„Csendes Maros partján van a halász legény tanyája.
Oda jár a halász legény göndör hajú babája.
Oda jár a holdvilágos, szép csillagos éjjelen,
Kicsalja a csendes Maros partjára a szerelem.

II.

Este van már, késő este, ragyognak a csillagok.
Hidegen fúj az őszi szél, lassan folyik a Maros.
Esti szellő hordja széjjel fülemüle énekét,
Szerelemtől boldog az én kis angyalom örökké.

1918. szept. 12.”

Szerelenvágya hozta az álmodást, amely olyan valóságként rajzolt, mintha átélt eseményekről vallott volna.

„Ha . . .

I.

Kis menyasszonyom, ha eszedbe jutok,
Tedd össze szépen hó fehér kezedet,
Hold fényes estén a szellő csókos,
Ha körül ölelik álmodó lelked,
Mondj el egy imát értem is.

II.

Kis menyasszonyom, ha eszedbe jutok,
Ne könnyezz, ne sírj, csak mulass tovább,
Kaczagó fiúk s bohó rajongók,
Ha csábító szerelmet súgnak,
Azon az estén gondolj rám is.

III.

Kis menyasszonyom, csak arra kérlek,
Őrizd meg kapott lapjaim,
Virág hervadáskor vedd elő őket,
Mert akkor hallod újra dalaim.

IV.

Azok a dalok sokat mesélnek,
Szenvedést, kint s álmatlan éjet.
Kis menyasszonyom, ha nem megyek vissza,
Őrizd meg őket . . .

Teletnikin, 1917. IV. 28."

(Cím nélkül)

„Kis szobámban, lámpa fénye mellett
Irom haza éjjel ezt a kis levelet.
Gondolatim perczről perczre váltakozik
.....
Előttem lebegnek drága kedveseim.
Látom őket jönni mosolyogva, kedvvel

És mint a jó testvért ölelik örömmel.
Nem győzők mesélni anyyi kérdést adnak
Hol egyik, hol másik mindig csak nógatnak
Csak még arról beszélj, mondj még egyet egyet
Bátyám

Hisz kíváncsik vagyunk szólott kedves anyám.
Elkezdek mesélni, messze idegenről,
Galícia vérrel áztatott földjéről
Szép csendesen mondom sorba egymás után,
Hogy mi történt velem, míg nem láttam hazám.
Tűzzel, lángolóan beszélek hozzájuk.
Egyszer észre veszem szemem sziporkázik.
Körülöttem lassan minden homájosul
Már nem látom őket, szavam is elnémúl.
Eltűntek, mint ahogy jöttek,
Nem látni, hogy merre mentek.
Hiába futkosok, hiába keresem,
Mert őket talán soha fel nem lelem.
Aztán felébredek újra, körülnézek
Drága kedveseim lassan elfeledlek.
Álom . . . Álom . . . te csábító álom . . .
Neked köszönhetem, hogy őket láthatom,
De csak egy órára, legtöbb, ha kettőre.
Aztán csak keserű csalódás a vége.

Irta Paksi István
1917. IV. 28. Teletnikin."

HALÁLÉLMÉNYEK

Ifjú Paksi István verseit idézzük:

„A gyimesi havasokon

A gyimesi havasokon vad virágok nőnek,
A gyimesi havasokon véresek a földek.
Nem csilingel a templomba[n] kis falum harangja,
Nem hallik a lejány kacagás este a fonóba[n].
Zsindelytetős, kicsi háznak virágos ablaka,
Kékre festett, kifaragott tulipán kapuja,
Nem nyílik ki alkonyatkor daloló legénynek,
Piros vér csorog az utcán befesti a földet.
1916. IV. 27.
Teletnikin.”

„Harctéri vers

Zúgó ágyúgolyók
Szántják a levegőt,
Mindjárt csinálnak itt
Egy gyászos temetőt.

Sárga kalásztenger
Hullámszik szerteszét
És felette szállnak
Romboló vastekék.

Nem olyan messzire
Látszik ott egy árok,
Mintha a föld alatt
Emberek lagnának.

Hajnali szürkület
Bontja szét a szárnyát,
A halál is kezdi
Fenni a kaszáját.

A felkelő, öreg nap
Ontja a sugarát,
S kezdi a halál
Rettentő munkáját.

Dörögnek az ágyúk,
Szólnak a fegyverek,
A kalásztengerből
Mind emberek lettek.

Hallik a vezényszó:
Honvédek, előre!!!
Tizenöt – húsz lépést
Csak előre futnak,

Ott aztán maguknak
Egy kis lukat fúrnak,
Mire az est leszáll,
A másik ároknál.

Azután egymást
Nyugodtan bevárják.
A szívük megremeg,
Rohamok kiállják.

Ontja az ellenség
A golyó záporok,
Ritkul a honvédek
Támadó csapata.

Mind ritkábban hallik,
Rajta, honvéd!! Rajta!
Betölti a léget
Fájdalom, kiáltás.

Megvan a győzelem,
De nagy lett az ára,
Sok honvéd beledőlt
A halál kaszájába.

Legyetek boldogok
Elesett bajtársak,
A csendes pihenés
Boruljon reátok.

Emléktek élni fog,
Míg magyar szív dobog,
Isten veletek,
Legyetek boldogok.”

BÉKEVERS

Papp János verse:

„Jövel Béke!

Évek óta dúl a harc s zivatar,
S a vérontás megszűnni nem akar.
Ég a világ, mind a négy sarkán ég!
S ki tudja, hol lobban lángra még?

Pedig már is mérhetetlen a kár.
A romok közt a bánat sírva jár.
Ma holnap már minden ember gyászt ölt,
Temetővé válik az egész föld.

Nincs még elég, ki halálba rohant?
Nincs még elég, ki nyomorult, rokkant?
Nincs még elég, ki hangot sohse hall?
Soká nem tudja, éjj van e, vagy nappal?!

Ember megállj!, elérni mit akarsz?
Hogy romba döntsön mindent ez a harcz?
Csak az akarja még a háborút!
Kinek szíve és elméye elborult!

Milliók óhalytják, hogy legyen béke!
Mert Isten bizony nem lesz jó vége!

Irta Papp János tizedes az olasz fronton!”

Irodalom

Ajtay Endre 1933 A volt császári és királyi 46. gyalogezred világháborús története. 1914–1918. Szeged.

„Alföldi Ellenzék” 1901–1939 Független társadalmi és közgazdasági lap. 1915. szept. 26-tól megjelent: hetenként hétszer, 1920. jún. 19-től: hetenként hatszor. Fel. szerk.: 1915-től Vajda Ernő, V. Kovács Erzsébet, Vajda Antal és mások. Szentes.

„Alföldi Újság” 1918–1939 Politikai, társadalmi és közgazdasági napilap. Megjelent: hetente hatszor. 1926-ban felelős szerkesztője: Vajda Ernő és Vajda Antal. Szentes.

A magyar városok statisztikai évkönyve I. évf. 1912. Szerk.: Thirring Gusztáv. Budapest.

Apró Ferenc 1985 Az első világháború hősi emlékei Szegeden. Szegedi Könyvtári Műhely. Szeged 1: 6–15.

Berend T. Iván 1978 Magyarország nemzetgazdasága a két világháború között. In: Magyarország története 1918–1919, 1919–1945. II. kiadás, Budapest. II. kötet VII–VIII. fejezet.

Bibó Dezső–Fejérváry József 1938 Az 1914–18. évi világháború hőmezővásárhelyi hősi halottainak emlékkönyve. Csikós Miklós fedéldrájzával, Dura Lajos nyomdájában, Hódmezővásárhelyen.

Csizmadia Imre 1982 Pirkadattól delelőig. Budapest. 1986 Delelőtől alkonyatig. Budapest.

Dombi Kiss Imre 1983 Pokoljárásom. Budapest. (Tények és Tanúk.)

Fancsovits György 1965 Az első világháború, a forradalmak és a Horthy-korszak. In: Orosháza története. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza. 567–698.

Fejérváry József 1929 Vásárhely története családok tükrében. Erdei Sándor nyomdájában, Hódmezővásárhelyen.

Gaál Endre 1983 Szentes az 1918–1919. évi forradalmak idején. Kéziratban, megjelenik a Szentes város történeti monográfiájában.

Galántai József 1975 Szarajevótól a háborúig. Budapest. 1980 Az első világháború. Budapest.

Gerevich László 1973 Budapest története I–V. Budapest IV. kötet, 735–739.

Gilgames. Budapest, 1960. (Ford.: Rákos Sándor. Vál.: Komoróczy Géza.)

Hadifogoly magyarok története I–II. 1931 Szerk.: Pilch Jenő és Baja Benedek. Budapest.

„Hódmezővásárhely” 1871–1918 Politikai napilap. Fel. szerk.: Gravázt Ferenc, Róth Antal és mások.

Kárász József 1974 A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843–1970. Szeged.

Környeyné Gaál Edit 1985 Az első világháború emlékei a népi kéziratok forrásokban és szájhagyományokban. Debrecen.

Köszegfalvi Ferenc 1981 Negyvenhatos bakák, ötös honvédek. Hódmezővásárhely. Németh László Városi Könyvtár. Kézirat.

Lagzi Istán 1980 „Magyar világ” Przemyszlben. Szeged. Tiszatáj, március, 73–84.

Lévai Jenő 1933 Éhség, árulás, Przemysl. Budapest. A „Magyar Hétfő” III. kiadása.

Magyarország története 1890–1918. 1978 Főszerk.: Hanák Péter. Budapest. II. kötet 1083–1234.

Magyar Statisztikai Évkönyv[ek] 1898–1920 között.

Monumentumok az első Háborúból. 1985. Budapest. Dr. Kovács Ákos összeállítása. A Műcsarnok és a Népművelési Intézet közös kiállítása. Budapest, Fényes Adolf terem. Kiállításvezető.

Nónay Dezső 1931 A volt magyar királyi szegedi 5-ös honvéd gyalogezred a világháborúban. Budapest. A szerző kiadása.

Ormos Pál 1969 Hódmezővásárhely egészségügyi fejlődése. In: Orvostörténeti Közlemények 60–61. 161–204.

Polgármesteri jelentések Hódmezővásárhelyről 1898–1922 között. Hódmezővásárhely.

✓ Szabó László 1980 Doberdó, Isonzó, Tirol, Budapest. II. kiadás, 1982 A nagy temető. Przemysl ostroma 1914–1915. Budapest. 1986 Piave–1918. Budapest.

„Vásárhely és Vidéke” 1883–1912 Politikai lap. A helyi függetlenségi és 48-as párt lapja. Megjelent: hetente háromszor: vásárnap, kedden és pénteken. 1912-ben felelős szerk.: dr. László Jenő.

„Vásárhelyi Reggeli Újság” 1905–1944 Független politikai napilap. Fel. szerkesztői: Kun Béla, Fejérváry József, Gravázt Ferenc és mások.

Jegyzetek

Bevezető

1. Apró F. 1985. 8–9.
2. Berend T. Iván–Ránki György. 1978. II. kiad. 2 : 768.
3. Dombi K. I. 1983. 15–20.
4. Gilgames. 1960. 51–59.

I. Tűzbe dobott gyökerek

1. „Vásárhely és Vidéke”. Hódmezővásárhely. 1912-ben szerk.: László Jenő.
2. XXX. évf. 124. szám. 1912. nov. 8. péntek. „A török birodalom bukása” 1.
3. XXX. évf. 124. szám. 1912. nov. 8. péntek. „Mozgósítási hírek” 2.
4. XXX. évf. 124. szám. 1912. nov. 8. péntek. „Hirdetmény” 4.
5. XXX. évf. 126. szám. 1912. nov. 12. kedd. „Bakáink a határszélén” 1–2.
6. XXX. évf. 126. szám. 1912. nov. 12. kedd. „Legújabb” 2.
7. Fancsovits Gy. 1965. 570.
8. „Hódmezővásárhely” Hódmezővásárhely. 1914-ben fel. szerk.: Fejérváry József.
9. 44. évf. 1914. júl. 29. szerda. „Mennek az önkéntesek!” 2.
10. 44. évf. 1914. júl. 29. szerda. „A gazdasági cselédek és a mozgósítás” 2.
11. 44. évf. 1914. júl. 29. szerda. „Hírek” rovatban: „Kik mennek háborúba?” 3.
12. 44. évf. 1914. júl. 29. szerda. „Mit csinálnak a népfölkelők a háborúban?” 2.
13. 44. évf. 1914. júl. 29. szerda. „Felhívás” 1.
14. 44. évf. 1914. júl. 28. kedd. 1.
15. A nemzetközi adatok forrása: Magyarország története 1890–1918. 1980. 1083–1234. A budapesti adatok forrása, a Gevich L. szerkesztette Budapest története IV. kötet. Budapest, 1973. 735–739. A Békés megyei adatok forrása: Fancsovits Gy. 1965. 569. A hódmezővásárhelyi adatok forrásai: A magyar városok statisztikai évkönyve, 1912. Kőszegfalvi, 1981. Magyar Statisztikai Évkönyvek 1898–1920 között. Polgármesteri jelenté-

sek 1898–1922 között Hódmezővásárhelyről. Vásárhelyi újságok: „Hódmezővásárhely”, „Vásárhelyi Reggeli Újság” és a „Vásárhely és Vidéke” közleményeiből.

16. Tanácsi iratok. II. 3331/1914. A július 30-án beadott kérelmet augusztus 3-án 12 222 nyt. V. 1996. számon iktatták be.

17. Budapest története IV. kötet 1973. 735.

18. „Vásárhelyi Reggeli Újság” 1914-től felelős szerk.: Kun Béla.

19. 1915. febr. 2. kedd. 1.

20. 1915. márc. 18. csütörtök. 1.

21. 1915. márc. 23. kedd. 1.

22. 1916. jan. 1. szombat. 1.

23. 1916. jan. 1. szombat. „Újabb rekvirálások és bejelentések” 3.

24. 1916. jan. 1. szombat. 3.

25. Budapest története IV. kötet 1973. 736.

26. 1916. febr. 13. 3.

27. 1916. márc. 1. 3., illetve az elsejét követő napokon többször is.

28. Ez a mozi a Batthyány u. sarkán állt. (Ma az ÁTE Állategészségügyi Főiskolai Karral szemben, a helyén járműparkírozó van.)

29. 1916. márc. 3. 3.

30. 1916. márc. 8. szerda. 2.

31. 1916. okt. 6. 3.

32. 1916. márc. 8. 1.

33. A levéltári adatokat Herczeg Mihály levéltárvezető, míg a könyvtárban őrzött adatokat, dokumentumokat Kőszegfalvi Ferenc helytörténész bocsátotta rendelkezésünkre. Segítségükért ez úton is hálás köszönetet mondunk.

34. 1917. jan. 14. vasárnap. 1.

35. 1917. febr. 10. szombat. 1.

36. 1917. ápr. 8. 79. sz. 1.

37. 1917. ápr. 18. szerda. 87. sz. 2.

38. Herczeg Mihály levéltárvezető összeállítása tanulmányunk számára. Munkáját ezúton is hálásan köszönjük!

39. kontingens = hányad, járulék; valamilyen ország katonaságának megengedett létszáma; a ráeső, arányos rész.

40. 1918. jan. 1. Származási táblázatainkat az egykorú elnevezések és csoportosítások meghagyásával állítottuk össze.

41. Gaál E. 1983.

42. 1918. febr. 8. péntek. 1.

43. 1918. febr. 21. csütörtök. 2.

44. 20 ezer fogoly egyéb nemzetiségű volt, így tevődött össze a 120 ezer przemysli túlélő.

45. 1918. febr. 24. 2.
46. 1918. márc. 6. szerda. 1.
47. 1918. márc. 15. péntek. 1.
48. Budapest története IV. kötet. 1973. 735.
49. Budapest története IV. kötet. 1973. 739.
50. Budapest története IV. kötet. 1973. 735.
51. Budapest története IV. 1973. 736.
52. Gaál E. 1983. A kéziratához fölhasznált irodalom: a szentesi főispáni iratok 1918–3305. sz. alatt. Cs. m. Levéltár Szentes városi Levéltára. Az „Alföldi Ellenzék” 1918. febr. 5-iki számában: „Napi hírek 19–23 éves felmentettek bevonulása” címmel.
53. Fancsovits Gy. 1965. 444.
54. Budapest története IV. kötet. 1973. 735. (A további, főleg százalékos számításoknak a főváros állandóan növekvő létszáma miatt nincs értelme.)
55. Városi Tanács VB. Hódmezővásárhely. Anykönyvi Hivatal.
56. Bibó D.–Fejérváry J. 1938.
57. Ormos P. 1969. 1.
58. „Alföldi Ujság”, Szentes. XXVI. évf. 252. szám. 1926. nov. 9. kedd. „Leleplezték a hősök szobrát” 1–3.
59. Valamennyi Békés megyei adatunk: Fancsovits Gy. 1965. 570.
60. Az orosházi evangélikus templom falában 4 darab 400 × 130 cm-es nagyságú, carrarai márványból, Stenger István vásárhelyi kőfaragó mester által készített emléktáblát helyeztek el: „Hősi halált haltak a magyar hazáért, 1914–1918” címmel, és ezután a táblák sűrűn vannak teleírva a 780 elhalt nevével.

II. A háború kezdetén

1. A levelek közlésénél a továbbiakban – helykímélés miatt – általában csak akkor adjuk meg újra a megszólítást – ugyanazon föladó és címzett esetében –, ha azt az előzőektől eltérő módon végezték.
2. komisz = komiszkenyér = a katonaságnak külön sütött, erősen korpás, zabliszttel, kukoricaörleménnyel kevert kenyér, amely gyorsan élvezhetetlenné vált.
3. borjú = az egyéni felszerelés szállítására szolgáló hátbörönd, amelynek felső védőoldala borjúböréből készült.
4. féhalyunk = fejaljunk = párnánk
5. Cum Deo = Istennel. (Ismert naplókezdő mondat.) Itt jegezzük meg, hogy Koch Rudolf naplójának közléséhez fia, Bács (Koch) Rudolf feltételek nélkül hozzájárult.
6. Zug = szakasz (itt: lövegszakasz)

7. Protren officier = mozdonytiszt
8. Aufklärer = felderítő
9. Divizio = tüzérosztály
10. Proviant = élelmezőtiszt
11. Echarpe = szalag, vállszalag
12. Rast = pihenő
13. A behívó kézhezvételétől a laktanyába érkezésig terjedő rövid búcsúzó és utazó időszakról Vásárhelyről nem találtunk írásbeli dokumentumot.
14. Regruta = újonc (Itt említjük, hogy Papp János és a Paksi család dokumentumait Felletár Béla bocsátotta rendelkezésünkre. Ezúton is köszönjük.)
15. komisz = (itt:) katonaruha, a katona egyéni felszerelése
16. barakk = fából készült földszintes (néha emeletes), ideiglenes lakóház
17. zöldhasú = kiképzetlen újonc
18. Marschbereit = menetkészültség
19. faszol = fassen = vételez, kap, átvesz
20. Montur = szerelvény
21. Czvilikhozni = szoros tüzérnadrág
22. „két mondatos szó” = két szóból álló mondat
23. aeroplán = repülőgép
24. leejteni = lelőni
25. Fruskagora = magányos hegyvonulat Újvidék közelében
26. kommandáns = katonai parancsnok
27. czejn ekxcelencz general = nagyméltóságú tábornok
28. Grenovarin = a Drenováczra vezető úton
29. Deckung = fedezés, fedezék
30. kvártély = szállás, lakás
31. inspekciós = ügyeletes
32. Bateri = Batterie = ágyúüteg
33. Ártileri kommandó = tüzérparancsnokság
34. Gesüczpart = lövegrészleg
35. Bedinupger kanonier = kezelő tüzér
36. Fahrkanonier = hajtó (lovagló) tüzér
37. Pakk = csomag
38. menazsi = élelem, ellátás
39. A leveleket Csatáry Tamás gyűjtőtársunk találta meg a bontás alatt álló családi ház padlásán, és tőle ajándékkul kaptuk. A levelek egy részét az enyészet már erősen megrongálta, másik részük valószínűleg elkallódott. A Héjja fivérektől közölt levelek elsősorban özvegy Héjja Andrásnénak, édesanyjuknak szólnak, és a városi házukba, VI. kerület, Dáni u. 47. sz. alá címezték őket. Parasztcsaládnál ritka, hogy megszólítást egyikőjük sem alkalmazott. Valószínűleg helyspórolás miatt, általában mindjárt a levél

érdemi szövegével kezdték. (Valamennyi ezektől történt eltérést föltüntettük.)

40. rukkol = bevonul
41. trózsák = Strohsack = szalmazsák
42. lóstrázsa = istállóőr
43. puccszerelék = tisztálkodó szerek. A tüzerek a lovak gondozásához is vásároltak tisztító keféket.
44. kantin = étkezde; üzlet a laktanyában
45. mundér – katonai egyenruha
46. lóding = tölténytartó
47. Tragsack = hordzsák; itt: hátizsák
48. alarm = riadó
49. rezornista = rezervista = tartalékos; itt: idősebb népfelkelő
50. betaillon = zászlóalj
51. egrecérozó tér = Exerzierplatz = gyakorlótér
52. Az özvegy vallomását és férjének leveleiből egy rövid válogatást a Csongrád megyei Hírlap 1983. jan. 23, 25-i számában „A »pokolból« nincs visszatérés!” címmel közöltünk. Amikor 1984 augusztusában, 92 éves korában elhunyt az özvegy, hagyatékában még néhány újabb első világháborús levelet találtunk, amelyeket először itt közlünk.
53. Treffer = találat.

III. Harcban

1. menageunk = tisztí étkezdénk
2. blattozás = kártyázás
3. srapnel = apró golyókkal töltött, magasban robbanó tüzérségi lövedék
4. demonstráló = itt: tüntető
5. pionír = utász katona
6. kanonier = tüzér
7. komitácsi = felkelő, partizán
8. siesta = evés utáni pihenő
9. szanitéc = sebesültszállító katona
10. sitzre = ülésre
11. trének = szállítók
12. Waldlager = erdei tábor
13. Schwarm = raj; itt: rajvonal, peremvonal
14. rezerválva = tartva; itt: tartalékban
15. brájcsaft = készültség
16. Batterie Deckung = ütegfedezék
17. Befelderung = parancskiadás
18. Trap és Galopp = ügetés és vágta
19. Bedénung = kezelő

20. Haubitze = tarack
21. kukorica mamaliga = vízben kifőzött kukoricaliszt
22. nyima loga = Ni maloga = egy kevés sincs!
23. aférol = abliefern = beszállít
24. inspecirangsz, metal = osztás (Inspizierung = szemle, kitüntetés kiosztás)
25. Muster = minta; itt: M 75, illetve M 05 jelzésű lövegtípus
26. Marskeráj = Marschbereit = menetkészültség
27. Marsch adjusztíring = menetöltözet
28. Lénung = zsold
29. transzportál = útbaindít
30. Zugkommendáns = szakaszparancsnok
31. czvibak = kétszersült
32. Fassungsetzung = felvételező hely
33. Nem sorozást végeztek, hanem orvosi alkalmassági vizsgálatot, amely formáság volt.
34. offenzíva = támadás
35. depó = raktár
36. cselák = cseh
37. kolonie = szállítóoszlop
38. abler, ablic = felváltó, felváltás
39. kaverna = üreg, barlang
40. civil kolonek = itt: a polgári lakosság oszlopai

IV. Vér és pezsgő

1. Grupp = itt: virágágy
2. Ordonanz = segédtsz
3. Gerete kocsi = műszeres kocsi
4. Weitschuss = távoli lövés; itt: eltévedt lövedék
5. Zugsführer = szakaszvezető
6. Geschützführer = lövegparancsnok
7. Zünder = lövedékgyújtó
8. Stellung = állás, itt: ütegállás
9. recognoscieroz = földérint
10. schneidig = katonás, vakmerő
11. retabliroz = pihen; ismét felszerel
12. Schwarm kályha = rajkályha
13. detachiroz = kikülönít
14. Salve = sortűz, ösztűz
15. epistola = levél, beszámoló
16. bagázs = poggyász
17. Reserve portio = tartalék adag
18. passionatus = műkedvelő; itt: kocavadász
19. Hochstand = magasfigyelő

20. fükkugel = töltelék golyó (Füllkugel)
21. pathefon = régi típusú gramofon
22. Proviant = élelmező (tiszt)
23. forsieroz = eröltet
24. Divisions Staab = itt: tüzérsztály-törzs
25. retirál = visszavonul, meghátrál
26. Staffel = itt: löveglépcső (lőszerlépcső)
27. binokli = tüzérségi, többszörös nagyítású látszó
28. Adjusztirung = öltözet, fölszerelés
29. Feldtrage = tábori hordágy
30. Vormeister = tüzér őrzetető
31. indolencia = gondatlanság
32. lágézik = Leig = egymás utáni lövés az üteg lövegeiből (Ál-
talában 4–6 egymás utáni lövés.)
33. marodizál = gyengélkedik
34. Reserve Spítál = tartalék kórház
35. Signum Laudis = „dícsérő elismerés”; katonai kitüntetés
36. Dekretum = a kitüntetésről szóló oklevél
37. Landwehr = Birodalmi (osztrák) honvédség
38. Park-platz = a járművek állomáshelye
39. chaussée = műút, országút
40. Schwere Hanbitsok = Schwere Haubitze = nehéz tarack
41. Protren offizier = mozdonytisz; az üteg járműveiért felelős
42. Menage Meister = tiszti étkezdét vezető tiszt
43. Forcierung = erőszakos átkelés
44. saletli = lugas, kéjlek
45. Hinterland = hátország
46. Reitschule = lovaglóliskola
47. Defilierung = díszmenet
48. Feldhaubitze = tábori tarack
49. hachée = vagdalt, fásírt
50. vis a' vis = szemben, átellenben; itt: ellenfelünk
51. Schwere = nehéz (löveg)
52. naum = nom = nominell = névleges
53. Santanz = szenzáció
54. Tagwache = ébresztő
55. Jägerhaus = vadászház
56. mulde = teknő, mélyedés
57. katurion = hajlék, szobácska
58. Truppendivisions Kommando = hadosztály-parancsnokság
59. processio = menet, zarándoklat
60. dispositio = intézkedés, eligazítás
61. szapőr = árkász
62. Stützpunkt = támpont
63. debütál = bemutatkozik
64. invasio = előzőnlés, betörés

V. Az otthon lévők gyötrelmei

1. fuszekli = féllábszárig érő, harisnyatartóval hordott zokni
2. nyomási föld = 3 hold szántó
3. korozsma = születési ajándék
4. apszentál = besoroz (Assentiert)
5. gruberolás = szántás utáni talajjegyenetés, rögtörés

VI. Sebesülések és fogság

1. Zensuriest, Militärpflege = cenzúrázott, hadigondozás
2. Gever = fegyver
3. explodál = robban
4. Manlicher = Az osztrák-magyar hadsereg Mannlicher rendszerű puskája.
5. meggymagot = puszkagolyót
6. uláner = könnyű lovas (ulánus)
7. állatocskát = tetvet

VIII. Halál

1. Nem csupán az özvegy állítása volt, de a Bibó-Fejérváry szerkesztette „Emlékkönyv”-ben is ezt találtuk Tóbiás Ernő halálának dátumaként.
2. Csizmadia I. 1982. 295–297.
3. Ifjabb Csizmadia Imre e keserves életről öregkorában két kötetben paraszti önéletrajzot írt. Kötetei megjelentek a Magvető Könyvkiadónál, 1982 és 1986-ban.

X. Frontversek

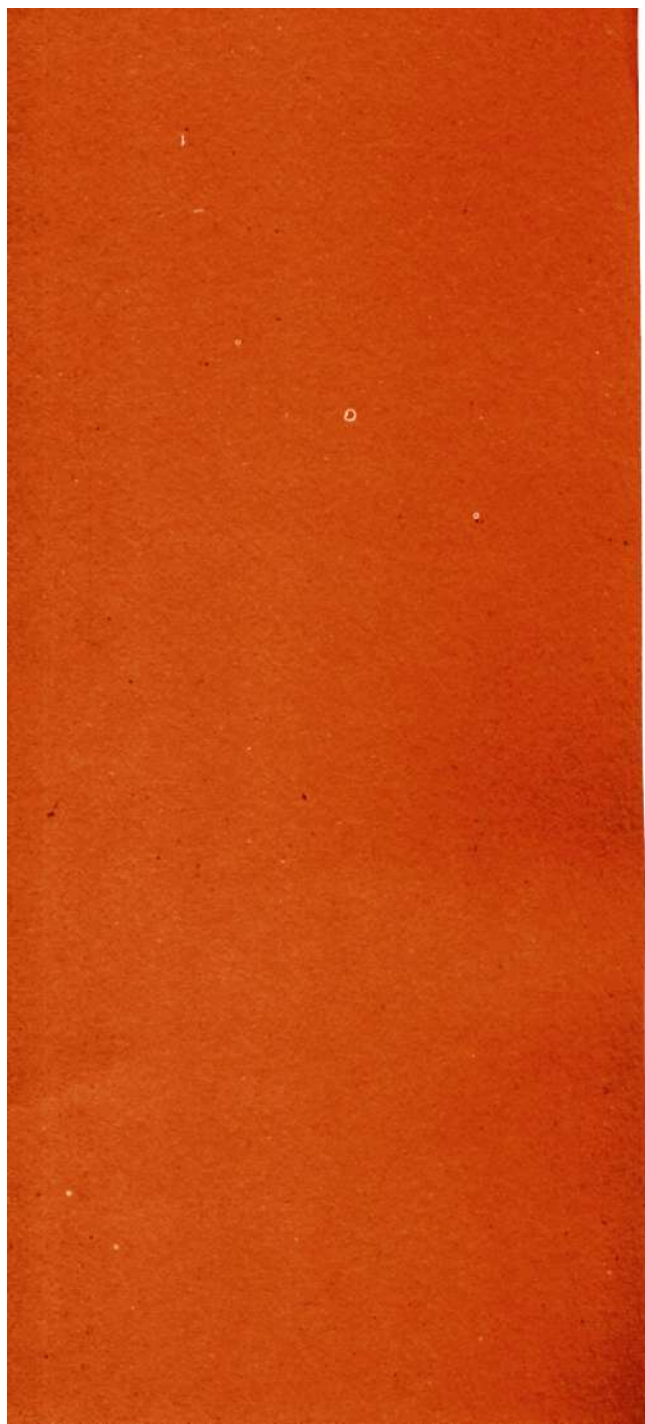
1. Hleb = kenyér
2. job tvoe maty = b ... d meg az anyád
3. csornij hleb = fekete kenyér
4. cserkesz = kaukázusi népcsoport

Tartalom

Bevezető	5
I. Tűzbe dobott gyökerek	30
II. A háború kezdetén	67
III. Harcban	106
IV. Vér és pezsgő	159
V. Az otthon lévők gyötrelmei	293
VI. Sebesülések és fogság	316
VII. Szerelem – álmom	337
VIII. Halál	344
IX. Esmélés	359
X. Frontversek	366
Irodalom	382
Jegyzetek	384

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
Felelős kiadó Jovánovics Miklós
Sylvester János Nyomda 87/433 Szombathely, 1988
Felelős vezető Hanuszek Béla igazgató
Felelős szerkesztő Ördögh Szilveszter · Műszaki vezető Sebestyén Lajos · Műszaki szerkesztő Horváth Péter · A fedelelet Urai Erika tervezte · Kiadványszám 8503 · Megjelent 19,6 (A5) ív terjedelemben, Times betűtípusból szedve · MA 5453
ISBN 963 14 1295 4
ISSN 0324-797 X

Bár a naplók és a levelek viszonylag sok, eddig ismeretlen történelmi, hadtörténelmi adatot tartalmaznak, közlésükkel mégsem az adalékolás volt a célunk elsősorban. Munkánk megmutatja, hogyan változott a valóság a virágszőnyeges bevonulástól a lövészárcok sebesültjeinek jajveszékeléséig. Azt a gyors és katasztrofális leromlást, amely mind a gazdasági, mind a társadalmi életben bekövetkezett, és a harcoló katonákban végbement mélyreható lelki átalakulástól az itthon magára maradt család gyötrelmes széthullásáig vezetett. Hogyan maradt a harcok poklában is úr az úr, paraszt a paraszt – de testileg, lelkileg összetörve, átformálódva. Egyik célunk az volt, hogy az első világháborút ne csak az utókor megítélésével ábrázoljuk, hanem mondják el tapasztalataikat saját szavaikkal, teljes szöveghűséggel (íráshibákkal!) azok is, akik végigszenveték. Nem a nemzet, hanem az *ember* sorsát követtük nyomon! A tisztek életének vázolásával a létnek még ilyen körülmények közt is magasabb szintjét mutattuk meg, de a munkások, parasztok sorsán keresztül a történelmet már *alulnézetből*, vagyis úgy szemléltettük, ahogyan ők maguk látták, átélték. Mindvégig hátrányos helyzetből . . . Ez a fajta dokumentum sohasem pótolhatja a hadtörténelmi, történelmi munkákat. Nem az a feladata, hogy velük versenyezzen, hanem az, hogy hitelesítse, kiegészítse azokat.

Szenti Tibor

